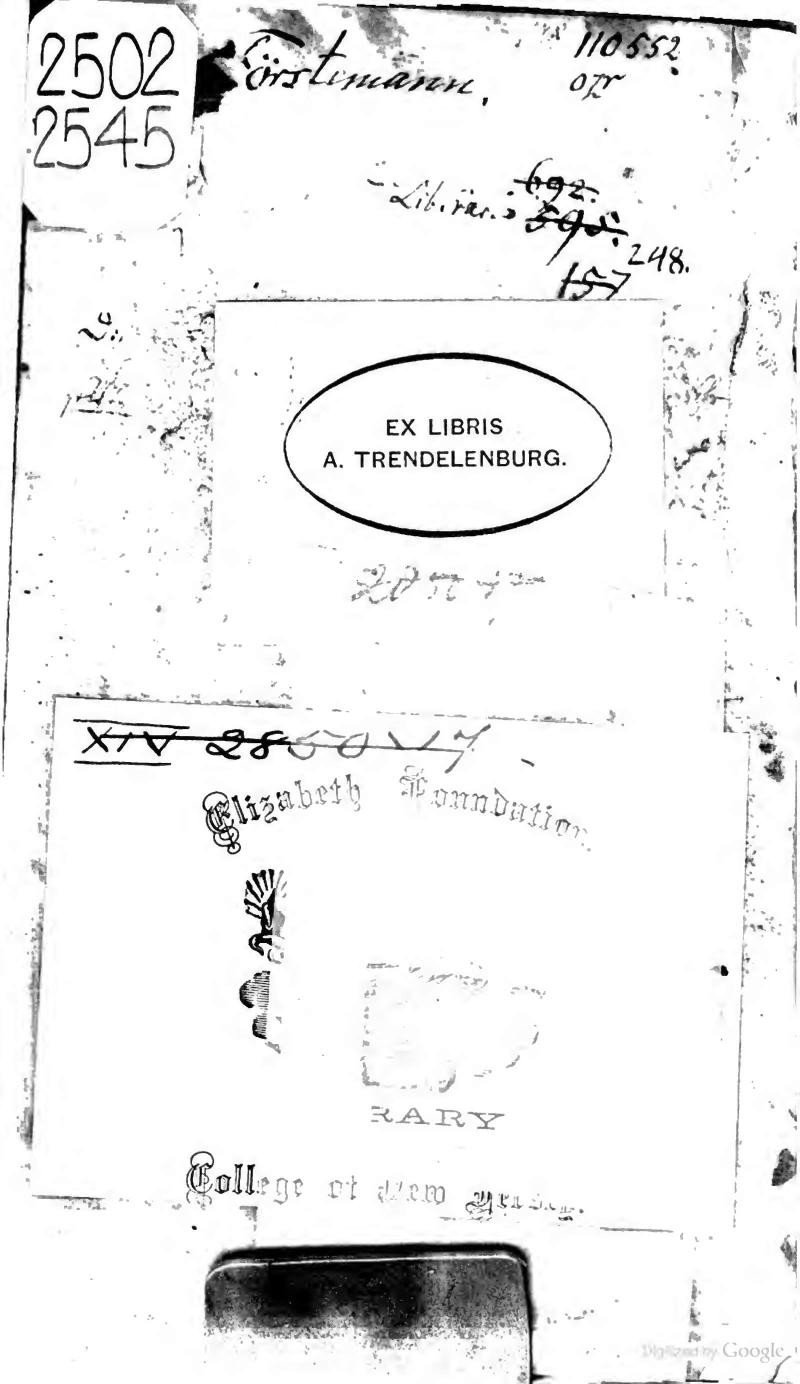

PRINCETON UNIVERSITY LIBRARY
DUPL
32101 037574371

IOH. FRID. CHRISTII

NOCTIVM ACADEMICARVM LIBRI SIVE SPECIMINA QVATVOR

HALAE MAGDEBVRGICAE
Typis IOH. CHRIST. HILLIGERI, Acad. Typogr.
ANNO MDCCXXVIIII.

HIERONYMI CARDANI MEDIOL. MEDICI
et Philosophi effigies, e fide dignis exemplaribus re=
stitutae aereque caelato expressae a Ioh. Frid. Christio
Halae Sax. A. O. R. cIↃIↃCCXXVII.

Aet. 49 1550.

AET LXX 75

15 AET 53. XLIX 49

J. F. Christ

IOH. FRID. CHRISTII

NOCTES ACADEMICAE

OBSERVATIONIBVS AD REM LITTERARIAM MISCELLIS ET CONIECTVRIS EXPOSITAE

SPECIMEN I.

QVO IVRIS IVSTINIANI ROMANORVMQVE AVCTORVM LOCA PLVSCVLA ILLVSTRANTVR

VELLEIVS NOTATVR CARDANVS DEFENDITVR

Obseruationum singularum titulos versa docebit pagina.

HALAE MAGDEBVRGICAE

Typis IOH. CHRIST. HILLIGERI Acad. Typogr.

OBSERVATIONES QVAE HABENTVR IN HOC SPECIMINE.

I. DE MAGISTRIS OFFICIORVM AD TITT. CODD. DE QVAESTORIBVS POST CV-IACIVM ET GOTHOFREDVM

II. VELLEIO PATERCVLO QVAEDAM MEDI-CINAE POST P. BVRMANNI CVRAS

III. PRO HIERON. CARDANO CENSVRA BAE-LII MALE HABITO

IV. NVM SACRAE RES ET PVBLICAE ANTI-QVITVS DIVERSAE

V. CONVICIVM AN PERTINEAT AD INIV-RIAS QVAE VERBIS INFERVNTVR

PRAEFATIO.

NOn desunt et praeter Gellium, cuius inprimis amorem profiteor, antiquorum auctorum exempla, vnde hoc commendetur scriptionis genus, quo depromta ex omni doctrinarum ambitu florum quasi varietas exhibetur, nullo quidem ordine; nisi quod ipsa varietas ordinis habet et delectationem et prope vsum. Quam ob rem superioribus non solum seculis, sed et nostra aetate, extiterunt haud poenitenda ingenia, maiore fortassis quam inter antiquos numero; quibus aut epistolas, aut alia id genus argumenti varii scripta, magno litterarum commodo, cordatorumque hominum oblectamento, in lucem producta debemus. Vtut improbarent Ludou. Viues, aduersus Gellium, ab Henrico Stephano dein acriter reprehensus, et Hieron. Cardanus, de quo infra, in suo de libris pro-

priis libro: ne memorem alios haud minoris inter eruditos auctoritatis. Non valuit proinde impugnantium vis inimica. quin & hodie idem illud agunt inter eruditos magna nobisque amica nomina: nec metuunt vt victuri ſint hi libri. Dum genium habeant, atque praeſtent cum eloquentia, breuitateque, quandam in rebus nouitatem, acumen, curam: placent noſtris hominibus, placebunt et poſteris. Varietatis breuitatisque delectatio omnium eſt temporum; ambitioſa volumina, quae vaſta diffundit methodus, non item. Eminet e diuerſo, atque conculcat noſtra tempeſtate litteras, iuuenum doctorum immodeſtia, qui vniuerſos ſcientiarum ambitus, vix aſſidua per omnem vitam meditatione complectendos, praecocis ingenii commentis deformatos, foras paſſim emittunt: vtilius longe decentiusque cacoëthes illud in litteris per partes carptim ornandis abſumturi.

Haec omnia cum probe perpenderem, inque ea ſim conditione, vt id potius vitio vertatur, quod ſat pauca e ſcriptis meis in lucem prodire paſſus ſum, quam quod aliqua minoris momenti: parendum hac equidem parte ſeculi moribus eſſe cenſui.

Et nos ergo manum ferulae ſubduximus: et nos
Conſilium dedimus Sullae dormiret vt altum.

Liceat

Liceat cum caeteris aut nugari, aut memoranda proferre. A minimis tamen, vt tutius dein, si exigatur, ad maiora progrederer, exordium capere libuit. Depromsimus hinc inde sparsas in aduersariis et varias leuioris momenti coniecturas nostras: quas septem et vltra abhinc anni traducti in libertate academica, ambitione procul, et rerum fluxarum, vt et partium studiis, solo subigente veri amore, dulciter eduxerunt. Eaeque, ni quid grauius impedit, minutis sectionibus diuisae pedetentim prodibunt. Nullum inde periculum: neminem enim lacesso: ne sententiam quidem aliorum infringo. vix aliquem vel tralatitia nota eaque innoxia inscribo, nisi rarius etiam illos,

Quorum Flaminia tegitur cinis atque
Latina.

Infelicitatem scilicet veremur temporis, vbi per hanc doctrinarum lucem, est tamen potentiorum quorundam ex eruditis conspiratio, quae suarum partium studiis rapit obuios, nec fert vel leuem a suis opinionibus dissensum. pro inanibus verbis, pro somniis nostris, (quid enim sunt quae videntur eruditis, vt cum Epicteto meo loquar, ἡ φαντασία, καὶ χρῆσις φαντασιῶν; dulces, vno verbo, nugae?) pericula fortunarum, famae, et si quid maius, intentant. Abstinebimus ergo grauioribus

quibuscunque, vel si vera tradam, cum obsistant potiores, non tamen profuturis. Videant isti, nos et se amare, et concordiae studere, et reticere parum pro tempore vtilia posse, assentiri autem iis quae falsa videantur, non posse. Suauius et securius id agemus interim, ut leues mea cura Musae inde colligant mella, illos sectentur flores, quibus grex fucorum insidere non aeque suetus: vbi apum susurri, nec audiuntur crabronum tumultus. Vos, qui cordati estis, iudicabitis, num sat tuto herbas legerim innocuas. Si qui probatis noctes nostras, atque vltro hortamini; spargam deinde plures in publicum. sin minus: ista quidem fabula inter amicos agetur, qui delectantur legendis hisce meis lusibus, quorumque in scribendo potior mihi fuit ratio: nec onerabunt libellionum tabernas leues hae Christii coniecturae. Periculum enim non est, ne fiat caritas librorum

Qui thus Niliacum piperue seruant.

Haec te nescire non volui. Vale lector. Scribebam in academia Regia Fridericiana Halae d. V. Aprilis A. O. R. cIↄIↄccxxvII.

OBS. I.

OBS. I.

DE MAGISTRIS OFFICIORVM AD TITVLOS CODD. THEODOSIANI ET IVSTIN. DE QVAESTORIBVS POST CVIACIVM ET IAC. GOTHOFREDVM

§. I.

Magistri officiorum qui fuerint, nondum satis explicatum.

In vtroque Codice, Theodosiano et Iustiniano, *magistri officiorum* frequentissima fit mentio: vt et in scriptoribus historiae Augustae vergentis aeui passim. Nihilominus, si antiquaria scripta consulas, in cassum fere quaesiueris. Casavbonvs et Salmasivs ad Lampridium Capitolinum Spartianum multa quidem, sed non ordine, nec sat aperte. Pitiscvs in Lexico eam rem

 vix

vix tetigit. A duumuiris illis restituendae iurisprudentiae, CVIACIO et IAC. GOTHOFREDO, praesentius auxilium: verum nec hi quaestionem explanarunt vsque adeo, vt manibus quasi tangas, qualis fuerit illa dignitas. Periculum faciemus et nos, quo clare videas,

nil intra est in nuce duri.

Auctores antiqui, eam rem qui tetigerunt. II. Primum laborabimus, vt indicemus ex antiquis loca, vbi eius officii reperitur vocabulum; quot quidem eorum, quaerenti mihi perfunctorie, iam nunc fiunt obuia. In CODICE THEODOSIANO, imperante Iuliano, *lex 5. de fide testium*, deinde imperantibus Valentiniano, Gratiano, et qui sequuntur, *totus titulus de quaestoribus, magistris officiorum &c. lex 17. de proximis, comitibus &c. l. vn. qui a praebitione tironum, l. 22. l. 35. de cursu publico, l. 3. de metatis, l. 20. l. 23. de agentibus in rebus.* In IVSTINIANO autem codice, *titulus de officio magistri officiorum, l. 3. de praepositis sacri cubiculi, l. 2. vt dignitatum ordo seruetur, l. 2. de comitibus consistorianis, l. 1. l. 4. de silentiariis & decurionibus eorum, l. 3. de castrensianis & ministerianis, l. vlt. eod. l. 2. de decanis*, in primis *l. 1. de quaestoribus, magistris officiorum &c.* Iulius LAMPRIDIVS Capitolinus Spartianus, qui, si mihi credis, vnus

vnus historicus est, non tres viri, vt discerpto et corrupto partim nomine putatur, in vita Marci *cap. 8. p. m. 112.* in Helagabalo *cap. 20. p. m. 275.* vbi, quod Salmasius censet, certum est legi debere, *magistri officiorum*, loco *horum*: quod haud dubie in

Lampridius emendatus.

A 5

II. Vnus historicus) Audio SALMASIVM, qui in Maximinis duobus *ad c. 1.* et in Vopisci Probo *ad cap. 2.* omnes imperatorum vitas ab Hadriano ad Maximinos vsque ab vno viro scriptas esse contendit. atqui illae auctores praeferunt et Spartianum, et Lampridium, et Capitolinum. Recte igitur hactenus iste Criticus: verum quare Capitolinum separatum habuerit a Spartiano, non liquet. et si vitas illas vni tribuit omnes, quidni & Maximinos, et Gordianos et Maximum Balbinumque; eodem instituto, eodem stilo conscriptos? Nec igitur sperno memet auctorem, qui antequam legerem Casauboni, Gruteri, Salmasii, ad hos scriptores commentarios, eruditione sane plenissimos, cum essem in excutiendis rebus Augustorum, vidi omnes illas vitas, ab Hadriano vsque ad Maximum et Balbinum, ob maximam rerum, instituti, verborum, conuenientiam et similitudinem, vni, non tribus auctoribus, adscribi debere. Quis enim putaret, tres viros idem argumentum scribere eodem tempore et ad Diocletianum, et ad Constantinum, iussos esse? Vt caeteras haud leuiores dubitandi caussas taceam. Nobis ergo fuit in promtu, vt ex vno nomine diuersim scripto, plures homines fabricatos esse suspicaremur. Praesertim, cum tria illa

Lampridium, Spartianum & Capitolinum, non tres esse, sed vnum virum, probatur.

Quemadmodum nomen vnius diuisum.

in exempla typis edita irrepsit, cum in exaratis calamo extaret per compendium *ôorum.* in Alexandro Seuero, *cap. 32. p. m. 354.* in Pescennio Nigro, *cap. 12. circa finem pag. 240.* Trebellius POLLIO in Gallienis, *cap. 17. p. m. 26.* AMMIANVS Marcelli-

illa nomina vnum tantum praeferant, quod gentis esse commode potuit. Hunc enim hominem, aut Iuliae, aut Aeliae gentis, quae dudum exspirauerant, augustum nomen vt gentilitium prae se tulisse, caue credas. Nomen viro fuit, LAMPRIDIVS. Praenominis loco, pro more temporis illius vsurpatum sit vocabulum IVLII an AELII, perinde est; alterum certe cum altero confundi librariorum culpa facile potuit. Agnomen, quod familiae proprium, erat CAPITOLINVS. SPARTIANVS, ni fallor, patriam signabat. ponamus enim Lampridium nostrum Lacedaemone natum fuisse: nec dubium esse concedes, quin illo tempore, quamuis insuete, aeque tamen facile potuerit deriuari a *Sparta Spartianus*, quam *Spartiates*. Istud nimirum Romano more, hoc Græcorum. Hominem proinde illum, quid facilius fuit, quam modo hoc, modo illo nomine, nec id praeter morem, describi. modo *Iulius*, vel si manis *Aelius Lampridius*, modo *Iulius Capitolinus*, modo *Iulius Spartianus.* Quid vero apertius? Veluti vnus Imperator effertur et *Marcus Aurelius*, et *Marcus Antoninus*, et *Marcus Philosophus*, immo si lubet porro, nec male: *Marcus Annius*, *Marcus Verus*, *Marcus Verissimus*

cellinus *Libro XV. p. m. 65. Libro XXI. L. XXVI. p. 499. 508. L. XXVIII. p. 565. 583. 596. 602. L. XXIX. p. 628. L. XXX. p. 656. 668. 680.* ZOSIMVS *Libro II.* THEODORETVS *Libro V. cap. 20 p. m. 810.* SYMMACHVS, alii. Legendus prae caeteris CASSIODORVS *Libro VI. variarum 6.* vbi exhibetur *formula magisteriae dignitatis.*

III. De-

---

mus. Moramur te, lector, in re minime dubia: videlicet ne dubitent et parum eruditi. Vnum esse Lampridium et Spartianum, consensus est inter doctiores. Verum quod ad Capitolinum, ut eum etiam diuersum non esse doceam, vtor equidem argumentis, vt in opere nouo, quibus *Salmasius* vsus non est. Prouocat ecce CAPITOLINVS in Clodio Albino cap. 1. pag. m. 314. ad versum a se descriptum in Pescennio Nigro, verbis: *Quare laudat et sortem illam, qua Seuerum laudatum in Pescennii sua vita diximus, ad se trahebat, nolens intelligi,* pessimus Albus, *quod eodem versu continebatur, quo & Seueri laus, & approbatio Nigri Pescennii.* Is versus ergo habetur in Pescennio cap. 8. pag. 235.

Alter alterius verba laudat.

Optimus est Fuscus, bonus Afer, pessimus Albus.

Verum Pescennii vita non Capitolino inscribitur, sed Spartiano. Ex quo facile intelligas Capitolinum cum illo vnum eundemque virum esse. Quid plura? Dicam quid contra faciat. Vrget nos, fateor, VOPISCVS *in vita Probi, cap. 2. pag. m. 148.* qui *Iulium Capitolinum, Ae-*

Vopiscus aduersatur.

Inter quas dignitates magisteria.

III. Deinde notandum: hanc fuisse inter dignitates quatuor post imperatorem summis proximas. QVAESTVRAM videlicet, MAGISTERIAM EFFICACEM, COMITIVAM SACRARVM LARGITIONVM, et COMITIVAM RERVM PRIVATARVM: sicut eas exhibent in vtroque codice tituli de quaestoribus. Superiores erant, si rubricas codicis Theodosiani libro sexto sequamur, et Cassiodorum variarum sexto: *consulatus, patritiatus, praefectura praetorio, praefectura vrbi, praepositura sacri cubiculi* et *magisterium militum.* Tacet inter hos Cassiodorus *praepositum sacri cubiculi* et *magistrum*

---

lium Lampridium, separatim censet in historicis qui ante se Caesares scripserint. An tu vero antiquum illum, haud procul a Lampridio, eodem modo dices errasse atque librarios imperitos? Quid ni? potuit et ille nomine diuersim scripto decipi. Sicut et nos hodieque seculi nostri viros nominis errore, si plus vno vtantur, aut illud tantum pro more gentium diuersarum diuersimode flectatur scribaturque, facile solemus diuidere bifariam, trifariam. Fortassis legendum sit apud Vopiscum: *Iulium Capitolinum Lampridium*, agnomine ante, nomine post posito, veluti supra modo haud insuete Noster: *Nigri Pescennii.* Vt illud *Aelium* glossema sit, quod librario debemus male diligenti, qui plenius exhibere voluit Lampridii sui nomen. Videris tu, lector, num vero sint quae diximus similia.

quem emendamus.

gistrum militum; atque addit istis, qui summis proximi ac proconsulibus exaequati, *comitem patrimonii.* ex quo colligas, obsoleuisse postea quasdam earum dignitatum, aliis noue adinuentis.

IV. Antecedebat *magister officiorum* comites sacrarum largitionum et rerum priuatarum, sequebatur quaestorem. Error est fortassis *in lege vn. Cod. Theod. qui a praebitione tironum,* vbi quaestor magistro postponitur. Non enim habet IAC. GOTHOFREDVS *ad Cod. Theod. l. 1. de quaest. pag. 85.* qui opinatur inde, quaesturam postea honoris diminutionem esse passam, quidquam in illa constitutione praesidii. Cum scripta sit Honorio VIII. & Theodosio iuniore III. A. A. Consulibus; atque ego inuenerim opponendam isti e Cod. Iustin. *legem 6. de proximis sacr. scrin.* sex minimum annis post, Theodosio videlicet eodem Augusto et Palladio consulibus, conceptam, et inscriptam, EVSTATHIO Viro Inlustri QVAESTORI ET HELIONI V. Inl. *Gothofredus notatus.*

IV. EVSTATHIO V. I.) Sic certe manu exarati libri, quos et Cuiacius secutus est, non etiam vulgatae Codicis editiones. Hae quidem praeferunt tantum : IIDEM AVGVSTI ET VALENT. Inepte quidem. Quid enim Honorio cum Valentiniano III? his praesertim *Vulgatae codicis editiones reprehensae.*

Inl. MAGISTRO OFFICIORVM: Quibus verbis quaestor ante magistrum exhibetur vt alias. Fallitur ergo iureconsultus noster. Nec rectius potest laudare Cassiodorum sibi, vt putat, patrocinantem; cum is *formulam quaesturae* haud dubie exhibeat ante *formulam magisteriae dignitatis pag. m. 139. 140.* vtor equidem codice peradcurate nitideque excuso Augustae Vindel. 1533. fol. Proinde, cum viri doctissimi probationes e seculo V. post Christum natum sint petitae, nec eae, quod lex nobis reperta docuit, sat firmae; Cassiodorus autem testis sit e seculo VI. facile constiterit, circa ordinem dignitatum istarum nihil fuisse tum immutatum.

Magistri quibus vocabulis adpellati.

V. *Inlustris* vocabatur magister officiorum, quod obseruauit e legibus Gothofredus *pag. 85. b. in fine*, *spectabilis vir*, a Gratiano *l. 35. de cursu publico*; iterum *inlustris*, a Theodosio iuniore *l. 23. de agentibus in rebus*, adnotante eodem ibidem. Addo ego magistrum etiam dictum fuisse postea *sublimem*, ab imperatore Leone *l. 3. Cod. Iustin. de praepositis sacri cubiculi*; & *l. 3. de castrens. & minist.* item *amplum & magnum*

quos indicauimus consulibus: quo anno ne natus quidem fuerat Valentinianus, nedum Caesar adpellatus vel Augustus. Proba tamen lectio reperitur in corpore glossato, quod Aureliae prodiit et Geneuae 1625.

magnum l. vlt. eod. deinde *celſum, l. 2. de priuilegiis ſcholarum,* mox *magnificum, l. 4. de agent. in rebus,* poſtremo *virum excellentiſſimum* a Zenone, *l. 4. de ſilentiariis,* et a Iuſtino et Iuſtiniano *l. 5. de officio mag. officiorum.* Quod haud ſcio an indicet dignitatis diminutionem. Porro, cur *magiſteria efficax* dicta ſit eadem, ſolito eruditionis adparatu docet idem GOTHOFREDVS *eodem loco ad l. 2. pag. 86. b.* quem adeas ſi lubet. Nos enimuero plus ſatis haeſimus in his phaleris, atque cincinnatis honorum vocabulis, quibus fingendis et largiendis imperatores Graeci nimium quantum incubuere ſuperſtitioſi. Iam ad rem atque vim dignitatis ipſam.

VI. Vt partes officii penitius inſpiciamus, audire lubebit primo GOTHOFREDVM, qui *eadem pag. 86. a. Erant,* inquit, *ſub diſpoſitione magiſtri officiorum, officia palatina, curioſi, agentes in rebus, - - menſores item, fabricenſes, ordines & ſcholae palatinae, decani.* Obſerua iureconſultum velle, magiſtrum officiorum exinde dictum, quod exerceret iurisdictionem quandam in officia palatina, über das hofgeſindel. Aliter paullo SALMASIVS *ad Capitolinum in Marco cap. 8. pag. 322. & in Alexandro Mammaeae cap. 32. p. 936.* magiſtrum officiorum eum fuiſſe vult, *qui* *Gothofredus & Salmaſius laudati, explicati.*

omnia officia, & principes ipsos officiorum sub se habebat. Qui omnia officia? erant ipsa illa efficaci magisteria aut maiora, aut saltem aequalia. non potuit. nedum illo Antoninorum tempore, quo *magistri officiorum* erant, non *magister*. Imposuit Salmasio lapis antiquus, vt tempora misceret. videbimus infra. Non rationes ipsum destituunt interim, nec Gothofredum. Verum ea in re licuerit nobis a tantorum virorum sententia discedere. Putamus enim a curandis *officiis* matutinis, et ab introducendo in sacrum cubiculum, id quod infra e Cassiodoro dabimus illustratum, istud vocabulum primitus deriuasse. cum potius sit, ex principe muneris parte, quae in introducendo sita erat, quam ab illa ignobiliore et accessoria, qualis est coercitio palatinorum, vocabulum defluxisse. Tacuit autem illam admissionum partem Gothofredus noster vt heic, ita et infra, in notitia dignitatum commentario subiecta, *Tomo VI. pag. 326.* quam euolues, si lubet plura discere de magistris officiorum, legi sane dignissima. Quae nos hac paragrapho verba eius adduximus, sunt quidem certe doctissima, nec tamen vt illustrentur huius loci.

Cuiacius adductus. VII. Pleraque eorum haud dubie didicit Gothofredus e lege 3. Cod. Iustin. de praepos.

pos. sacri cubiculi. vbi imperator Leo Ioanni comiti et magistro officiorum: *Cubicularios tam sacri cubiculi mei, quam venerabilis augustae, quos vtrosque certum est obsequiis occupatos, et aulae penetralibus inhaerentes, diuersa iudicia obire non posse: ab obseruatione aliorum tribunalium liberamus, vt in sublimitatis tantummodo tuae iudicio propositas aduersus se excipiant actiones.* atque ex iis, quae CVIACIVS hoc loco pro more suo praeclare disserit. quem audiamus etiam. *Et inscriptionis*, inquit, *similitudo, & eorum, qui sacrae vesti deputati sunt, cum cubiculariis affinitas exigit, vt huic legi coniungatur l. 3. inf. de castrens. & minister. Eundem ii omnes iudicem habent magistrum officiorum, quem* ἡγεμένον τῶν βασιλείων, *Theodoretus vocat* libro 5. cap. 20. & ἡγεμόνα τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τάξεων, *Zosimus 2. Idem iudex est silentiariorum & ministerialium omnium*, l. 4. inf. de silent. l. vlt. inf. de castr. et minist. & *decanorum*, l. 2. inf. de decanis, & *eorum qui militant in sacris scriniis*, l. in sacris scriniis inf. de prox. sacr. scr. & *agentium in rebus post ducenae vel centenae gradum*, l. ex eo inf. de agent. in rebus, & *scholarium*, l. vlt. inf. de priuil. schol., *denique totius palatii disciplina ad eum spectat. Quia vero fabricarum & limitum*

cura ad eum spectat, iudex etiam est fabricensium, l. pen. ſup. de fabric., *& ducum, & limitaneorum, & caſtris praepoſitorum*, l. viros inf. de diu. offic. *Huic ſimilem eſſe eum arbitror, qui in Gallia dicitur*, Preuoſt de l' hoſtel.

Et explicatus. VIII. Caetera quidem omnia proba et exquiſitae doctrinae: verum ad rem propius aliquanto ob oculos ponendam non faciunt niſi haec vltima Cuiacii verba. Rerum enim, quarum vis ipſa cum corpore dudum periit, imaginem aequam percipere vix poteris, niſi ſenſus tuos ad aliquam eius rei ſimilitudinem, quae adhuc exſiſtit, contrectandam adduxeris. Proinde ne quid obſcuri circa id muneris genus reſideat, neceſſum erit, vt poſt tanta nomina nos etiam audire ne dedignere. Ad notanos etiam autem haud ita pridem quae ſequuntur in margine ad iſta Cuiacii, *Preuoſt de l' hoſtel.* Nobis: hof marſchall. non origine quidem vocabuli, ex qua marſchall eſt, qui equitio praepoſitus, der ſtallmeiſter; verum ex vſu tamen in aulis principum noſtrorum peruulgato.

Noſtra coniectura.

Officia ſunt *ſalutationes*, die viſiten. inde qui ſalutan-

Vlpianus explicatus VIII. *Officia* viſiten,) Clara res eſt. Iudices equidem non excutio. Ex illorum temporum ſcriptoribus ſuccurrit primo IVVENALIS: *officium cras Primo mane mihi eſt obeundum in Valle Quirini. Quae cauſſa officii?* Id eſt: Ich

lutantes introducebat in cubiculum imperatoris, *magister officiorum* dicebatur.

IX. Id quidem primitus; vbi nondum consueuerat, puto, vt seruitia circa domum principis *officiorum* nomine venirent. Namque cum sat antiqui esse videantur magistri officiorum, deduci vocabulum, vnde contendunt viri eruditissimi, vix potuerit. Nota sub Antoninis *magistros* nominari, non *magistrum*. Id quod arguit, hanc dignitatem, communicatam eo tempore cum pluribus, non eandem esse potuisse ac postea; aut saltem non eiusdem splendoris, quo sane fertur claruisse sub imperatoribus Graecis. Eorum enim quisque vnum habebat

Pro tempore differt illa dignitas

habe morgen einen ehren-gang zu thun: eine visite abzulegen. Deinde VLPIANVS *l. 15. §. 23. ff. de iniuriis*, qui censet non teneri, *si quis officii honeste faciendi caussa virginem appellauerit.* Quid officii faciendi? puto salutandi, visitandi caussa. Wann jemand ein ehren-wort zu ihr spricht, höflichkeit halben: *pour luy faire la cour.* vt cum vernulis nostris et Gallis loquar. Qui tamen eo iure non vtuntur. Confer quae diximus infra obs. VI. §. 6. Addo Lampr. SPARTIANVM, qui Hadrianum ait *in eius vita cap. 9. consulum & praetorum officia frequentasse*, id est salutandi caussa visitasse. Er hat ihnen die visite gegeben. Quod sane ciuile imperatoris factum erat. Sic SVETONIVS de Augusto, *cap. 53. Officia cum multis mutuo exercuit.*

bebat vno tempore *officiorum magistrum*, haud plures.

Qualis ab Antoninis ad imperatores Graecos vsque.

X. Illius rei vmbra fortassis iam tum temporibus Marci Antonini quaerenda. Lampr. CAPITOLINVS *in eius vita cap. 8. principes officiorum* memorat. Idem certe SPARTIANVS *in Pescennio Nigro cap. 12. circa finem*, plane magistros nominat, verbis: *cum hoc et praefecti suggererent et officiorum magistri.* eodem modo in Helagabalo, quod supra paragrapho secunda notauimus, *magistri* sunt *officiorum*, non magister. et in Alexandro Mammaeae cap. 32. *Iniuriam nulli vnquam amicorum comitumue fecit: nec magistris quidem aut principibus officiorum.* Qui vero principes officiorum? Distinguit hos sane ab illis Lampridius, distingui non debere censet

Vix recte definiunt Casaubonus et Salmasius.

CASAVBONVS *ad hunc locum, et in Marco ad cap. 8.* consentit cum eo SALMASIVS *ad Trebellii Pollionis Gallienos, cap. 17.* at pugnat fere secum ad Alexandrum *loco heic producto.* Neutri equidem hac etiam parte possum subscribere: et antiqui nimis sunt hi principes officiorum, vt e moribus imperatorum Graecorum, qui fuerint, ausim definire.

Nostra coniectura.

Puto, aliud genus ministrorum sub magistris constitutum: fortassis vt posthacc admissionum proximi, sub magistris admissionum. *vide infra §. XII.*

XII. Qui enim rei cuique praefecti fuerunt antiquitus, modo *principes* eius rei dicti sunt, modo *magistri*. VARRO *de re rustica libro I. cap. 2. Quocirca* PRINCIPES inquit, *qui vtrique rei praeponuntur, vocabulis quoque sunt diuersi, quod vnus vocatur villicus, alter* MAGISTER *pecoris.* Obserua *magistrum* dici, qui modo ante fuerat inter *principes*. hi autem secundum Varronem duo: alter princeps agriculturae, seu villicus: alter princeps pasturae, seu magister pecoris. Idem quippe significant haec verba. at rem certe separat Lampridius. Sint ergo si mauis officiorum principes, qui primum introducebantur, ideoque principe inter salutantes loco esse, seu *principes salutantium* dici poterant; propterea fastidiis et iniuriis interpellati imperatoris expositi magis et obnoxii. Contigit enim, opinor, vt imperatores saepius, e taedio nimiae visitantium assiduitatis, etsi ipsis salutantibus minus, ministris tamen suis, qui eos introducebant ad se, perfacile irascerentur. Quod secus fuit in Alexandro Seuero, quem animo sane non inciuili fuisse constat. Contigit inquam illo tempore, quo nondum aperte dominum se ferebat imperatorum quisque: nec poterat facile vllus senator ad salutandum non admitti sine contumelia. postea, vbi illam ciuilitatem exuerant Romani

Varroni lux mutua.

Lampridius explicatus.

principes, contingere illud ex officiorum frequentia fastidium non aeque potuit. Nec hodie magis. vbi nemo nisi ex arbitrio regum et principum vel admittitur vel auditur: quo minus sentiant illam molestiam.

Quo in gradu fuerint magistri et praefectus praetorio.

Quid autem? satisne ex decore imperator tantae dignitatis viro, ac magister officiorum erat, irasci poterat? Tu vero illos Alexandri tempore in eodem honoris gradu stetisse, quam postea, caue credas. Viles fuerunt primis imperatorum temporibus operae istae circa palatium. ab initio quidem, suspicor, vt caetera domestica, seruiles: mox liberorum quidem hominum; verum longe infra dignitatem senatoriam. nedum vt illi magistri cum pro consulibus comparari potuissent, sicuti postea. Ne praefectus quidem praetorio, summus in palatio honos, praesentissima ipsique imperatori timenda potestas, quae ad imperium adspirare dudum didicerat, pari cum senatoribus dignitate erat: nisi interdum praefecti lato clauo speciatim ornarentur. quod nonnunquam, et per honestam ab officio remotionem, ipsis contigerat.

E Lampridio lux mutuo sumta.

LAMPRIDIVS *in eodem imperatore cap. 21.* *Praefectis praetorio*, inquit, *suis senatoriam addidit dignitatem, vt viri clarissimi et essent, et dicerentur; quod antea vel raro fuerat, vel omnino non fuerat: eo vsque, vt si quis imperato-*

rato-

ratorum successorem praefecto praetorio dare vellet, laticlauiam eidem per libertum submitteret, vt in multorum vita Marius Maximus dixit. Alexander autem idcirco senatores esse voluit praefectos praetorio, ne quis non senator de Romano senatore iudicaret. Haec longe aliter post Constantinum, vbi praefecti illi consulibus pares facti. Tacent ea Casaubonus, Gruterus, Salmasius in commentariis ad hunc locum.

XI. Adhuc *officiorum magistri*, et quod obserues *officia palatina* primum, ni fallor, memorantur Trebellio POLLIONI *in Gal-* *Quibus modis dignitas aucta.*

XI. Officia palatina primum) Quid tu primum? Suetonius legistine SVETONIVM? Legi vero, nec tamen ex iis, quae is *in Vespasiano cap. 21.* de *breuiariis* habet *officiorum omnium*, adducor, vt sub vocabulo officiorum intelligam *ab epistolis, a libellis, a scriniis, a memoria*, et caeteros id genus eo tempore, an fallor? seruos, aut certe libertos. Hadrianus certe primus equites Romanos habuit ab epistolis et a libellis, teste Lampr. SPARTIANO *in eius vita cap. 22.* Graecorum quippe moribus, apud quos iam Philippi Macedonis et Alexandri Magni temporibus, maximus scribis honos. Verum quis primus homines liberos huic ministerio apud Romanos adhibuerit, equidem non repperi. Non sic SENECA noster, qui *de Beneficiis III. cap. 18.* OFFICIA liberorum hominum et necessariorum, MINISTERIA seruorum esse dicit. Quid ergo si *breuiaria officiorum* memorias fuisse dicamus, quibus inscripti qui *Suetonius illustratus*

Gallienis cap. 17. Cum iret ad hortos nominis ſui, omnia palatina officia ſequebantur. Ibant & praefecti, & magiſtri officiorum omnium. Et iis quidem temporibus excelſam illam poteſtatem vnius viri, qui *magiſter* per excellentiam dictus eſſet, nondum inuenio. Illi ergo *magiſtri* et plures erant vno tempore, et multum infra ſenatores. Poſtea ſub imperatoribus ad orientem, cum illa poteſtas in parem cum proconſulibus gradum proueheretur, id quod ſummum in ſuo genere habebatur, non potuit eſſe niſi vnum. Proinde non memini vel in codice legiſſe, vel in Ammiano, niſi magiſtrum officiorum, numero ſingulari. Quae tempora cum illis neutiquam ſunt confundenda. AMMIANVS *Libro XV. pag. m. 65. Florentius Nigriniani filius, agens tunc pro magiſtro officiorum. Libro XXVI. pag. 499. tractatique aſperius ab Vrſatio tunc magiſtro officiorum.* Et ſic ſaepi-

Ammianus, alii adducti.

ad ſalutandum admittendi, audiendi, iudicandi erant eo die: adſcripta rei cuiusque ſumma quae a ſingulis petebatur? vt ſint *admiſſionum breuiaria* aut ſi mauis *ſalutantium* ipſorum. Sequitur ſtatim: *amicos admittebat, ſalutabatur, negotia decidebat.* Poſt geſtationem autem vacabat domeſticis, non primo mane. id enim priuati magis fuiſſet, quam principis. Habeo plura: ſed tranſeat. Dixi non miſcenda eſſe haec tempora cum Byzantinis.

ſaepius vnus tantum magiſter nominatur: nec aliter in Codice. Sic THEODORETVS *Libro V. cap. 20.* vnum ſolum nouit magiſtrum; ſic ZOSIMVS, alii. Addo, quem Salmaſius producit, Creſconium CORIPPVM, qui *libro IV.* eodem modo:

- - - Mandante magiſtro
Omnis ſacrorum vis adſuit officiorum.

ſtetit ergo dignitas illa ſuo gradu ad Iuſtiniani minimum tempora, ita vt conſulatu praefecturisque inferior, cederet quaeſturae, eſſetque caeteris aut par, aut ſuperior. Confer ſupra huius commentationis paragraphum tertiam. Colligimus id etiam e CASSIODORO, qui honores illos eodem ordine collocat, qvo in codice exhibentur. Deinde videtur aucta, praefecturisque praelata. Quod pateſcit e ſequente inſcriptione quam Salmaſius exhibet:

FL. EVGENIO. V. C. EXPRAEFECTO. PRAETORIO. CONSVLI ORDINARIO. DESIGNATO. MAGISTRO. OFFICIORVM. OMNIVM

Non potuit is Eugenius ex praefectura praetoriana magiſteriam efficacem obire, niſi haec quam illa fuiſſet honorificentior. Suſpicor ergo illum lapidem deberi temporibus poſt Iuſtinianum. Sub Valentiniano certe alius longe in conferendis illis honoribus ſeruabatur ordo. AMMIA-

NVS

NVS *Libro* XXVIII. *pag.* 583. *Post hunc*, inquit, *vrbem rexit Ampelius, - - ex magistro officiorum ad proconsulatum geminum, indeque multo postea ad praefecturae culmen euectus.* *Et libro* XXX. *pag.* 668. *tunc officiorum magistro Leone, pro nefas, ipso quoque praefecturam, si celsior e scopulo caderet, adfectante.* Obserua in isto lapide *omnium officiorum* aliud longe significare, atque supra apud Pollionem. heic colligit potestatem, ibi dissipat. Sed redeamus ad ipsas muneris partes explicandas, quae non aeque, vti dignitatis splendor, pro tempore fuisse videntur diuersae: quarumque fuit potior, introductio in sacrum cubiculum.

Admissionibus praeerant magistri. *Cuiacius notatus.* *Ammianus adductus.*

XII. Admissionibus ergo praeerant officiorum magistri. id quod praeteriit et Cuiacius et Gothofredus. Nec tam cum illo dicendi sunt, *Prevots de l'hotel*, qualis esset forte, nisi fallor, praefectus praetorio; quam potius, *Grands Marechaux de la Cour Inperiale*, aut si mauis, secundum mores in aulis hac parte diuersos, *Grands Maitres d'hôtel*, Obrist-hofmeister. Conferri meretur AMMIANVS Libro XXVI. pag. m. 499. vbi magister officiorum Vrsatius is est, qui legatos Alemannorum ad imperatorem introduxerat, muneribusque deinde donauerat eius nomine. qui eiusdem offi-

cii, quale nos designauimus, character est. Adde *magisterium admissionum*, cuius mentio est in *lege* 12. Cod. Theod. *de senatoribus & de glebali*, item apud AMMIANVM Libro XV: qui *magistri admissionum* sub efficaci magisteria erant omnino constituti, sicuti Iac. GOTHOFREDVS etiam testatur ad illam legem. Hodie fortassis similitudinem minoris eius officii quandam habebunt, die Ceremonien-meister. Sunt et *admissionum proximi*, de quibus habentur quaedam in codice Iustin. constituti et hi opinor post *admissionum magistros*, vt ab illis fuerint proximi. Vmbram eius rei hodie forte videas: die Cammer-herren, und Cammer-iunckern. *magistri admissionum.* *proximi admissionum.*

XIII. Congregabat magister officiorum, si quid maiore solemnitate in aulae penetralibus celebrandum erat, caeteros proceres atque ministros palatinos. Quo pertinet, quos paragraho XI. adduximus, Corippi poetae versus. Idem hodieque faciunt, quos similes esse illis diximus. Iidem, vt et antiqui magistri consuerant, epulas principum adcurantes, ne quid pocula cessent, conuiuas admonere solent, et cogere subinde. Quamobrem impurus ille puer Gabalus, narrante LAMPRIDIO, loco indicato, *praefectum vrbicum saepe post coenam ad potandum vocabat, adhibitis et praefectis* *Praecerant et pompae.* *item epulis atque scyphis.* *Lampridius adductus.*

fectis praetorio, ita, vt si recusarent, magistri officiorum eos cogerent.

Denique praeerant et iuri dicundo seruitiis aulicis.

XIV. Caeterum et illud in officiorum magistro, quod iureconsulti, veluti supra dictum est, agnouere, conuenit cum his, qui apud nostros homines dicuntur Hof-marschälle, aut, vt plerumque in feminarum palatiis, Ober-hofmeister; quod iurisdictione quadam vtuntur in ministeria familiamque palatinam, nobis vernacula lingua: das Marschall-amt über das hofgesindel. Antiquiores longe quam omnia id genus palatina ministeria sunt, qui dabantur feminis inlustribus, *comites* perpetui ac *custodes*: hodieque, quos modo nominauimus, Hofmeister. Atque id officii modo liberi obibant et splendide nati, modo et serui aut liberti: eodem fine atque apud adolescentes. Suspicor, vitio versum esse illis temporibus virgini, si sine comite conspiceretur in publico, quasi aduersus honestatem quidquam temptasset. hinc in contumeliis, comitem abduxisse. Illustrant eam rem TACITVS *libro XI. cap. 35.* de Messalina, et I. LIPSIVS *in commentario ad hunc locum, p. m. 317.* vt et VLPIANVS *lege 15. §. 15. 16. π. de iniuriis.*

In transitu de custodibus feminarum. Vlpianus illustratus.

Cassiodorus adductus. Conclusio

XV. Hisce muneris partibus designandis atque vlterius firmandis egregie seruit CASSIODORVS *libro VI. variarum 6.* De admissio-

miſſionibus quidem verba ſequentia: *per eum ſenator veniens noſtris praeſentatur obtutibus - - promiſſor collocutionis noſtrae, glorioſus donator aulici conſiſtorii - - per eum nobis legatorum praenunciatur aduentus &c.* ad illam vero iurisdictionis in ſeruitia palatina partem haec excerpta ſunto. *ad eum palatii pertinet diſciplina, ipſe inſolentium ſcholarum mores - - differenat.* Et quae caetera, qualia piget transſcribere. euoluas ipſemet lector, amabo, Caſſiodorum, totamque perlege magiſteriae dignitatis formulam: inuenies iſti cum noſtris coniecturis conuenire. vt taceam alia quaedam memoratu digna, veluti magiſtros officiorum ſupremam curſus publici curam geſſiſſe, et quae ſunt praeterea, Cuiacio quidem et Gothofredo, quorum ſcrinia nos non compilamus, maximam partem occupata. Taedet iam nos pluribus in hoc inſiſtere. tandem quaeſtio de re tantilla ad liquidum perducta eſto.

OBS. II.

OBS. II.

VELLEIO PATERCVLO QVAEDAM MEDICINAE POST P. BVRMANNI CVRAS

§. I.

Ingenium Velleii turpe:

ODi Velleium, hominem quippe leuem, dubiae fidei, externae rerum speciei seruientem, parum recte doctum, eloquentiae quidem satis habentem, verum et ostentatione subinde tumidum; laudatorem generis proprii: denique, quod vocabulum omnes improbitatis partes implet, adulatorem; eumque plane seruum, atque saepius ridiculum. Quis enim, quaeso, cordatus ferat, immodicum istud partium Iulianarum studium? Quis ferat in viros aduersae partis summos quosque tam proterue iacta conuicia? Quis ferat Ciceronis mortem ab Augusto, qui sane princeps eius caussa, remoueri, declamarique eodem tempore pro Cicerone in Antonium? *Libro II. cap. 66.* Quis ferat mirantem, quod artium plerarumque summa laus vno tempore effloruerit? *L. I. c. 16.* Illud potius mirum, mi Patercule, nisi vno tempore. Quis ferat patrui scelus

lus laudantem, quod accusando libertatis defensori subscripserit? *L. II. cap. 69.* Et quis omnes naeuos atque varices memoret, quibus Velleianae deturpantur historiae.

II. Verum si missos iam faciamus malos auctoris mores, fatendum nihilominus est, librum eius hodie, propter natiuam stili puritatem et proprietatem, satisque sibi subinde constantem dictorum concinnitatem, quas quidem res istorum temporum felicitati deberi, non sane Velleio, certum est: esse inter omnino vtiles, et ob descripta in eo rerum momenta, post naufragium litterarum, defectu potiorum, iam nunc factum necessarium magis quam bonum. Propterea culpandi non sunt viri eruditissimi, qui post Lipsium, non sane minus ac ego ista detestantem, tot operae in emaculando Velleio illustrandoque posuere. Est isti labori non vltimum apud litterarum aequos reciperatores pretium: vt de vera auctoris sententia vel in pessimis scriptis constet. Amamus igitur merito suo doctum sane virum P. Burmannum, qui aliquot abhinc annis Velleium nobis dedit multo quam ante nitidiorem, pleniorem. Fruantur illo quibus cordi res Romanae, legant, improbent, detestentur; postea, si velint, ignoscant, veluti LIPSIVS *in praefatione ad Leevvium*, putentque, *non Hel-*

scribendi tamen genus sat probum.

et res quas describit vtiles.

Quamobrem dignus cui medeamur & ignoscamus.

Burmannus laudatur.

uidios omnes nasci posse aut Thraseas. Fortassis et me habebunt aliquando consentientem, cum tertium legerim. Primum enim cum legerem, irascebar Velleio; secundo magis etiam: iam forte deferbuit. Legant igitur alii, si malint, alio animo; probent, ament etiam: modo ne hunc anserem post Rhenanum comparent olori Caesarino aut Patauino: nec pueris commendent: quorum in manibus quemuis alium potius quam hunc versandum censeo. ne falsas de rebus imagines imbibant; ne fingere discant ac assentiri: ne libertatem ingenuam dediscant. Leuiore sane morum dispendio, si alterutrum putetur necessarium, e poetis imbuentur amoribus, quam e Velleio adulatoriis artibus. Sed nimium praefamur: iam ad rem.

Rhenanus notatus.

III. Nos etiam haud ita pridem Velleio emaculando manum admoueramus, hortatu libellionis, qui nouam eius editionem moliebatur. Eram igitur in eo, vt animaduersionibus quam breuissimis, atque summis rerum ad marginem perpetuis, quas nolim desiderari in editione Burmanniana, item descriptis ad caput paginae cuiusque annis ab vrbe condita, et interpretatione Germanica, illustrarem. Meditabar etiam supplementum Velleianum. Verum postquam mihi indignum videri coepit,

Occasio scribendi in Velleium

pit, vt memet in viri ſtilum moresque improbos ea fini quaſi transformarem: non illud tantum, ſed mox etiam omnino libri eius edendi propoſitum omiſi. Nec quisquam in poſterum Velleium a me exſpectet facile. Poſtea quoque vidi, ſummas rerum ad marginem, quas adſcribere coeperam, a Lipſio dudum feliciter occupatas. Tuli tamen, cum vterer editione non ſatis nitida, vitam ſcilicet degens in angulo Franconiae, vbi magna id genus librorum penuria, quantum ex ingenio licuit, non ſpernendam forte locis quibusdam medicinam, quae adhuc, poſt curas Burmannianas, in deſperatis habentur, atque pene derelictis; cedente in caſſum maximorum inter criticos, quot ea tentarunt, auxilio. Duo videlicet eminent loca: vtriusuis rationem habebimus ſeparatim.

Loca quaedam in eo libro pro deploratis.

IV. Primus locus eſt in libro II. capite LXVIII. quod orditur Velleius: *Suo praeteritum loco referatur: neque enim persona vmbram actae rei capit.* Quis vero lucem in hac vmbra? Abſiſte doctiſſime Burmanne, quidquid agas et adducas, verba iſta ſenſum vllum, qui adplicari poſſit, non recipiunt. LIPSIVS ingenioſe quidem, verum minus probabiliter, voluit: *neque enim persona vmbram ac tenebras capit.* Scilicet non eum eſſe Coelium, qui taceri debeat,

Verba quibus ſenſus non ineſt. Fruſtra laborarunt critici.

debeat, quod explicari poteſt. VOSSIVS ſollicitandum locum non putat. at qui tamen intelligendum? Aldus MANVTIVS Paulli F. et Iac. SCHEGKIVS in ſcholiis praetereunt. BOECLERVS vitioſum eſſe cenſet, nec temere tentandum. HEINSIVS aut legi vult, *tantae rei*, aut ſenſum ineſſe verbis. qua in re equidem ei non ſubſcripſerim. BVRMANNVS, vt indicaui ſupra, in eodem eſt, vt illa explicari poſſe contendat. Et ſane admitterem illius ſententiam, ſi ſcriptum eſſet abſolute: *Perſona Coelii vmbram non capit.* i. e. vir adeo illuſtris ſub vmbra obliuionis relinqui non debet. Verum cum additum ſit, *actae rei*, docendi eramus inprimis, quid ſibi velit, *actae rei vmbra?* id cum non egerit Burmannus, earum rerum peritos conſentientes nanciſci vix poterit. Nec iuuat illum parallelismus, cum in ſolo vmbrae vocabulo non omnis reſideat obſcuritas.

Sententia Velleii quae?

V. Antequam adiicimus et noſtrum ſuffragium, diſquirendum erit, quam ſuſpicari liceat fuiſſe Velleii ſententiam: latentem forte ſub illa obſcuritate. Scilicet reiecerat is auctor Coelii caſum, iam ante temporibus belli Pharſalici referendum, poſt tempora triumuiratus Antoniani. Excuſatione igitur vti videtur, quod rationes temporis migrarit, verbis, *ſuo praeteritum loco*

refera-

resp ratur. Sed quare praeteriisti suo loco? *quia persona vmbram actae rei non capit?* quid hoc est? ludis tu vero Patercule, et nugas agis. Dabimus igitur aduocatum. Id sentit ni fallor. Coelium a se propterea reiectum, quia in narrandis tantis rebus, vt casus bellorum ciuilium, ne series eorum et ordo turbetur, vnius personae rationem habere non potuerit, et proinde quae ibi tacuerat, commodius hoc loco, post explicata bellorum euenta, narranda putarit. superest vt iam ego censeam. Id quidem fiet iisdem verbis, quae alio tempore in margine Velleii adnotaui. Aut me omnia fallunt; aut nostra coniectura rem expediet. Vel sacramento contendam, corrupta quaedam esse vocabula, et vnum excidisse. Atque id sat scio quam facile per compendia scribendi, quibus admodum frequenter vtebantur seculis superioribus, contingere potuerit. Legendum igitur erit mea fide: *neque enim personae vnius rationem actae rei capit ordo.* Fingemus enim scriptum fuisse litteris Langobardicis **um9rām**, sicut et gram, *gratiam*, clam, *clementiam*, per compendia eo tempore. inde *vmbram* legerunt, vbi legendum erat, *vnius rationem.* Ne audaciam accuses lector: non temere sumus, nec destituunt suae caussae coniecturam nostram: neque quisquam ni-

Nostra coniectura.

si audax talem soluerit nodum, quem alii pro desperato reliquere. sensus est, quem supra declarauimus: stilus est, numerus est, verba sunt plane Velleii. *Rationis* vocabulum quidem eo sensu satis solemni supra est cap. XXX. num. 3. quod ad *ordo* pro *serie*, libro eodem II. cap. 48. num. 5. *Harum*, inquit, *praeteritarumque* RERVM ORDO-- *voluminibus* -- *nostris explicabitur*. cap. 199. n. 1. *ordinem calamitatis* vocat, et sic saepius.

Alter locus haud minus impeditus.

V. Alter locus est libro II. capite LXXXII. *in Gryphiana editione pag.* 110. *in Schegkii pag.* 87. *in Raphelengii principe pag.* 106. Et hae quidem cum vetustis atque sinceris reliquis, vt et Vossianis editionibus, verba omnium confessione mire deprauata, et ad hunc diem a quouis frustra tentata, exhibent hoc modo:

Qua aestate Caesar tam prospere Lepidum in Sicilia bene fortuna in Caesare et rep. militauit ad orientem.

Thysii et Burmanni diligentia desiderata.

In Thysii, Burmanni, aliisque recentioribus, in hoc tantum differunt quae exhibentur verba, vt scriptum ibi inueniatur, *in Lepidum*, sine caussa, et nescio quo auctore. Hoc enim facto, nihilominus is locus putandus est omni sensu carere, et id habetur incommodi praeterea, vt Velleius aduersus grammaticam et vsum Latii, *militara*

litare cum quarto caſu, et particula *in* fingatur expreſſiſſe. Quod vt inſuetum plane et ſoloecum, ne reciperetur, vsque adeo cauendum fuiſſet, vt vltro, vel ſi Rhenanus edidiſſet, exturbandum eſſet.

VI. Velleius ſcilicet in eo eſt, vt poſt res Lepidi aduerſas in Sicilia narret etiam Antonii minime proſperam in Parthos expeditionem. Videndum quo loco Noſter illam Antonii fortunam habeat. Cenſeatne e republica, quod Antonius, haud dubius iam eo tempore Caeſaris Octauiani hoſtis, detrimentum eſſet paſſus: an luctuoſum Populo Romano? Hoc quidem certe debuerat, ſi vel minimae reſediſſent in Velleio Romani animi reliquiae: miles enim Romanus caeſus erat atque fugatus cum dedecore. Sicut idem ferme decentius longe, vtut Iulianarum partium, deflcuerat tamen HORATIVS; *Epodon* IX. verbis: *De ſententia Velleii coniectura.*

Romanus, eheu, poſteri negabitis,
Emancipatus feminae
Fert vallum & arma miles etc.

Verum ſi Velleium ſpectemus, Seianum mancipium, et adulatorem profeſſum: non ſane potuit, quin id magno reipublicae Caeſariſque, inuertit planus ille, compendio factum diceret: quod fortuna per expeditionem iſtam in vincendo Antonio primas quaſi partes occuparat. In manifeſto *Adulatur eo loco.*

Interpretes eius reprehensi.

igitur sunt errore omnes prope magni nominis critici, qui illum locum ita restituere annisi sunt, vt sensus esset, fortunam aduersus rempublicam eo facto pugnasse. Quo etiam pertinet ACIDALII sat ingeniosa de caetero quamuis audax coniectura; qui sic restitui posse contendit: *Qua aestate quam Caesari prospera in Lepidum in Sicilia, tam scaeua fortuna in Caesarem & rempublicam militauit ad orientem.* Eodem recidunt tentatae a Schegkio et Heinsio, cum interim praeteriret Vossius, Boeclerus desperaret, sed in cassum, emendationes. Quid vero? Velleius Antonium victum non e republica diceret? Et quid sibi deinde fortuna vindicaret: si Parthi, non illa sane, aduersus populum Romanum pugnassent? Verum illud mirum & fortunae opus, quod Parthi pro republica, in fugando Caesaris hoste pugnarant. Et haec est haud dubie vera Velleii sententia. Nunc ergo ad restituenda, quoad licet, verba. Doleo tacuisse Lipsium, qui per ingenii felicitatem et doctrinae, eruendis illis, fere vnus maxime par erat. Occupauit autem Burmannus quandam nostrae coniecturae partem, cum idem, quod et nos ante multum, quam eius notas videramus, vidit. Esse videlicet loco *in* legendum *pro*. Quo magis mihi et viri ingenium, et nostra placet

Lipsius, Burmannus laudati.

cet emendatio. Sic autem legendum censet vir eruditus: *Qua aestate tam prospere Caesar in Lepidum in Sicilia, bene fortuna pro Caesare et rep. militauit ad orientem.* Quae quidem his laborant incommodis, vt in repetito *in* ante Lepidum sit asperitas, et, quod abest illa particula a primis editionibus, audacia; item, cum abundet illud *bene*, deformis hiatus: nec possit defendi, vt supra diximus, insuetum nimis illud, *militauit in Lepidum.*

VII. Placet igitur etiamnum emendatio nostra, quam alio tempore nullis ad manum probatis editionibus, opitulante scilicet ingenio, ad marginem commaculati a Iunckero Velleii adnotauimus, his verbis: Si medela huic loco potest adplicari; erit fortassis, vt legas: *Emendatio nostra.*

> *Qua aestate Caesar tam prospere Lepidum in Sicilia vicit, fortuna pro Caesare et republica militauit ad orientem.*

sic enim rem expeditam esse satis, et recipi haec pro illis desperatis posse, putauerim. Facile quippe fuit, vt legeretur *bene*, loco *vicit.* praesertim si quaedam litterae per antiquitatem attenuatae fugiebant oculos. Et ne quis mihi occinere ausit: non tam victum esse Lepidum, quam a suis militibus desertum; sciat: etiam qui sine sanguine, vel oratione vicit, vicisse recte praedi-

cari. In re minime dubia quid opus exemplis?

Curae secundae ad editionem Burmanni.

VIII. Poteram finire. At his ipsis diebus, cum illa scriberem, Burmannianam editionem et euolui primum, et legi. Iuuabit igitur in transitu quasi breuiter adnotare, quae non satis animaduersa, aut praeterita circa emendandum Velleium, a viro caetera oculatissimo, mihi videbuntur. Libro I. *cap. VI. num. 3. pag. 40. 41.* censemus recipi potuisse intra verba Velleii emendationem Lipsianam elegantissimam certe verissimamque. cui subscribimus, et interpungentes paullo aliter ac ille, legendum esse contendimus: *Ea aetate clarissimus Graii nominis Lycurgus, Lacedaemonius, vir generis regii, fuit. Seuerissimarum iustissimarumque legum auctor, & disciplinae conuenientissimae viris.* Nec enim sola difficultas est in repetito *vir*; sed et in eo, quod explicari nequit, quae sit *disciplina* in viro: aut quo pertineat quod additur? Disciplina de singulis hominibus dici non potest: de totis ciuitatibus, castris, conuentibus hominum, potest. Debebat, si id sensisset: *Vitae continentissimae* praedicare. Adeo non male, cum locus esset in mendo, sensit Manutius, qui illud *conuenientissimae* concoquere non poterat. Verum tu, Lipsi, longe rectius, quod ferus agnosco.

Emendatio Lipsii defensa.

IX.

IX. Eodem capite paullo ante; num. 1. pag. 38. recipiendum erat in textu beneficio eiusdem, DCCCLXX. nec exhibendum vt ante DCCLXX. Aliter temporum ratio non constat. nec sibi ipse Velleius. Error librarii in aperto est. Sit indiligens is auctor. an vero putemus illum vel in annis ab vrbe condita computandis lapsum esse? *Eiusdem alia.*

X. Eodem capite num 6. pag. 46. 47. 48. inficetum illud glossema, mea pace, non tantum litterarum charactere distingui, sed et omnino resecari, et in adnotationes transferri potuit. Quod sane facerem, si per me edendus fuerit Velleius. Verum a verbis *Aemilius Sura*, vsque ad illa, *intersunt anni MDCCCCXCV.* Quae non minus ac ea quae antecedunt diuerso charactere exhibere debuit Burmannus. Nihil enim est certius, quam haec vltima esse ascititia: nec constare sibi Velleium posse, nisi demtis, quae indicauimus. Haud est credibile eius rationes ne per vnum quidem caput, vni paginae, nec toti quidem, inscribendum, contradictionis notam vitare. Quaesso enim, initio capitis dixerat: Assyrios regnum obtinuisse annos 1070. in quo sane numero nihil temere mutandum: inde ad Vinicii consulatum esse 870. quae si iungas, conficies a Nino ad Vinicium annos *Alia Velleio medicina.* *Ratio temporum confusa.*

1940.

1940. aut si Lipsio in omnibus obsequare, qui hominis Romani annos, in incertis praesertim illis Assyriae rebus, ad Orosii calculum perperam exigit, fient anni 2000. ne sic quidem cum nostris Chronographis consentiendo, quorum e rationibus, si recte subduxi, erunt inter Ninum et Vinicium anni 2072. Haec cum ita sint, dicet Velleius proxime a fine eius capitis, esse a Nino ad Vinicium annos 1995. errorisque se arguet annorum aut LX. aut minimum V.? Credat Iudaeus. Vtrumque vero, et eiici debere fragmentum illud temere immixtum, et tollendum esse ad verba quae indicauimus, euincunt plane quae sequunrur: *Huius autem temporis aequalis Hesiodus fuit etc.* Cuius temporis? Niniani aut Viniciani? Ludis tu vero. Tollas ergo quae a manu descriptoris adultera intersunt, vsque ad illa, quae de Carano; qui propior aliquanto ad Hesiodi tempora. Odoratus est haec eadem Lipsius. suasit plane Vossius. Dissuasit temere Boxhornius. Consensit Vossio et porro censuit Heinsius. secutus est hos auctores Boeclerus. Falsi fuerunt in eo Delbenius, Manutius, Schegkius, quod non totam laciniam sustulere, sed maximam partem. Illos certe non hosce sequi debuit V. C. Burmannus, atque vulnus totum, ne cicatrice quidem relicta, persanare.

Idem docent quae sequuntur.

Interpretes laudati.

re. Primus rem suspicatus videtur Petrus DELBENIVS: huic propterea debemus gratias. subit quaerere, quis ille fuerit? De Thoma, Francisco, Alphonso Delbeniis inuenio quaedam, de illo nihil: nisi Tomasinus iuuat in elogiis. *Primus emendationis auctor.*

XI. Ad caput VIII. *num. 2. pag. 56.* non sperno quod Gryphiana, Schegkii et Lipsii editiones praeferunt: *quo quidem in ludicro omnis generis certaminum Hercules victor extitit.* Nec tamen, si contendant, refragari ausim Vossio et Heinsio, qui *que* suum amant, restituuntque et distinguunt hoc modo: *quo quidem in ludicro, omnisque generis certaminum, Hercules victor extitit:* vt significatus per particulam augeatur. quo sensu in probatis auctoribus haud raro inueniri certum est. BVRMANNO subscribere non possum, qui Latinum esse non putat, *certamina vincere*: habentur enim talia, ni fallor, passim. Graecismus est forte, at antiquissimus, *olympia vincere*, ὀλύμπια νικῆσαι. ENNIVS dudum: *Vetus lectio restituta.* *Consente secus Burmanno. Sed infirmis rationibus vso.*

Sicut fortis equus, spatio qui saepe supremo
Vicit olympia, nunc senio confectu' quiescit.

Eodem modo, PREMIA MAIORA VICIT, *millia nummum vicit, missus vicit, seiuges, trigas, bigas vicit*, casu subinde quarto in mar-

marmore antiquo, quod exhibet Onuphrius PANVINIVS *de ludis Circensibus libro I. pag. 21.* Plura iam non subeunt, legi tamen. nec dubito, quin elegantius dicatur, *ludicra vincere*, quam *ludicris*: et *certaminis victor*, quam *certamine.* opus igitur omnino non est, vt vir doctissimus Burmannus quidquiam ibi subaudiat.

Lipsii coniectura defensa.

XII. Ad hiatum illum Velleianum *post cap. VIII. pag. 64.* insignem, cui medendo accingebar alio tempore, nihil certius est, quam legendum esse cum Lipsio et supplendum vtcunque: *Perses populo Romano grauior, quam timuerat, hostis extitit.* Dubium id non faciunt, quae contra dicit Burmannus.

Alia vetus lectio restituta.

XIII. Cap. XII. num. 5. pag. 87. restituenda in integrum antiqua illa proba et elegans lectio: *Eamque vrbem magis inuidia imperii, quam vllius eius temporis noxiae inuisam Romano nomini, funditus sustulit.* Frustra dubitauit Lipsius. Perperam in textum recepit Boeclerus non putem ea fini coniectam in notas illius emendationem. Locus certe sanus est. Pendeat *noxiae*, casu secundo, ab *inuidia*, an ab *inuisam*, an sit Hellenismus: perinde est. planum illud, probum, ex vsu Latii. Male praefert Heinsius *noxae*, ignarus quippe distinctionis, quam iureconsulti seruant rec-

Interpretes reprehensi.

tissi-

tissime inter *noxiam* et *noxam*. Idem error obrepsit Burmanno: ne statim Boeclerianum illum surculum ex agro Velleiano euelleret. Fatemur tamen, haud temere videri posse suspectum illud, *inuidia inuisam*. nisi in Velleio essemus emaculando; viro quippe militaris in scribendo neglegentiae. Quod ad *noxiae* vocabulum, sequimur in eo praeferendo, non TRIBVNIANVM tantum *§. 1. Institutionum, de noxalibus actionibus*, et THEOPHILVM *in paraphrasi ad eum locum*, VLPIANVM *lege 1. pr. π. si quadrupes pauperiem fecisse dicatur*, vt et plures inter iureconsultos; verum etiam PLAVTVM, TERENTIVM, CAESAREM, CICERONEM, alios antiquissimos auctores, proprietatem verborum maxime sectatos, qui *noxiam* eo sensu maluerunt, quam *noxam*. Vide ALCIATVM, caeteros, qui in id inquisiuere latius, apud DVKERVM *in opusculis de Latinitate iureconsultorum veterum, p. 8. vsque 22.* Amamus ergo te Vellei, quod locutus es proprie, consultosque iuris iuuisti illo loco, quem sollicitandum non esse censeo.

Noxia illo loco rectius quam noxa. Iureconsulti potissimum testes vocati.

XIV. Hae sufficiant medicinae pro Velleio paratae hoc tempore. Alio, si vacat, plura in librum secundum emendationum sicilimenta, item animaduersiones, et artes eius adulatorias, e summis rerum quas ad ipsi-

Conclusio.

ipsius textum adscripsimus, detectas dabo. Quarum rerum si cupidus es, vellica nobis aurem, lector, faueque interim.

OBS. III.

PRO HIERON. CARDANO CENSVRA BAELII MALE HABITO.

Defendendos sumsimus viros quosdam nobilitate generis, eruditione, virtutibus ad summum gloriae culmen euectos: verum quos maledictis per libros passim sparsa improbitas infimi generis hominum, inuidulorum, seruorum, dicaculorum, qui caeteros ex suo ingenio aestimant, nec minus quam se putant esse turpes, vsque adeo affixit: vt hodieque eorum virorum fides, quae maxima esse meruerat, vix habeatur tuta. Alio seculo, cum essent inter eruditos qui crederent nugis illis, magiae seu necromantiae suspicio ab illis defensa est. Amamus ergo te Naudaee, amamus et te, Baeli, qui famae multos restituere nisus es: cum iam non somnia ista, sed virtutes in quaestionem venirent. vterque sane in Cardano decepti tantum ab inuidis istis. Laudamus et alios egregios viros, qui in eodem stadio

dio decurrerunt. Nec tamen hi rem perfecerunt: sunt enim adhuc defendendi plures quam velim. Quod vt fiat breuiter, et quoad fieri potest, rectissime; viros illos qua decet fide characterismis seu morum notationibus pingere constitui: vt videas non mereri, qui censeantur in nigris. Agam tamen libere et ita, vt ab aliis dicta, nisi arguendi sint illi, praeteream. Pinximus hoc modo, et prodire altero abhinc anno, in commentariis de rebus eruditorum in Franconia, amici nobis auctoris suasu, passi sumus, Henr. Corn. Agrippam. posthac copiosius paullo defensum dabo eruditum sane, quam putatur, magis, et veri omnis et honesti, religionisque studiosum virum, Nic. Machiauellum. deinde alios et alios, hoc tempore en tibi lector Cardanum.

* * *

Hieronymus CARDANVS war ein sohn Facii Cardani, eines rechts-gelehrten zu — Cardan geburth. A.

A. Facii Cardani.) Bayle nennet seinen nahmen nicht. berührt aber seinen tod, und noch etliche umstände von ihm, in seinem dictionnaire, bey dem articul, Gerôme Cardan, in der anmerckung R. Daß ich ihn fromm glaube, entsteht aus dem, was ich durch Hieronymum Cardanum, von diesem Facio, in einem brieff an seinen sohn, aufgezeichnet finde, de libris propriis, nach der aussage des — Sein vater.

zu Meyland, und guten frommen mannes, welcher ihn in seinem alter, aus einer armen witwe, die er als seine frau gehalten, nicht aber öffentlich hat heyrathen wollen, B. erzeugt. Bayle vertheidigt ihn also mit recht, daß seine mutter mit dem nahmen einer hure

---

Henric-Petri Basel 1562. pag. 45. in den worten: propterea auus tuus Facius Cardanus duo mihi praecipua mandata proposuit: alterum, vt singulis diebus dei, et illius immensae bonitatis, beneficiorumque suorum, recordarer: alterum, vt his quae facerem, dum facerem, intentus essem:

Dessen adel, Auch Scaligers und Schoppen, aus blosser mißgunst strittig gemacht.

Er war aus altem Meylandischen adel, welches er in der vertheidigung wieder Scaligern behauptet: diesem aber auch seine fürstliche ankunfft eingestehet. Welche, wann sie unrichtig gewesen, ihme strittig zu machen, Cardan als ein Italiäner, nicht würde haben verabsäumen können. Daher ich dann bewegt werde zu glauben, graf Schopp von Clarenthal habe in diesem stück wieder Scaligern unrecht: so wohl als hinwiederum andere gelehrte unter den Deutschen, welche Schoppen von so gar verächtlicher ankunfft ausgeben: da man doch aus seiner vermuthlichen erziehung und andern umständen das gegentheil siehet.

Bayle irret.

P. Vertheidigt ihn.) in der anmerckung B. Es irret sich aber Bayle sehr, wenn er glaubt, Cardan sage nicht ausdrücklich, daß seine mutter an Facium Cardanum nicht ordentlich verheyrathet gewesen sey. Bedarff es also hier keiner schlüsse zu erweisen, daß Cardan keine ehlige geburt gehabt habe.

Cardan ist nicht ehlig erzeugt.

De libris propriis p. 2. steht, was ich oben setze, deutlich. pater enim meus, sagt er, vt senex ac iurisconsultus viduae matris meae pauperis publicas nuptias auersabatur: ipsa vero

hure nicht zu belegen sey. Der eigentliche ort seiner geburth ist Pavia, wohin seine mutter zur zeit ihrer schwangerschafft, vor ihren anverwandten verborgen zu seyn, theils auch der pest wegen, die damahls in Meyland einriß, welches im iahr 1501. geschehen, geflohen war. Sein vater erzog ihn zu den wissenschafften fleißig, und unser Hieronymus finge bald an, sich durch schrifften hervor thun zu wollen. Im sechzigsten iahr seines alters, hatte er über funfzig besondere tractate geschrieben, aus 300. büchern, worein er die etwas starck seynd einzutheilen gepflogen, bestehend. Diese enthalten viel gutes und angenehmes, geben auch nebst der weitläufftigen gelehrsamkeit, genugsame zeichen eines gereinigten gehirns: deßwegen sie schon ferner, wie sich der

Erziehung. C.

Schrifften.

D.

turpe ducebat, quod diceretur, non ex coniuge peperisse. Er war also kein ehliges, aber deßwegen nicht etwa ein huren-kind. Denn eine hure, *meretrix*, ist keine andere, *nisi quae corpore meret*. Der umgang mit Cardans mutter aber war ein gemäßigter concubinat, mariage de conscience. Ich bin hier nicht gesonnen etwas anzumercken, als was Bayle übergeht, oder worinnen er gefehlt hat: daß er also mit mehrern dieserwegen nachgesehen werden kan.

C. Bald an.) de libris propriis pag. 2.

D. Uber 50. Tr.) eben daselbst durchaus, besonders pag. 51, 52. seqq.

Unverdiente verkleinerung seines ruhms.

der verfasser davon versprochen hat, auf die nachwelt dauren, und ihn in der hochachtung erhalten werden, daß er einer der grössesten männer seiner zeit gewesen sey. Welchen ruhm man ihm nunmehr desto eher gönnen soll; ie unbilliger man gegen ihn, bey seinem leben sowohl, als in den folgenden zeiten, gewesen ist. Naude rettet ihn zwar aus E.

Thuan ist auch partheyisch.

E. Naude.) in seinem iudicio de Cardano, und mit wenigen in der apologie pour tous les grands personnages qui ont été faussement soubçonnez de Magie. wo er ihn zugleich hoch rühmt. Mit Thuano bin ich auch nicht zu frieden. sein Urtheil scheint unbillig zu seyn, ob gleich nicht eben durchaus. weil er sich augenscheinlich durch Scaligers parthey, auf dessen seiten er allzusehr gehangen, in ein vorurtheil wieder Cardan hat verleiten lassen. Was ist gemeiners als daß grosse leute von aussen eine schlechte figur machen? marckschreyer stellen immer die ansehnlichsten personen für. nimium ne crede colori. Wegen der nativität Christo durch Cardan gestellet, kan ich ihn nicht durchaus vertheidigen. die sache ist längst allzu verhast beschrieben, als daß man dagegen leicht zu seinem besten etwas ausrichten würde. Cardan hätte auch diesen fürwitz leicht können bleiben lassen. Allein, ich werde doch nicht irren, wenn ich seiner redlichkeit und religion so viel zutrauend, davor halte: er habe dabey eine gute meynung gehabt, und die schlimmen folgerungen, die man ihm nachmahls daraus gezogen, keinesweges vorher gesehen, sondern geglaubt; der das menschliche geschlecht, nebst dessen fall und erlösung, nach seiner allwissenheit, ehe die welt gebauet

Cardan sternseherischer fürwitz, einiger massen vertheydigt.

aus dem verdacht der zauberey; er mahlt ihn aber dagegen in andern dingen dergestalt übel ab, daß er leichtlich denen, die ihn

Naude handelt ihn unbillig:

war, vorher gesehen, und die menschheit des erlösers bestimmt gehabt: hätte auch wohl was Christo als menschen in der erniedrigung auf dem erdkreiß begegnen sollen, wie es die propheten hernach verkündiget, und die morgenländische weisen seine geburth aus den sternen gesehen haben, in die ordnung der sternen einschreiben können. worinnen warhafftig nichts für die Christliche religion schädliches steckt. Denn das argument, welches Thuan, Naude und Bayle, wieder Cardan gebrauchen, schliest keines wegs richtig. wie Christus als Herr der sternen sein verhängniß nicht in den sternen hätte haben können. Massen darinnen nichts wiedersprechendes: daß Christus als Gott, der Herr des verhängnisses sey, und sich gleichwohl selbst ein verhängniß, darnach es ihm unter den menschen ergehen solle, geschrieben habe. denn also hängt er von nichts ab, als seinem willen, das heist ausser ihm von nichts. welches der Gotteslehre gantz gemäß ist. Nun aber, da er Herr der sternen bleiben, und gleichwohl, als mensch gebohren, sein verhängniß, so lang der stand der erniedrigung währte, in den sternen, wie er sich dasselbe selbst bestimmt, haben konnte: so folgt aus des Cardan vornehmen an sich selbst nichts böses wieder die Christliche religion: und das von den gelehrten zeither dieserhalben wieder ihn gebrauchte argument fällt als unkräfftig hinweg. Könte er also in sofern vertheidiget werden: welches ich ietzt nicht weiter treiben will, weil ich die astrologische schrifft selbst, wovon die frage ist, noch zur zeit nicht gelesen habe. der ich

Der vorwurf darwieder schliest nicht.

aus seinen schrifften selbst nicht näher kennen, aus sothanem bildniß, aberglaubisch, wunderlich, verwirrt, und beynahe thöricht scheint. Bayle, der sonst gegen die meiste gelehrte so viel billigkeit gebraucht, macht es unserm Cardan nicht besser: und schreibt deutlich, daß man seinetwegen nicht nur

und noch mehr Bayle. F.

sonst für dergleichen sternseherische händel einigen glauben nicht hege. Der gute Cardan war in dieser absicht wohl nicht unter die ungläubigen zu zehlen. viel ehe trat er auf der andern seite etliche schritte in den aberglauben. Das kan ich dem großmüthigen Thuan nicht vergeben: daß er das gerüchte von Cardani tod, ohne schein der warheit, so leicht geglaubt, und seinen büchern einverleibt hat. Unser armer verfolgter würde ein weit besseres gerücht erlangt haben, wann sich nicht auch in einem so vortrefflichen wercke, als des Thuan geschichten seynd, von ihm eine mit etlichen vorurtheilen verfälschte nachricht zeigte. sie steht im zwey und sechzigsten buch auf der 85. seite.

Cardan war nicht ungläubig.

F. Bayle schreibt deutlich.) Am angeführten ort, in der anmerckung I. ce n'est point pour lui, sagt er, que la folie est mélée auec le grand esprit: il faut prendre la chose d'un autre sens, et dire, que le grand esprit est mélé auec la folie: le grand esprit ne doit étre consideré, que comme l'appendix et l'accessoire de la folie. Bayle hält sich dieserwegen an Naude: dem ich um so weniger vergeben kan, daß er dem Cardan die übereilte wiedersprechungen, die in seinen schrifften enthalten, und daraus gar kein wunder zu machen, oder deßwegen beym Cardano ecstases zu erdichten seynd, so gar übel ausleget; weil ihme Naude diese

Naude und Bayle ausschweiff.

nur sagen müsse, es sey bey ihm, wie ordentlich bey grossen geistern, etwas seltsames und thörigtes untergelauffen: sondern vielmehr eingestehen, daß Cardan etwas grosses mit seiner narrheit vermischt gehabt hätte. Weil dieses und nicht ienes bey ihm vorwiege. Uber das deutet er ihm seine Armuth, die doch nicht so groß, wie sich wohl Bayle eingebildet, gewesen, auch nicht immer angehalten hat, zu seinem nachtheil

G. Cardan war eben nicht arm.

D 4 aus

noch

menschliche gebrechen selbst sehr reichlich zugestossen seynd. indem gewiß die gelehrte welt wenig bücher hat, die so unbedachtsam, und so übel zusammenhängend geschrieben wären, als des Naudé considerations politiques sur les coups d'état.

G. Seine armuth.) das geschieht besonders in der anmerckung G. beym Bayle. Er setzt aber irrig zum grund, als wenn Cardan schon damahls, als er aus Schottland zurück gekommen, arm gewesen. Damahls brachte er viel geld mit, und erhielt dessen daher noch eine starcke summ, nach seiner heimkunfft. pag. 91. Gegen sein hohes alter mag er erst wieder in mangel verfallen seyn, oder hat sich auch wohl, wie alte leute öffters pflegen, nur selbst vor arm gehalten. Zur zeit da sein sohn die unglückliche heyrath traff, vielleicht 1558. merckt man eben bey ihm noch keine armuth. Er will seinem sohn von seinem einkommen so viel abgeben, daß er nebst der frau ein pferd und einen diener ernehren könnte. de libr. pr. p. 45 46. etc. an einem andern ort gedenckt er bißweilen in einem jahr so viel eingenommen, und wieder auf seinen

In wiefern Cardan arm zu nennen, untersucht.

H. aus: mißbraucht die aufrichtige nachrichten, wel-

unterhalt gewendet zu haben, daß er sichs schäme zu sagen, um nicht für einen verschwender angesehen zu werden. er sagt auch auf der 78. seite: at ego et filios, et equos, et anagnostas plures semper alui. Wer aber so gar arm ist, kan keinen stall voll pferde, und das hauß voll schreiber und laquäyen haben. Seine ordentliche besoldung war zu Pavia 250. Cronen: ist also die armuth, von der Cardan selbst schreibt, wohl nur zu verstehen in absicht des grossen reichthums, den er durch seine verdienste, wenn er geitzig gewesen wäre, sonst wohl hätte erwerben können. Er hat also sein auskommen gehabt. und kan ich daher nicht einräumen, daß Cardan seine meiste bücher um brods willen geschrieben habe. In den iungen iahren blühte er an ruhm und einkommen, de libr. pr. p. 77. hatte das also nicht nöthig. Nachgehends bestand sein meister verdienst, wie leicht zu ermessen, in praxi medica. und hierzu danckte er sich nicht unbillig zu edel. er schreibt an berührten ort: Si opes parandae erant, medica arte, non aliter parare potuissem: at ea, si qua alia, gloria quae illam comitatur excepta, tota seruilis est, plenaque laboribus, et vt vere fatear, ingenuo viro indigna, vt non mirer olim seruorum fuisse hoc exercitium. Illud potius male habet, quod nimis etiam me illi dederim: namque ad hanc vsque diem supra decem millia aegrorum curaui. Er sah mehr auf die verewigung seines nahmens als ie einer, de libr. pr. passim, spec. p. 74. seqq. schrieb also deßwegen, und nicht um gewinst, den er sonst zu erlangen, seines bücher-schreibens wegen, ordentlich zuruck gesetzt. Und eben das giebt er als die ursach an, daß er nicht mehr vor sich gebracht habe. ib. p. 77. 78. 79.

H. Die nachrichten.) eben daselbst. Er legt ihm

welche Cardan selbst von seinem leben gegeben hat: hält ihn für unkeusch, für ungerecht, für — I. L. sonst wie man ihn

zur thorheit aus, daß er nicht allezeit nach der mode gekleidet gewesen. daß er einen unordentlichen gang gehabt. daß er einsmals in einer kutschen mit drey rädern gefahren: seynd das nicht kleinigkeiten! er führt auch nach Cardan die verse vom Tigellio aus Horatio an: giebt aber nicht darauf acht, daß dieser poet eben daselbst von dergleichen kleinen menschlichen gebrechen rede, die man, weil sie nichts heissen, und, wem sie anhängen, weder tugendhaffter noch lasterhaffter machen, niemand übel auslegen muß. — Kleine gebrechen ihm übel ausgedeutet.

I. Für unkeusch) in der anmerckung L. aber ohne grund. denn Cardan sagt daselbst nicht, daß er in seinem hohen alter sich der fleischlichen lust noch bediene: sondern nur, daß er die beschwerlichkeiten daraus empfinde. Hernach ist das nicht wohl geschertzt, wenn Bayle aus diesem schlechten grund fortfährt, und Cardanen als einen geilen menschen handelt. — Daß er unkeusch gewesen findet sich nicht.

L. Für ungerecht) in der anmerckung O. Man muß wissen, daß die schnur des Cardani, entweder keinen gifft empfangen hat, oder doch nicht davon gestorben ist. Hat also er der junge Cardanus nur conatum criminis gestanden. diesemnach ist die straffe allerdings sehr hart, und der alte Cardan nicht wunderlich gewesen, wenn er über die schärffe und unbilligkeit der richter geklagt. Zumahl sie gantz unvernünfftig zugefahren seynd, wie ich aus allen umstände sehe: und ihme, der sie überflüßig verdient, keine gnugsame vertheidigung zugelassen haben. Und dazu wäre kein geringer — Eben so wenig die angeschuldigte ungerechtigkeit.

zu Meyland, und guten frommen mannes, welcher ihn in seinem alter, aus einer armen witwe, die er als seine frau gehalten, nicht aber öffentlich hat heyrathen wollen, erzeugt. Bayle vertheidigt ihn also mit recht, B. daß seine mutter mit dem nahmen einer hure

---

Henric-Petri Basel 1562. pag. 45. in den worten: propterea auus tuus Facius Cardanus duo mihi praecipua mandata proposuit: alterum, vt singulis diebus dei, et illius immensae bonitatis, beneficiorumque suorum, recordarer: alterum, vt his quae facerem, dum facerem, intentus essem.

Dessen adel, Auch Scaligers und Schoppen, aus blosser mißgunst strittig gemacht.

Er war aus altem Meylandischen adel, welches er in der vertheidigung wieder Scaligern behauptet: diesem aber auch seine fürstliche ankunfft eingestehet. Welche, wann sie unrichtig gewesen, ihme strittig zu machen, Cardan als ein Italiäner, nicht würde haben verabsäumen können. Daher ich dann bewegt werde zu glauben, graf Schopp von Clarenthal habe in diesem stück wieder Scaligern unrecht: so wohl als hinwiederum andere gelehrte unter den Deutschen, welche Schoppen von so gar verächtlicher ankunfft ausgeben: da man doch aus seiner vermuthlichen erziehung und andern umständen das gegentheil siehet.

Bayle irret.

P. Vertheidigt ihn.) in der anmerckung B. Es irret sich aber Bayle sehr, wenn er glaubt, Cardan sage nicht ausdrücklich, daß seine mutter an Facium Cardanum nicht ordentlich verheyrathet gewesen sey. Bedarff es also hier keiner schlüsse zu erweisen, daß Cardan keine ehlige geburt gehabt habe. De libris propriis p. 2. steht, was ich oben setze, deutlich. pater enim meus, sagt er, vt senex ac iurisconsultus viduae matris meae pauperis publicas nuptias auersabatur; ipsa vero,

Cardan ist nicht ehlig erzeugt.

hure nicht zu belegen sey. Der eigentliche ort seiner geburth ist Pavia, wohin seine mutter zur zeit ihrer schwangerschafft, vor ihren anverwandten verborgen zu seyn, theils auch der pest wegen, die damahls in Meyland einriß, welches im jahr 1501. geschehen, geflohen war. Sein vater erzog ihn zu den wissenschafften fleißig, und unser Hieronymus finge bald an, sich durch schrifften hervor thun zu wollen. Im sechzigsten jahr seines alters, hatte er über funfzig besondere tractate geschrieben, aus 300. büchern, worein er die etwas starck seynd einzutheilen gepflogen, bestehend. Diese enthalten viel gutes und angenehmes, geben auch nebst der weitläufftigen gelehrsamkeit, genugsame zeichen eines gereinigten gehirns: deßwegen sie schon ferner, wie sich

Erziehung. C.

Schrifften.

D.

turpe ducebat, quod diceretur, non ex coniuge peperisse. Er war also kein ehliges, aber deßwegen nicht etwa ein huren-kind. Denn eine hure, *meretrix*, ist keine andere, *nisi quae corpore meret*. Der umgang mit Cardans mutter aber war ein gemäßigter concubinat, mariage de conscience. Ich bin hier nicht gesonnen etwas anzumercken, als was Bayle übergeht, oder worinnen er gefehlt hat: daß er also mit mehrern dieserwegen nachgesehen werden kan.

C. Bald an.) de libris propriis pag. 2.

D. Uber 50. Tr.) eben daselbst durchaus, besonders pag. 51, 52. seqq.

der verfasser davon versprochen hat, auf die nachwelt dauren, und ihn in der hochachtung erhalten werden, daß er einer der grössesten männer seiner zeit gewesen sey. Welchen ruhm man ihm nunmehr desto eher gönnen soll; ie unbilliger man gegen ihn, bey seinem leben sowohl, als in den folgenden zeiten, gewesen ist. Naude rettet ihn zwar aus

Unverdiente verkleinerung seines ruhms. E.

E. Naude.) in seinem iudicio de Cardano, und mit wenigen in der apologie pour tous les grands personnages qui ont été faussement soubçonnez de Magie. wo er ihn zugleich hoch rühmt. Mit Thuano bin ich auch nicht zu frieden. sein Urtheil scheint unbillig zu seyn, ob gleich nicht eben durchaus. weil er sich augenscheinlich durch Scaligers parthey, auf dessen seiten er alzusehr gehangen, in ein vorurtheil wieder Cardan hat verleiten lassen. Was ist gemeiners als daß grosse leute von aussen eine schlechte figur machen? marckschreyer stellen immer die ansehnlichsten personen für. nimium ne crede colori. Wegen der nativität Christo durch Cardan gestellet, kan ich ihn nicht durchaus vertheidigen. die sache ist längst allzu verhaßt beschrieben, als daß man dagegen leicht zu seinem besten etwas ausrichten würde. Cardan hätte auch diesen fürwitz leicht können bleiben lassen. Allein, ich werde doch nicht irren, wenn ich seiner redlichkeit und religion so viel zutrauend, davor halte: er habe dabey eine gute meynung gehabt, und die schlimmen folgerungen, die man ihm nachmahls daraus gezogen, keineswegs vorher gesehen, sondern geglaubt; der das menschliche geschlecht, nebst dessen fall und erlösung, nach seiner allwissenheit, ehe die welt gebauet

Thuan ist auch partheyisch.

Cardan sternseherischer fürwitz,

einiger massen vertheydigt.

aus dem verdacht der zauberey; er mahlt ihn aber dagegen in andern dingen dergestalt übel ab, daß er leichtlich denen, die ihn

Naude handelt ihn unbillig:

war, vorher gesehen, und die menschheit des erlösers bestimmt gehabt: hätte auch wohl was Christo als menschen in der erniedrigung auf dem erdkreiß begegnen sollen, wie es die propheten hernach verkündiget, und die morgenländische weisen seine geburth aus den sternen gesehen haben, in die ordnung der sternen einschreiben können. worinnen warhafftig nichts für die Christliche religion schädliches steckt. Denn das argument, welches Thuan, Naude und Bayle, wieder Cardan gebrauchen, schliest keines wegs richtig. wie Christus als Herr der sternen sein verhängniß nicht in den sternen hätte haben können. Massen darinnen nichts wiedersprechendes: daß Christus als Gott, der Herr des verhängnisses sey, und sich gleichwohl selbst ein verhängniß, darnach es ihm unter den menschen ergehen solle, geschrieben habe. denn also hängt er von nichts ab, als seinem willen, das heist ausser ihm von nichts. welches der Gotteslehre gantz gemäß ist. Nun aber, da er Herr der sternen bleiben, und gleichwohl, als mensch gebohren, sein verhängniß, so lang der stand der erniedrigung währte, in den sternen, wie er sich dasselbe selbst bestimmt, haben konnte: so folgt aus des Cardan vornehmen an sich selbst nichts böses wieder die Christliche religion: und das von den gelehrten zeither dieserhalben wieder ihn gebrauchte argument fällt als unkräfftig hinweg. Könte er also in sofern vertheidiget werden: welches ich ietzt nicht weiter treiben will, weil ich die astrologische schrifft selbst, wovon die frage ist, noch zur zeit nicht gelesen habe. der ich

Der vorwurf darwieder schliest nicht.

aus seinen schrifften selbst nicht näher kennen, aus sothanem bildniß, aberglaubisch, wunderlich, verwirrt, und beynahe thörigt scheint. Bayle, der sonst gegen die meiste gelehrte so viel billigkeit gebraucht, macht es unserm Cardan nicht besser: und schreibt deutlich, daß man seinetwegen nicht nur

und noch mehr Bayle. F.

---

sonst für dergleichen sternseherische händel einigen glauben nicht hege. Der gute Cardan war in dieser absicht wohl nicht unter die unglaubigen zu zehlen. viel ehe trat er auf der andern seite etliche schritte in den aberglauben. Das kan ich dem großmüthigen Thuan nicht vergeben: daß er das gerüchte von Cardani tod, ohne schein der warheit, so leicht geglaubt, und seinen büchern einverleibt hat. Unser armer verfolgter würde ein weit besseres gerücht erlangt haben, wann sich nicht auch in einem so vortrefflichen wercke, als des Thuan geschichten seynd, von ihm eine mit etlichen vorurtheilen verfälschte nachricht zeigte. sie steht im zwey und sechzigsten buch auf der 85. seite.

Cardan war nicht unglaubig.

F. Bayle schreibt deutlich.) Am angeführten ort, in der anmerckung I. ce n'est point pour lui, sagt er, que la folie est mélée auec le grand esprit: il faut prendre la chose d'un autre sens, et dire, que le grand esprit est mélé auec la folie: le grand esprit ne doit étre consideré, que comme l'appendix et l'accessoire de la folie. Bayle hält sich dieserwegen an Naude: dem ich um so weniger vergeben kan, daß er dem Cardan die übereilte wiedersprechungen, die in seinen schrifften enthalten, und daraus gar kein wunder zu machen, oder deßwegen beym Cardano ecstases zu erdichten seynd, so gar übel auslegt; weil ihme Naude diese

Naude und Bayle ausschweiff.

nur sagen müsse, es sey bey ihm, wie ordentlich bey grossen geistern, etwas seltsames und thörigtes untergelauffen: sondern vielmehr eingestehen, daß Cardan etwas grosses mit seiner narrheit vermischt gehabt hätte. Weil dieses und nicht ienes bey ihm vorwiege. Uber das deutet er ihm seine Armuth, die doch nicht so groß, wie sich wohl Bayle eingebildet, gewesen, auch nicht immer angehalten hat, zu seinem nachtheil aus

G. Cardan war eben nicht arm.

menschliche gebrechen selbst sehr reichlich zugestossen seynd. indem gewiß die gelehrte welt wenig bücher hat, die so unbedachtsam, und so übel zusammenhängend geschrieben wären, als des Naudé considerations politiques sur les coups d'état.

G. Seine armuth.) das geschieht besonders in der anmerckung G. beym Bayle. Er setzt aber irrig zum grund, als wenn Cardan schon damahls, als er aus Schottland zurück gekommen, arm gewesen. Damahls brachte er viel geld mit, und erhielt dessen daher noch eine starcke summ, nach seiner heimkunfft. pag. 91. Gegen sein hohes alter mag er erst wieder in mangel verfallen seyn, oder hat sich auch wohl, wie alte leute öffters pflegen, nur selbst vor arm gehalten. Zur zeit da sein sohn die unglückliche heyrath traff, vielleicht 1558. merckt man eben bey ihm noch keine armuth. Er will seinem sohn von seinem einkommen so viel abgeben, daß er nebst der frau ein pferd und einen diener ernehren könnte. de libr. pr. p. 45 46. etc. an einem andern ort gedenckt er bißweilen in einem jahr so viel eingenommen, und wieder auf seinen

In wiefern Cardan arm zu nennen, untersucht.

H. aus: mißbraucht die aufrichtige nachrichten, wel-

---

unterhalt gewendet zu haben, daß er sichs schäme zu sagen, um nicht für einen verschwender angesehen zu werden. er sagt auch auf der 78. seite: at ego et filios, et equos, et anagnostas plures semper alui. Wer aber so gar arm ist, kan keinen stall voll pferde, und das hauß voll schreiber und laquäyen haben. Seine ordentliche besoldung war zu Pavia 250. Cronen: ist also die armuth, von der Cardan selbst schreibt, wohl nur zu verstehen in absicht des grossen reichthums, den er durch seine verdienste, wenn er geitzig gewesen wäre, sonst wohl hätte erwerben können. Er hat also sein auskommen gehabt. und kan ich daher nicht einräumen, daß Cardan seine meiste bücher um brods willen geschrieben habe. In den iungen iahren blühte er an ruhm und einkommen, de libr. pr. p. 77. hatte das also nicht nöthig. Nachgehends bestand sein meister verdienst, wie leicht zu ermessen, in praxi medica. und hierzu danckte er sich nicht unbillig zu edel. er schreibt an berührten ort: Si opes parandae erant, medica arte, non aliter parare potuissem: at ea, si qua alia, gloria quae illam comitatur excepta, tota seruilis est, plenaque laboribus, et vt vere fatear, ingenuo viro indigna, vt non mirer olim seruorum fuisse hoc exercitium. Illud potius male habet, quod nimis etiam me illi dederim: namque ad hanc vsque diem supra decem millia aegrorum curaui. Er sah mehr auf die verewigung seines nahmens als ie einer, de libr. pr. passim, spec. p. 74. seqq. schrieb also deßwegen, und nicht um gewinst, den er sonst zu erlangen, seines bücher-schreibens wegen, ordentlich zuruck gesetzt. Und eben das giebt er als die ursach an, daß er nicht mehr vor sich gebracht habe. ib. p. 77. 78. 79.

H. Die nachrichten.) eben daselbst. Er legt ihm

welche Cardan selbst von seinem leben gege- ben hat: hält ihn für unkeusch, für ungerecht, für

l. L. sonst wie man ihn

zur thorheit aus, daß er nicht allezeit nach der mode gekleidet gewesen. daß er einen unordentlichen gang gehabt. daß er einsmals in einer kutschen mit drey rädern gefahren: seynd das nicht kleinigkeiten! er führt auch nach Cardan die verse vom Tigellio aus Horatio an: giebt aber nicht darauf acht, daß dieser poet eben daselbst von dergleichen kleinen menschlichen gebrechen rede, die man, weil sie nichts heissen, und, wem sie anhängen, weder tugendhaffter noch lasterhaffter machen, niemand übel auslegen muß.

Kleine gebrechen ihm übel ausgedeutet.

I. Für unkeusch) in der anmerckung L. aber ohne grund. den Cardan sagt daselbst nicht, daß er in seinem hohen alter sich der fleischlichen lust noch bediene: sondern nur, daß er die beschwerlichkeiten daraus empfinde. Hernach ist das nicht wohl gescherzt, wenn Bayle aus diesem schlechten grund fortfährt, und Cardanen als einen geilen menschen handelt.

Daß er unkeusch gewesen findet sich nicht.

L. Für ungerecht) in der anmerckung O. Man muß wissen, daß die schnur des Cardani, entweder keinen gifft empfangen hat, oder doch nicht davon gestorben ist. Hat also er der junge Cardanus nur conatum criminis gestanden. diesemnach ist die straffe allerdings sehr hart, und der alte Cardan nicht wunderlich gewesen, wenn er über die schärffe und unbilligkeit der richter geklagt. Zumahl sie gantz unvernünfftig zugefahren seynd, wie ich aus allen umstände sehe: und ihme, der sie überflüßig verdient, keine gnugsame vertheidigung zugelassen haben. Und dazu wäre kein geringer

Eben so wenig die angeschuldigte ungerechtigkeit.

grund gewesen, wie wohl Bayle meint, anzufüh-
ren, was der alte Cardan schreibt, daß sein sohn
das weib als eine ehebrecherin bestraffen wollen.
Zum wenigsten nach den gründen der alt-römischen
rechte. propter iustum dolorem. Es war aber
diese erwegung der beweg-ursach eines ieden verbre-
chen in den gerichten der Griechen und Römer eine
überaus vernünftige und gute sache. Also ist bekant,
wie zwo weiber, eine die ihre mutter erschlagen,
und die andere, die ihren mann und sohn mit gifft
hingerichtet hatte, nicht verurtheilt worden seynd.
siehe Valerium Maximum *l. VIII. cap.* 1. unterm
titul *ambustae.* Gellium *l. XII. cap.* 7. und Ammia-
num *pag. m.* 610. *libro XXIX.* Es ist nicht zu rühmen,
daß man das nicht heutigs tags noch eben also beob-
achtet. Ich habe diesen mangel mit wenig wor-
ten berührt in den anmerckungen zur Ruhe von Eu-
ropa auf der 47. seite. künftig hiervon besonders;
denn er verdient mit mehrern untersucht zu werden.
Soviel unserm Cardan zu vertheidigung hieraus
dienen kan; ist auch heutigen rechten nach dahin zu-
länglich, damit eine lindere straffe hätte folgen mö-
gen. Denn der galeeren hat ihn der vater selbst
werth geschätzt, de l. pr. p. 5. und diese straffe wä-
re nach der that übrig hart gewesen. Ist also nichts
ungeschicktes in dem urtheil des Cardan über den
tod seines sohns. Bayle aber irret sich in facto.

Bayle irrthum.

was ich oben gesagt ist zu finden de LL. pr. p. 5.
wo ausdrücklich steht: cum ille crimen in carcere
fateretur, & modo crimen erat, voluisse nec oc-
cidisse adulteram, *et sic passim.* Dieser des Carda-
ni ältester sohn hieß Joh. Baptista, war gebohren
1526. den 14. may, traff die mißheyrath im jahr
1558. und wurde enthauptet ungefehr 6. monat her-
nach in eben selbigem jahr. *ib. p. 5.* dieser Joh.
Baptist war, wenn wir dem vater glauben, von

Sohn des Cardan.

unge-

für betriegerisch: seine schrifften sämmtlich beschul- über- digt. M.

ungemein gutem verstand und wohl geartet; hatte auch seine gelehrsamkeit erlangt, und trieb nebst seinem vater praxin medicam. Zur heyrath hatten ihn des mädgens eltern, liederliche und verarmte leute, gefährlicher boßhaffter weise, gedrungen und übereilt. daraus dann hernach dieienige übel gefolget, die aus dergleichen gezwungenen ungleichen verkoppelungen, denn ich trage fast bedencken dieses eine ehe zu nennen, wegen der härte unserer gesetze, ordentlich zu entstehen pflegen. Cardan hatte das vertrauen zu diesem sohn, daß er nach seinem tode des vaters ruhm und schrifften werde aufrecht erhalten können.

M. Betriegerisch) in der anmerckung M. und zwar vornehmlich aus den worten, die *Cardanus de vita propria* schreibt: ab eodem Curtio de furto accusati, quod pignus retinerem, pro sponsione pecuniarum, quam sine teste fecerat. Bayle versteht dieses gantz unrecht, und setzt also gewiße umstände, die sich nicht also verhalten haben, zum grund seines urtheils. Ich verstehe den vorgegebenen fall also. Cardan hatte iemanden geld gelehnet, und davor ein pfand empfangen. Der schuldner war des pfands bedürfftig, und wolte es loß machen: kunte aber die schuld nicht zahlen. professor Curtius daher angesprochen, daß er dem schuldner zu gefallen, dem gläubiger an statt des pfandes bürgschafft leisten und sicherheit schaffen solte; that das: aber ohne zeugen. Cardan war mit dieser unerweißlichen bürgschafft nicht zu frieden, und wolte das pfand nicht heraus geben. Curtius nahm, daß seine worte nicht an sich vollen glauben finden solten, für eine iniurie auf, und belangte den Car-

Auch befindet sich Bayle wegen anderer beschuldigungen ierig.

N. übereilt, und um des brods willen geschrieben: alles dieses, und anders mehr, ohne genugsamen grund. Wie ich dann diese beschuldigungen so wenig, als die vorgegebe-
O. ne art seines todes, glauben kan. Ich will mich

---

dan wegen zurückgabe des pfandes, weil er dasselbe ohne ursache besässe, und also auf dem pfande furtum possessionis continuatae begienge. Dieses nun wird zwar von den juristen furtum genennt, es ist aber so schlimm, als es aussieht, nicht gemeinet. Und nach diesem fall hat Cardan durch zurückhaltung des pfandes eben nicht unweißlich oder ungerecht gehandelt. Bayle irret sich also in den umständen der sache, und lässet sich allzuleicht wieder Cardan aufbringen. Wie dann auch das, was er ihm vom spielen übel ausdeutet, eine kleinigkeit, wenn es zumahl in der iugend geschehen, ist, und keine aufmercksamkeit verdient.

N. Sämmtlich übereilt.) in der anmerckung S. bey Bayle.

Seine todes-art auch ohne grund schuld gegeben. Gelegenheit zur versäumdung war seine übermäßige

O. Art seines todes.) siehe daselbst die anmerckung R. er soll sich nehmlich selbst erhungert haben, um sein prognosticon wahr zu machen. Allein wer will das so schlecht weg auf das creditus des Thuani und die bekräfftigung des Scaliger, seines feindes, glauben. Bayle ist unrecht dran, wenn er meint, wir würden mehr übels von ihm wissen, wo ein andrer als er selbst, sein leben beschrieben hätte. Ich halte das gegentheil: die besonderen umstände, die er von sich entdecket, rühren von seiner aufrichtigkeit und liebe zur wahrheit. Ein anderer würde diese innerliche beschaffenheit nicht gewust, und ihn also entweder allein gelobt, oder doch leere, nichts-heissende und unerweißliche dinge vorgeworffen haben. Naude ist auch unge-

mich bemühen hier ein besseres bildniß von unserm Cardan zu machen, und seinen moralischen character also vorzustellen, wie ich ihn in seinen schrifften finde. P.

Meine meinung von ihm ohne vorurtheil.

Er war von natur verständig, scharffsinnig und zum nachdencken geneigt; dabey, weil sein geblüt viel von schwartzer galle hatte, gerne einsam, und für sich selbst studierend: woher entstanden, daß er als einer, der sich fremden unterrichts, außer dem lesen der besten bücher, wenig bedient hat, da er die schwierigkeiten in den wissenschafften durch eignen fleiß gefunden, auf die meinung gerathen ist, er sey natürlicher weise von stümpfern verstand als alle andere menschen,

Sein verstand, und art zu studiren,

---

recht gegen ihn, wenn er ihn, wie bey Bayle in der anmerckung T. zu sehen, zum lügner machen will. was er anführt seynd irrungen, keine vorsetzliche unwahrheiten. dawieder getraute ich es aus dem begriff, den ich von des Cardan ehrlichkeit aus seinen schrifften geschöpffet, leicht anzunehmen. Naude hat mir niemahls in gleichem grad rechtschaffen geschienen.

aufrichtigkeit.

P. Ein besseres bildniß) und zwar mehrentheils aus seinem angeführten buch de libris propriis, welches Bayle übergangen zu haben scheint. Die besonderen seiten, wo ieder umstand steht, ferner anzuführen, werde ich mich mit des lesers erlaubniß entbrechen. Indessen ist doch alles, was ich von ihm sage, in sothanem buch, und theils in andern seinen schrifften, wohl gegründet.

schen, und begreiffe gar nichts, wenn er sich nicht vorher eine methode geschrieben. Und daher seynd wohl seine meiste bücher entstanden: weil dieses seine art zu studieren gewesen, daß er von der wissenschafft, die er begreiffen wollen, sich erst eine tabell entworffen, und so dann ein buch daraus gemacht, seiner bücher aber, vor andern, sich bedient hat. Wenn er nun über dergleichen etwas sich gesetzt, hat er seine gedancken aus dem kopf, ohne dabey nachzuschlagen, und geschwind entworffen: hernach aber immer daran gebessert, da er vorher vieles, in meinung es hernach zu ändern, stehen lassen. Weßwegen dann die in seinen wercken vorkommende wiedersprechungen, gar nicht zu verwundern, oder ihm übel auszudeuten seynd. Ich nehme dieses vielmehr als ein zeichen einer edlen aufrichtigkeit an, wann iemand sich nicht so wohl darum bekümmert, was er vorhin gesaget habe, sondern darum vielmehr, was er gegenwärtig bey sich empfinde und glaube. Dieses war also Cardani art zu studieren. Hierinnen war er unermüdet, ruhmbegierig und immer beschäfftigt: wie er dann auch auf dem krancken-bette und auf reisen bücher geschrieben.

Und bücher zu schreiben.

Die etwa eingeschlichene wiedersprechungen vertheidigt.

Er scheint von seinem vater wohl erzogen und gut geartet gewesen zu seyn. Dabey hat

Seine meinungen, er-

hat er seinen natürlichen neigungen, durch philosophischen wiederstand, den rang glücklich abgewonnen. Der vermischung seines geblüts nach hätte er sollen geitzig seyn; allein ich finde in allen seinen thaten keine geld-begierde. Hinterlistig: aber seine schrifften scheinen mir voll aufrichtigkeit zu seyn. abergläubisch: aber ich finde, daß er sich von den meisten theilen des aberglauben frey gemacht; falsch und unwahr: aber mir ist unter dem, was er von sich erzehlt, nichts vorgekommen, das nicht der natürlichkeit wegen, womit er sich ausdruckt, und wodurch man die einfalt des hertzen einsiehet, genugsamen glauben, daß ers so davor gehalten, wie er schreibt, verdienen sollte: rachgierig: aber ich finde auch hiervon das gegentheil. und so scheint er mir in den meisten stücken überaus vernünfftig und tugendhafft. In der philosophie war er ein wahrer Eclecticus, welches sonst auch bey der melancholie schwerlich steht. Und zwar in natürlichen dingen hatte er besonders seine eigene meinungen: in der sitten-lehre aber hielte er es in gar vielen mit den Stoicis. Das vorurtheil des ansehens hat gar wenig platz bey ihm gefunden. Aristoteles, Galenus, Cicero und andere, werden bey ihm nicht seltener getadelt als gelobt. Und ausser dieser frey-

ziehung und besserung seines willens.

Seine philosophie.

Wodurch er sich feinde gemacht

freyheit zu dencken, finde ich nichts an ihm, das ihm so viel feinde gemacht haben könnte. Indessen war das zu der zeit, da man die freyheit, von den alten vätern der zunfft abzugehen, nicht verdauen konte, schon genug sich verhast zu machen. Denn die Philosophi, Medici und Critici, fanden an den obengenennten drey männern, ieder theil seinen abgott beleidigt, weswegen sie in ihrer republick den Cardan unschwehr für einen aufrührer hielten, und gemeinsam verfolgten. Hierzu kommt, daß er in seinem vaterland, wo er immer geblieben, etwa, wie es pflegt, nicht sonderlich geachtet, mehr zur einsamkeit, als freundschafft zu machen geneigt, auch eben nicht vortheilhafft verheyrathet, und der fremden beruff und ehrenstellen iederzeit ausgeschlagen, nie ein solches glück hat machen mögen, dadurch er seinen feinden hätte können furchtbar werden. Er liebte seine kinder ungemein, war aber unglücklich mit ihnen: in welchen harten zufällen er sich dannoch gar wohl zu fassen gewust hat.

Liebe zu seinen kindern.

Sein äusserliches wesen, und gesichtsbildung.

Sein gesicht war, wie seine bildnisse zeigen, wohlgestalt und von guter mine. Er war hager und blaß, von breiter, hervorragender, wohlerhobener, glatter stirn: die nase ist wohl davon abgesetzt, in der mitte ein wenig erhaben und gut eingetheilt. Die au-

augen tieff in den kopff und wohl geschnit-
ten, die augbraunen gleichfals in ihrer
behörigen form von den augen erhaben:
und so machen die übrigen theile, mund,
kinn, wangen, hals, ohren, hinter-kopf,
nebst den oben-beschriebenen, ein wohl-ein-
getheiltes gesicht, und solche mine, daraus
man rechtschaffene und ehrliebende män-
ner zu erkennen pflegt. Daß also, wann
ich das mindeste in der physiognomie ver-
stehe, allein hieraus sich sehen läßet: daß
entweder das gesicht, das ich vor augen
habe, nicht Cardani; oder aber das was
Bayle schreibet nicht sein character seyn
müße. Des bildnißes, welches ich drey- Seine
fach vorstelle, erste Figur ist genommen bildnisse.
aus der Nürnbergischen auflage seiner bü-
cher de subtilitate, 1550. fol. die andere,
aus der Baselischen de varietate rerum
1557. fol. und die dritte, aus den iconi-
bus Boissardi. Ich weiß nicht wie es
kommt, daß er in denen, die ihn jünger vor-
stellen, älter scheint: auf dem aber, da er
71. jahr alt gewesen seyn soll, jünger. Das
obenstehende beduncket mich indessen das
glaubhaffteste: und wird vermuthlich aus
einem Chrysolit genommen seyn; worein
Cardan, wie er de subtilitate im 7. buch
pag. 173. meldet, sein bildniß auf derglei-
chen art hat schneiden lassen. wie der augen-

E schein

schein weiset, war dieser edelstein von künstlicher hand gearbeitet.

Sein glück.

Cardan ist nicht reich geworden, weil er wohl gelebt, und mehr auf seine studien, als erspahrung des gewinsts, gedacht hat: nicht, als ob er wenig erworben hätte. Von seiner frauen finde ich keine nachricht. Sein sohn, der enthauptet worden, war nicht ungelehrt, und übte nebst seinem vater praxin medicam. Meines erachtens ist Cardan nicht so unrecht dran, als wohl Bayle glaubt, wenn er die bestraffung seines sohns als allzuhart beklaget. Er hatte die hoffnung gefasset, daß dieser sohn seinen ruhm würde erhalten, und nach seinem tode die schrifften, welche der vater unvollkommen hinterliesse, vollends ausführen können.

Seine erlangte gelehr- und beredsamkeit.

Seine belesenheit war groß, sein urtheil scharff, sein gedächtniß gut. Daher auch seine wissenschafft weitläufftig. In der natur-lehre, mathematic und artzney-kunst, seynd seine verdienste bekannt. ich halte ihn aber auch für einen der grösten philosophen seiner zeit. er gab auch einen guten redner: und seine schreib-art ist natürlich, annehmlich, gut, rein und lateinisch genug: daß er auch dieserwegen hochgeachtet zu werden verdient. Doch hat er weder in zusammensetzung der worte die wendung überall nach Römischer art; noch ist er auch sonst

so

so richtig und vollkommen, als der stilus seines berühmten gegners, des ältern Scaliger: sondern er fällt noch bißweilen in idiotismos und soloecismos. So viel ist gewiß; Cardan hat schon so viel grosses und ausnehmendes an sich, daß er unter die vortrefflichsten geister seiner zeit gezehlt zu werden, und die schrifften, welche er hinterlassen, die ewigkeit verdienen.

Beschluß.

Anhang.

Cardan meinung von den schriften gemischten innhalts.

Ich habe oben in der vorrede etwas davon gemeldet, daß Cardan gar nicht viel auf das zusammendrucken der brieffe von allerhand innhalt, und auf andere dergleichen bücher, die zerstreute anmerckungen darlegen, als wie heute die schrifften in ANA seynd, gehalten, sondern geglaubt habe; daß alle dergleichen wercke anfangs zwar beliebt, aber von keiner daure seyn könnten, sondern ihrer leichte wegen bald verfliegen und in vergessenheit kommen müsten. Er redet hiervon gar ausführlich von der 62. seite biß 64. und nicht ohne scharfsinniges urtheil: da er auch auf den folgenden seiten gründlich untersucht, wie die bücher beschaffen seyn müsten, welche sich die ewigkeit versprechen solten. Ich will ein und anders daraus hieher setzen. Er sagt erstlich auf der 62. seite: at vero scribere vt nihil scribas, velut hodie cum tot epistolis Italicis, vbi quisque nimium sibi

N. übereilt, und um des brods willen geschrieben: alles dieses, und anders mehr, ohne genugsamen grund. Wie ich dann diese beschuldigungen so wenig, als die vorgegebe-
O. ne art seines todes, glauben kan. Ich will mich

dan wegen zurückgabe des pfandes, weil er dasselbe ohne ursache besässe, und also auf dem pfande furtum possesionis continuatae begienge. Dieses nun wird zwar von den iuristen furtum genennt, es ist aber so schlimm, als es aussieht, nicht gemeinet. Und nach diesem fall hat Cardan durch zurückhaltung des pfandes eben nicht unweißlich oder ungerecht gehandelt. Bayle irret sich also in den umständen der sache, und lässet sich allzuleicht wieder Cardan aufbringen. Wie dann auch das, was er ihm vom spielen übel ausdeutet, eine kleinigkeit, wenn es zumahl in der iugend geschehen, ist, und keine aufmercksamkeit verdient.

N. Sämmtlich übereilt.) in der anmerckung S. bey Bayle.

Seine todesart auch ohne grund schuld gegeben. Gelegenheit zur versäumdung war seine übermäßige

O. Art seines todes.) siehe daselbst die anmerckung R. er soll sich nehmlich selbst erhungert haben, um sein prognosticon wahr zu machen. Allein wer will das so schlecht weg auf das creditus des Thuani und die bekräfftigung des Scaliger, seines feindes, glauben. Bayle ist unrecht dran, wenn er meint, wir würden mehr übels von ihm wissen, wo ein andrer als er selbst, sein leben beschrieben hätte. Ich halte das gegentheil: die besonderen umstände, die er von sich entdecket, rühren von seiner aufrichtigkeit und liebe zur wahrheit. Ein anderer würde diese innerliche beschaffenheit nicht gewust, und ihn also entweder allein gelobt, oder doch leere, nichts-heissende und unerweißliche dinge vorgeworffen haben. Naude ist auch unge-

mich bemühen hier ein besseres bildniß von unserm Cardan zu machen, und seinen moralischen character also vorzustellen, wie ich ihn in seinen schrifften finde. P. Meine meinung von ihm ohne vorurtheil.

Er war von natur verständig, scharffsinnig und zum nachdencken geneigt; dabey, weil sein geblüt viel von schwartzer galle hatte, gerne einsam, und für sich selbst studierend: woher entstanden, daß er als einer, der sich fremden unterrichts, außer dem lesen der besten bücher, wenig bedient hat, da er die schwierigkeiten in den wissenschafften durch eignen fleiß gefunden, auf die meinung gerathen ist, er sey natürlicher weise von stümpfern verstand als alle andere menschen, Sein verstand, und art zu studiren,

---

recht gegen ihn, wenn er ihn, wie bey Bayle in der anmerckung T. zu sehen, zum lügner machen will. was er anführt seynd irrungen, keine vorsetzliche unwahrheiten. dawieder getraute ich es aus dem begriff, den ich von des Cardan ehrlichkeit aus seinen schrifften geschöpffet, leicht anzunehmen. Naude hat mir niemahls in gleichem grad rechtschaffen geschienen. aufrichtigkeit.

P. Ein besseres bildniß) und zwar mehrentheils aus seinem angeführten buch de libris propriis, welches Bayle übergangen zu haben scheint. Die besonderen seiten, wo ieder umstand steht, ferner anzuführen, werde ich mich mit des lesers erlaubniß entbrechen. Indessen ist doch alles, was ich von ihm sage, in sothanem buch, und theils in andern seinen schrifften, wohl gegründet.

schen, und begreiffe gar nichts, wenn er sich nicht vorher eine methode geschrieben. Und daher seynd wohl seine meiste bücher entstanden: weil dieses seine art zu studieren gewesen, daß er von der wissenschafft, die er begreiffen wollen, sich erst eine tabell entworffen, und so dann ein buch daraus gemacht, seiner bücher aber, vor andern, sich bedient hat. Wenn er nun über dergleichen etwas sich gesetzt, hat er seine gedancken aus dem kopf, ohne dabey nachzuschlagen, und geschwind entworffen: hernach aber immer daran gebessert, da er vorher vieles, in meinung es hernach zu ändern, stehen lassen. Weßwegen dann die in seinen wercken vorkommende wiedersprechungen, gar nicht zu verwundern, oder ihm übel auszudeuten seynd. Ich nehme dieses vielmehr als ein zeichen einer edlen aufrichtigkeit an, wann iemand sich nicht so wohl darum bekümmert, was er vorhin gesaget habe, sondern darum vielmehr, was er gegenwärtig bey sich empfinde und glaube. Dieses war also Cardani art zu studieren. hierinnen war er unermüdet, ruhmbegierig und immer beschäfftigt: wie er dann auch auf dem krancken-bette und auf reisen bücher geschrieben.

Und bücher zu schreiben.

Die etwa eingeschlichene wiedersprechungen vertheidigt.

Er scheint von seinem vater wohl erzogen und gut geartet gewesen zu seyn. Dabey hat

Seine meinungen, er-

hat er seinen natürlichen neigungen, durch philosophischen wiederstand, den rang glücklich abgewonnen. Der vermischung seines geblüts nach hätte er sollen geizig seyn; allein ich finde in allen seinen thaten keine geld-begierde. Hinterlistig: aber seine schrifften scheinen mir voll aufrichtigkeit zu seyn. abergläubisch: aber ich finde, daß er sich von den meisten theilen des aberglauben frey gemacht; falsch und unwahr: aber mir ist unter dem, was er von sich erzehlt, nichts vorgekommen, das nicht der natürlichkeit wegen, womit er sich ausdruckt, und wodurch man die einfalt des hertzen einsiehet, genugsamen glauben, daß ers so davor gehalten, wie er schreibt, verdienen sollte: rachgierig: aber ich finde auch hiervon das gegentheil. und so scheint er mir in den meisten stücken überaus vernünfftig und tugendhafft. In der philosophie war er ein wahrer Eclecticus, welches sonst auch bey der melancholie schwerlich steht. Und zwar in natürlichen dingen hatte er besonders seine eigene meinungen: in der sitten-lehre aber hielte er es in gar vielen mit den Stoicis. Das vorurtheil des ansehens hat gar wenig platz bey ihm gefunden. Aristoteles, Galenus, Cicero und andere, werden bey ihm nicht seltener getadelt als gelobt. Und ausser dieser frey-

ziehung und besserung seines willens.

Seine philosophie.

Wodurch er sich feinde gemacht

freyheit zu dencken, finde ich nichts an ihm, das ihm so viel feinde gemacht haben könnte. Indessen war das zu der zeit, da man die freyheit, von den alten vätern der zunfft abzugehen, nicht verdauen konte, schon genug sich verhaßt zu machen. Denn die Philosophi, Medici und Critici, fanden an den obengenennten drey männern, ieder theil seinen abgott beleidigt, weswegen sie in ihrer republick den Cardan unschwehr für einen aufrührer hielten, und gemeinsam verfolgten. Hierzu kommt, daß er in seinem vaterland, wo er immer geblieben, etwa, wie es pflegt, nicht sonderlich geachtet, mehr zur einsamkeit, als freundschafft zu machen geneigt, auch eben nicht vortheilhafft verheyrathet, und der fremden beruff und ehrenstellen iederzeit ausgeschlagen, nie ein solches glück hat machen mögen, dadurch er seinen feinden hätte können furchtbar werden. Er liebte seine kinder ungemein, war aber unglücklich mit ihnen: in welchen harten zufällen er sich dannoch gar wohl zu fassen gewust hat.

Liebe zu seinen kindern.

Sein gesicht war, wie seine bildnisse zeigen, wohlgestalt und von guter mine. Er war hager und blaß, von breiter, hervorragender, wohlerhobener, glatter stirn: die näse ist wohl davon abgesetzt, in der mitte ein wenig erhaben und gut eingetheilt. Die au-

Sein äusserliches wesen, und gesichtsbildung.

augen tieff in den kopff und wohl geschnitten, die augbraunen gleichfals in ihrer behörigen form von den augen erhaben: und so machen die übrigen theile, mund, kinn, wangen, hals, ohren, hinter-kopf, nebst den oben-beschriebenen, ein wohl-eingetheiltes gesicht, und solche mine, daraus man rechtschaffene und ehrliebende männer zu erkennen pflegt. Daß also, wann ich das mindeste in der physiognomie verstehe, allein hieraus sich sehen läßet: daß entweder das gesicht, das ich vor augen habe, nicht Cardani; oder aber das was Bayle schreibet nicht sein character seyn müße. Des bildnißes, welches ich dreyfach vorstelle, erste Figur ist genommen aus der Nürnbergischen auflage seiner bücher de subtilitate, 1550. fol. die andere, aus der Baselischen de varietate rerum 1557. fol. und die dritte, aus den iconibus Boissardi. Ich weiß nicht wie es kommt, daß er in denen, die ihn jünger vorstellen, älter scheint: auf dem aber, da er 71. jahr alt gewesen seyn soll, jünger. Das obenstehende beduncket mich indessen das glaubhaffteste: und wird vermuthlich aus einem Chrysolit genommen seyn; worein Cardan, wie er de subtilitate im 7. buch pag. 173. meldet, sein bildniß auf dergleichen art hat schneiden lassen. wie der augen-

Seine bildniße.

schein weiset, war dieser edelstein von künstlicher hand gearbeitet.

Sein glück.

Cardan ist nicht reich geworden, weil er wohl gelebt, und mehr auf seine studien, als erspahrung des gewinsts, gedacht hat: nicht, als ob er wenig erworben hätte. Von seiner frauen finde ich keine nachricht. Sein sohn, der enthauptet worden, war nicht ungelehrt, und übte nebst seinem vater praxin medicam. Meines erachtens ist Cardan nicht so unrecht dran, als wohl Bayle glaubt, wenn er die bestraffung seines sohns als allzuhart beklaget. Er hatte die hoffnung gefasset, daß dieser sohn seinen ruhm würde erhalten, und nach seinem tode die schrifften, welche der vater unvollkommen hinterliesse, vollends ausführen können.

Seine erlangte gelehr- und beredsamkeit.

Seine belesenheit war groß, sein urtheil scharff, sein gedächtniß gut. Daher auch seine wissenschafft weitläufftig. In der natur-lehre, mathematic und artzney-kunst, seynd seine verdienste bekannt. ich halte ihn aber auch für einen der grösten philosophen seiner zeit. er gab auch einen guten redner: und seine schreib-art ist natürlich, annehmlich, gut, rein und lateinisch genug: daß er auch dieserwegen hochgeachtet zu werden verdient. Doch hat er weder in zusammensetzung der worte die wendung überall nach Römischer art; noch ist er auch sonst

so

so richtig und vollkommen, als der stilus seines berühmten gegners, des ältern Scaliger: sondern er fällt noch bißweilen in idiotismos und soloecismos. So viel ist gewiß; Cardan hat schon so viel grosses und ausnehmendes an sich, daß er unter die vortrefflichsten geister seiner zeit gezehlt zu werden, und die schrifften, welche er hinterlassen, die ewigkeit verdienen. Beschluß.

Anhang.

Cardan meinung von den schriften gemischten innhalts.

Ich habe oben in der vorrede etwas davon gemeldet, daß Cardan gar nicht viel auf das zusammendrucken der brieffe von allerhand innhalt, und auf andere dergleichen bücher, die zerstreute anmerckungen darlegen, als wie heute die schrifften in ANA seynd, gehalten, sondern geglaubt habe; daß alle dergleichen wercke anfangs zwar beliebt, aber von keiner daure seyn könnten, sondern ihrer leichte wegen bald verfliegen und in vergessenheit kommen müsten. Er redet hiervon gar ausführlich von der 62. seite biß 64. und nicht ohne scharfsinniges urtheil: da er auch auf den folgenden seiten gründlich untersucht, wie die bücher beschaffen seyn müsten, welche sich die ewigkeit versprechen solten. Ich will ein und anders daraus hieher setzen. Er sagt erstlich auf der 62. seite: at vero scribere vt nihil scribas, velut hodie cum tot epistolis Italicis, vbi quisque nimium sibi

ſapit, ad nominis perpetuitatem nihil prodeſſe ſperes: ad praeſentem vtilitatem laudemque forſan non inepte, ſi quis apte fecerit. plura enim animalia ſtipulis et oleribus aluntur, quam fructibus. und auf der folgenden: haec tamen ſcripta ſi aeterna eſſe putant, inſaniunt. nam cum inania ſint, factu etiam facilia ſunt. itaque et plures id tentaturos eſſe, - - et multitudine ſcriptorum obrui priores neceſſe eſt. dann auf der 64. concident ergo tot epiſtolarum libri, Philelphi, Ficini, Politiani, Erasmi, Longolii, atque tot Italica lingua conſcriptae: aliis ſurgentibus aut melioribus, aut gratioribus. Et in eodem ſunt omnes centuriae, velut Amati, Montani, Farraginesque omnes: in quibus quod collibuit intruſerunt, ordine nullo, ratione admodum tenui, ſtylo humili. Cadent et Manardi epiſtolae: nec ſcio an noſtrae Contradictiones, quamuis non leuibus laboribus conſcriptae, ſupereſſe poterunt. Certe ſi ſupererunt, gratia poſteritati habenda erit. Jch ſtelle dahin, ob Cardan in dem allen recht prophezeyt. denn biß ietzo seynd die meiſten der bücher, welche er benennet, noch in ehren und werth gehalten. ob gleich nicht zu läugnen iſt, daß mehrmahls viel ſchlechtere ſchrifften, öftere auflagen als dieſe, erworben haben. Jch halte, die bücher haben ein gewiſſes verhängniß,

Verhängniß

das

das sich nicht vorhersehen, oder durch der Bü-
menschlichen fleiß und vorsicht erhalten cher.
lässet. Aus dem alterthum seynd uns eine menge mittelmäßiger bücher geblieben, und viele der vortrefflichsten dagegen untergegangen. Wenn Gott verhängt, daß noch etwa ein tausend jahr hindurch ins künftige Europa so viele veränderungen aussstehet, als durch überschwemmung der Gothen, Langobarden und Saracenen den vorhin so glückseeligen ländern ehemahls zu gestossen seynd: so wird alsdann von unsern besten büchern sowohl, als von den schlechtsten, kaum der tausendste theil übrig seyn. Bleiben aber die zeiten glücklich; so wird in den bibliothecken sowohl das nichts-werthe maculatur, als gute schrifften, aufbehalten bleiben. So viel ist sonst wahr. bücher die bloß nach der mode seynd, dauren nicht. wann das, wovon sie handeln an sich, und beständig nützlich, auch zur ergötzung gereichend seyn kan: ist bessere hoffnung. auch muß man eine sprache wehlen, die vermuthlich aller zeiten sey. Menage in Menagianis meint, Latein sey
dergleichen eine: und macht sich dieserwegen Menage
den bekandten vers des Martial, etwas ge- Mei-
ändert, zu nutz: nung hiervon.

Victurus Latium debet habere liber.

Das ist nicht ohne grund. Jedoch hiervon nunmehr genung.

Cardan glaubens-bekäntniß. Zu ende will ich noch beyfügen ein glaubens-bekändtniß von unserm Cardan. Es stehet dasselbe in offt-angezogenem buch, auf der 35. seite. Sciant omnes, me nullibi theologum agere, nec velle in alienam messem falcem ponere. Caeterum, quod ad vitae institutum et religionem attinet, sequi velle quod tutissimum est, atque in ea qua natus sum lege, hisque ritibus ac ceremoniis moribusque vti velle, quibus iam tot per secula maiores nostri vsi sunt, nec velle discordias serere, aut os in coelum ponere, vel plus quam opus est sapere. Kürtze wegen setze ich das übrige nicht hieher: es verdient aber gelesen zu werden. er war nemlich in verdacht gezogen worden, als ob ers mit den protestanten hielte: deßwegen thut er diese versicherung, und setzt hinzu, daß er nicht gesonnen sey sich an kleinigkeiten zu hängen, derenwegen den väterlichen gottesdienst und die seinen verfolgen zu helffen, und fremden beyzutretten, die selbst unter sich nicht einig seyn könnten.

OBS. V.

AD PARAGR. VIII. INST. DE RER. DIVIS.

NVM SACRAE RES ET PVBLICAE ANTIQVITVS DIVERSAE

Petronius ad ductus. NOn videtur. Sane apud PETRONIVM *in satyrico prope finem pag. m.* 219.

219. Polyaenos seu Encolpius *publicum anserem* vocat, qui *sacer* erat. *Dum haec*, inquit, *me stupente in lectulo sedet, anserisque fatum complorat, interim Proselenos cum impensa sacrificii venit, visoque ansere occiso, sciscitata caussam tristitiae, et ipsa flere vehementius coepit, meique misereri, tanquam patrem meum, non publicum anserem occidissem.* sacratus autem erat is anser, *Priapi delitiae*, atque *omnibus matronis acceptissimus.* vt refert Enothea *ibidem pag. 218.*

Publicus anser, qui Priapo sacer.

OBS. V.

CONVICIVM AN PERTINEAT AD INIVRIAS QVAE VERBIS INFERVNTVR.

Pertinebit haud dubie; si iureconsultos nostri temporis consulas, quod sciam, omnes. Verum si audias VLPIANVM et THEOPHILVM, non pertinebit. Scimus prope omnes antiquos auctores ita vti eo vocabulo, vt *conuicium* a quouis maledicto haud multum differre videatur. qua de re, si lubet, docebere latius e DVKERO *in opusculis de latinitate I. C. veterum pag. 187. vsque 196.* addo, quem illi praeterierunt, SENECAM, qui *conuicium* leuius etiam esse denotat, quam *maledictum. capite XII. de constantia sapientis: quanta autem*, inquit, *dementia est,*

Conuicium quo sensu sit apud auctores.

Adducitus Seneca.

iisdem modo delectari, modo offendi: et rem ab amico dictam, maledictum vocare, a seruulo, ioculare conuicium? designat autem Seneca vernulas, qui quaeque proterue dicta ferre solebant impune. Et ita quidem auctores caeteri. verum longe aliter iuris nostri mystae; quibus vt in arte sua, vbi de delictorum nominibus, credendum est omnino; nec insultandum cum Laurentio Valla mortuis quasi leonibus. Habent enimuero etiam illi in suis, *conuicium dicere*, et *l. 11. π. de iniur. conuicii non inpudici dictionem*, et id genus plura. At comitantur verba vociferantis *conuicium faciendum*, non finiunt. Quando manus intentatae cum vociferatione, tunc ex Vlpiani sententia, vt videbimus infra, conuicium plene factum esse dicito. Largior equidem, si legem 1. *et* 7. item 15. *π. de iniuriis* solas perscrutere; quo pertineat conuicium haud cognosces facile: verum si coniungas vti decet et caetera ex libro LVI. et LVII. Vlpiani ad edictum fragmenta, quae omnia iniurias eas tantum persequi videntur, quas re inferri certum est: aliter sentias. videbimus ergo nos, quid inde possit excerpi. Refert VLPIANVS *conuicium* ad iniurias atroces, nisi seruo inferatur, aut nudiustertius seruo. lege 7. *nec enim*, ait, *ferre debet praetor, heri seruum, hodie liberum conquerentem, quod dominus ei*

Iureconsulti laudati.

Valla notatus.

Conuicium quid secundum Vlpianum.

Numeratur in iniuriis atrocibus.

con-

conuicium dixerit, (interpretor: *manus intentarit*. non possumus enim intelligere, de conuicio solis verbis facto, ineptius prope quam par est, hic quaesitum esse; quando *conuicii dictio* ne marito quidem libertae ingenuo parit actionem l. 11. eodem. multo minus ergo liberto libertaeue ipsi.) *vel quod leuiter pulsauerit*, *vel emendauerit*, (quid hoc autem? emendamus nos, *commulcauerit*, non verbere, sed bacillo, quod leuius erat vapulare.) *sed si flagris*, *si verberibus vulnerauit non mediocria*. eleganter! male vulgus, *mediocriter*. subaudi *vulnera*, stilo Plautino, imo Latino. Conuicium ergo est inter iniurias atroces. quae vero tandem erunt non atroces, si istud verbis fit, et maledictum est? Idem eadem lege: *si mihi plures iniurias feceris*, *vtputa turba et coetu facto domum alicuius introeas*, (quid *alicuius*? quin, *meam*. Quid si scriptum erat: *aliqua vi introeas*? haec enim e verbis edicti: vt ne vis absit. Ita l. 5. eod. *domumue suam vi introitam esse dicat*. mox, *domusue eius vi introita*, et eodem modo passim.) *et hoc facto efficiatur*, *vt simul et conuicium patiar*, *et verberer*: *an possim separatim tecum experiri de singulis iniuriis*, *quaeritur*. Videtur iureconsultus hac lege *verba* separasse a *verberibus*. verum in alia eum esse sententia, mox demonstrabitur. Non enim versatur ille

L. 7 π. d. iniur. explicata bis et emendata.

nisi circa iniurias, quae re inferuntur. inter quas censet etiam conuicium. Declarat id aperte lex 9. vbi: *sed est quaestionis, quod dicitur* RB *iniuriam atrocem fieri, vtrum si corpori inferatur, atrox sit: an et si non corpori, vt puta vestimentis scissis, comite abducto, vel conuicio dicto. et ait Pomponius, etiam sine pulsatione posse dici atrocem iniuriam, persona atrocitatem faciente.* Dicit iniuriam, quae atrox vocatur, *re* fieri, non *verbis*. inter illas quae re fiunt, alias corpori inferri, alias re quidem, sed non corpori eius qui patitur, famae tamen, pudori etc. has inter habet *conuicium*, ergo non inter eas quae verbis fiunt. Clara res est. eam sententiam Vlpiano nemo, putem, extorquebit. Iam in principio legis 15. describit, quis videatur conuicium passus; verbis: *si quis pulsatus quidem non est, verum manus aduersus eum leuatae, et saeue territus quasi vapulaturus, non tamen percussit.* En naturam et formam conuicii, atque in quo differat a pulsatione, omnibusque iniuriis, quae corpori inferuntur. Quae verba, cum proxime antecedant illa ex edicto praetoris, quin in ipso conuicio graphice depingendo versentur, dubium vllum non est. Deinde tota lex non agit nisi de iniuriis quae re fiunt, vel-uti si quis virgines adpellasset, aut assectatus, comites abduxisset, et reliqua. Nec ob-

Item lex 9. eod.

Et pr. l. 15. eod.

Vocife-

obstat quod de maledicto, de vocum collatione, de coetu dictum est: nouimus enim, coetum fieri, vociferari, conclamare, ex vsu Latini sermonis eam vim, atque concitationem odii minarumque, significare, vt is concursus si fiat, haud quidem procul absit a pulsatione. Iuuat hanc nostram coniecturam quaestio, quam ex Labeone proponit Vlpianus ibidem: conuicium an possit absenti fieri? sane Domitiana, si conuicium verbis absolui constaret. Quis enim dubitauit vnquam, quin maledici et possit et soleat absenti? profecto, putem, et saepius et tutius quàm praesenti. Conuicium autem propterea non quoque modo fieri potest absenti, quia minis absentium non inest praesens periculum. Dicit ergo, quod probe notes, Vlpianus; dum demum absenti conuicium fieri, si domum eius, aut stationem, aut tabernam introeat conuiciator. intellige, vt tibi minitetur quasi praesenti: quam quidem rem meris verbis non absolui certum est. immo coniungunt iuris periti plerumque conuicia cum verberibus, vt GAIVS, *l. 34. cod.* differt ergo conuicium ab iniuria quae verbis fit, eo modo; vt in illo praeter verba, et gestus membrorum vim intentantium insint. Veluti hodie, si quis ense nudato cuiquam minatur, aut bacillo eleuato. Sed hoc simile tantum, non idem est. illo tempore, quia sine armis togati Quirites; minae non adeo

ratio minis mixta.

Conuicium an absenti?

Vlpianus illustratus.

Gaius adductus.

Quid hodie conuicium.

adeo fuerant a singulis in promptu, sed coetu facto irruebant minabanturque, vt discerperent magis quam vulnerarent. Hinc, opinor, est, vt in lege saepicule de coetu memoret Vlpianus. et haec quidem e pandectis.

Tribunianus laudatus,

Tribunianus *par. 1. inst. de iniuriis* confusius ea de re, quam vt quisque peruideat, quae eius fuerit de conuicio sententia. Tacet tamen *maledictum*, vt inde fortassis, at haud recte, colligas, in eo fuisse Tribunianum, vt conuicium habuerit in numero iniuriarum quae verbis fiunt.

et Theophilus. secundum quem conuicium factis fit, non verbis.

Adcuratius longe et apertius Theophilus ad eundem locum, qui quidem transit eadem ratione meram verborum contumeliam, sed *conuicium* tamen plane refert ad eas iniurias, quae facto fiunt, nec verbis. Η *δὲ ὕβρις ἁμμαρτάνεται οὐ μόνον ἔργῳ, ἀλλὰ καὶ λόγῳ.* Καὶ *ἔργῳ μὲν, ὁπότε --- κονουίτιον τὶς ὑποστῇ.* in quibus verbis dubium, opinor, nullum est. Quid si ad alios iurisperitos post Theophilum nostrum respiciamus;

Iureconsultus Graecus adductus.

in *βασιλικῶν* quidem libro LX. titulo XXI. pag. m. 154. 155. illa Vlpiani sententia sat exhibetur sincere. et ad illa: *non omne autem maledictum conuicium facit*, iurisconsultus quidam Graecus, interprete Cuiacio, pag. 157. satis apposite: *ex his apparet*, inquit, *quod non quisquis maledicit cuipiam, tenetur iniuriarum: sed qui cum vociferatione facit iniuriam, siue vnus siue plures fecerint. Sed et si in coetu plurium dicatur aliquid ad iniuriam alterius, et hoc conuicium est.*

Antiquo iure maledic-

Scilicet antiquo iure simplex maledictum, verbis tantum contentum, nulla vi intentata, inter iniurias, ex quibus actio

com-

competeret, non erat. Tacuerunt ergo Vlpianus, Tribunianus, Theophilus, de iniuria, quae nudis verbis fieret, et recte: ignorabat enim ius Romanum, nisi fallor, iniurias ore prolatas. Quid tu vero grammatice? tamne cito triumphas? quasi nescias VLPIANVM tuum ex Labeone lege prima statim et paragr. 1. conuicium aperte numerare inter iniurias quae verbis fiunt. Noui ego vero, et adscribo eius verba. *iniuriam autem,* inquit, *fieri Labeo ait, aut re, aut verbis. re quotiens manus inferuntur. verbis autem, quotiens non manus inferuntur, vt cum conuicium fit.* quid si legam: *verbis autem, quotiens non manus inferuntur; omnemque iniuriam etc.* eiiciamque illud, *vt cum conuicium fit,* tanquam glossema margini primum adscriptum: quod fuisse sane videtur, aut certe Tribuniani emblema. caetera enim Labeonis et Vlpiani his verbis minime consentiunt. Si nihilominus contendas, vindicesque contra: *sanum esse illum locum.* ego vero conuicium tibi propterea non dicam: sed profitebor potius, non tanti esse illam distinctionem. verbis fieri dicas an re, perinde est. Nihilominus, quae de eo tradidimus sibi fere constant; sufficit enim non solis verbis conuicium fieri. Illud magis dubium: an lege 9. vere habeatur inter iniurias quae re fiunt. cohaerent enim sine vllo dubio cum hac lege vltima verba legis 7. vbi: *atrocem autem iniuriam aut persona, aut tempore, aut re ipsa fieri, Labeo ait, --- re atrocem iniuriam haberi Labeo ait, vtputa si vulnus illatum, vel os alicui percussum.* Poterat videri, aliam esse iniuriam *re atrocem*, aliam *quae re infertur,* seu, vt vulgus loquitur, *realem.* Verum concedes tamen, ni fallor, iniuriam *re atrocem*, non posse esse *verbis atrocem*, ideo nec *verbis illatam* seu *verbalem.* In illa autem non rei atrocitas esset, sed verborum: in quibus inesse, iure quidem Romano, quod sciam, non intelligitur. hinc est, vt Labeo isto in numero

tum simplex in iniuriis non erat.

Vlpianus lege 1. π. de iniur. emendatus.

Res in dubio relinquitur.

L. 7. in fine collata cum l. 9. π. eod.

Atrocitas in meris

non

verbis nulla. *Labeo laudatus.* *Vlpianus notatus.* *Non liquet.* *Theophilus certe pro nobis.*

non ponat, nisi vulnus aut os percussum, ne omnem quidem pulsationem. Vlpianus autem male relabitur propter Pomponium, cum de iniuriis re atrocibus ipsi esset agendum, ad illas, quas respectus personae facit atroces. Rectius supra Labeo. sed ille, inquam, l. 9. latius ducit illud traditum, et vult etiam vestimenta scissa, idque genus alia, inesse, quae non corpori; nec tamen opinor solis verbis. quid si tibi sedeat, lector, Vlpianum nobis extorquere: non habebis pro te nisi sat dubium, et vt scribamus illud, NON LIQVET, fortassis idoneum testem. tenebimus profecto nos Theophilum nostrum, virum sat probum et eruditum. vt stet hactenus nostra sententia.

Vsus eorum.

Et ne nos incuses forte, quasi semper haereamus non nisi in verbis auctorum explicandis: en tibi insignem aliquem ex illis, quae adnotauimus, vsum. et breuem legum in maledicta historiam.

Verborum impunitas apud Romanos. *In vetitis deinde carmen famosum.* *Post plura abusu legis maiestaticae.* *Cicero adductus,*

Nouerant antiquissimi Romanorum, neminem verbis laedi; sapientem ne pugno quidem: vix feminas, infantes, stultos, minis. Hinc summa in dicendo libertas: dum Fescennina licentia leges induxit. *Quin etiam lex*

Poenaque lata malo quae nollet carmine quenquam
Describi.

HORATIVS, *libro II. epistola I. v. 153.* sed obserua, legem in eo stetisse, vt scripta tantum maledicta vetaret, non etiam ore prolata. Post Sulla libertatem dicendi in eo circumscripsit, ne liceret summam potestatem maledictis lacerare. false ridet eum legis maiestaticae abusum TVLLIVS, *Libro III. ad familiares epistola II.* vbi: *Veruntamen est maiestas, et sic Sulla voluit, ne in quemuis impune declamari liceret.* Conseruata tamen libertas dicendi, criminandique quos e republica videba-

debatur, vsu Catonis et aliorum, dum Roma libera. Deinde Augustus, et mox Tiberius, seuere quidem sed perperam, illud legis maiestaticae caput aduersus maledicentiam reuocauit et exercuit. testis est TACITVS *Annalium libro I. capite LXXII.* quem audiamus: *legem maiestatis*, inquit, *reduxerat; cui nomen apud veteres idem, sed alia in iudicium veniebant: - - - facta arguebantur*, DICTA IMPVNE ERANT. et reliqua, quae euolui et legi omnino digna. Adhuc scripta tantum veniebant in iudicium: inde et mera verba. super amicorum sermonibus, fabulisque conuiuiorum, denique et super somniis, AMMIANO auctore, quaestiones habebantur. Nec tamen hac re nisi princeps defendebatur: aduersus maledicta in priuatos, nisi scripta et edita, nullae quod sciam leges. hinc et iurisconsulti, vbi de iniuriis, de meris verbis nihil. semper praetor in edicto, QVID INIVRIAE FACTVM SIT. non *dictum.* CONVICIVM CVI FECISSE, FIERET, non *dixisse.* NE QVID INFAMANDI CAVSSA FIAT. SI QVID ALIVD FACTVM ESSE DICETVR, et sic de caeteris. Nec obstant *l. 5. §. 10. l. 15. §. 27. ff. eod.* Prior enim lex de iniuria vere scripta et edita, veluti si quis epigrammate quem infamet, non tamen suis verbis, sed e Virgilii versibus publicato. In altera lege verba, *vel dixerit*, cum factis aut sunt coniunctim intelligenda, quasi scripsisset iurisconsultus, *et dixerit*: aut pro extensione Vlpiani nimia praeter edictum praetoris: aut, quod certius videtur, pro additis e manu Tribuniani. Nimium enim refragantur Romanorum mores; qui libere se passim orationibus ad populum aeque atque in curia lacerabant inuicem: quam vt possimus admittere aliquam e meris verbis actionem. Immo Alexandri Mamaeae adhuc temporibus, cum tu viueres Vlpiane,

et Tacitus.

Dum Roma libera, facta arguebantur, dicta impune erant. Sub imperatoribus nefanda iudicia exerceri coepta.

Adhuc in priuatos verba impune.

Nescit ea praetoris edictum.

Leges quaedam explicatae.

Alexandri Seueri moderatio. Sullae etiam et Pompeii ciuilitas. ne, iustissimus imperator, epigramma in suam ignominiam compositum non vindicauit nisi alio epigrammate, testis est LAMPRIDIVS *in vita adolescentis optimi cap. 38. pag m 360.* Eo vero tempore priuatus stomachari auderet, ne dicam agere de maledicto: cum imperator haec ferret animo tam ciuili? Si lata patienter maledicta vis exemplis doceri, ex antiquo aeuo; de innumeris producam tibi Sullam et Pompeium, iratos, ita me Musae basient, homines, et qui leges aduersus ea tulerant. alterum, cum magistratu abiret, alterum saepius impune laceratum. cur vero? videlicet vt inuidiam vitarent, cum insolens esset, Romae quenquam propter verba puniri. Lege Valerium Maximum, lege alios: videbis ea non esse inter rariora.

Quae ergo inter iniurias Nihil ergo Romano iure de verbis meris cauebatur. pulsatio, vis intentata, seu conuicium, caetera quae re fiebant, vna cum famosis libellis, veniebant in iudicium. contumelia simplex verborum non aeque.

Gentilium nostrorum e contumelia verborum furores deplorantur. Nostris moribus longe aliter. Proaui enim bellis assueti et rapinis, gens minime ciuilis, et irasci facilis, sanguine leuius quam maledictis respergi se ferebant. hinc dirae ex innoxiis verbis, quas contumeliae impatientia et imprudentia passim fundit, et singulorum pugnae, et iudicia exerceri sueta. vix intimi amicorum congressus hac labe puri. Procul habete tandem, quaeso, gentiles, istum furorem.

Natis in vsum laetitiae scyphis
Pugnare, Thracum est: tollite barbarum
Morem, verecundumque Bacchum,
Sanguineis prohibete rixis.

Commendatur inuicem moderatio. Desinite verbis laedi tam facile, qui libertatem amatis verborum. Nos quidem alio tempore hac de re plura: vbi dicacitatem legibus gentium coercitam pro dignitate persequi lubebit.

(o)

Manumissionis
icon
ex antiquo marmore.
Delineauit et inci-
dit Ioh. Fr. Christ.
Halae Sax. ciↄiↄccxviii.

IOH. FRID. CHRISTII

NOCTES ACADEMICAE

OBSERVATIONIBVS AD REM LITTERARIAM MISCELLIS ET CONIECTVRIS EXPOSITAE

SPECIMEN II.

QVO EX ANTIQVITATE QVAEDAM MONVMENTA ILLVSTRANTVR

CICERO QVINTILIANVS ALII EXPLICANTVR ET EMENDANTVR

ANACREON DEFENDITVR

P. STEPHANI H. F. INDOLES EXPONITVR

Obseruationum singularum titulos versa docebit pagina.

HALAE MAGDEBVRGICAE

A. O. R. cIↄ Iↄcc xxvII.

Typis IOH. CHRIST. HILLIGERI Acad. Typogr.

OBSERVATIONES QVAE HABENTVR IN HOC SPECIMINE

OBS. VI.

QVID SIT IVS QVIRITIVM CONIECTANS

ANnis abhinc aliquot addubitare coepi, ne non sit error in traditis TRIBVNIANI et THEOPHILI, qui *ius ciuium Romanorum*, et *ius Quiritium*, in eodem plane significatu accepisse videntur: cum secundum ea, quae in aliis antiquorum libris leguntur, illud quidem latius aliquanto, hoc angustius fuisse, colligere haud difficulter liceat. *Occasio dubitandi.*

II. Ille nimirum §. 2. Instit. de iure naturali, gentium et ciuili: *sic enim et ius quo Romanus populus vtitur, ius ciuile Romanorum appellamus: vel ius Quiritium, quo Quirites vtuntur. Romani enim Quirites a Quirino appellantur.* Omisimus inficetum illud glossema, *a Romulo*, quod ab imperiti cuiusdam manu haud dubie est: eratque dudum e textu institutionum eiiciendum. Verum exhibetur hodieque perperam, a turba editorum. ostendit altero *Tribunianus adductus et emendatus.*

Russardus, Cuiacius, Vulteius laudati.

prope abhinc ſeculo Ludouicus RVSSARDVS I C. in inſtitutionibus a ſe ex manuſcriptorum librorum et Digeſtorum collatione caſtigatius editis; cum adnotaret ad illa: *Deſunt in omnibus, et Theophilo, recte. noluit enim reddere rationem, cur Romani appellarentur, ſed Quirites.* Secutus eſt CVIACIVS, qui in notis ad inſtitutt. ibidem: *abſunt haec a veteribus libris, quod valde probo.* Secutus eſt Dionyſius GOTHOFREDVS, et alii, qui obelo notarunt illa verba. Rectius deinde in corpore iuris gloſſato, quod Aureliae prodiit 1625. e textu plane eiecta. quod idem fecit et Herm. VVLTEIVS, in commentario ad Inſt. pene, quod ſciam, ſolus. ab omnibus potius, qui edendas inſtitutiones ſumſerunt, imitandus. in notis tamen id non tacuit VINNIVS.

Theophilus adductus, eiusque interpretes notati.

III. Theophilus autem illud idem graece effert hoc modo: *ὡσαύτως καὶ τὸ νόμιμον ᾧπερ ἡ Ῥωμαϊκὴ κέχρηται πολιτεία*, ius Quiritium, *τουτέστι ᾧ κέχρηνται οἱ Κυιρῖται. οἱ γὰρ Ῥωμαῖοι ἀπὸ Κυιρίνου τουτέστι Ῥωμύλου τοῦ ἐξ Ἄρεως τὴν γένεσιν ἔχειν αὐχοῦντες, Κυιρῖται προσαγορεύονται.* Quae cum eodem recidant fere, quam illa Latina, niſi quod addita quaedam ad explicationem vocabuli *Quirinus*, interpretari ſuperſedeo. Idem videtur etiam §. 4. de liber-

bertinis, *ius Quiritium* explicare, *Romanorum.* verbis: ἡ δὲ ἔννομος λέγεται iure Quiritium, τελέςιν ἐκ τοῦ δικαίου τῶν Κυιριτῶν Ῥωμαίων. Κυιρῖται γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι, ἀπὸ Ῥωμύλου, ἐξ οὗ τὴν ἀρχαιογονίαν ἐσχήκασιν. Hoc loco interpretes, CVRTIVS, GOTHOFREDVS & FABROTVS, breuitatis studio male: *id est, Romanorum.* debebant ad Graecum plenius: *id est, ex iure Quiritium Romanorum.* Quid intersit monstrabimus infra; alios videlicet esse *ciues Romanos* omnes in genere: alios *Quirites Romanos.* FABROTVS etiam in Graeco perperam exhibuit, τουτέςιν, ἐκ τοῦ νόμου τῶν πολιτῶν Ῥωμαίων. Illud τῶν Κυιριτῶν Ῥωμαίων, multo, me arbitro, rectius.

IV. Videtur et Vlpianus illo modo Quirites accepisse. sed videtur tantum; vt et hi quorum verba inspeximus. quamobrem iam ad caussas nostrae coniecturae. Obuersabatur dudum animo meo quaedam suspicio, ex iis quos legeram antiquorum libris; Quiritium vocabulum non omnes omnino ciues Romanos denotasse antiquitus, sed plebem tantum. Alter enim ab origine vrbis Romae fuerat ordo patrum: alter populi, Quirites in gratiam Sabinorum a Curibus dicti: esse proinde distinctionem quandam adhibendam sollicite, inter ea, quae de *vniuersis ciuibus Romanis*, et quae

Suspicandi caussae ad eius sententiam vulgatam.

de *Quiritibus* dicuntur. item, inter *ius ciuium Romanorum optimum maximum*, et, quod haud dubie fuerat angustius, *ius Quiritium*.

Quirites quis ciuium ordo dictus?

V. Prouocauit nuper, aduersus eam nostram sententiam, in conferendis publice sermonibus, iurisconsultus vt varii generis rerum, ita et antiquarum peritissimus, Gundlingius, ad vsum fori Romani; quo vsque adeo *Quirites* pro omnibus ciuibus fuisset frequentatum, vt vniuersus populus, in orationibus quae ad eum, non alio nomine compellaretur vnquam. Verum liceat in memoriam reuocare, omnes illas orationes in comitiis, non sane ad senatores, seu patres conscriptos, habitas, sed ad turbam rogatam seu plebem;

Plebis potior in foro ratio.

quae dabat olim
Imperium, fasces, legiones, omnia.

Cuiusque certe potior erat et pars, et ratio, et omnis in suffragiis ferendis vis. Quid si ex *equitibus* lecti consederant, non sane tum Quiritium, sed *iudicum* vtebantur vocabulo. Ne dicam aduersus dignitatem ordinis senatorum fuisse, in comitio aut campo illa Quiritium voce comprehensum vllo modo compellari; ad quem orationes haberi, nisi in curia, aut capitolio, aut aliis templis, non poterant. Monstrat igitur vel orandi ad populum mos, non nisi ple-

Non senatorum.

bem

bem *Quiritium* vocabulo dictam. Nec te moueat, quod orationes eae feruntur *ad populum*. *Populus* enim plebs etiam saepius, quae longe maxima et potentissima eius pars, vocata. Sicuti *popularia* in theatris, quae plebis erant tantum. Immo *vniuersus populus* interdum plebem tantum signat. vide infra §. X.

Quis populus qui ad comitia vocatus.

VI. Ne insistam hoc loco, quod nimis esset longum, caeteris id genus, quae supersunt ex antiquitate, formulis explicandis: illae quidem senatum a populo separatum habuisse plerumque videntur: Sic, SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS, vt populus plebem significet. sic, CONSENSV SENATVS ET EQVESTRIS ORDINIS POPVLIQVE ROMANI. Sic, POPVLVS ROMANVS QVIRITIVM, haud scio an plus significet, quam plebem vrbanam. Nec velim in ea opinione eruditum esse quenquam: quasi ad comitia per praeconem accensumue quisquam ex ordine patrum potuerit vocari mittique in suffragium. Censebant patres senatusconsulto, fiebantque auctores ferendae legi, rogabant per sui ordinis magistratum: non sane quisquam ex ipsis, aut septum introibat, aut pontem conscendebat ferendi suffragii caussa. Tribus, curiae, centuriae, plebis descriptiones erant, non patrum. Et ita differe-

bant leges a plebiſcitis, non certe, quaſi in his ferendis non iidem illi, aut minore numero quam in iſtis, ciues conuocati ſint: in vtrisque enim plebs ſola mittebatur in ſuffragium: verum in eo tantum, quod legibus addita ſenatus auctoritas; illis, cum tribunus ferret, non aeque. Plebis autem vocabulo, quod notum eſt, omnes omnino continebantur, qui non e patribus. Aduerte mentem lector, ne quid rerum heic miſceas. Quirites eſſe diximus eorum qui *ex plebe* partem; non *plebeiorum*: haec enim differunt. plebeius eſſe poterat, qui non ex plebe: et viciſſim patricius, qui non e patribus. Eodem modo Quiris, ſeu ex plebe vrbana, eſſe poterat quisque patriciorum, id eſt patre ſenatore natus, ſed nondum ſenator, nec eques, nec miles: ex plebe certe, modo non ſenator. e diuerſo ſenator erat plebeius, qui patre non ſenatore natus, ipſe tamen ex plebe non erat. Videbis ergo eos nos Quiritium nomine deſignatos velle omnes Romanorum, qui nondum ſenatores erant, nec equites, nec inter milites, ſed intra muros, vno verbo: plebs vrbana. Hi ſeparati a patribus. BRISSON. *de form. L. II. p. 172.* et a militibus. LIV. *III. 45.*

Qui ergo Quirites

Varroni lux mutua.

Hos vocabat, niſi me omnia fallunt, in cenſu agendo praeco, per formulam, quae eſt apud VARRONEM *de lingua Latina, libro*

V. pag.

V. pag. 66. 67. ex editione Henr. Stephani. OMNES QVIRITES, PEDITES, ARMATOS, PRIVATOSQVE. *pedites* quidem, vt excludat equites: *priuatos*, vt excludat aut in magiſtratu conſtitutos, aut in militia: DE MOEREIS, vt excludat qui extra muros vrbis, in coloniis, in municipiis, in caſtris: *armatos* tamen, vt arma ferret quisque, quod Dion. Halicarn. nos docet, ſuae centuriae. Scilicet ſeparatim cenſi ſunt Quirites, ſeparatim equites, ſeparatim ſenatus, ſeparatim qui extra vrbem et in prouinciis. Nihilominus, quos praeco vocabat priuatos vrbanosque, erant QVIRITES OMNES. vix quidquam dari poterit apertius.

VII. Sic IVVENALIS ſignate, meo quidem iudicio, diſtinguit *Quirites*, ſeu plebem togatam, a ſenatoribus, *ſatyra X. verſu 44. 46.* in eleganti et graphica triumphi deſcriptione: *Iuuenalis adductus et explicatus.*

Illinc cornicines: hinc praecedentia longi
Agminis officia, et niueos ad frena quirites;
Defoſſa in loculis quos ſportula fecit amicos.

Obſerua, Iuuenalem diſcernere eos qui ſequebantur triumphantis currum, ab his qui antecedebant. Certum autem eſt, cornicines ſequi conſueuiſſe: ſenatores longe antecedere. Hi ergo, cum ducendi triumphi officium obirent, dicuntur haud dubie a poe-

Farnabius notatus. ta nostro, *longi agminis officia.* Male FARNABIVS ad hunc locum, *amicos, ministros et seruos* interpretatur. eorum enim nemo currum antecedebat; nec officia seruorum erant, sed liberorum hominum et necessariorum. Sunt *longi agminis officia*, conuentus senatorum, qui deducendi officium obibant. Eodem modo SVETONIVS *Suetonio lux.* Vespanianum *cap. 14. ex officio admissionum* expulsum ait; id est ex conuentu eorum, qui admittendi erant ad officium salutandi imperatoris. Aliter atque illa verba accepit CVIACIVS *ad Cod. rubr. tit. de prox. sacr. scriniorum.* Cum ergo senatorius ordo, non prope ad currum, sed longissime ante iret, sequeretur autem proxime plebs togata; patescit, per *niueos Quirites ad frena*, non sane illos, sed plebeii ordinis amicos, mixtis necessariis, indicari. Id quod vlterius explicatur per ea quae de sportula sequuntur. Ea enim proprie fuerat tenuiorum: *In transcursu de sportula. Quibus, quo tempore data?* nec accipiebant in magistratu constituti sine infamia; atque sub illis temporum corruptelis interdum quidem, sed raro: antea, putem, cum salua esset respublica, non aeque. Inquam sine infamia. scimus enim Domitiani tempestate honoratos etiam ciues accepisse sportulam. verum id ponit alio loco IVVENALIS in summis flagitiis, super quibus

Si natura neget, facit indignatio versum.

Ait vero *satyra I. versu 118.*

Sed cum summus honor finito computet anno.

Sportula quid referat, quantum rationibus addat:

Quid facient comites, quibus hinc toga, calceus hinc est,

Et panis fumusque domi?

Scimus et Domitianum ex iis fortasse motum, sportulam dari publice, vetuisse. qua de re consulendus SVETONIVS. *Quando dari vetita?*

VIII. Sequitur nunc sat vulgatus ille mos exauctorandi milites, quando missionem seditiose postulantes imperator QVIRITES adpellabat. Quo facto tecidebant illi in ius atque statum Quiritium, seu plebis togatae, amittebantque vacationem, praemia, caetera iura, quae exacto legitimo militiae tempore, vt veterani, fuerant habituri. Ea re ad terrendos milites vsus est, quod sciam, primus, C. Iulius Caesar. testis est LVCANVS *Libro V. versu 355.* *Quirites appellando milites exauctorati. Quo pacto? A caesare primum. Lucanus explicatus.*

- - - Sperantes omnia dextras

Exarmare datur.

Quod spectat ad illa veteranorum praemia, quibus excidebant exauctorati. Et deinde *v. 357.*

- - - - discedite castris,

Tradite nostra viris IGNAVI *signa* QVIRITES.

Quod plane e formula de qua infra videbimus: QVIRITES DISCEDITE ATQVE ARMA DEPONITE. Latius aliquanto narrat hanc rem SVETONIVS *in Iulio cap.* 70. et DIO Cassius *Libro XLII. pag. m.* 209. quos adeas. Eodem modo apud TACITVM *Historiarum Libro III. cap.* 24. illud Antonii, Vespasiani partium ducis, ad praetorianos milites dictum: *vos, nisi vinceitis,* PAGANI; futurum, vt exauctorati abeant, et plebs fiant vrbana, seu, quod idem est, *Quirites, pagani*, interminatur. Quod profecto sat erat depressisse futuros alias, si bene de republica merebant, senatores. Clodius Albinus in oratione ad milites, teste CAPITOLINO *in eius vita cap.* 13. *senatus nos*, inquit, *consules faciat, et quid dico senatus? vos ipsi et patres vestri: eritis enim ipsi senatores.* Haec exempla secutus imperator optimus Alexander Mamaeae postea *integras legiones ex militibus* QVIRITES *appellando, exauctorasse* traditur, vid. idem LAMPRIDIVS *in eius vita cap.* 52. ex quo quidem, nisi fallor, apparet, vocabulum *Quirites* omni tempore significasse *plebem vrbanam.*

Deinde ab Antonio quodam;

Post ab Alexandro Seuero.

Maior lux e

IX. Omnem denique dubitationem hanc circa rem eximit idem LAMPRIDIVS *ibidem,*

dem, cap. 53. 54. p. 375. vbi Alexander in oratione ad milites tumultuantes, *Continete igitur*, inquit, *vocem truculentam, campo ac bellis necessariam, ne vos hodie omnes vno ore, atque vna voce,* QVIRITES *dimittam: et incertum an* QVIRITES? *non enim digni estis, qui vel* ROMANAE PLEBIS *sitis, si ius Romanum non agnoscitis.* Deinde nihilo minus obstrepentes reapse dimittit hac formula: QVIRITES DISCEDITE ATQVE ARMA DEPONITE. Aduerte mentem, lector, Alexander ipse in oratione *Quirites* interpretatur *Romanam plebem.* quid apertius? Idem tamen, qui eo vocabulo milites exauctorauerat, victor ex Persis redux, populum Romanum in oratione, pro more antiquissimo, *Quirites* appellat. Scilicet in concione non senatus, ad quem loqueretur, sed plebs aderat. Atque idem mos antiquissimus diu post etiam seruatus est Aurelianus imperator certe in edicto ad plebem vrbanam, vt testatur VOPISCVS *in Firmo cap. 5.* modo *Romuleos Quirites*, modo *sanctissimos Quirites*, partem illam ciuium appellat. Plebem ego et heic intellego, cum inscriptum sit edictum: *amantissimo sui populo Romano.* egerat nimirum idem haud dubie imperator de re eadem cum senatu per epistolam. fuisset enim amplissimi ordinis dignitati et aduersum

Lamprido qui Quirites interpretatur plebem Romanam.

ſum et inſolens plane, quidquam ad eum deferri per edictum: vel etiam, quae ad populum edicebantur, ad ſenatum non ante relata fuiſſe.

Idem agit Valerius Maximus, quem illuſtratum damus.

X. Nec equidem morabor tantopere Lampridium, cum locupletior multo teſtis nobis adſit VALERIVS Maximus, qui *libro VI. cap. 2. de libere dictis aut factis, exemplo inter Romana 3.* eandem ciuium concionem modo *vniuerſum populum* vocat, modo *plebem Romanam. vniuerſus*, inquit, *populus iterum ab vno contumelioſe correptus erat.* Iterum: quia bis a Scipione reprehenſa fuerat circumſtans eum tribunitia concio. primum, cum obſtrepentes togatos tacere iuſſiſſet, addita contumelia, *quibus Italia nouerca eſt.* deinde, cum repetitum fremitum compeſceret verbis: *non efficietis, vt ſolutos verear, quos alligatos adduxi.* meminiſſe videlicet iubebat nouam atque municipalem, vix Italicam, cum vera mater extera tellus eſſet, nedum Romanam plebem; quot eorum a ſe triumphante inter captiuos eſſent adducti et ſuo beneficio ciuitati Romanae inſerti. Haec ergo plebs Valerio dicitur *vniuerſus populus.* qui eadem pagina ſubiungit: *plebs Romana libertate Scipionis libera viſa non fuit.* ſic enim ego locum, qui quin in mendo ſit non dubito, Lipſio fruſtra tentatum, et Pighio praeteri-

Valerius recens emendatus.

tum,

tum, aut legendum esse censeo, aut saltem intellegendum. Quid autem haec omnia ad Quirites nostros? dicam. Eidem Valerio, cui *vniuersus populus* in concione, et *plebs Romana*, vocabula sunt eandem rem significantia; huic sunt etiam *vniuersus ille populus* et *Quirites.* ibidem exemplo VI. *Cum assensus ei clara voce vniuersus populus esset: acclamate, inquit, Quirites, acclamate dum licet.* quae autem conueniunt vni tertio, ea inter se conuenire necesse est. Docet ergo et Valerius Quirites non alios esse nisi plebem, quæ sub vniuersi populi nomine aderat in concionibus. Senatores autem adesse in comitio aut campo non sueuisse diximus supra *paragraphis quinta et sexta.* puta, vt compellarentur a magistratu legem ferente, aut irent in suffragia; quae vsurpata non fuisse docuimus. sed adsidebant tantum, opinor, auctoritatis caussa, inspecturi ciuium tabellas: prout id saltem e republica futurum censet CICERO *de legibus libro III. editionis Elseuirianae pag. 355. 364. 366. vbi: proximum est de suffragiis, quae iubeo nota esse optimatibus,* POPVLO *libera.* et mox deinde: *optimatibus nota,* PLEBI *libera sunto.* videlicet vt patres inspicerent, plebes libere ferret.

E Cicerone lux mutua.

XI. Adstipulatur isti sententiae etiam ἔτυμον vocabuli. *Quiris* enim haud dubie de-

Quirites vnde dicti.

descendit aut a *Curibus*, oppido Sabinorum primario; aut a *curiis*, in quas post pacem cum Sabinis confectam iuuentutem Romanam diuisit Romulus. *Quirites* enim sunt quasi *Curites* siue *Cuirites*. quae sono vocis eodem Romanis prolata vel vulgus nouit.

Liuius adductus. Tribunianus, alii notati.

Testis est LIVIVS, qui *libro primo cap. XIII. ita geminata*, inquit, *vrbe, vt Sabinis tamen aliquid daretur, Quirites a Curibus appellati.* Nugantur ergo qui *Quirites* a *Quirino* dictos volunt. pugnat pro nobis et summa Liuii diligentia, et fides spectata, et ipsius sententiae mira facilitas. cum credibile potius sit in honorem *Quiritium* seu *Cuiritium* Romulum post mortem suam *Quirinum* dictum esse. vide FLORVM *libro* I. *cap.* 1. *in fine.* Sic his consentit et VARRO et OVIDIVS. aduersus illum quidem fluctus mouet in simpulo VOSSIVS, *hac etymologici parte.*

Quirinus a Quiritibus.

quid si dicamus, etiam *curias* a *Curibus* dictas aut a *Curitibus*, sicut singulis e raptis Sabinorum virginibus nomina fuisse imposita ait Liuius: nec reiiciendam eius esse censeo auctoritatem, quanquam id negent secundum Varronem Plutarchus et Dionysius Hallicarnassensis. quid enim? si loca potius a curiis antiquis nomen sunt adepta? quod vero similius est, quam curias a locis dictas, ignobilibus eis et obscuris haud dubie ante curias constitutas. In

Etiam curiae a Curibus

Liuius defensus.

curias

curias autem *iuuentus* descripta seu plebs; non *senatus* seu patres. FLORVS ibidem: *iuuentus diuisa per tribus, - - - consilium reipublicae penes senes.* quin et *equites* non tam Quirites dicti videntur eo tempore, quam *Ramnenses,* an *Romulenses,* aut *Ruminenses,* sicut ficus *Ruminalis* a Romulo dicta? et *Titienses.* LIVIVS *eodem capite XIII.* et a Tullo Hostilio exercitus in oratione adpellatur *Romani,* non *Quirites*: IDEM *eodem libro cap. XXVIII.* non ergo sat probe capio, quid sibi velit illa Q. Publilii dictatoris lex, VT PLEBISCITA OMNES QVIRITES TENERENT. *apud* LIVIVM *libro VIII. cap. XII.* patres enim vnquam Quirites dictos, quis post ea quae a nobis sunt adnotata, largiatur facile? Sane vereor, ne aliqui saltem patrum, per illud Quiritium vocabulum, exemti a plebiscitis putandi fuerint. Fortassis vere patres conscripti, id est, a censoribus in numerum senatorum relati, qui sententiam rogabantur: non etiam magistratu quidem maiore functi et in curiam venientes, sed nondum conscripti, pedarii videlicet senatores. Quos plebiscitis tunc paruisse non ausim negare. Aliter sane LIVIVS idem *libro II. cap. 56.* plebis homines tantum Quirites appellatos indicat, exhibita formula, qua plebs submoueri sueta. *Consul Appius,* inquit, *negare,*

Liuius iterum adductus, leuis

ius esse tribuno in quenquam, nisi in plebeium. Non enim populi, sed plebis magistratum esse. Nec illam, (scilicet plebem) ipsum se submouere pro imperio posse more maiorum. quia ita dicatur, SI VOBIS VIDETVR DISCEDITE QVIRITES. Paullum emendando, vt rectius intellegi possit locus, *illum* mutauimus in *illam*. atque illud *se* non emendandi, sed interpretandi solum caussa indidimus. Docet enim tribunum consul, cum adolescentes patricios submoueret, ius non esse id agere pro imperio, multo minus aduersus nobilitatem, minime tribuno, magistratui plebis. Se enim ipsum, maiorem, et populi magistratum, et consulem, vel solos plebis homines more maiorum non posse submouere, nisi quasi precario, atque si ipsis videatur. Quae quidem Appius e libertate atque legibus populi Romani recte.

uiter emendatus et illustratus.

Quid ergo ius Quiritium?

XII. Iam vbi de acceptione vocabuli Quirites dispeximus, intelligetur, non omnino temere me suspicari, *ius Quiritium* nihil aliud fuisse, nisi *ius plebis Romanae antiquissimum.* Namque cum patescat, istud sub iure Romano quidem comprehensum, sed non adeo late patens fuisse, constitutum maxime circa negotia priuatorum; id quod vidit etiam Car. SIGONIVS *de antiquo iure ciuium Romanorum libro I. cap. 13. in fine;*

Quae negotia complexum.

com-

complexum ſcilicet quaedam ſolum iuris ciuilis capita, veluti manumiſſionis, patriae poteſtatis, hereditatis, teſtamentorum, dominii in rebus mancupi ex emto, vindiciarum, et quae ſunt reliqua. Atque cum haec eadem, quae iuri Quiritium tribuuntur, ſint antiquiſſima; caetera apud Romanos poſt ſenſim recepta: ſuſpicor equidem, quae Quiritium dicuntur, ea tantum iuris capita fuiſſe, quae Romae caſcis illis moribus ante XII. tabulas obtinuerunt. Quae vero e Graecia translata, vel deinde adquiſita ſunt, veluti ius prouocationis, ius connubiorum cum patriciis, reliqua, vt et quae ſpeciatim ordini cuidam competebant, aliis nominibus veniſſe. Secundum ea fortaſſis *ius Quiritium* pars erat, a *iure ex duodecim tabulis*, et a *legibus deinde latis*, diuerſa, atque cum iis ſub *iure ciuium Romanorum optimo maximo*, tanquam corpore ſuo, comprehenſa. adeo, vt qui receptus erat in ius Quiritium, is non ſtatim omnia Romani ciuis iura nactus eſſet.

Quam antiquum et qua ratione diuerſum a caeteris generibus, explicatur.

XIII. Eodem pertinebunt, quae auctore Sigonio, loco indicato, apud PLINIVM habentur verba: *Caſſius Hemina ex antiquis auctor eſt, primum e medicis veniſſe Romam e Peloponneſo Archagatum Lyſaniae filium, L. Aemilio M. Liuio COSS. anno vrbis DXXXV. eique ius Quiritium datum.*

Minus datum iure Quiritium, quam ciuitate Romana.

Puto minus ei datum fuisse, quam plenam ciuitatem Romanam: veluti versandi circa negotia priuata facultatem: non etiam petendi magistratus, honores, matrimonia cum feminis inlustribus. Distinguebant ergo, vt opinor, iureconsulti antiqui, inter *nudum ius Quiritium* et *Romanum plenius*. quae res IVSTINIANO obscura, inutilis et subtilior visa, quam vt seruari digna sit. Sanxit ergo in constitutione, *de nudo iure Quiritium tollendo*: cuius pars hoc titulo extat adhuc in eius Codice. Censet ibi, illam EX IVRE QVIRITIVM formulam, dicebant enim, vt notum est: HVNC EGO FVNDVM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO; *nihil ab aenigmate discrepare, nec vnquam videri, nec in rebus apparere; sed vacuum esse & superfluum verbum.* Qua re forte factum, vt prope nulla iuris Quiritium etiam in Digestis extet mentio. Videmus autem ex hoc ipso, mirum neutiquam esse, quod iureconsulti minus recte definiunt hodie circa illud, quod Iustiniani iamtum temporibus aenigma fuerit visum.

Iustinianus illustratus,

XIII. VLPIANVS tamen aliquam eius iuris mentionem suis scriptis reliquit. Veluti lege 1. π. de Rei vindicatione, vbi: *Per hanc autem actionem liberae personae, quae sunt iuris nostri, vtputa liberi qui sunt*

et Vlpianus.

in

in potestate, non petuntur. ---- *Nisi forte, inquit, adiecta causa quis vindicet. Si quis ita petit filium suum in potestate,* EX IVRE ROMANO, *videtur mihi Pomponius consentire, recte eum egisse: ait enim adiecta causa,* EX LEGE QVIRITIVM, *vindicare posse.* Antiquitus potuisse et liberos in potestate vindicari, dubium non est. Verum Vlpianus de suo tempore testatus, dicit non posse. At quaeritur, si quis ad illud ius antiquissimum prouocet, poscatque *ex iure Quiritium* vindicias? Dicit iureconsultus propter adiectam iuris Quiritium caussam vindicare tunc posse. Quid si dixerit, *ex iure Romanorum?* videtur Pomponio ac Vlpiano et sic posse. puto, quia sub iure Romano continebatur etiam ius Quiritium. Sic censeo explicandam esse eam legem. Non placet eruditissimi iureconsulti Gerardi NOODT, de eadem sententia, *in commentario hoc loco pag. 191. b. 192. a.* Huc pertinent etiam, quae in titulis ex corpore Vlpiani *de libertinis* habentur, dominium Quiritarium, ab eo quod est iuris gentium, seu bonitarium, secernentia. Is enim *pag. m. 197 Qui tantum,* inquit, *in bonis, non etiam ex iure Quiritium, seruum habet, manumittendo Latinum facit. In bonis tantum alicuius seruus est, velut hoc modo; si ciuis Romanus a ciue Romano ser-*

Ger. Noodt laudatus.

uum emerit, isque traditus ei sit, neque tamen mancipatus ei, neque in iure cessus, neque ab ipso anno possessus sit. Nam quamdiu horum quid fiat, is seruus in bonis quidem emtoris est, ex iure Quiritium autem venditoris est. et pag. 199. *Iusta libertas testamento potest dari his seruis, qui testamenti faciendi et mortis tempore ex iure Quiritium testatoris fuerunt.* Discas inde, ius Quiritium non de quibusuis, sed de nonnullis tantum capitibus praedicari: quod clare demonstrat, iure quidem Romano illud ipsum multo esse angustius.

Tribunianus et Theophilus caeteris conciliati.

XV. Superest iam, vt respiciamus ad illa Tribuniani atque Theophili verba, de quibus, cum obstare viderentur, supra paragraphis II. et III. paucis egimus. Post explicatam coniecturam nostram, iam non contradicit ille: immo distinguit nobiscum ius Quiritium a iure ciuili Romanorum. Certum est, vt is ait, omnes Quirites esse Romanos, sed non vicissim omnes Romani fuerint Quirites. Nec iste magis aduersatur in paraphrasi. Altero certe loco signate dicit *Quirites Romanos*, vt indicet, opinor, Quirites Romanorum partem fuisse: atque alios, *iure optimo maximo ciues Romanos*, omnibus ciuitatis bonis; alios *Quirites Romanos*, commodis vrbanae tantum plebis, vsos esse. Et haec est nostra in re

Conclusio.

tam

tam difficili coniectura. Si quid quisquam rectius, equidem libenter cessero.

OBS. VII.

MANVMISSIONIS ICON EXPLICATA

IVris Romani studiosis haud postremo loco curandum est, vt rerum antiquarum species mente teneant, quoad fieri potest, clarissimas. At quae videri possunt, nisi oculis subiecta fidelibus, vix vnquam traduntur commode. Conquirenda sunt igitur antiquitatis curiosis numorum, vasorum, marmorum, et id genus rerum ceterarum, quae prisci moris imagines retinent, aut ipsa corpora, aut expressa saltem picturis lineamenta. cuius studii, post inuentam altero et quod excurrit abhinc seculo, artem chalcographicam, in promtu iam cuiuis est prolixa facultas. id agamus modo, ne pereat iconum illarum quidquam. Manumissionis ritus inter eos est, qui et illustrandis iuris capitibus seruiunt sat multis, et habent in interpretando difficultates. Facturus igitur operae pretium mihi videor, si pauca conferam illustrando lapidi, in quo sculptura prisca morem illum manumittendi seruos effinxisse videtur, sicut is habebatur Romae

Imaginum antiquarum vsus.

Manumissionis icon vnde?

in aedibus Iac. Palutii Albertonii, teste libro, qui centum *antiquarum statuarum vrbis Romae* icones eleganter caelatas, nullo tamen adiecto commentario, continens, cura Iacobi Marchuccii prodiit *Romae 1623. folio explicito.* Num quis alius idem egerit, non repperi; nec refert: paucis enim defungar. Duo videlicet apparent in hac imagine seruuli, pileati, nudi caetera, nisi quod inguen linteo tecti: alter, puto, iam manumissus, manu autem mittendus alter. Is quidem ad pedes patroni prouolutus, pro data libertate gratias agit. Sic enim serui consuerant etiam deprecari. Petronius *in satyrico pag. m. 48. Caeterum*, inquit, *vt mouimus dextros gressus, seruus nobis dispoliatus procubuit ante pedes, et rogare coepit, vt se poenae eriperemus.* Alterius vero serui currentis et scuticam laeua tenentis, qua vti solebant, opinor, ad submouendam in publico turbam obuiam, sibique festinantibus subinde molestam, herus dextram prehendit, quod manumissionis signum erat. Nil ergo restat in hoc lapide e manumittentis simulacro, praeter dextram eius seruo porrectam, caetera vetustate confracta sunt. Adstat praetor togatus, prolixo atque fluctuante, quod elegantiae fuerat, sinu; dextra gestans virgam seu bacillum, ex more nimirum magistratuum,

Eius explicatio.

Serui supplicantes.

Petronius adductus.

Seruorum gestamen.

Manumittens.

Praetor.

Virgae in manu magistratuum

tuum, vt C. Popillius Laenas virgam etiam gessit, qua circumscripsit Antiochum, teste LIVIO *libro XLV. cap. XII.* Ne videlicet solos lictores virgam gestasse putes, quod egregie docuit I. LIPSIVS *electorum cap. 23.* aut, qui in hoc lapide expressus est, lictorem esse. Quod nisi toga prolixa, aliis etiam argumentis refutatur. Lictores enim, etsi non semper, putem, sola tunica, vt caeteri tenuiores ciuium, vsos; *togula* tamen magis erant amicti, quam toga. Sed haec de virgis in manu magistratuum. Laeua vero praetor tractat *vindictam*, seu *festucam*: qua deinde lictori tradita, seruus e manu domini missus circumagebatur. Vulgo quidem ista nota sunt; nihil addo, nisi vnum PLAVTI versum, *e milite glorioso*, vbi Pyrgopolinices Palaestrionem, mulierem sibi commendantem, rogat,

Liuius testis.

Festuca.

Plautus adductus.

Quid ea ingenua, an festuca facta, serua, an libera est?

et respondet seruus:

Vah, egone vt ad te a libertina esse auderem internuncius,
Qui ingenuis satis respondere nequeas cupidis tui?

Quibus e verbis agnoscis *libertinas* dici *festuca factas*, quod illum morem graphice depingit.

OBS. VIII.

DE VENERIS LEVCOPYGAE STATVA

ILLVSTRANDAE CICERONIS AD PAETVM DE VERBIS PRAETEXTATIS EPISTOLAE

AD THOMASIANA DE CAVSSIS MIXTI ARGVMENTI COMMENTARIA

§. I.

Studia prope ab incunabulis nostra.

IAm inde a puero, cum in discendis pro aetate litteris, philosophiae praesertim studio, versarer, liberiusque interdum, vt ingenuos haud dedecet, de vero anquirerem, legendosque cogerem, et nouos eo tempore, et notae melioris ad id institutum libros: diligere coepi, atque merito maximi facere, quod et elegantissimi ingenii videbatur, et veri ante alios curiosus, virum dudum nobilem, nec nostrae laudis indigum, Chr. Thomasium. In quo non tam illud suspiciendum esse censeo, quod propter inuictum pro veritate animum, eorum qui veram tenent hoc tempore philosophiae rationem, facile putatur coryphaeus: quam hoc etiam celebrandum, quod aliorum in se passim insurgentium temeritatem, non scriptis modo reiecit, multo sale conspersam; sed confutauit potius sanc-

Flores pro merito sparsi.

ſanctitate morum, vitaeque totius innocentia. Qua de re vti plane ea quae ſcripſi ſentio, nec dignum eſſe reor moribus noſtris, vt cuiusuis ſtudio aſſentationem verſus vel latum vnguem abripiar: ita profiteor in cauſſa fuiſſe, cur gratior mihi contigerit exoptatus ante Fridericianae ſeceſſus, quod viſurus eram et hunc inprimis, et alios, quorum conſpectum quo non pretio emendum cenſeat optimarum litterarum ſtudioſus?

II. Aliud autem eodem tempore, quo huc loci perueneram, gratum accidit. Intranti enim redditum eſt exemplum mantiſſae, quae modo tum prodierat, ad Thomaſiana de cauſſis mixti argumenti commentaria, des Anhangs zu den Thomasischen gemischten Händeln. Cui libro, cum inter caetera aliorum elegantia ſane interpretamenta in impeditiſſimos Ciceronis iocos, et noſtram epiſtolam acceſſiſſe, atque quae probaretur dignam eſſe viſam deprehenderem: non potui, quin et tam cari capitis iudicio mouerer, et legerem ſubinde, quae praeter ipſum, vir vario litterarum genere, vt et elegantia morum, cultiſſimus, Heumannus, et alii, illa de re diſſeruerant. Haud temere ſuſpicatus futurum, vt poſt collatas in vnam eandemque rem operas, vix quidquam ex ea Ciceronis epiſtola, iam

Quare ad haec ſcribenda momentum additum

nunc residuum esse possit obscuri. Qua re factum est, vt delectato mihi aliorum obseruationibus, et amplexanti eorum in plerisque iudicium, inciperent tamen et placere ex iis quae nos attulimus quaedam. Ad ea quidem illustranda, quae noua commentus sum, quando non plane nullius vsus ea futura sperem, dabo.

Instituti ratio.

III Pagina duodeuigesima libri, quem laudauimus, Thomasiani, circa illa Ciceronis, VSVRPATA DVPLEX CVBILE, prouocauimus ad Martialem et Ausonium, qui probrum istud aperte describunt, quod Tullii nostri verbis innuitur verecunde. Postea vidimus, illud tetrae libidinis monstrum non a poetis tantum depictum esse saepius, sed et statuis deorum maioribus quasi consecratum. Vsque adeo placebant sibi cum Graecis Romani in illo perdito temporum luxu. Audi, si dubitas, Callicratidem disserentem in LVCIANI amoribus. Scilicet non pueris tantum abutebantur et cinaedis, sed et feminis elegantioribus, ad auersam libidinis formam: quae binis interdum dabant vno tempore, si poetis fides.

Ciceronis verba interpretis indiga.

Mores Romanorum soluti.

Lucianus aduocatus.

IV. Eodem sane respicit pulcherrima quidem, at obscena, et nostris saltem moribus indigna, Veneris leucopygae statua. quam Galli crassa Minerua vsi adpellant, *La Venus aux belles fesses.* Eam ex admirandis

Vnde statua, cuius icon illustramus.

randis antiquae vrbis reliquiis, Romae, in aedibus Farnesiorum, inter alia statuariae priscae monumenta, adcurate seruatam comperimus. In eo autem habitu hoc simulacrum exsculptum adparet, vt femina virum alterum veste subducta ex aduerso, alterum ad posticam corporis partem respiciens, ἀντιπύγῳ congressu, excipere velle videatur.

V. Quo magis mirari conuenit, cum ea res inspectantem, nisi valde obtusum, haud facile fugiat: esse tamen illius inpudicae statuae exemplum auctoritate regia in Galliam translatum, et apud aquas Versaliarum publice positum. Quod consentire cum nostri seculi moribus non videtur, nec fieri potuisse, sine magna eorum, qui legum custodes esse debebant, incuria. Cum prudentia legislatorum ea inprimis cauenda semper putarit, quae suadere nefas aduersus morem quire visa sunt. Quo autem euadet ciuium de summis quibusque criminibus persuasio, si patiare male cautae plebeculae illud in publico ostentari, quod si audeat quisquam, e legibus suis illi iudex viuicomburium, vt vocant, intentet? Referunt enim iureconsulti, nisi fallor, eas veneris formas, ad *Sodomiae* species, et cremandos censent ea labe contactos. Sic apud nos puto futurum, vt leges insurgant, si fiat,

In Galliam eius exemplum translatum.

Haud probando consilio.

Poena veneris auersae.

Raritas eius criminis. si fiat, quod (frigoris tamen sub septem trionibus magis, quam morum, ne nobis proinde placeamus, et temporum beneficio) inauditum est, opinor, hodie: nisi quod interdum pastorum simplicitatem in bruta furentem, et raro, legum vinculis constrictam memini. Et haec omnia nostri homines exsequuntur sane quam seuere. An mitius Galli, aliis vsi moribus, fortassis per conniuentiam; non liquet. *Christianae rei more digna.* Nihilominus ea, quae notauimus super illo Veneris simulacro, ferenda vix erunt, sub more Christianae rei: quae summam temporum castitatem, liceat enim cum Tribuniano gloriari, si non intus praestat, prae se fert tamen.

Multo deteriores hac parte Romani. VI. Aliud sane dicendum de aliis temporibus. Hoc enim vsuuenisse apud Graecos & Romanos, vt eius generis statuas, non modo non, vti nos, detestati sint, sed amplexati, et prope adorauerint, adeo certum est, vt pene omnes eorum libri clament vtinam non deteriora. Tum enim, χήματα συνουσιῶν in cubiculis picta ostendere quamplurima, elegantia dicebatur et vrbanitas. tum pueros in deliciis habere, si laudi non dabatur; vt apud Graecos: certe nec crimini. tum Martialis vxor, honesta haud dubie matrona, obiicere viro audebat: si tantus eius in pueros furor,

-- *Se quoque habere culum.*

Illo

Illo, inquam, tempore, frequentes fuisse eiusmodi statuas, adeo non miror; vt inter maximi numeri illas Veneres, Ledas, et caeteras id genus prurientes figuras, non nisi castissimas ad nostrum vsque tempus durasse eredam: eas vero quarum illecebrae in oculos incurrebant maxime, a Christianis priscis primum, deinde et a Gothis et Langobardis, consulto confractas esse.

Inde prurientium figurarum frequentia. Confractae tamen a barbaris multae et abolitae.

VII. Quid ergo? Barbari imitandi an Romani? confringenda ergo censebis summa illa artificis dextrae miracula? Neutrum equidem committendum esse puto: nec delenda eiusmodi monumenta, nec tamen etiam in publico exponenda. Seruandae sunt hae quidem inter alias optimi exempli reliquias, in argumentum antiquae elegantiae pariter et luxuriae. Verum si serues, in abdito ponendae, nec vulgo qui spectent admittendi, ad euitandos plebeculae errores. Nos etiam istud non boni moris simulacrum hoc saltem scripto seruamus: sed exemplo ad cauendum tantum posito. Vt legum bonarum, vt rerum antiquarum studiosi, nomina criminum pandimus et naturas: mores antiquos percensemus et illustramus: de vtroque indicamus caute, vt de venenis medici. Hinc et legenda stili maeandris inuoluimus. Ne suspicetur quisquam adolescentum leuitatem

Quae supersunt an seruandae? Qua moderatione?

Circumspecte de illis etiam scribendum.

tem

tem posse his dictis sollicitari, aut crimina, quae ignorantur quadam nostri temporis felicitate, doceri; aut hæc ab impiobis capi, viris tantum scripta, iisque eruditis. De his autem et bonos esse spes est: quandoquidem sua natura litterae mores emolliunt et feritatem exuere docent. Abstinuimus manum, ne eius statuae icon pictura lineari exhiberemus, cum hac de eadem commentatione. Magis tamen ad euitandam a maledicis inuidiam, quam certo atque perpetuo consilio. Praesertim cum pictores eam statuae modeste delinearint faciem, quae minimum habet illecebrarum, nec temere sit intellegenda nisi antiquarum rerum plane peritis. Aliud dicendum de exsculpto exemplari, quod circumiri potest ab omni latere. Quanquam et sic dubitem, ne oppido pauci intellegant.

Cur non et pinximus.

De nomine eius statuae quaedam.

VIIII. Id antequam abeam in transcursu monendum: illam Veneris statuam, vt eruditus quidam Italus, *in imaginibus antiquarum statuarum Romae 1623. folio explicito editis*, iam tum adnotauit, perperam dici *callipygam*; sed omnino dicendam esse *leucopygam*, sicut antiqui solebant. Hoc enim vocabulum non candorem natium tantum, sed et obscenam illam mollitiem, quam et figura, de qua loquimur, exprimit, haud dubie designat.

IX. Et

IX. Et haec quidem hactenus ad explicanda illa in Ciceronis ad Paetum litteris verba: *vsurpata duplex cubile*, ideſt, *vſurpata duplici cum ea decumbentium ſchemate.* quem locum emendare quidem, et ſat vt ſolet ſcite, anniſus eſt vir eruditus HEVMANNVS, ſed ſuperſedit interpretari. Eius autem ad haec aenigmata coniectanea, vti ſane non omnia inter verba Ciceronis recipienda, ſed ſi vulgata poſſunt explicari, vt iis inſiſtamus, magis eſſe cenſeo; ita tamen nec ſpernenda puto, et illuſtrando Ciceroni vtilia: immo quaedam eorum plane probanda.

Ciceronis verbis ex hiſce lux affuſa. De coniectaneis Heumanni.

X. In principio epiſtolae Ciceronis aduerſus pleroſque interpretum obſeruandum eſt; illum non ſane refutare velle Stoicos: ſed rationes eorum maximopere amplecti, non tamen in morem traducere. Cum vt Romanus a puero, ſic enim adſueuerat, quam ipſe rationem reddit in fine epiſtolae, Platonis verecundia vteretur magis, quam caeterorum inter Graecos loquendi libertate. E notis autem Heumannianis mihi inprimis probatur reſtitutus in integrum verſus:

Vera Ciceronis de libertate loquendi ſententia.

Modo forte ita me deſtituit nudum.

et alia quaedam. Illud autem, *honorem calendis Martiis*, quod ab aliis illuſtratum exigit Heumannus, iam dedit explicatum. Sci-

Heumanni emendationi ſubſcribimus. Cicero recens illuſtratus

Scilicet innuit illis verbis Cicero; se ideo magis honorem esse praefatum dictis suis, et abstinuisse praetextatis, et maeandris inuoluisse verba, vel similitudine tantum laesura: quia epistolam illam calendis Martiis, die ad summam verecundiam composito, conscripserit. *Honorem igitur*, ait, huic etiam epistolae praefandum esse merito censui, hisce *calendis Martiis*; vel matronalem praestans verecundiam. Honorem autem praefabantur Romani, quidlibet, vel leuius laesurum verecundos, dicturi; eo modo, vt exemplum est in elegantissima declamatione, quae *miles Marianus* inscribitur, habeturque in QVINTILIANI operibus: vbi aduocatus militis ad Marium, stupri intentati mentionem facturus, *ante signa*, inquit, *tuis* HONOR *sit habitus sanctissimis auribus, iuberet prostare gladio cinctum, ac vim turpissimam ac nefariam tentaret inferre; ne quid aliud dicam, fortiori.*

Honorem praefari quid?

Quintiliano lux mutua.

Noua loci cuiusdam ex hac epistola interpretatio promissa.

XI. De verbis *diuisio* et *intercapedo*, nouam plane, sed verissimam, ex ingenio nostro interpretationem, adferam paullo infra ad Quintiliani de κακαφάτῳ verba. Illud in fine monebimus, esse quaedam in epistola nostra Thomasianis inserta, typothetarum errore corrupta. Inter quae, quod pag. 16. versu 11. 12. legendum: ʒ. E.

Typothetarum

Clu-

Clunes, welche die alten verecunde *anum*, obſcene *podicem* genennet. pag. 19. verſu prope vltimum, ſcribendum *pedere*, loco *petere*. pag. 20. verſu 17. *culus*, loco *cultus*. pag. 22. prope finem lege: *Ios. Scaliger*. *quaedam mendae ſublatae.*

Quid Hadrianus VALESIVS circa verba, *hanc culpam maiorem an illam dicam*, coniectura deprehenderit, nondum legeram illo tempore. Nec tamen nunc etiam iſti ſubſcribo: cum haud ſciam, an Gloſſarium illud ſermonis barbari, ab Henr. Stephano dudum editum, probet quidquam de tempore Ciceronis. Quis non videt *Landica*, aut *Landira*, quod mauult poſt MARTINIVM *in Etymologico*, VOSSIVS *de vitiis Latini ſermonis*, barbarum eſſe vocabulum, atque ex Hetruſco aut alio medii aeui idiomate deſumtum? Aliud dicendum, ſi probet quisquam Graeco fonte illud cadere, aut vere Romano. Quod equidem futurum eſſe non puto. *Valeſio non ſubſcribimus.*

OBS. IX.

DE QVINTILIANI VERBIS *DE INST. ORAT. L. VIII. CAP. III.* circa κακόφατον AD EVNDEM THOMASII LIBRVM

Rectiſſime queſtus eſt vir celeberrimus §. XV. pag. 76. 77. 79. 80. *Occaſio ſcribendi.*

 Quin-

Quintiliani locum, vbi in ea, vnde *κακόφατον* exsistat, inquiritur, esse inter difficiles. Verum id non auctoris vitio contingit, sed interpretum. Videor equidem id mihi consecutus, vt non ea tantum, quae obscura videri in illis verbis possunt, breui quadam commentatione illustrarim, sed et noua quaedam, illustrandis aliis antiquorum dictis fortassis idonea, produxerim. Excerpam igitur primo Quintiliani verba, quoad potero, plene, et vel characterum, quibus exscribentur, diuersitate, vt et interpunctione, planiora. deinde addam interpretationem nostram Germanicis verbis ad marginem libri conceptam, eadem libertate, qua in ceteris vtor, huc transcribendam.

Quintilianus adductus.

M. Fabius Quintilianus de institutione oratoria libro VIII. cap. 3. editionis Argentinae de anno 1698. pag. 463. 464.

Sed quoniam vitia prius demonstrare aggressi sumus, vel hoc vitium sit, quod *κακόφατον* vocatur. Siue mala *consuetudine* in obscoenum intellectum sermo detortus est, vt DVCTARE EXERCITVS, et PATRARE BELLVM, apud Sallustium dicta sancte et antique, ridentur a nobis, si diis placet; quam culpam non scribentium quidem iudico,

co,

co, ſed legentium: tamen vitanda, quatenus verba honeſta moribus perdidimus, et euincentibus etiam vitiis cedendum eſt. ſiue *iunctura* deformiter ſonat, vt ſi CVM hominibus NOTIS loqui nos dicimus, niſi hoc ipſum *hominibus* medium ſit, in praefanda videmur incidere: quia vltima prioris ſyllabae littera, quae exprimi niſi labris coeuntibus non poteſt, aut interſiſtere nos indecentiſſime cogit, aut continuata cum inſequente, in naturam eius corrumpitur. Aliae *coniunctiones* aliquid ſimile faciunt: quas perſequi longum eſt, in eo vitio, quod vitandum dicimus, commorantes. Sed *diuiſio* quoque affert eandem iniuriam pudori, vt ſi INTERCAPEDINIS nominatiuo caſu quis vtatur. Nec *ſcripto* modo id accidit, ſed etiam *ſenſu* plerique obſcoene intelligere, niſi caueris, cupiunt: vt apud Ouidium:

Quaeque latent meliora putat.

ac ex verbis, quae longiſſime ab obſcoenitate abſunt, occaſionem turpitudinis rapere. Siquidem Celſus cacophaton apud Virgilium putat,

Incipiunt agitata tumeſcere.

quod ſi recipias, nihil loqui tutum eſt.

* * * * * * * * *

Unflätigkeit und übellaut unterschieden. Quintilian unterscheidet das κακέμφατον, oder den übellaut, von der unflätigkeit an sich selbst. Die würckliche unflätigkeit stecket in Worten, welche durch allgemeine Gewohnheit, an sich einen begriff, darüber man ordentlich erröthet, in das gemüth eindrücken. Der übellaut aber hängt nur an solchen worten, welche für sich gantz gut und nicht schandbar seynd, aber doch zufälliger weise allerhand begriffe von unflätigen dingen, in den gemüthern der zuhörer, hervor zu bringen vermögen. Arten des übellauts. Da er nun von dem übellaut allein reden will: findet er denselben von viererley art zu seyn. Eine art desselben entstehet, wie er sagt, *consuetudine,* mißbrauch, aus dem gebrauch guter und reiner, aber in ihrem rechten verstand ungewöhnlich gewordener, hingegen auf bedeutung anstößiger dinge übel gezogener redens-arten. Die andere, *iunctura, seu coniunctione,* zusammenfügung, aus zusammensetzung zwey guter worte: da aber die endung des ersten, nebst dem anfang des folgenden, den laut eines unflätigen worts hervor zu bringen vermag. Die dritte, *diuisione,* theilung, und aus der theilung eines worts, darinnen ein unflätiger klang, wann man es getheilt ausspricht, ste-

stecken kan. Die vierdte endlich *sensu*, aus verdrehung des wort-verstands, da gantz unschuldige ausdrückungen, auf dinge, davon sie nicht gemeint waren, durch zoten-reisser gezogen werden können. Bey gelegenheit der ersten art des übellauts, in alten ungewöhnlichen worten, spöttelt Quintilian über die petits maitres seiner Zeit. Die worte ductare und patrare seynd rein, alt und gut. Gleichwohl lachte damahls das frauenzimmer nebst ihren blondins, wann sie deren eines bey Sallustio, oder sonst in einem alten ernsthaften buche, lasen. Denn es war ihnen gleich als ob sie hörten, *ductare amicam, patrare virginem.* Diese aber waren bey ihnen gewöhnlichere redens-arten, als iene, *ductare exercitus, patrare bellum.* Oben angeführte aber bedeuteten eine sache, die man ohne umschweif nicht füglich nennen kan. und also war ihnen lächerlich, diese worte, patrare und ductare, bey Sallustio, in andrem verstand als sie pflegten, zu verstehen. Gleichwohl war das ein irrthum, der aus blosser unwissenheit entstand, weil sie den alten, rechten und wahren sinn derselben nicht wusten. Nach dieser thörigten zärtlichkeit nun der iungen unerfahrnen leute, müste man sich im reden, meint Quintlian, um nicht verlacht zu werden, weil iene

verdrehung.

Fürwitz iunger leute in verwerffung guter worte. Ductare, patrare, weßwegen verdächtig.

alte worte den vernünftigen sinn und gebrauch nunmehr verlohren hätten, dennoch richten. Ich will ein exempel im deutschen geben. Wenn unsere iunge leute in alten guten büchern lesen, wie ihre uhr-groß-väter in turniren den iungfrauen um die gewinste hofieret haben; pflegen sie zu lachen, indem sie sich eine unflätige arbeit dabey einbilden. weil dieses wort heute aus mißbrauch so viel bedeutet, als im latein, *cacare.* gleichwohl ist es rein, alt, gut und nicht zu tadeln. wie es herkommt von hof, so bedeutete es damahls gar vernünftig eine sache, welche man ietzo mit einem deutschen wort auszudrucken schwerlich vermögend ist. An dessen statt würde man sagen auf frantzösisch, faire la cour; und in gebrochen deutsch, *aufwarten.* Nun kommt Quintlian auf die worte, die dem blossen laut nach eine unflätigkeit zu erwecken scheinen können. Das kan nun geschehen durch gute worte an sich, die einem unflätigen gleich lauten; durch das unrechte pronunciren und aussprechen eines guten worts: durch beugung eines worts, nach den umständen der zahl, zeit und personen: ingleichen durch zusammensetzung zweyer, und durch theilung eines worts. Die ersten zwoo arten hat Quintilian übergangen: von den beyden letztern

Exempel aus der deutschen sprache.

Auf was art der blosse laut verdächtig wird.

aber

aber handelt er. Es können aber schon an sich unflätig lauten, *visio*, eine vorbildung, wegen des worts *visire*, welches wir unten sehen werden, *conus*, ein kegelförmiger cörper, wegen *cunnus*. *pede*, der sechste casus von *pes*, wie auch *pedes*, wenn man nicht beydes mercklich kurtz ausspricht; wegen *pedo*. Um aus andern sprachen, da es dergleichen auch in menge giebt, ietzo nichts anzuführen. Was nun das aussprechen anlangt, so kan durch das allzuhoch oder allzuniedrig ausgeredete e ein unflätiger klang verursachet werden in dem wort *pedica*, wegen *paedicare*: in *poenis*, wie auch dem beywörtgen *pene*, wegen *penis*. So geschieht täglich, daß unsere lands-leute unter den Frantzosen über ihrem voudrois ausgelacht werden, weil sie das digamma, wie wir pflegen, zu hart aussprechen: und die Frantzosen bey uns hinwiederum in hundert gelegenheit, wenn sie z. e. gewürtz, oder dergleichen etwas fordern, und das w. als ein digamma, etwas härter, als wir pflegen, aussprechen. Wegen motion der worte per casus et tempora hat es gleiche bewandniß. Aber von dem aus zusammensetzung der worte entstehenden unflätigen klang handelt nun auch Quintilian. und giebt dieserwegen ein exempel. CVM NOTIS *hominibus*, lässet

Exempel davon.

Zweyte ursache des übelstandes in blossen klang bestehend.

Dritte ursache.

Vierdte ursache.

Warum, *cum no-*

tis hominibus, verdächtig gewesen.

set sich aus angezeigter ursache nicht sagen. Daher zeigt er, wie es zu vermeiden sey: wenn man nehmlich das wort *hominibus* darzwischen setzt. welches er auch thut, und an dessen statt spricht: *cum* hominibus *notis* Sonsten meint er, müste man, weil sich m und n beysammen, mit einer öfnung des munds nicht sagen liesse, entweder zwischen cum und notis stillstehen, also mit übelstand langsam sprechen, cum -- notis. oder wofern man, wie gewöhnlich, diese worte geschwind auf einander sagte, in den klang fallen, *cunnotis*. in welchem, als über der epistel des Cicero mit mehrern gezeigt werden, eine bekannte unflätigkeit sich hören lässet. Das heist, *vltima syllabae* cum *littera in naturam eius* (sequentis vocabuli primae n) *corrumpitur:* und wird also ein n duplicatum daraus. Nun aber müsse man vermeiden in praefata zu verfallen. *Praefata verba* seynd, oder gewöhnlicher, *praefanda*, oder *praetextata*, quibus honos praefandus est aut praetexendus. Da man vorher sagen muß: *honor sit auribus tuis, saluo honore, salua reuerentia.* Deutsch, mit ehren zu melden. Denn die Römer machten es in diesem stücke gleich als wir. Das war von zusammensetzung zweyer worte, woraus ein gleichlaut einiger unflätigkeit hervor kömmt.

Praefata, praefanda, was das heisse.

Nun

Nun zeiget Quintilian ferner, daß durch theilung eines Worts eben dergleichen entstehen könne. Zum exempel, wenn man des worts *intercapedinis* nominatiuum langsam und getheilt ausreden wolte, was würde da heraus kommen? ausser zweiffel *interca* PEDO. *Pedo, pedere* aber war in obscenis, sowohl als das davon abstammende *podex*. Man siehet also, daß der Herr Inspector Heumann, und andere ausleger, die an diesem Orte in dem worte *diuisio* etwas suchen, das darinnen wahrhaftig wenigstens Quintilian nicht sucht, unrecht dran seynd. Hingegen erscheint Herrn geheimden-rath Thomasii vermuthung, wie sie auf der 81. seite des anhang zu den gedancken über gemischte händel, ausgedruckt zu befinden, gantz richtig und gegründet: nachdem meine erklärung wie ich hoffe, bey diesem orte des Quintilian, allen zweiffel gehoben hat. Derowegen wiederlege ich mich auch nunmehr selbst, da ich in demselben anhang oben auf der 22. seite, den ort des Cicero, wo von *diuisio* und *intercapedo* geredet wird, auf art als die übrigen ausleger, erklährt habe. Wahr ists, *diuidere* bedeutet bißweilen *paedicare*. Ich habe es in solchem verstand oft gelesen. Allein an diesen orten, nachdem ich in denselben nun gantz

Fünfte ursache.

Exempel hiervon, *intercapedo*.

Meine geänderte meinung.

Cicero von neuem erklärt.

klar sehe, steckt nicht dieses, sondern gantz was anderes dahinder. Cicero spricht: *Non honestum verbum est diuisio?* wer zweifelt? jedermann gebraucht es. *at inest obscenum.* Es soll in dem worte *diuisio* noch ein unflätig wort stecken: was muß das seyn? Ich antworte VISIO. denn *visio, visire,* war eben so viel als *pedere,* und *visio, visionis,* so viel als crepitus ventris. LVCILIVS hat:

Was im worte *diuisio* anstößig.

Lucilius angeführt,

- - - - *visire minutim*
Per commissuras rimarum.

und Horatius.

wie HORATIVS von Priapo, *quod scisso ligno pepederit.* Siehe vom wort visire Scaligern beym Catullo, und den ort in den Menagianis, der in oftberührten Thomasischen gedancken pag. 25. ausgezeichnet zu befinden ist. wie auch die noch sonst im Faber- und Cellarianischen Lexico neuerer auflage angezeigt werden. Hierauf fährt Cicero fort: *cui respondet intercapedo.* Ist eben ein solches wort; weil wie in jenem VISIO, also in diesem PEDO steckt. Man muste sich dieserwegen in obacht nehmen, nie langsam und getheilt zu sprechen, *di-* VISIO, oder *interca-* PEDO. Dieses macht nun, wie mich bedünckt, in angezogenen orten alles deutlich. In andren sprachen geht es eben also. Und wer sich gewehnt hat, die worte langsam und in der

Exempel aus andren sprachen.

der mitte voneinander gezogen auszureden, wird leicht durch das wort *vicaire* iedem frantzösischen, und durch das halbdeutsche wort vociren, das beruffen bedeutet, iedem deutschen frauenzimmer eine schamröthe ausiagen Gleiches unrecht würde dem berühmten rechts-gelehrten Cujas, und dem Frantzosen, von welchem man eine artige reis-beschreibung hat, Monconnys, geschehen. Viele dergleichen kleinigkeiten, die nicht noth ist anzuführen, zu geschweigen. Und wo würde man endlich hin verfallen, wenn man alle worte, die einen übellaut machen können, aufsuchen wolte? Genug, man sieht hieraus, daß es fast eine unmöglichkeit sey, alles dergleichen zu vermeiden. Zum wenigsten würde eine solche übermäßige sorgfalt auch dem geschicktesten redner viele mühe kosten: und gleichwohl am ende wohl vergeblich seyn. Quintilian, so sehr er sich an obangeführtem orte, das *κακόφατον* betreffend, beflissen hatte bedachtsam zu schreiben, und bald ein wort zwischen die übellautenden, bald von dem wort intercapedo, nicht den ersten, sondern den zweyten casum, gesetzt: fällt gleichwohl unvermerckt durch gebrauch des worts *diuisio*, auf eben der zeile, da er von dieser specie solches vermeinten fehlers redet, in eben denselben übellaut,

Man muß hierinnen nicht auf kleinigkeiten verfallen.

Quintilian irret selbst in dieser sache.

bellaut, welchen er in intercapedo vermeiden wollen. So gar kan man überall, wofern man auf solche kleinigkeiten sehen will, zu tadeln finden.

Beschluß Noch will ich eine kurtze anmerckung hier zu ende anhängen, die ich zu andrer zeit von dem wort ductare aufgeschrieben habe.

Ductare cur in obscenis. *Ductare*, honestum antiquitus verbum, pertinebat omnino ad rem etiam veneriam. Quare ne risum mouerent aut pudorem, qui Quintiliani tempore viuebant, abstinendum eo putarunt. Sic *nuptias facere*, purum ante, ad obscenum deinde sensum flectebatur: quod docemur e Petronio. *Ductare* autem dicebatur a phrasi, *ducere vxorem*. cum id vocabulum e mente atque vsu libidinosorum significare deberet, quod consequens est deductionis in torum genialem. Vt scilicet honestum verbum rei praetexerent, quae, si quis nolit in praefanda incidere, dici facile non potest. Propterea in Phormione TERENTII leno:

- - *vt meam ductes gratiis.*

obscene dixisset, at eodem sensu, *futuas*. Nec aliter apud PLAVTVM *in Asinaria, actu* I. *scena* 3. adolescens:

- - *solus si ductem*:

id est, si nemo praeter me cum ea consuetudinem habeat. deinde lena:

Solus ductato, si semper solus quae poscam
dabis,

mox:

Quid modi 'st? ductando, amando nunquamne expleri potes?

et postremo;

Nunc quia nihil habes, maledictis tu eam
ductare postulas.

Confer ad haec Fr. TAVBMANNVM *in commentario Mostellariae actu III. scena II. ad versum 160.* verba *ductare, perducere*; quamuis paullo aliter ac nos, sat probe tamen explicantem. Qui etiam de verbis illis Ciceronis, *at honesti colei Lanuuini, Cliternini non honesti*, egregie scripsit et copiose, *in Truculento, actu II. scena II. ad versum 20.* Nihil enim in illo Ciceronis loco mutandum esse censeo: vt vel *coleos ternos*, vel aliud quidquam legas. Cur autem *patrare* sit habitum in obscenis, quo minus per me dicendum censeam, intercedunt iidem commentarii *in Poenulo actu V. scena 2. ad versum 14.*

Taubmannus bis aduocatus.

Patrare cur in obscenis.

OBS. X.

OBS. X.

QVIS VIR BONVS DICENDVS GALLIS *L' HONNETE HOMME* AD EVNDEM LIBRVM

Occasio scribendi. ANtequam omittamus Thomasiana de caussis mixti argumenti commentaria, nobis certe, vt et apud alios cordatos, haud leuibus e caussis posita in deliciis, in mentem venit eorum, quae in eodem libro, scilicet §. XII. XIII. des zweyten Handels *pag.* 154. *et quae sequuntur,* de charactere *viri boni* scite admodum sunt disputata. Idem genus viri Gallis est, *un honnête homme*; nostratibus Germanis, ein ehrliebender rechtschaffener mann.

Quis vir bonus, iam olim dubitatum. Quam quaestionem eo magis probandam, atque de ea definiendum esse censeo: quod non antiquitus modo dubitatum est, *bonus vir qui fiet?* verum hodie quoque nondum in comperto satis, quem tandem Galli esse velint illum suum *honestum?* Multi

An idem qui aliis sapiens, iustus. enim adeo extollunt, vt idem sit *vir bonus,* atque *sapiens* philosophorum, *bis genitus* seu *iustus* theologorum, *heros* poetarum: et fiat inde vir ille nigro cycno similis, atque

Rari quippe boni, numero vix sint totidem quot
Thebarum portae, vel diuitis ostia Nili.

Alii

Alii contra, inter quos vſus vulgi etiam tyrannus eſt, adeo deprimunt, vt *boni viri* ii omnes dicendi videantur, qui manifeſtis modo probris non ſunt infames, vix *ciues boni* atque *vtiles*: ieder ehrlicher Kerl, vt vernulae noſtrates. Et meo quidem iudicio, vtraque pars, quod et Thomaſius vidit, in aperto verſatur errore.

Nec rarum eſt vsque adeo, eſſe bonum; nec vulgo tritum.

Differt enim quodammodo *iuſtus* theologorum, tanquam quaſi in ſummi numinis conſortium adſcitus, a *ſapiente* philoſophorum, licet non ſane multum, ſi traditis Stoicorum locum concedamus. A *ſapiente* vero; vt poſſeſſore virtutis perpetuo et conſtante, honeſti tantum ſtudioſus, ſeu quod idem, *vir bonus*, ſat longe, me quidem arbitro, remotus eſt. Et longius aliquanto *ciuis vtilis*, qui tantum non peccat, verum poenae timore, a *viro bono*. Poteſt ergo ciuis haberi vtilis, qui non ſit vir bonus; et viciſſim vir bonus, qui nondum ſapiens.

Differt a iuſto, a ſapiente, a ciue vtili, vir bonus.

Iſtum errorem et arguit eleganter, et ſtat nobiſcum, ex antiquis auctoribus CICERO. qui de amicitia capite quinto, *Nunquam ego*, inquit, *dicam C. Fabricium, Man. Curium, T. Coruncanium, quos ſapientes noſtri maiores indicabant, ad iſtorum normam fuiſſe ſapientes. Quare ſibi habeant ſapientiae nomen, et inuidioſum, et obſcurum; concedantque, vt hi boni viri fuerint. Ne id quidem facient nega-*

adductus eam in rem Cicero.

negabunt, id nisi sapienti posse concedi. agamus igitur pingui Minerua vt aiunt. Qui ita se gerunt, ita viuunt, vt eorum probetur fides, integritas, aequalitas liberalitas; nec sit in illis vlla cupiditas, vel libido, vel audacia; sintque magna constantia, vt ii fuerint, quos modo nominaui: hos viros bonos, vt habiti sunt, sic etiam appellandos putemus, quia sequantur, quantum homines possunt, naturam, optimam bene viuendi ducem.

Adductus et e Gallis quidam. Altius paullo *virum bonum* sustulit e Gallis quidam, qui characterismos sui seculi edidit Parisiis anno post Christum natum cIↄ Iↄc xcvi. hoc titulo: *Portraits serieux, galands et critiques, par le Sieur B.* ibi pag. 47.

Portrait d' un honnête homme.

„Il y a bien de chemin à faire pour en „venir là. J'ai une telle idée de l' hon„nête homme, que je ne sçaurois me „persuader qu' on le puisse devenir en peu „de temps. Quelques vertus qu' on ait, il „en reste toûiours beaucoup plus à acque„rir qu' on n' en possede, et même celles „qu' on a, sont tres imparfaites, si l'on „considere ce qu' il faut pour faire une „vertu. Cet honnête homme est aussi ra„re, que le veritable juste dans l' ordre de „la grace. Comme il manque toûiours quel-

„quelque chose à la perfection des plus „saints, il est constant, qu' il n 'y a point „dans le monde de probité si accomplie „qui ne soit defectueuse. Ce sentiment est „d' autant mieux fondé, qu' entre le par„faitement honnête homme et le vray „Chrétien il n' y a selon moi point de diffe„rence.

Multo quidem ille plura, sed taedet transscribere. digna tamen quae legantur. Scilicet agnoscis *honestum* eius in eodem ipsi loco esse, quo philosophis *sapiens*. Nimium id quidem. Indulgentius nos et humanius aliquanto, quam vel Cicero, definimus. Sapientem anteferentes, sed talem, vt liceat ipsi inter homines esse, alia paullo, quam antiquissimi Graecorum, norma: deinde ponentes *bonum virum*, virtutis non tam, vt illum, possessorem, sed studiosum; magisque adsuetum probitati morum, quam vitio cuiquam: quamuis humaniter interdum labatur. Sufficit enim adsuetudine boni natura quasi bonum factum esse, quidquid peccatur; non sane ingenii prauitate, sed ex accidente fieri videri. Differt tamen et hic et sapiens a *iusto* theologorum ita, vt isti quidquid consequuntur, per naturam ratione consequantur, hic, quo beatur bono, praeter naturam. Definire nisus sum hanc inter alia rem annis ab-

atque notatus.

Nostra sententia.

Viri boni quaedam descriptio.

Fragmentum epistolae productum.

hinc aliquot epiſtola quadam, cuius fragmentum vt lingua Gallica tum ſcriptum a me, in eam cauſſam firmandam exhibebo.

Excuſatio. Ne incuſa nos, lector, quaeſumus, quod Latine vertere ſuperſedemus haec atque ſimilia: quo minus eodem textu conſtent ſibi noctes noſtrae. Operae pepercimus, fateor; ſed in maioribus fortaſſis profuturae. Remur autem, vt res varias, ſic poſſe etiam linguas eadem libertate in hoc libello miſceri. Si quid peccatum eſt Gallice, Gallicul orum iras deprecamur, ſeculum obtendentes: vbi noſtri generis hominibus non in vna exterarum gentium lingua, verum in pluribus, non legendae tantum ſunt epiſtolae et intellegendae cum varii generis voluminibus, ſed et ſcribendae: mirum, niſi ſaltem in aliqua earum inſcite.

Studia litterarum noſtro tempore, vnde perverſa. Romani olim graeciſſabant tantum: nos et latiniſſamus, et italiſſamus, et hiſpaniſſamus et ſi quid vltra. Quaeſo, quod inueniri potuit ad euertendam veram eruditionem inſtrumentum certius? Sic florentem aetatulam in linguis diſcendis conterimus, vt heu quam parum teneris pectoribus infundatur, vel boni moris, vel verae ſcientiae. Quaerunt tamen prudentes iſti ſcilicet ſtudiorum exploratores, in ferendo de eruditis iudicio, quot linguarum ſit homo? inuertant, qui ſapiunt, poti-

potius, quaerantque: quot inutilium linguarum non sit? Sed ferenda sunt ista: sic seculum est. Mittamus igitur, et audiamus quantulacunque illa *de viro bono* commenta nostra.

* * * * * * *
* * *

VOus aviez autrefois envie de vous informer de mon avis sur plusieurs matieres, et moi je suis presentement en humeur de vous satisfaire sur ce point: afin que vous me pardonniez plus aisement, si je ne suis pas assez promt à vous obeir dans une affaire de telle consequence. Quand je me propose d' envisager un homme tout a fait propre à ce que vous demandez; je trouve en m' occupant de cette idée qu' il doit posseder des qualitez essentielles, et d' autres accidentelles. La premiere espece renferme des choses, sans lesquelles on ne peut jamais être bon ---: et l' autre, les qualitez qu' on ne doit avoir indispensablement, qu' en certaines occasions. Tout cela s' expliquera bien tôt par ce que je vais dire, commenceant ici par les qualitez essentielles. *Occasion d' écrire.*

Premierement un - - - doit être honnête homme. C' est à dire, il doit être raisonnablement pourvû aussibien de la part de l' esprit, que de celle du coeur: a- *Ce que c' est qu' un honnête homme.*

fin que les qualitez vertueuses se trouvent accompagnées d'un bon entendement. Lequel couple de perfections bien qu'il ne puisse jamais être separé dans aucun sujet; autant qu'il est sottise de presumer d'un homme naturellement simple, qu'il puisse être susceptible d'aucune vertu solide: cependant chacune de ces qualitez merite, que nous la considerions separement; parce qu' une corruption accidentelle dans les indiuidus fait souvent, que nous nous persuadons de trouver de l'esprit, ou il n'y a point de vertu; croiant au contraire vertueux ceux qui manquent de bon entendement. Le plus sûr sera donc, de ne pas juger de l'honnêteté de quelqu'un, que sur la connoissance de ces deux perfections: puisque ni l'une ni l'autre ne se trouve jamais seule. Celui qui en est doué, s'appelle ordinairement honnête homme: mais je ne me tromperai pas, quand pour la perfection de cette bonté de l'ame je requiers encore l'usage du monde, qui produit ce rafinement de bonnes moeurs, qu'on appelle à l'ordinaire la conduite. Ainsi qu'un parfaitement honnête homme ne doit manquer ni d'esprit, ni de vertu, ni de conduite. Je ne crois pas que ce mot puisse avoir un sens plus resserré, que celui que nous luy donnons. Monsr

Si l'on peut être vertueux sans avoir de l'esprit.

Il faut avoir de la conduite.

Trois qualitez de l'honnête homme

Mena-

Menage, Mr. de Saint Evremont et autres François le definiſſent, ſi je ne me trompe, à peu près de la même maniere. Jl eſt conſtant que ceux qui ſemblent avoir de l'eſprit et même de la conduite, ſont ſouvent les plus mechants, auſſi eloignez du titre de l'honnêteté que du veritable honneur. Au contraire la vertu qui ne peut pas ſubſiſter ſans la perfection de l'eſprit, eſt presque ſans vie et ne brille nullement dans la ſocieté civile, ſi elle ſe voit privée du ſoutien de la conduite.

inſeparables

En diſant qu'on doit avoir tant de qualitez pour meriter ce ſeul titre ſi commun dans le monde, on n'entend par là que ces proprietez ſoient neceſſaires dans un degré de perfection qu'on ne rencontre que rarement: mais je pretens ſeulement les trouver dans un degré auſſi commun que le bon ſens. Ainſi on ne deſire ici ni un bel eſprit, ni un eſprit fort: on ne veut pas non plus un eſprit de pedant. car cet exterieur qui reſſemble quelque fois à un eſprit éveillé, et ne ſent pourtant pas autre choſe que l'école, eſt toûjours le propre des gens qui manquent de genie. C'eſt aſſez entendre, quand on eſt exemt de ſtupidité. Mais quelles marques a-t-on de diſtinguer du ſtupide celui qui a le ſens commun? Je crois que les gens qui peu-

et en quel degré.

Marques du ſens commun.

vent, par exemple, comprendre des raiſons mathematiques, qui par les ſeules lumieres du bon ſens ſont tant ſoit peu capables de gouter les beautez de la muſique, de la poëſie, de la peinture, et des autres productions tant de l'art, que quelquesfois de la nature; ces hommes là, disje, marquent ſans doute par là, qu'ils ont aſſez d'eſprit. Le ſtupide au contraire ne prend qu'à travers ou ne comprend nullement, ni raiſon, ni beauté, ni tout ce qui eſt bon ou agréable. C'eſt en vain qu'on cherche à reparer ce manquement du ſens commun. Si la nature y reſiſte, toute logique, toute experience ne prête qu'un ſecours trop foible. L'art produiſant à peine quelque image de ce que fait la nature, fait ce ſemblant d'eſprit iuſtement auſſi deteſtable, que la pure nature eſt aimable en cette rencontre. L'eſprit d'école n'eſt donc pas au nombre des perfections. au contraire ceux qui ſe diſtinguent par beaucoup d'eſprit veritable, ne ſont pas auſſi les plus propres aux affaires. Mais comme cette fauſſe ſageſſe, que nous avons depeinte pleine d'artifice, pleine d'affectation, eſt toûiours ridicule; et comme le veritable et ſolide eſprit brille par tout; il y a beaucoup de gens qui n'ont point de ridicule, non plus que de brillant: et ces

Le defaut du ſens commun irreparable.

L'eſprit pedant toûiours ridicule.

La mediocrité d'eſprit propre aux affaires.

ces perſonnes là me paroiſſent aſſez ſenſées pour veiller ſur la conduite des affaires. La même moderation ſ'entend quand on dit qu' un tel homme doit avoir de la conduite. Il ſeroit auſſi ridicule qu'indiſcret, de pretendre dans un jeune homme autant de ce ſavoir vivre, que ſe prattique des vieux courtiſans par une politique rafinée. Diſons que celui ſait vivre, qui en ſait aſſez pour faire valoir ſes qualitez, et pour eviter le peril qu'il y a à laiſſer decouvrir ſon foible en chaque occaſion. Cette mediocrité fait l'homme aux affaires. Beaucoup de prudence engendre trop de ſcrupule et n' avance rien. Melez y un peu de bêtiſe pour mieux reuſſir dans le cours des affaires. *Audaces fortuna iuuat.* Il faut ſouvent courir à l'encontre de l'occaſion; et cela ne ſe fait pas en bonne compagnie: car la ſageſſe ne va jamais que lentement. En verité, ce ſeroit autrement, ſi on n'avoit à faire, qu' à des hommes d' un très grand merite; mais comme les plus grandes affaires ſont ſouvent maniées par des ſujets très mediocres, il faut les imiter en quelque maniere, pour pouvoir aller en leur compagnie. C'eſt une verité, qu' on dit, *a poco ceruello ſi gouerna il mondo.* Vraiſemblablement toutes choſes ſe feroient beaucoup mieux, ſi y regnoit plus d'

esprit: mais ce seroit faire des voeux contre l'état de nôtre siecle, que de le vouloir autrement. Laissons donc les choses comme elles sont presentement; et parons nous pour les affaires de tant d'esprit qu'il est de saison. Admettons cependant, au moins quant à nôtre homme, comme une verité constante, ce que dit AuluGelle:

Philosophandum est paucis, nam omnino haud placet.

Combien de vertu doit avoir un honnête homme.

Un fond d'honneur, ou l'amour de la vertu est la perfection principale, qui distingue tout homme de bien d'avec les mechants. C'est aussi le propre que l'honnête homme, que nous decrivons, doit posseder. Si non comme une habitude de bien agir; au moins comme une inclination naturelle, de se rendre plus aisément aux remontrances de la raison, qu'à l'instinct des passions, et de se porter envers tout ce qui est louable, et avoir de l'horreur pour la mechanceté. En cette rencontre, encore une fois, nous n'avons que faire de l'école; parce que cette qualité ne depend le plus souvent que du temperament et de l'education.

La naissance contribuë beaucoup; et l'edu-

La naissance fournit la matiere, en donnant une bonne activité du sang: et la bonne education, agissant plus par quantité d'exemples, que par regles et preceptes, donne pour bien vivre

vivre les plus avantageuſes habitudes. Nous apprenons tout cela avant que d'entendre. La ſcience qui vient après pour perfection-ner nôtre eſprit, eſt appliquée pour l'ordinaire trop tard et en vain, ſi elle ne le trouve deja formé pour aimer la vertu. Un coeur plongé une fois dans les ordures du vice, n'admet après cela que fort rarement la teinture des bonnes connoiſſances. C'eſt pourquoi les etudes n'y contribuent pas grand' choſe. De là vient que les plus ſavants ne ſont pourtant pas plus honnêtes que les autres, ſ'ils ne l'etoient deja avantque de ſ'avoir appliquez aux etudes. Pour bien juger d'un bon naturel pour la vertu, vous vous informerez de deux choſes : ſavoir, du temperament et de l'education. Le premier vient ordinairement par la naiſſance : et l'autre perfectionne non ſeulement ce que la naiſſance a donné, mais elle peut encore épurer le ſang, et conſequemment changer en quelque maniere toute la diſpoſition du corps. Car l'ame comme un être ſimple, conſtant et perpetuel, ne peut pas être expoſée au moindre changement : mais ſeulement ſelon la diverſité infinie de la diſpoſition du corps, ſon activité eſt ou plus libre, ou plus empechée, d'ou vient la diverſité des inclinations : comme nous tacherons de l'expliquer

cation encore plus.

Le ſang tout ſeul fait la diverſité des inclinations naturelles, & non pas l'âme.

peu après. L'effêt de la naiſſance ſe voit par là, que les enfans des gens de quelque extraction ont ſouvent un temperament plus vif, et le genie meilleur que les enfans des paiſans. Comme l'activité des eſprits animaux ne depend que de la nature du ſang, et que cette conſtitution ſe change facilement par les affaires plus ou moins nobles qui occupent tant l'eſprit que le corps; on voit presque toûjours un genie plus lent et moins éveillé dans des gens de baſſe extraction qu'en d'autres; et toutes les qualitez du ſang ſe communiquent ſans doute dans la generation aux enfans qui en naiſſent. Cette diſpoſition du ſang ſe repand non ſeulement dans toutes les parties du corps, auquel elle communique ce qu'elle a plus ou moins d'activité; mais elle produit auſſi une difference infinie du genie, ſelon qu'elle empeche plus ou moins les actions de l'ame. Car comme on convient ſur tout, que l'ame eſt l'être le plus ſimple: on doit auſſi avouer, qu'il n y a point de diverſité entre les ames des individus: et que toute la difference que l'on y remarque ne depend que du mélange infini des humeurs ſelon qu'elles ſont plus ou moins propres pour l'activité. Ainſi toute l'activité de l'ame dependant uniquement de la diſpoſition du

corps;

corps; il ſaut qu'on le regarde comme le temoin le plus ſur du genie et du coeur.

Les eſpris animaux rendent toûiours toutes les parties du corps plus propres à obeir à la volonté de l'ame; et ils les font même de jour en jour agir avec plus de promtitude par la quantité des paſſages qu'ils ſe forment dans les nerfs. Tout cela depend ſans doute de l'uſage qu'on fait du ſervice des eſprits animaux. Ils touchent par exemple le coeur auſſitôt que l'eſprit eſt ſaiſi de l'idée de quelque bien ou de quelque mal; ou bien ils ne le touchent point; ſelon la coûtume qu'ils ont priſe de le faire ou non. Un coeur noble et delicat ſera touché auſſitôt que la moindre injure frape l'oreille, et celui d'un paiſan ne ſera pas émû, pas même des coups de bâton. Cette conſequence de la ſeule coûtume d'agir ne manque pas d'avoir un grand poids même dans les actions les plus incomprehenſibles de l'ame. *L'education y contribuë encore plus.*

Ainſi ce n'eſt pas aſſez d'avoir par la naiſſance un ſang epuré et ſpirituel, d'ou naiſſent toûiours une grande quantité d'eſprits animaux; une chair ſaine et bien diſpoſée à la reception des moindres nerfs, arteres et veines: les membres ſouples et bien proportionnez au ſervice de l'ame, etc. il faut auſſi que toutes ces parties ſ'accoûtument

tument d'agir le plus promtement, le plus noblement, et de la maniere la plus digne d'un corps sain. Tout cela est l'effêt le plus aisé d'une bonne education. Comme elle fait le plus souvent un citoyen bon et utile de l'homme le plus phlegmatique; elle peut aisément porter à sa perfection ce que la nature même destine à distinguer du vulgaire.

OBS. XI.

VENERES ANACREONTICAE CARMINE LATINO ELEGIACO EXPRESSAE

PRAEFATIO

INter ingenia, quae antiquitas maxima tulit, suo merito suspiciendus est Anacreon: non vt poeta tantum facile omnium festiuissimus, sed et inter philosophos magni nominis. quod alio tempore deducendum a nobis, iam nunc in transcursu dictum meminerint nostrae tempestatis quidam, qui nihil ex illo satis probe capientes, accusant tamen passim motu temerario virum virtutis atque veri studiosissimum, quasi, quando lusus eius soli supersunt, nulli rei seriae vacando, amores tantum atque voluptatum genera sit meditatus. Liceat enimuero per vos, viri delicatiores,

tiores, homini philosopho, vel Apuleio in apologia aduocato, ludere etiam, iocari atque amores conscribillare; lasciuamque interdum paginam cum vita sine vlla labe proba coniungere: vt vobis vicissim sat honestam esse paginam, vitam turpem, per nos licet. Ne, amabo, irascamini, non vos solos in senatum de constituendo eo, quid honestum sit, quid minus, vocari. Vnum est honestum, fateor, sed non vna facie: ridet interdum; interdum et frontem contrahit. Mittite ergo mihi Anacreontem, tenerum, saltantem, ridentem; sed probum: mittam ego contra vestri generis sat multos, seueros, tristes, sed maculosos. Quin, si negatis id mihi, feram. In eo saltem mecum consensus erit, nihil esse posse, quam Anacreontis versus, venustius. Illum igitur legi saepius, nunquam non nouo oblectamento: praesertim post curas, quibus eum praeter alios Tanaq. FABER cum filia A. DACERIA emendatiorem reddiderunt, et haec quidem noua interpretatione ad intellegendum planiorem. Versibus etiam Gallicis expressit FOSSAEVS satis eleganter et concinne. qui haud ab re metuebat, ne periret magna venustatis poeticae pars, si soluta oratione transtulisset. Haec equidem tribus abhinc annis meditatus, cum nec mihi, vtut Graeca sat parum, nisi vocatis interpretibus, intellegenti, quae extant versiones satisfa-

cere

cere viderentur: facile ſum adgreſſus, quas odarum pulcherrimas putabam, Latino carmine, quoad licuit, ad ipſos poetae luſus exactius exprimere. Bene factum erit; ſi ſentiant inde noſtrates poetae Anacreontici carminis veram pulchritudinem, probam antiquorum ingenuam et expolitam Venerem: ne ſectentur vltra prae vrbanitate hirtam illam ſuam et ſilveſtrem generis hircini: quae vndique aculeata tum demum placet illis hominibus, ſi pupugerit. Sic enim volunt argutam et acuminis plenam poeſin, caſſa veri crepundia. Illam contra, cui nobilis ea ſimplicitas et veritas conſtat, frigidam putant atque nullius pretii: in epigrammatis praeſertim, quarum optimam rationem mire deperditam liquet hoc tempore. Reſtituendam autem eam eſſe profecto e poetis antiquiſſimis, viderunt Galli primum hoc, quo viuimus, ſeculo: eorumque beneficio iam nunc eruditi noſtrae gentis haud pauci. Fecimus igitur aliquod his in elegantiis periculum; at periculum tantum. In noctibus enim noſtris abſolutum quidquam et elaboratum caue exſpectes. aduerſaria ſunt fortuito quaſi nata, quae, ne lucernam nimis oleant, prohibemus ipſi. Dabimus tamen quod licet; et vt conferri poſſint hi verſus cum aliis verſionibus, addemus

demus e regione Gallicam FOSSAEI, longius aliquanto a Graeco, quamuis id caueret auctor eruditus, quam noſtra recedentem. Si quid haec te iuuare poſſunt, lector, videbis fortaſſis alio tempore, cum ludere vacat, Anacreontem Germanicis verſibus iocantem, quibus et memet et Foſſaeum, ſi futurum eſt, ſuperare annitar.

HENR. STEPHANVS IN PRAEFATIONE AD ANACREONTEM

NEc vero mihi quiſquam luxum eius criminetur, quaeſo. Sunt enim vt ait Heraclides Ponticus, gaudia et deliciae, ingenuorum: (ſiquidem relaxant animos et incrementum illis praebent) at labores, ſeruorum et abiectae conditionis hominum. vnde fit vt tales ingenia ſua velut in anguſtum contracta habeant. Quod ſi cui incredibile videtur, poetam ad tantam prouectum ſenectutem, amatoria mordicus adhuc retinuiſſe, quod a Sophocle dicitur conſideret, equum generoſum, quamuis ſenex ſit, in periculis animoſitate non deſtitui.

Haec Stephanus, quaſi defendens, non male: verum non bona Satis fide.

ODE I.

ODE I.

DE LYRA POETAE

CAntarem Cadmum, cantarem Agamemnona saevum,
Ni chelys a querulo suesset amante teri.
Asperiora ciens, neruos licet arte retentem,
Alcidaeque canam fortia facta trucis:
Lene tamen chelys obstrepit, et mihi reddit amorem:
Huic argumentum nil nisi solus amor.
Vos igitur fortesque viri regesque valete;
Soli sacra tibi sit lyra nostra Venus.

Hanc oden Paulus Stephanus dudum carmine elegiaco sic vertit:

Cantare Atridas geminos, et fortia Cadmi
Facta velim: citharae sed placet vnus amor.
Nempe aliam sumsi nuper, chordasque nouaui,
Herculis aggressus fortia facta fui.
Impatiens contra teneros lyra cantat amores.
Vobis Atridae dicimus ergo Vale.
Et vos heroum cum Cadmo turba valete:
Scilicet est vnus quem lyra pulset amor.

ODE II.

ARMA MVLIEBRIA

ARmauit natura boues in cornua toruos:
Est bello propriis vngula parta feris.
Pernici pede se lepus est defendere doctus:
Magnanimusque leo dente pericla cauet.

Pisci-

ODE I.

SUR LA LYRE

DE Cadmus et des fils d' Atrée
En vain je veux chanter les noms.
Ma lyre aux Amours consacrée
Ne me rend que d' amoureux sons.
L'autre jour de cordes nouvelles
Je venois de la remonter,
Et je m' efforçois de chanter
Les entreprises immortelles,
Qu' Hercule sçût executer.
Je cherchois des tons dignes d'elles:
Mais, en dépit de mes efforts,
Sous mes doits les cordes rebelles
Resonnoient d'amoureux accords.
Hercule, Cadmus, fils d' Atrée,
Adieu donc, adieu pour toujours.
Ma lyre aux Amours consacrée
Ne peut chanter que les Amours.

ODE II.

POUR LES FEMMES.

LA Nature prudente eut soin de partager
Le farouche Lion d'une force indomtable;
De cornes elle arma le Taureau redoutable;
Elle apprit au Lievre leger

Piscibus haec pinnas dedit, atque volucribus alas;
Corde valent calidi consilioque viri.
Nec donis exhausta suis natura sciebat
Femina quod caperet tegmen et arma sibi.
Denique forma loco teli sese obtulit; vnde
Bellua nulla potest hac magis esse nocens.

ODE XIIII.

AMORI NEQVICQVAM OBSISTI

Constitui nimium sero, quia victus, amare;
Olim animum blande sollicitauit amor:
Inde repugnantem stulte quo flecteret armis,
Tela capit, pugnae meque parare iubet.
Lorica indutus, frustra sum visus Achilles,
In manibus posita, quam male sanus, ope.
Arcus cum sonuit trepidus fugi, et fugiendo
Elusi pugnam, telaque cuncta Dei.
Ira furorque illum rapiunt, vbi quo petat haud est,
In pectus sese coniicit ipse meum.
Obstupui sensique citum per membra dolorem,
Inque imo sedit pectore dirus Amor.

Quid

Les détours imprévûs d'une course rapide;
De ses agiles pieds le Cheval se deffend;
Le Poisson en nageant fend la plaine liquide,
Et de son vol leger l'Oiseau perce le vent.
  L' Homme eut la prudence en partage,
Et la Femme fragile, où fut sa sûreté?
Que reçut elle? Un don, à qui tout rend hommage,
Un don qui fait un fou de l'homme le plus sage,
Qui triomphe de tout, le don de la Beauté.

ODE XIV.

COMBAT CONTRE L'AMOUR.

IL faut se rendre, il faut aimer.
L'autre jour le fils de Cythere
M'en donnoit l'avis salutaire:
Mais moi, craignant de m'enflammer;
Je resolus de n'en rien faire.
L'Amour en rougit de colere:
Il prend son arc, et son carquois,
Et me dit de me bien defendre.
Sans differer, je courus prendre
Cuirasse, lance, ample pavois.
Armé j'avois l'air d'un Achile,
Et je m'en croyois la valeur.
L' Amour m'attend, tire; j'eus peur,
Je fuis; et lui, d'une aîle agile,
Vole après moi, l'arc à la main,
Décochant tous ses traits en vain.
Enfin voyant son carquois vuide,
Plein de depit et de fureur,

Quid faciam, quo me vertam, quo tela manusque?
Quando meum pectus quem timet intus habet.

ODE XVI.

IN SE IPSVM

Bella canunt alii, quosdam discordia Thebes,
Exercentque alios Troica castra viros.
Ast ego mitto alios, propriique incendia canto
Pectoris, in casus accelerata meos.
Non equitum turmae pugnant peditumue cateruae
Nec puppes rostro pectora nostra petunt:
Prodidit e pulcris nos atrox miles ocellis:
Hinc ignem saeuum telaque mille iacit.

ODE XIX.

IN NECESSITATEM BIBENDI

Terra bibit pluuiam, bibulas bibit arbor arenas;
Aera aquae tenuem, sol freta salsa bibit.
Luna bibens itidem bene potum sobria solem
Imbibit: vt mundus quae tenet illa bibant.
Quin ego non faciam, monitis nihil obstat amicus,
Vna lege orbis quod facit: ergo bibam.

ODE

Lui-même comme un trait rapide,
Se lance au milieu de mon coeur.
Je jette mon pavois à terre,
Et ce seroit à contre-tems
Pour des dehors faire la guerre,
Quand le Combat est au dedans.

ODE XVI.

QUE L'AMOUR SEUL EST LE SUJET DE SES VERS.

Tu chantes les guerres Thebaines,
Un autre les feux d'Ilion.
Moi, je ne chante que mes peines.
Jamais aucune nation,
Ni sur la mer, ni sur la terre,
Ne me vint declarer la guerre.
De deux beaux yeux partent les traits,
Dont mon coeur amoureux est blessé pour jamais.

ODE XIX.

SUR CE QU'IL AIME A BOIRE.

La terre boit la pluie, et les arbres la terre,
L'eau boit l'air, le soleil boit l'eau,
La lune du soleil boit aussi le flambeau.
Pourquoi donc, mes amis, me faites vous la guerre
De me voir boire à mon tonneau?

ODE XXXIII.

IN HIRVNDINEM

DUlcis hirundo veni, gratissima nuncia veris,
Namque tuas nostris comparo saepe vices.
Vere nouo reditura nouum meditaris amorem,
Nidificas, gignis, mox hiemanda fugis.
Sed nostro sibi constituit de pectore nidum
Aeternum nullo frigore pulsus amor.
Non vetat excludi pullos vel bruma vel aestus:
Hos modo pluma recens, hos modo testa tegit.
Mox videas alios aditum sibi sponte parantes
Cortice sic fracto lucis aperta queri.
Nutrit adultorum pia natos cura pusillos,
Excluduntque alios fertilitate noua.
Hei mihi, nam quantis lacerantur pectora turbis,
Si populus cordi tantus amoris inest?

ODE XLV.

IN AMORIS TELA

ALma Venus claudum quondam comitata maritum,
Cum noua pro nato tela paranda daret;
Prouida melle recens fabricatum tinxit acumen,
Nisus enim petulans addere fella puer.

Ad-

ODE XXXIII.

SUR LE NOMBRE DE SES AMOURS.

TOus les ans en ce lieu, dans la ſaiſon nouvelle,
Tu reviens, aimable Hirondelle,
Habiter dans un nid que toi-même bâtis.
L'hiver tu diſparois, tu t'en vas à Memphis,
Ou ſur les bords du Nil, où la chaleur t'appelle.
Cupidon en tout temps fait ſon nid dans mon coeur,
Et des petits Amours ſ'y forment à centaine.
L'un de ſes plumes couvre à peine
Son corps, qui du grand air redoute la rigueur.
L'autre dans ſa coque eſt encore,
Ceux-ci ſont ſur le point d'éclorre,
L'air reſonne des petits cris
De ceux qui de leur bec ont percé la coquille.
Par les aînez de la famille
Avec de tendres ſoins les jeunes ſont nourris,
Qui, quand ils ſont plus grands, font auſſitôt leurs nids.
Pour un qui ſort il en vient trente.
Et tous les jours en vain je crie et me tourmente
Pour chaſſer de mon coeur tant d'Amours réünis.

ODE XLV.

SUR LES FLECHES DE L'AMOUR.

AUx antres de Lemnos Vulcain forgeoit un jour
Des fléches pour remplir le carquois de l'Amour.
Sa divine moitié, l'aimable Cytherée

Adstitit innixus Mars magni ponderis hastae,
Illudens, ferro spicula facta leui.
At nimis irridens puerilia pondera tractat:
Ecce tibi calamum sic satis, ecce, grauem,
Dixit amor, misit ferrum; suspiria traxit
Corde imo Mauors: risit ad ista Venus.
Ah nimis est grauis, et sensi, modo tolle, fatebor,
Mars clamat; sed Amor, fer tamen, haeret, ait.

Tanaqu. Faber laudatus et adductus.

Et hactenus lusimus. Nos autem hanc odam XLV. aliter paullo intelligere, ac vel Daceria vel Fossaeus interpretati sunt, cum vtraque versio quicquid est differentiae monstret, ne monendus quidem erit lector. Videndus tamen iste in adnotationibus ad hunc locum pag. 87. 88. Hoc eodem Anacreontis poematio vsque adeo delectatus est Tanaqu. FABER, vt in animaduersionibus his vteretur verbis: *Ita me ingeniosi et molles, pressi tamen et adstricti, huius odarii versus ceperunt, vt e Grammatico paene Poeta fiam; et repente attonitus exclamem, vbi eos lego,*

Felix, ah! nimium felix, cui carmine tali
Fluxit ab Aoniis vena beata iugis.
Quid melius dictaret Amor, Risusque, Jocique,
Et cum germanis Gratia iuncta suis.

Post

En trempoit la pointe acerée
Dans un beau vaſe plein de miel,
Où Cupidon mêloit l'amertume du fiel.
Mars, au retour d'une bataille,
Entre, tenant en main un javelot peſant.
Il jette ſur ces traits un regard mépriſant,
Et de leur peu de poids ouvertement ſe raille.
L'Amour en choiſit un, et cachant ſon dépit,
Tien, dit-il, celui-ci peſera davantage.
Mars le prend, Venus en ſourit;
Et lui ſurpris du poids, en ſoupire, en rougit,
Saiſi d'une douleur peinte ſur ſon viſage.
Reprens-le cria-t-il, il n'eſt que trop peſant.
Garde-le, dit l'Amour, je t'en fais un preſent.

Poſtquam haec ſcripſeram, venit etiam in manus, quem praetermiſiſſe in recognoſcendis his noſtris luſibus pro crimine fuerat futurum, Henrici STEPHANI Anacreon. In quo deprehendi odaria eodem verſuum, quod Anacreonticon vocatur, genere, Latine bifariam reddita. Prius ab Elia ANDREA, de quo non habeo quod dicam, niſi quis me moneat, qui fuerit: deinde ab ipſo Stephano. Illius verſio ſat quidem elegans eſt et proba: ſed Stephani tamen aliquanto venuſtior et rotundior. Vtraque noſtros quidem luſus, vt et Foſſaei, in eo haud dubie vincit, quod ad ſeueras perfectae interpretationis leges maiore adcuratione exacta eſt: Anacreontis dicta ex- *Henrici Stephani et Andreae verſiones.*

hibens non modo eodem metro, atque tot quot ille versibus, sed pene tot verbis atque syllabis. Nostra contra liberior multo non curat nisi sententiam poetae, salium venustatem, versus concinnos atque molles, non eosdem, nec verba eadem. Cum Graecorum editiones a Stephanis profectae in bibliothecis hodie vix reperiantur, nisi inter ornamenta rariora: operae pretium, opinor, fuerit: vt lectores nostrorum lusuum ne fraudemus veterum istarum versionum deliciis: in iis saltem odis, quas nos expressas dedimus, repetendis. Vt vero rectius, qua in re quem vter superet, queat iudicari: Andreae versibus e regione opposuimus Stephanianos. In vtroque id tandum desidero, vt mollius interdum, exemplo Anacreontis, metrum fluat.

ODE I.

DE LYRA

EL. ANDR.	H. STEPH.
Cantare nunc Atridas,	Cantem libens Atridas,
Nunc expetesso Cadmum:	Cantem libensque Cadmum.
Testudo vero neruis	Sed barbiti mihi vnum
Solum refert amorem.	Nerui sonant amorem.
Mutanda fila nuper	Mutata nuper a me
Curo, lyramque totam;	Chelys, fidesque cunctae;
Et Herculis labores	Jamque Herculis labores

Mox

Mox ordior: ſed illa
Sonans refert amores.
Magni valete poſthac
Heroes ergo nobis:
Nam barbiti iocoſae
Solos canunt amores.

Canebam: at illa contra
Sonabat vsque amores.
Heroes ergo longum
Mihi valete poſthac.
Nam barbiti mihi vnum
Nerui ſonant amorem.

ODE II.

DE MVLIERIBVS

EL. ANDR.

Cornu duplex iuuencis
Natura, et vngulas dat
Firmas equis, pedesque
Lepuſculis fugaces,
Leonibusque dentes
Vaſto truces hiatu:
Vim piſcibus natandi,
Volucribus volandi;
Audaciam viris: nec
Jam foeminis valebat.
Quid his dat ergo? formam.
Pro parmulis et illam
Dat, omnibusque telis.
Sic vincit ergo ferrum
Puella, vincit ignem.

H. STEPH.

Tauro ferire cornu,
Equo, ferire calce,
Lepori, valere curſu
Natura dat: leoni
Dentes hiante rictu.
Piſces docet natare,
Aues docet volare:
Prudentiam viris dat.
At foeminis nequiuit.
Quid ergo donat illis?
Decoram habere formam:
Pro parmulisque cunctis,
Pro lanceisque cunctis.
Quin flamma cedat illi,
Ferrumque, ſi qua pulchra eſt.

ODE

ODE XIIII.

DE CVPIDINE

EL. ANDR.

LIbens, libens amabo.
Amare amor iubebat;
Sed ipse mente captus
Parere negligebam.
Hic ergo sumit arcum,
Et auream pharetram,
Me praelio lacessens.
At ipse vero tectus
Lorica, vt olim Achilles,
Hastaque, parmulaque,
Audax repugno amori.
Ferox petit: recedo.
Exhausta vbi pharetra,
Ringit: dein seipsum
Immittit vt sagittam,
Mihique soluit artus,
Et intimum subit cor,
Nil parmula tegente.
Nam cur foris petamur,
Quum praelium sit intus?

H. STEPH.

LIbet, libet iam amare.
Cupido me monebat,
Vt amator esse vellem:
At ego insciens monenti
Parere negligebam.
Mox ergo sumsit arcum
Et auream pharetram,
Me praelio lacessens.
Ego vero, vt olim Achilles,
Lorica amictus, atque
Scuto minax et hasta,
Cum amore praeliabar.
Iaciebat ille tela,
Vertebam at ipse terga.
Tandemque missili omni
Quum destitutus esset,
Ira aestuans iacit se
In me, velut sagittam.
Penetrans et in cor vsque
Medium, resoluit artus.
Scutum ergo nil iuuat me:
Nam cur petamur extra;
Quum praelium sit intus?

ODE

ODE XVI.

DE SE IPSO

EL. ANDR.

THebana dicis arma,
Troiana cantat ille:
Meas at ipſe clades.
Me non eques, pedesue,
Non perdidere naues:
Quoddam nouum ſed agmen
Ab acribus petens me
Et faſcinans ocellis.

H. STEPH.

THebana bella cantas,
Troiana cantat alter:
Meas at ipſe clades.
Me non eques, pedesue,
Non perdidere naues:
Aliud nouum ſed agmen
Dominae inſidens ocellis,
Et inde tela mittens.

ODE XVIIII.

BIBENDVM ESSE

EL. ANDR.

TErrae bibunt feraces,
Plantae bibunt et illas.
Auras Thetys marina,
Et aureus Thetyn ſol:
Bibitque luna ſolem.
Quid increpatis ergo
Me, dum bibo, ſodales?

H. STEPH.

FOecunda terra potat,
Hanc arboresque potant,
Et potat aequor auras,
Phoebusque potat aequor,
Ipſumque luna Phoebum.
Quid ergo vos, ſodales,
Potare me vetatis?

ODE XXXIII.

AD HIRVNDINEM

EL. ANDR.

DIlecta tu quotannis

H. STEPH.

HIrundo tu quidem annis

Quidem venis hirundo,
Struisque vere nidum.
Bruma sed is, latebras
Nilum petensue Mem-
phim.
At vero saeuus ille
Amor meo perennis
In corde nidulatur.
Hic pinnulas Cupido
Agit nouas, hic ouo
In ipso adhuc fouetur.
Iam seminatus ille est.
Proinde conqueruntur
Pulli et strepunt hiantes,
Atque interim minores
Foetus alunt adulti:
Qui rursus educati
Gignunt nouos amores.
Nobis quid ergo fiet?
Clamore persequi tot
Cupidines nequimus.

Is singulis redisque:
Tu aestate nidulata,
Bruma soles latere,
Nilum petensue Mem-
phin:
Amor sed vsque nostro
In corde nidulatur.
Pullus fit vnus, ales:
Hic conditur sub ouo.
Hic semiclusus extat.
Hiantiumque iugis
Pipitus est amorum.
Aluntque pipiones
Maiusculi minores:
Hi rursus educati
Gignunt nouos et ipsi.
Quid me, quid ergo fiet?
Nam turba tanta amo-
rum est,
Vt iam tot vna lingua
Non possit explicare.

ODE XLV.

IN CVPIDINIS SAGITTAS

EL. ANDR.

VEneris maritus olim
In Lemniis caminis
Ex aere fabricabat
Amoribus sagittas:
Venus ipsa vero melle

H. STEPH.

VEneris maritus olim
Ad Lemnias caminos
Amoribus sagittas
Dum cudit aere sumto,
Hamosque melle dulci

Bona

Bona cuspides linebat;
Sed eas Cupido felle
Puer eius imbuebat.
Ibi cum impetu Gradiuus
Validam vibrabat hastam,
Et amoris eleuabat
Leuiora tela ridens.
Grauis haec tamen videtur,
Amor inquit, experire.
Iacit: excipitque Mauors,
Venus et sub ipsa ridet.
Ibi Mars statim ingemiscens,
Grauis, inquit, aufer illam.
Tibi serua, ait Cupido.

Dum temperat Cythere,
Miscetque fel Cupido:
Mars praelio reuertens
Quatiebat horridam hastam,
Tela eleuans amoris:
At amor, Graue istud inquit:
Fac, si libet, periclum.
Mars accipit sagittam,
Venusque risit: ille
Vehementer ingemiscens,
Grauis, inquit, aufer illam.
Tibi serua, ait Cupido.

Et hae quidem Anacreontis iambo tentatae versiones, sat, vt diximus, sunt probae: nec tamen placent vndequaque, cum euadant nimis adstrictae, perdantqne vtplurimum aliquid e suo exemplari venustatis. Eneruatur etiam subinde rerum concinnitas. Si sub nostram incudem sint reuocandae, prima statim ode, exempli caussa, prodierit hoc modo:

Canam libens Atridas,
Canam repente Cadmum.
Sed occinunt amorem
Toni lyrae rebelles.
Ego nouare chordas,
Chelyn nouare totam,

Et

Et Herculis labores
Celebrare: at inde nerui
Mihi obstrepunt amores.
Reges valete longum
Meum meos amores
Cane barbiton iocosum.

Latina nostra otium carmina defenduntur;

Consistimus, ne te fatigent, lector, lusus nostri: neu quis mihi vitio vertat Latinis carminibus vel per otium operam dedisse. Sicut id improbant nostrae tempestatis insubidi quidam critici: quos tuetur eruditus caetera vir, sed earum, de quibus tum iudicat, rerum imperitus, Io. CLERICVS *in Parrhasianis.* quando nimius plerumque et temerarius reprehensor, inter multa aduersus poeticam speciose iactata, contendit etiam, indignum esse nisi ex plebe erudito, Latina magis quam vernacula lingua versus facere. Cuius rationes quam sint infirmae, alio tempore demonstrabitur. Nos quidem vtriusque linguae facultatem amamus, modo prorsa oratione exercendam, modo vorsa. Sit alia prorsus nostri temporis, quam quae stante republica Romanorum, Latinitas; largior. Sit noua plane: concedo. Legitur tamen, balbutitur, scribitur et intellegitur, culta est et proba. Cur in minore habeatur pretio, quam alia quaeuis linguarum recenti origine? Vix intellegat nos Cicero: quid inde? nec illum magis Liuius Andronicus, nec nos Germanice loquentes proaui. Non tamen proinde aut nullus est sermo Germanorum, aut

hodieque non fastidienda.

aut deterior. Scilicet linguae, vt imperia, temporum patiuntur vices: modo exiles, modo vberes, modo inquinatae, modo restitutae. Quocunque te vertas, eo fere scribendum est modo, quem in quo viuis tulerit seculum. Nec quisquam facile linguam vetustate vtcunque mutatam, si cura restituta, atque ad leges certas sit exacta, deteriorem dicat, quam quae solo vulgi vsu, bruto hominum infantium consensu, sub infelici sidere, qualis certe Gallica, quae et ineptiarum plena est, fuit exorta. Excors ergo sit oportet, qui prae Gallica hanc nostri temporis Latinitatem spernat; in qua restituenda tot summa ingenia multis elaborarunt seculis: quando et illa, quamuis per se sterilis, exilis et inepta, ad mirum aliquem, sed antiquis minime comparandum, nitorem, doctorum hominum curis est restituta. Absiste ergo Clerice. Latinas elegantias eruditos nostros carmine sectari ne veta. Discimus inde profecto, veram eloquentiam, veram sermonis concinnitatem, cum antiquos imitamur: vt ex Anacreonte veros sales, veram epigrammatis venerem. Quod vidit Henr. STEPHANVS, qui delicias illas hoc celebrauit carmine.

Stephanus denuo adductus.

Inuentis glandem qui non fastidit aristis,
Post vuam latices non Acheloe tuos:

A nostro absistat procul o procul ille poeta:
Non facit ad fatuum barbitus hæc stomachum.
At tu quicunque es natus meliore palato.
Nectare et ambrosia qui satur esse cupis:
Qui veneres omnes, omnes gustare lepores,
Graii delicias et cupis eloquii,
Qui vis Sirenas Suadaeque audire medullam:
Huc ades, huc aures verte animumque tuum.
Nanque his (Cecropio toto si lector Hymetto,
Te satiare potes) te satiare potes.

EIVSDEM.

Aut hos versiculos dictauit Apollo poetae,
Phoebeæ aut contra Teia musa lyræ.
Illud in ambiguo est: hoc constat, cantibus istis
Sæpe Pherætiadæ personuisse domum.
Qui non ergo huius capitur dulcedine versus,
Nil sapit, aut ipso plus sapit ille Deo.

P. Stephanus laudatus.

Ne quid eorum, quae ad hanc rem pertinere putes, praetereamus, libet intertexere duas adhuc odas Anacreonticas, quae iam fiunt obuiam, Latine a P. Stephano haud quidem inuenuste versas.

ODE

ODE II.

DAt celerem cursum lepori, dat cornua tauris
Natura, et fortes vngula reddit equos:
Dente leo, vastique valet ferus oris hiatu:
Et natat in pelago piscis, auesque volant:
Consilium prudens homini natura reliquit:
Rettulit at vero fœmina tale nihil.
Sed pictos habuit vultus formamque decoram:
Omnes armorum præstet vt illa vices.
Et vero ferrum, flammas, et cætera vincit,
Formosa est oculis siqua puella tuis.

ODE III.

NOctis erat medium, quo vertitur vrsa Bootæ
Ad latus, et dulcis corpora somnus habet.
Somnus alens fessos fractosque laboribus artus:
Ecce, puer nostras aduolat ante fores.
Et portas pulsantem, ictu faciente tumultum
Audio, quis turbet somnia nostra peto.
Et quis ibi est, quæro. Resera citus ostia, clamat.
Sum puer, atque omnem pectore pone metum.
Conspicuæ totam noctem sine luce Dianæ
Erraui, multo fessus ab imbre puer.
Dum verbis me ludit, opis miseratus egentem
Sum tamen, et sumpta lampade pando fores.
Aspicio puerum, geminas et conspicor alas:
Parua pharetra illi, paruus et arcus erat.
Admouique igni miserum, manibusque capillos
Siccaui madidos imbre, simulque manus.
Algor vt e membris pueri, frigusque recessit,
Iam num arcus madeant, experiamur ait.

Ocyus intendit, medium ſed perforat ictu
Cor mihi, meque œſtri vulnerat inſtar Amor:
Et ſaliens rideusque puer, Iam gaudeat hoſpes,
Arcus enim bonus eſt, Pectore vulnus habet.

Daceria notata. Antequam relinquam Anacreontem, vocanda eſt DACERIA, quae leuem ipſi inflixit iniuriam, cum verſum aliquem non caperet ſane pulcherrimum. Scilicet Oda XXXVI. inter alia ad laetitiam ſe excitans poeta, πολιαὶ στέφουσι κάρην. ad quae illa: *Ce paſſage*, inquit, *eſt aſſûrément corrompu, car quel ſens a-t-il de la maniere que les Interpretes ont traduit:*

Anacreon explicatus.

Cani caput coronant.

Les vieillards couronnent leurs cheveux blancs. (immo: *Les cheveux blancs couronnent ma tête.*) *Il n' y a aucune ſuite.* Ad quae Daceriae verba nos alio tempore in margine adſcripſimus:

Madame Dacier ſe trompe. Les mots, *Cani caput coronant*, qui ſont de la traduction de Henri Etienne, ou d' André, que j'ai cité peu avant; ont un ſens tres excellent, et tres propre pour exciter aux plaiſirs, ſelon les coûtumes des anciens Grecs et Romains. Ce vers là ne veut dire autre choſe, que: *Voici deja des cheveux blancs qui me viennent ſur la tête.* Cela convient fort bien à Anacreon qui n'étoit pas jeune, lorſqu'il

qu'il faisoit ses odes; de même qu'aux manieres des Poetes, qui se servoient toûjours de cet argument pour faire boire. Jls disoient par exemple: *Le plaisir s'enfuit, la vieillesse vient, et la mort avec elle. Beuvons donc et rejouissons nous au tems que nous pouvons.* Temoins plusieurs odes d' Horace et un passage très remarquable dans PETRONE, ou Trimalcion excite ses conviés à boire, en jettant l'image d'une tête de mort sur la table, ajoutant en des vers très mechants; car en cela il faut remarquer le ridicule que Petrone donne à Trimalcion: *Petronius illustratus.*

Heu, heu nos miseros, quam totus homuncio nil est!
Sic erimus cuncti postquam nos auferet orcus:
Ergo viuamus dum licet esse bene.

Voyés Scaliger et les autres commentateurs sur cet endroit. Aujourd' hui de telles remontrances, au lieu de nous reveiller aux plaisirs, feroient un effet tout contraire.

Idem vidit quodammodo Fossaeus in adnotationibus ad suam versionem pag. 70. Iam satis de Anacreonte.

OBS. XII.
DE PAVLO STEPHANO HENR. F.
EXCERPTA QVAEDAM EX EPISTOLA PARENTIS EXHIBENS

Cur haec et vnde a nobis transsumta.

LAudauimus modo ante Paulum Stephanum, atque quaedam eius epigrammata in medium adduximus. Proinde haud ab re futurum esse censeo, si nonnulla de eo viro singularia cum lectoribus communicem. Quanquam enim sat multos de Stephanis multa sciam scripsisse: vereor tamen vt eadem, aut iisdem verbis; quibus iam nunc, cum a parente sint profecta de filio, quantulamcunque apud eruditos gratiam initurus mihi videor. Quid si secus ceciderit, vt actum imprudens egerim; eiusdem Stephani, cuius dicta in medium producenda sumsi, in eodem loco verbis, neglegentiam excuso. is autem pag. 21. *Meae,* inquit, *illae in Gellium noctes, qnalescunque sunt, ex re nomen habent: et venia, vbi quid peccarunt, dignae sunt. noctibus enim somnum obrepere συγγνωστόν ἐστι.* Scilicet et nostrae noctes, si fidem praestant et bonam mentem, intercedentis interdum indiligentiae veniam facile sperant. Vtar autem ad excerpendum qualemcunque Pauli Stephani χαρακτηρισμὸν, parentis ad eum epistola, quae Gellio Stephaniano praemissa conspicitur. Scripta ea est Parisiis A. O. R. CIↃ IↃ LXXXV. X. CAL. APR. *Henr.*

Henr. Stephanus ibi pag. 2.

Sed Stoicorum mentio tuas mihi in memoriam reuocat literas, ad quas minime Stoicas ordine respondere libet. Primum igitur, me tuis quaternis vnas tantum reddidisse, aut miraris, aut mirari videris. Quasi vero hac in re paria cum filio facere debeat pater, et velut ἴσῳ τῷ μέτρῳ (vt Hesiodi verbis vtar) ἀντεπιστέλλειν, ac non potius filius vel senis literis vnas patris redimere. Eas certe minime mihi dubium est quin cunctanter timideque scripseris, quod mihi κακάγγελοι futurae essent. *Pauli Stephani mores in epistolis scribendis.*

Deinde pag. 4.

Ecce, mihi in manus illa tua epistola traditur, cuius prima parte, villam meam terræmotu quassatam esse scribis: et vero ita scribis, vt eodem terræmotu concussa tum temporis mens tua fuisse videri possit. Quod in causa potissimum est cur tuas illas literas minime Stoicas esse dixerim. Tuæ tamen hoc ætati nunc condono: ea lege, vt postquam firmata virum te fecerit ætas, tibi, tanquam Stoicorum omnium στωϊκωτάτῳ, tale nihil contingat: quin potius, si fractus illabatur orbis, impauidum feriant ruinae.

et pag. 5.

Aliud quiddam, aliud est, Paule, idque a te profectum, quod ægritudinem animo meo attuli. Pauli enim venam in Pauli versibus desideraui: illam dico venam, quæ plerosque aliquando coegit suspicari, meos aut præceptoris tui versus nomen tuum mentiri. Verum, si bene te noui (cui autem esse notior debes?) statim veniam precans, mœrore quem mea tibi affert absentia venam illam magna ex parte arefactam esse quereris, et tam longum mei quo angeris desiderium facere dices vt meum Paulum in meo Paulo desiderem. Quo se cunque modo res habeat, ego *Ingenium in versibus pangendis.*

 πα-

πατρικόν τι πάσχων, paruum & non me solum sed te etiam indignum munus tuum magno remuneror. *pag.* 6.

instituta parentum; Quid enim ad præclaram tui institutionem requiri potest, quod a me non expectetur? Atque adeo quid non a te etiam ipso iam expectari putas? Scit enim tota propemodum Europa quam tibi viam non solum pater, sed ipse quoque auus, Robertus Stephanus, monstrarit, quam vterque viam tibi velut præcalcarit. Quantum vndique beneuolentiæ, quantum laudis & gloriæ tibi comparabis, si vestigiis illorum insistas, tantum maleuolentiæ, vel potius odii, tantum ignominiæ tibi conflabis, si eorum vestigia relinquas: si, non dico ab iis te auertas, sed vel diuertas.

habitus corporis; Ac eo certe magis reprehensionem mereberis quod firmo sis habitu corporis ac propemodum athletico, & qui tibi firmam & in posterum valetudinem (modo eam intemperantia non corrumpas) spondet. Me certe, cum mediocri tantum corporis firmitate essem, variis tamen longorum itinerum laboribus, iisque quas literarum studia poscunt vigiliis, nec non curis atque oneribus typographicis (dum paternam in paterna diligentia gloriam æmulor) suffecisse vides: te ergo οὕτως εὐσωματοῦντα quinam labores typographici terrere ita possunt, vt ab incepto deterrearis. Enimuero de isto corporis tui vigore & robore cogitare non possum, quin veniat in mentem mihi quidam Gellii nostri locus, quem volo & jubeo omnium primum legas.

pag. 8.

nutritio, Sed, ne te diutius suspensum teneam, cogitantem cur ego ab illa tuæ εὐεξίας mentione in hunc sermonem venerim (quod te mirari non miror) recordare, matrem tuam, clarissimam fœminam, in te vno hoc nutricationis officio fun-

functam esse: functuram certe & in aliis liberis, nisi ego illius maiorem, quam ipsamet sui, rationem habuissem. Recordare, illam sæpe mihi dixisse, quum te solum ex suis liberis tam vegeto & robusto corpore esse videret, Cur tu, mi vir, non me passus es in aliis quoque liberis matris officium præstare? Quum ego vires illius laboribus eiusmodi impares esse responderem: impares certe illis & in nutriendo Paulo erant (aiebat) sed quod vltra vires meas in illius nutricatione præstiti, viribus illius, miro Dei beneficio, accrevit. Verum quid ego illius nutricationem commemoro, quam ab eadem accepisti educationem taceo? si non paruæ felicitatis loco ponitur, matre natum esse quæ quum titulis auorum generosa esset (vt verbis Nasonianis vtar) animi nobilitate genus exuperabat: quanta tibi felicitatis illius accessio hæc est, quod totius pueritiæ tuæ candem illam habere educatricem contigit?

et educatio.

Mater eius nobilis.

pag. 8.

Quum enim liberali eius indoli, et τῇ εὐφυΐᾳ (quod vocabulum Latini multis vnum vix exprimere possunt) parentes conuenientem educationem institutionemque adhibuissent, quumque natiuam ac genere dignam generositatem, et vere μεγαλοφυΐαν longo cum nobilissimis fœminis (& quibusdam earum, etiam principibus) consuetudo non parum auxisset, nec non in obseruanda honestissima harum familiarum disciplina diligens fuisset: quid eorum quæ ad recte formandos vel regii alicujus pueri mores pertinent, ignorasse credendum est?

& optime morata.

Quantacunque tamen fuerit matris tuæ præstantia, ad mores tantum pertinuisse quæ tibi monita præceptaque dedit, inficiari nolo: verum si de domesticis ad studia quoque litterarum

Quae incitamenta Paulo

ad litterarum studia superfuerint.

rarum incitamentis dicendum est, hic certe potes ire per exempla (Nasonis sermone vtor) non tantum auita, sed etiam proauita: vt paternum taceam, quod tamen vel vnum, esse omnium instar posse, plurimi fortasse indicarent. De aui quidem certe tui Roberti *Stephani* familia, non desunt qui testari possint, se in ea quod alia in nulla, ad rem literariam quod attinet, vidisse: ipsas etiam famulas magnam Latinarum vocum partem intelligentes, multa etiam (sed quasdam deprauate) loquentes. Auiae autem tuae, eorum qui Latine dicebantur (nisi rarius aliquod vocabulum intermisceretur) haud multo difficilior erat intellectus quam si dicta sermone Gallico fuissent. Quid de superstite sorore mea, amita autem tua, nomine Katharina, dicam? Illa quoque eorum quæ Latine dicuntur interpretem non desiderat. multa vero et ipsa eodem loqui sermone potest, et quidem ita (licet nonnunquam impingat) vt ab omnibus intelligatur. Vnde illi hæc Latinæ linguæ cognitio ? Artem certe grammaticam haud magistram habuit, nec alius illi hac in re quam vsus praeiuit. eodem enim modo Latinam linguam didicit, quo inter Gallos Gallica, inter Italos Italica, inter alios alia disci solet.

Roberti Stephani familia quam erudita.

Heu quantum distat inter illos et nostri temporis librarios.

Et quoniam hunc in sermonem incidi, vt scias quam facultatem discendi linguam illam familia quae mihi paterna, tibi auita est, suppeditarit, audi rem oppido quam dignam quae inter illius familiæ memorias (vt Gelliano vtar vocabulo) referatur. Fuit tempus quum auus tuus, Robertus *Stephanus*, decemuiratum quendam literarium domi haberet, eumque, vt παντοεθνῆ, ita etiam πάγγλωσσον. nam

nam vt ex omnibus nationibus conflatus,ita etiam omnium linguarum erat. Decem hi partim literati, partim literatissimi viri,quorum quidam correctorio munere fungebantur (iique præsertim qui epigrammata postremæ eius editioni Thesauri Latini præfixerunt) quum sicut ex diuersis oriundi erant gentibus , sic etiam diuersum sermonem vernaculum haberent, lingua Latina , tanquam communi interprete, inter se vtebantur. Ac quum ex his decem modo hos modo illos famuli pariter et famulae de rebus quas ipsi ipsæque vel nouerant vel saltem coniectare poterant, colloquentes, quin etiam in mensa quotidie cum de aliis, tum vero de iis quorum illa solet argumentum suggerere, sermonem habentes audirent, ita suas paulatim aures verbis illorum assuefaciebant, vt non solum pleraque eorum quæ dicebant intelligere , sed quædam etiam eloqui valerent. Iam vero et hoc totam familiam Latinitati assuefaciebat , quod ego, fraterque meus, Robertus Stephanus , non alia quam Latina apud patrem vel quempiam ex illis decemuiris vti lingua auderemus , ex quo iactis primis fundamentis balbutire in ea cœperamus. Quorsum vero hæc omnia? vt ostendam, ignorantiam, quae in aliis plerisque familiis turpis tantum dici potest , in mea habitum iri propemodum piacularem. Te vero non satis est ignorantiae morbo non laborare, sed , si exspectationi quam sustines satisfacere , speique de te conceptæ vis respondere, multo quam vnquam alacrius simul et acrius studiis literarum incumbendum tibi est,

Magnum Paulo ad eruditionem momentum.

pag.

pag. 14.

Paulus obesior nec satis assiduus in literis parenti visus.

Alii igitur patri quod valetudini filii deest, metum incutit: me autem quod tuæ superest, securum esse non sinit. Nec vero vnicus, sed duplex mihi timor suboritur, quum te non solum εὐσωματεῖν, sed etiam σφριγᾷν considero: vnus, ne mutata subito voluntate, a Musarum castris ad Martia, aut etiam athletica (contra quam fecisse Euripidem Gellius tibi narrabit) transfugias: alter, ne haec ἐς ἄκρον εὐεξία, ipsi etiam Hippocrati suspecta in malum aliquod erumpat. Quamobrem videndum tibi est vt diæta quam λεπτὴν Graeci vocant vtaris: quo tua εὐσαρκία et πολυσαρκία incrementum saltem non capiat. Si enim eo victu vtaris qui te magis ac magis possit κατασαρκοῦν, merito tibi aliquis Pythagoræ verbis dixerit, Non desines molestiorem tibi carcerem efficere?

⁂ ⁂ ⁂

Et haec sufficiant hoc tempore de P. Stephano atque de familia Stephaniana e libro, qui non vulgo in bibliothecis repositus inuenitur, excerpta. Vale lector.

)(o)(

NIC. MACHIAVELLI FLOR. HISTORICI EFFIGIES RESTI=
tutae et aeri incisae
Halae Sax. A.O.R.
a J.F. Christ.
cIↄIↄccXXVII

IOH. FRID. CHRISTII

NOCTES ACADEMICAE

OBSERVATIONIBVS AD REM LITTERARIAM MISCELLIS ET CONIECTVRIS EXPOSITAE

SPECIMEN III.

QVO RITVS IVRIS ANTIQVI ILLVSTRANTVR

AVCTORES EMENDANTVR ORIGINES FRANCICAE ALIA E MSS. ERVVNTVR

Obseruationum singularum titulos uersa docebit pagina.

HALAE MAGDEBVRGICAE

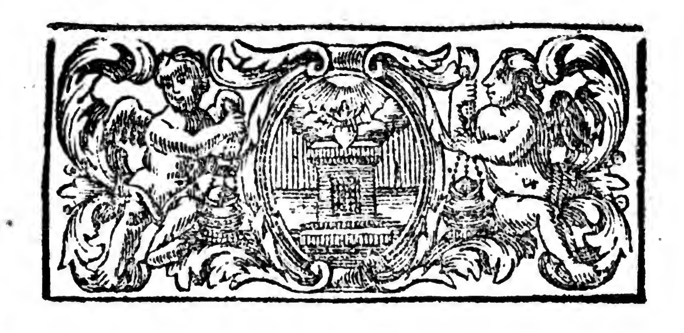
A. O. R. cIↄ Iↄcc XXVIII.

Typis IOH. CHRIST. HILLIGERI Acad. Typogr.

M. CATO

in libro, qui inscriptus est, Carmen de moribus.

Vita humana prope vti ferrum est. Ferrum, si exerceas, conteritur: si non exerceas, tamen rubigo inficit. Item homines exercendo videmus conteri. Si nihil exerceas, inertia atque torpedo plus detrimenti facit, quam exercitatio.

OBS. XIII.

DE RITV VINDICIARVM APVD ANTIQVISSIMOS ROMANORVM

§. I.

QVibus ritibus sub prisca Romanorum republica vindiciae apud praetorem ex iure Quiritium sint peractae: quominus id vel eruditissimis iuris interpretibus constaret; quae antiquitati plerumque circumfunditur, obscuritas effecit. In eo tamen, nisi omnes, qui alicuius inter eruditos sunt nominis; plerique certe consentiunt: quod ex optimorum auctorum testimoniis intellegere sibi videntur, imaginarium quoddam, inter vindicantem et contra vindicantem, in iure praesenti, bellum: quo litigantes, aut *festucas*, quas aliqui *hastas* interpretantur, sed perperam; aut saltem manus conserue-

Hi ritus ob antiquitatem obscuri.

interpretum coniectura.

rint: atque ex vtraque parte, aduersario et vim inferre, et repulsare, visi sint.

Ex iis potiores laudati. II. In hac autem sententia qui sunt, vt e plurimis aliquos saltem adducam: post Car. SIGONIVM, de antiquo iure ciuium Romanorum, et BRISSONIVM de formulis, tanquam coryphaeos, quos, qui post vixerunt, haud cunctanter hac in re secuti sunt: non indicabo, nisi e recentissimis, iuris consultissimum GVNDLINGIVM, qui nuper admodum edidit in hac Fridericiana elegantem *de rei vindicatione* dissertationem, in qua eum circa morem haud pauca disputantur egregie; et virum eleganter eruditum, Ge. Guil. IOECHERVM, iuris in academia Lipsiensi doctorem, cuius dissertationi, *de ritu vindiciarum apud Romanos*, debere me quaedam antiquorum, ad hanc quaestionem illustrandam, loca, quae antea legentem fugerant, profiteor.

Quare eorum probari nobis non possit sententia. III. Ego vero, vt his per omnia subscribam, adduci non possum: nec largiri, esse credibile, vt ciuis Romanus ciui manum iniecerit coram tribunali, aut vim vel commentitiam vllo intentarit modo: quod et Romani auctores ea de re certi quid non adferunt; et argumenta, quibus eruditissimi nituntur interpretum, per ea quae infra dicemus dissoluta, corruunt. *Sigonius notatus.* SIGONIVS certe, *de ant. iure ciuium Rom. libro I. cap. XXI.*

XXI. ea de re rectissime vt sit commentatus; atque stet in plerisque nobiscum: ita tamen *eo loco pag. 375. versu 17. editionis Francofurtanae apud Wechelos; Vis simulata fuit*, inquit, *verae vis imitatio: quoties dicis caussa alter alteri in iure, MANVM CONSERENDO, vim attulit.* Quibus in verbis iam non auctor eum quisquam, quem sequatur, defendit: aut aliquod coniecturam sustentans verosimile: aut moris Romani analogia.

IV. Obscura sunt heic omnia; coniecturae igitur locus est: quo magis parcamus summi nominis viris, quod tantum non acu rem tetigerunt. In coniectando tamen cum prospiciendum sit, vt quam proxime ad veri speciem accedamus: illorum sententia ideo mihi minus probatur; quia nihil est in reliquis antiquorum ritibus vnquam, in quo possit esse huius belli simulacrum: nihil eius rei, cum formulas ridet, memorat CICERO: non sane praetermissurus, si extitisset, quod ridiculo esse tam commode poterat. nec vllum vestigium belli huius commentitii habetur in adcurata duplicis vindiciarum iudicii descriptione, quam LIVIVS exhibet circa Virginii filiam: *libro III. a capite 44. ad 48.* neque GELLIVS *noctium Atticarum libro XX. cap. IX. circa finem*, nobis deest; quin illam sententiam videatur

Inquiritur in illam sententiam.

Cicero, Liuius, Gellius, testes contra vocati.

destruere: quando non aliam vim heic admittit, nisi *quae verbo diceretur, non quae manu fieret.* In illo autem interpretum commentitio bello, vis aliqua, quamuis non seria, *manu* tamen fieri fingitur: cum aut velint festucas seu hastas contendi, aut pugnos, vt pulsantis, in contra vindicantem iniici, aut certe manus comprehendi sueuisse. Et id illustrari cupiunt vocabulo καρπιςία; quod, nisi meram Turnebi coniecturam sequantur, vnde exsculpserint, quasi huc pertineat, non repperi.

Errant viri eruditi circa fundamentum sententiae. Manum conserere non

V. Induxit autem, vt pugnam in vindiciarum ritu quaererent: quod in Cicerone, & Valerio Probo, et Gellio, aut legebant, aut legi contendebant: MANVM CONSERERE, casu quarto: quibus verbis dubio procul, per vulgatissimum eorum vsum, inesse quaedam belli significatio videtur. Sed hoc argumentum labat: quandoquidem in emendatissimis et sinceris auctorum

eorum

Valer Probus adductus.

V. MANVM CONSERERE. De Cicerone liquet: qui de Oratore I. et pro Muraena constantissime, vt et Ennius, MANV. VALERIVS Probus in exemplaribus, quae equidem euolui, omnibus: E. I. M. C. V. reddit, EX IVRE MANV CONSERTVM VOCAVIT: non, MANVM. Sed hos omnes in commentario de formulis, *libro V. pag. 375. 376.* BRISSONIVS corrupit, et exhibuit omnia loca casu quarto perperam. Gellio autem idem vulnus inflixit, vt infra videbimus, Carrio.

Brissonius notatus.

eorum editionibus, exhibetur, vt et in Ennii fragmento, constanter: MANV CONSERERE, casu sexto. In quibus verbis fallare necesse est, si hisce eandem significationem tralatitiam, qua ista feruntur, accommodare velis. praesertim cum conserere manum, pro confligere, non proprio et natiuo verborum sensu, sed figurato sermone, dicatur. Hinc vero fit simile, vt priscum illud manu conserere, quod extra iuris formulas solemnes vix vsquam obuium est, longe aliud significet. Qua in re coniecturae, quam ars saltem grammatica cum linguae genio adiuuet, locus merito concedetur. *legitur in probatis codicibus.*

VI. Indices hac parte, fatemur, & lexica deficiunt. Ex iis tamen quae contuli auctorum locis, ita animum induxi: vt putem *serere, adserere, conserere, vindicare, mancupare*, verba esse synonyma, atque natiuo sensu idem fere significare, quod *prehendere*. De *mancupare* constat, cum sit, *manu capere*. *Vindicare*, antique, *vindicere*, quasi *vim icere*, aliis a *vim dicare*, facile probabitur eruditioribus, in eodem esse censu. *Manu adsertum*, id dicitur, quod est in iudicio manu *prehensum*; et *adsertor*, *prehensor*, qui *vindicat*. Quid obstat, quo minus et *conserere* natiuo sensu nihil aliud indicet, quam *comprehendere*? Hinc *manu consertum* erit, quod *prehensum* est, cui rei manus iniecta. Eadem ratione, *manu consertum repetere*, sit *Manu conserere, quo sensu dicatur.*

 illam

illam rem iure postulare; cui manus a me est iniecta, davon ich besitz ergriffen habe: *manu consertum ire*, per supinum, ad iniiciendum rei manus proficisci; zu ergreiffung des besitzes. Iam quomodo intellegendus sit Cicero pro Muraena, vbi solemnes in vindicando formulae exhibentur, et in libro I. de Oratore, patescit. Gellius etiam stat nobiscum: quem infra illustratum et emendatiorem dabimus separatim. Nec destituit nos omnis ad probandam illam verbi *conserere* significationem auctoritas. HIERONYMVS enim *in praefatione commentarii in epistolam Pauli ad Ephesios*, manum consertam dicit pro manu prehensa: verbis, *Neminem manu conserta*, (quid si emendem, *manu consertum*, vt pronius emanet ex illa formula? sed vtrum amplectaris, perinde est.) *vt nostra transscribat vel legat, in ius trahere volo*.

Hieronymus aduocatus et emendatus.

Nostrae sententiae summa exponitur.

VII. In promptu est, ex iis quae diximus, nostra sententia: eaque nullis, opinor, difficultatibus impedita. Scilicet in iure praesenti rem, super qua vindicabant, si seruus, adductam: si inanimata mobilis, allatam: si inter immobiles, symbolo, veluti gleba ex agro, festuca e domo, exhibitam; eam inquam prensabant manibus, non certe se inuicem, libera corpora, super quibus nulla mancupatio, nullae vindiciae.

Aper-

Aperte pro nobis GELLIVS: qui etiam ſecundum corruptos codices, *Manum*, inquit, *conſerere eſt*, REM, *de qua diſceptatur in iure praeſenti, ſiue ager, ſiue quid aliud eſt, cum aduerſario ſimul* MANV PRENDERE. Quae verba, quanquam infra daturi ſumus cum caeteris emendatiora: vel ſic tamen egregie nos iuuant. Aduerte mentem, lector: *rem* prenſari dicit, non *aduerſarium*. Deinde, *manu conſerere* reddit, per verba, *manu prendere*. Quid, quaeſo, teſtimonii perhiberi potuit, ad noſtram ſententiam confirmandam aptius? *Gellius pro nobis pugnat egregie.*

VIII. Iam optime conſpirant cum hisce vindiciarum ritus ab auctoribus deſcripti. LIVIVS Libro III. cap. 48. *Virgini venienti in forum*, inquit, *miniſter decemuiri libidinis, MANVM INIECIT.* Id autem erat vindicantis ſeruam, quam falſo dicebat, tanquam rem ſuam. deinde ſaepius *aſſertor virginis* Claudius dicitur, qui comprehendere nitebatur, & abducere in ſeruitutem: et *vindicare*, pro *abducere*. Poſtremo nodum tragoediae ſecat iniquiſſima Appii vox: *I lictor, ſummoue turbam; et da viam domino, ad prehendendum mancipium.* Prehenſio enim, vt manu conſereret, fuerat adſerentis in ſeruitutem, vt et contra vindicantis. Sic et OVIDIVS IV. Faſtorum de Aprili menſe, *Conſentit Liuius et Ouidius.*

Quem Venus INIECTA VINDICAT
alma MANV.

et ex interpretibus Sigonius. Liquet praeterea ex antiquitate, quicunque vindicaret seruum, manu eum tenuisse. testis est vel SIGONIVS loco indicato, *pag. m.375. versu 20. et pag.377. versu 4.* IDEM *pag.365. versu 20.* Eodem modo *in emancipatione* alter aes tenebat, quo emendus homo, alter hominem. *eadem pag. versu 17.* Idem ius in *adoptione: pag. 366. versu 4.* et in *manumissione. eadem pag. versu 21.* Vide etiam manumissionis imaginem, antiquo marmore exsculptam, quam interpretati sumus supra, obseruatione septima.

Idem mos et in aliis legis actionibus.

Brissonius aduocatus. MANVS INIECTIO sumitur etiam pro adsertione in libertatem: quod e legibus eleganter demonstrat BRISSONIVS, *de formulis libro VI. pag. 495. editionis Francofurtanae apud Io. Wechelum*: et *libro V. pag.374.* Quid plura? liquet enim re, quae in iudicium deducta erat, manu prehensa, omnem mancupationem, omnemque vindicationem, peractam fuisse.

Totus vindiciarum ritus nostris verbis planius exponitur. IX. Ita videlicet seruis Romani, ita et caeteris rebus mobilibus, in vindiciis sumendis, manum in iure praesenti iniiciebant; seu, quod idem est, manu eas conserebant: vt redintegrati ex iure Quiritium dominii, cuius caussa legitima praeter mancipationem, in iure cessionem, et

vsu-

vſucapionem, vt ſcimus, nulla eſt; ſignum eſſet. tres autem iſti modi requirunt, vt res aut manu, aut corpore, teneatur. Eius ergo rei, vt diximus, ſignum vel veſtigium aliquod, nova veluti mancipatione ſeu prenſione, poſt interruptum per alterius poſſesſionem dominium Quiritarium, quaerebatur. Immobiles autem res, quia exhiberi, atque in ius adferri, nequibant: aut litigantibus erat cum praetore in eas deſcendendum, vt ibi vindiciae ſumi, et manus rei iniici ab vtroque, ſeu, quod idem eſt, manu res conſeri comprehendiue poſſit: aut vero pars aliqua rei litigioſae, ex agro videlicet gleba, e domo feſtuca, in ius adferri debebat: vt litigantes in eam poſſent vindicare, et per vices manus iniicere, ſeu manu conſerere. Quia vero in rem immobilem praeſentem ire fuerat antiquius, ea formula manſit, vt conſertum vocarent: id eſt, ad conſerendum manu rem praeſentem inuitarent, quaſi e iure abeundum eſſet et redeundum: hinc, INITE VIAM; et ſimulabant ſe abire: ſed reſtabant tamen, quia itione et reditione opus non erat, cum iam pridem gleba aut feſtuca eſſet allata, et vtrisq; liceret, in hac vindicare: ea fini; vt qui vindicabat, dominium Quiritarium, noua quaſi mancipatione, recuperaret: is autem qui defendebat,

ne amitteret, quod sibi competere putabat. Et hoc modo, si mihi credas interpreti, peracti sunt apud priscos Romanos ritus vindiciarum.

Quare Gellium emendandum sumserim.

X Vtramque in hac controuersia paginam facit, indicandum mox e libris A. Gellii caput: quod cum etiam in recentissimis et nitidissimis eius auctoris editionibus, audacia criticorum, habeatur mire deprauatum: integritati partim illius verba, e sinceris editionibus, restituere: partim ex ingenio, verum modestius, emendare: partim notis et animaduersionibus interpretari et illustrare, annisi sumus. Quod eruditioribus, opinor, non displicebit.

OBS. XIV.

GELLIVS EMENDATVS ET ILLVSTRATVS

A. *Gellius Noctium Atticarum* Libro XX. cap. IX.

A. Quid vocabulum, *ex iure manu consertum*, significet.

Ex

Carrio notatus.

A. *vocab. ex iure m. c.)* Sic editiones Gellii primae atque sincerae. In Henrici Stephani Gellio Ludouicus Carrio, Criticus audax magis quam bonus, de quo etiam

Ex iure manu consertum, verba sunt ex antiquis actionibus, quae cum lege B. C.

iam Stephanus in epistola ad filium, praefationis loco isti libro praemissa, queritur: quod multa ex suo ingenio in textu, praeter eius voluntatem, immutauerit: primum legit, *manum consertum*: quo illum phrasis peruulgata, *manum conserere*, induxerat. Recentiores interpretes illum audacter aeque secuti, *consertum*, alii etiam, *consertam*, suis editionibus exhibuere. Verum vtrique pessume, quod infra declarabitur.

B. *ex ant. actionibus,)* Sicut ea plene habentur ap. Ciceronem pro Muraena: *Inde ego te* EX IVRE MANV CONSERTVM *voco*. Vbi constanter *manu*, nunquam *manum*. Quod vnum argumentum sufficit. *Actiones* autem heic idem significant ac *formulae*, non lites ipsas, vt Petr. Mosellanus perperam explicat. *Formulae agendi.*

C. *lege agitur,)* *Lege agere* est ex antiquo iure, legibus XII. tabularum exhibito, formulam consuetam intendere. Inde est, vt legis actiones in antiqua iurisprudentia non occurrant adlegatae, nisi circa ea, quae e iure Quiritium, seu plebis Romanae antiquissimo, erant. *Quid lege agere?*

D. *vin-*

D. ge agitur, et vindiciae contenduntur, dici nunc quoque apud praetorem solent. Rogaui ego Romae grammaticum, celebri hominem fama, et multo nomine: quid haec verba essent?
d. Tum ille me despiciens: aut erras, inquit, adolescens, aut ludis. rem enim doceo grammaticam, non ius respondeo.

D. *vindiciae contenduntur:)* Vindiciae sunt modi et formulae vindicandi. Non audio Festum, nec magis Philoxenum, qui haec paullo aliter. Vindicias autem formulas esse, ante nos, vt iam obseruo, vidit Turnebus: in Aduers. L. XXIX. cap. 33. Contenduntur igitur heic formulae legitimae, non festucae aut hastae, quod alii somniant.

Nunc quoque) Ritus ergo vindiciarum vltra Ciceronem ad Gellium durauit.

Despicere quid? d. *Despiciens)* Eleganter. *despicere* enim est, sublato supercilio, ex edito quasi loco, intueri: et haec proprie. pro *spernere* enim dicitur per tralationem. Illo modo dixit Lvcretivs initio libri II.

- - sapientum templa serena,
Despicere vnde queas alios, passimque videre
Errare, atque viam palantis quaerere vitae.

deo. Si quid igitur ex Vergilio, Plauto, Ennio quaerere habes, quaeras licet. Ex Ennio, ego inquam, eſt, Magiſter, quod quaero. Ennius enim verbis hiſce vſus eſt. Cumque ille demiratus, aliena haec eſſe a poetis, et haud vſquam inueniri in carminibus Ennii, diceret: tum ego hos verſus ex octauo Annali abſentes dixi. Nam E. ſorte eos, tanquam inſigniter praeter alios factos, memineram.

Pellitur e medio ſapientia, vi geritur res.
Spernitur orator bonus, horridu' miles amatur.
Haud doctis dictis certantes, ſed maledictis
Miſcent, inter ſeſe inimicitias agitantes.
Non ex iure manu conſertum, ſed mage ferro F.

Rem

E. *abſentes,)* Quia librum non euoluit. Noſtri homines dicerent, *memoriter: ex tempore.* Vernulae eodem prope modo, aus-wendig, i. e. extra librum, abſente libro, ſententiam ſeu verba abſentia recitare. *Abſentes verſus dicere.*

F. *manu conſertum)* Sic conſtanter legitur, in his Ennii verſibus apud Ciceronem pro *Interpretes notati.*

Rem repetunt, regnumque petunt,
vadunt ſolida vi.

Cum hos verſus Ennianos dixiſſem, credo, inquit Grammaticus, iam tibi. Sed tu velim credas mihi, Q. Ennium didiciſſe hoc, non ex poeticae litteris, ſed ex iuris aliquo perito. Eas igitur tu quoque, inquit, et diſcas vnde Ennius

---

pro Muraena aeque, ac in formulis ibidem. Carrio tamen in Gellio, *manum* ſubſtituit: inuita licet Grammatica. Recentiores interpretes illum in Gellio ſecuti: in Cicerone non aeque. nec magis ii, qui fragmenta Ennii collegere. Ordo ſententiae Ennianae hic eſt: *Non repetunt ex iure*, i. e. legitimis actionum formulis, *manu conſertum*: i. e. quod manu e fundo, vel re praeſente, conſeruerunt, ſeu apprehenderunt; veluti glebam, feſtucam, partem rei: *Sed repetunt ferro mage rem* ipſam: non nuda manus iniectione in glebam contenti: ſed omni atque *ſolida vi* contendentes. Sic etiam apud Ciceronem, *inde ego te ex iure manu conſertum*, per ſupinum i. e. ad rem vel glebam legitime manu conſerendam ſeu apprehendendam, *voco*, zur förmlichen beſitz-ergreiffung, vt noſtrates loquuntur. Quae explicatio, ni fallor, omnem difficultatem eximit.

nius didicit. Vſus conſilio ſum magiſtri, quod docere me ipſe debuerat, a quo diſcerem, praeter monſtrantis. Itaque id, quod ex iureconſultis, ex libris quoque eorum, didici: inſerendum his commentariis exiſtimaui. Quoniam, in medio rerum et hominum vitam qui colunt, ignorare non oportet, verba actionum ciuilium celebriora, vt *Manu conſerere.* Nam G. de qua re diſceptabatur in iure prae- H. I. ſenti

G. *Manu conſ.*) Sic ego e caeteris locis legendum omnino cenſeo. Vtut Codex, quo nunc vtor, *manum* exhibeat: verum haud dubie librarii vitio; qui a vulgata phraſi, *manum conſerere*, quae tamen, vt ſupaa monſtraui, nihil facit ad iuris peritorum formulas, imponi ſibi paſſus eſt. *Emendatio noſtra.*

H. *Nam de q. r.*) Recentiores Gellii editiones exhibent: *Manum conſerere eſt de qua re* etc. abiecto *vt*, et puncto anticipato. cuius tamen lectionis nulla in antiquis exemplaribus fides. Noſtra potius ſinceris codicibus nititur. Caeterum hic locus maxime vbique eſt corruptus. Vt, niſi medicina paretur, nullus plane ſenſus ex eo exiſtat. At vrunt, ſecant, delent, lacerant plerique interpretes. Nos modeſtius *Sincerae lectionis reſtitutio.*

L. ſenti, ſiue ager, ſiue quid aliud, eam
M. cum aduerſarius ſimul manu prenderet,

ſtius agentes, atque antiquiſſimae ſcripturae apices curioſe ſecuti, Gellium ſibi, ſi quis alius alium vnquam, lenioribus remediis, certe reſtituimus. Sic autem primae editiones, et minus corruptae, referunt: *Nam de qua re diſceptabatur in iure praeſenti, ſiue ager, ſiue quid aliud eſt, cum aduerſario ſimul manu prenderet, in ea re omnibus verbis vindicare, id eſt vindicia correptio manus in re atque in loco praeſenti, apud praetorem ex duodecim tabulis fiebat.* Quibus verbis ne Oedipus quidem ſenſum extorqueat: ita conſtat, malo ſuo laborare locum. Pauca tamen ſanando mutaui. Videlicet *eſt*, in *eam*: *aduerſario*, in *aduerſarius*: *omnibus*, in *ſolemnibus*: *vindicare* in *vindicatio* &c. Qui errores, quam facile ex compendiis ſcribendi, in litteris Gothicis vſitatis, exiſtere potuerint: qui criticam callet, lubenter agnoſcet.

In iure quid.] I. *In iure praeſ.*) i. e. apud praetorem. ſicuti dicebant, i mecum in ius, i. e. ad Praetorem. Male interpretes hic emendant, *in re praeſenti.*

L. *Siue quid aliud*) Veluti domus, ſeruus, aut alia res mobilis.

M. *Cum aduerſ. ſimul.*) Aut, ſimauis, lege: *Cum*

ret, in ea re solemnibus verbis vindicatio, id est, vindiciae correptio, ma- N. O. P. Q.

Cum aduersarii simul manu prenderent. Vterque enim rem ad se trahere nitebatur.

N. *In ea re*) Scilicet prehensa a litigatoribus: vt rectissime Petrus Mosellanus, vir eruditus, in adnotationibus ad hunc locum, supplet.

O. *Solemnibus verbis*) Quae apud Ciceronem pro Muraena habentur.

P. *Vindiciae correptio*) Vindicia enim, vt alio loco monuimus, nihil aliud est, nisi *modus, formula, signum* et *symbolum vindicandi*, seu vindicationis, reiue ad vindicandum in ius allatae. Veluti *gleba*, quae erat hoc sensu *vindicia*, seu symbolum rei vindicandae. Glebam ergo seu vindiciam, solemnibus verbis adhibitis, corripiebant manibus, et is erat ritus vindiciarum. Falluntur Gronouii, pater et filius, qui hoc loco vindiciam idem esse, ac καρπιςίαν a Turnebo fictam, e vitiositate lectionis inducti, cum aliis contendunt. Adeo enim καρπισία incertae significationis esse videtur: vt καρπισὴς, caetera, commodius longe a fructu possint deduci, quam ab osse palmae; quod Graece aeque ac fructus, vocabulo κάρπος effertur.

Vindiciae quae sint.

Gronouii notati.

Q. *Vind. correp. manibus*) Si mauis, trans-

R. manibus, in re atque in loco praeſen-
S. ti, apud praetorem, ex duodecim ta-
bulis, fiebat. In quibus ita ſcriptum
T. eſt: SI QVI IN IVRE MANV CON-
SERVNT. Sed poſtquam praetores,
V. propagatis Italiae finibus, datis iuris-
X. dictionibus, negotiis occupati, paciſci
vindiciarum dicendarum cauſa longin-
quas res grauabantur: inſtitutum eſt
con-

transpone vocabula et lege: *vindiciae manu correptio.*

R. *In re atque in loco*) In re, ſi mobilis exhibita: in loco, ſi res immobilis erat vindicanda.

S. *Ex duodecim Tabb.*) Inde dicebatur legis actio, et vindicans, rem ex iure Quiritium ſuam eſſe. Quidquid enim poſt XII. Tabb. legibus conſtitutum eſt, id iuri Quiritium tribui non conſuerat.

T. *MANV CONS.*) Hanc lectionem, vt ſatis iam nunc adſertam, conſtanter deinceps ſeruandam eſſe cenſeo. Aliter legerit Scioppius: aliter alii. Male vero Gronouius ad Briſſonium de formulis prouocat: quaſi qui primus errauit, is minus errauerit.

V. *Datis iurisdictionibus*) Ad ſingula videlicet negotiorum genera ſinguli praetores.

X. *Paciſci*) Placet haec lectio, prae vulgata

contra duodecim tabulas, tacito ſenſu; Y.
vt litigantes, non in iure apud praetorem manu conſererent, ſed ex iure Z.
manu conſertum vocarent: id eſt, alter alterum ex iure, ad conſerendum Aa.
manu, in rem de qua ageretur, vocaret: atque profecti ſimul in agrum, de quo litigabatur, terrae aliquid ex eo, vti vnam glebam, in ius, in vrbem, ad praetorem deferrent: et in ea gleba, tanquam in toto agro, vindicarent. Bb.
Idcirco Ennius, ſignificare volens Cc.

gata illa, *proficiſci in longinquas res*, ex Carrionis ingenio haud dubie. Qua in re conſentientem habemus Turnebum, aduerſar. Libro XXIX. cap. 33.

Y. *Tacito ſenſu)* Recentiores critici ſubſtituerunt, *conſenſu:* nulla ſuadente neceſſitate, ideoque perperam.

Z. *Sed e. i. m. conſ. voc.)* Plane, vt eſt apud Ciceronem.

Aa. *Ad conſerendum manu)* Sic opinor legendum: non vt vulgo, *ad conſerendam manum.* quae librariorum improba ſedulitas eſt.

Bb. *Vindicarent.)* i. e. manum iniicerent, et formulis vindicandi vterentur.

Cc. *Idcirco Enn. ſ. v. bellum)* Hic quoque

lens bellum, non vt ad praetorem solitum est, legitimis actionibus, neque ex iure manu consertum; sed bello ferroque, et vera vi, atque solida: hoc Dd. videtur dixisse. Conferens vim illam ciuilem et festucariam, quae verbo diceretur, non quae manu fieret, cum vi bellica atque cruenta.

---

que locus mire ab interpretibus est deprauatus et dissolutus. Nos antiqua exemplaria, quam potuimus adcuratissime, secuti: nihil prope hic, quod immutaremus, habuimus.

Dd. *Festucariam)* potuisset et, *glebariam.* Loco glebae autem saepius, in domo vindicanda, festuca etiam in ius afferebatur. Et hactenus de controuersia festucaria plus satis dictum opinor.

OBS. XV.

ANNALES FRANCORVM PITHOEANI

FVLDENSES DEINDE A FREHERO DICTI EMENDATIONVM SPECIMINE PASSIM ILLVSTRATI

E CODICE MVSEI NOSTRI M.S.

Praefatio.

HOrum annalium non vnum esse auctorem, constat: id quod et mihi, cum legerem, ita visum est. arguit praeter res diuersim scri-

ſcriptas, et ſtilus diuerſus, nec orthographia per totum librum eadem. Qui inchoauit annales, maiore aliquanto linguae Romanae nitore ſcripſit, et meliore iudicio fuit vſus, quam qui perrexere. Quoad autem ille telam ſuam texuerit, nemo, quod ſciam, definire adhuc auſus eſt. Si nobis liceat cenſere, viſa eſt quaedam ſtili diuerſitas emergere, circa annum DCCCLXIII. deinde alia poſt DCCCLXXXII. nihil tamen habemus, quod afferamus certo compertum. Fuldenſes dicendos eſſe, vt Freherus iudicauit, non puto. Sunt enim de Fuldenſi coenobio, quod in noſtro codice ſaepius, *Flundenſe*, nec nimis multa, nec ea in his annalibus adnotata; quae tam celebris coenobii fama, extero cuiuis hiſtorico, non potuiſſet expreſſiſſe. De eo dubium non eſt: antiquiſſimum eſſe librum, atque auctores eius teſtatos, de ſui temporis rebus. Qui circa finem ſcripſit, Auſtria illum habuerit, an alia tellus; Pannoniae certe fauit: incertum, an patriae. Patet id ex iis, quae adnotauit ad annum DCCCLXXXIIII. Sunt etiam codices eorum annalium calamo exarati, optimi atque pleniſſimi, in Germaniae terris verſus orientem, fere reperti. Extat, Lambecio teſte, codex egregius, in bibliotheca Vindobonenſi: alium Frehero vtendum permiſit M. Velſerus Auguſtanus: et noſter quondam codex adſeruatus fuit, apud aedem Sancti Mauricii, in coenobio Altahenſi. Qui rſitus autem is eſt muſeo noſtro, ex auctione publica, altero abhinc anno: perantiquus ſane, et niſi nos Mabillonii tradita, in dignoſcendo charactere, fallunt,

lunt, feculi X. aut XI. membraneus item, et probae notae. Illud vnum dolendum, quod temporis iniuria bifariam mutilatus eſt. deſunt enim membranae, ab anno DCCCL. vsque ad DCCCLX. deinde ab DCCCLXVIIII, ad DCCCLXXXI. Plenior tamen eſt Pithoeano, et pertingit ad annum DCCCC. atque in iisdem verbis deficit, quo Velſerianus: quod arguit fere, illum e noſtro deſumtum eſſe. qui vbique certe, cum per omnia et orthographiae, et melioris lectionis conſtantia, et gloſſis in margine adſcriptis, quae deinde in illo hiſtoriarum ſeriem turbarunt, potiorem ſe exhibeat: antiquior multo adparet. De Vindobonenſi adfirmare quidquam non auſim, quando non totus eſt editus. Id interim mihi ſufficit, quod noſtri codicis lectio, ab editis exemplaribus, plurimum vbique, orthographia praeſertim antiquiore, differt: et multis nominibus melior eſt. Annalium ergo eorum editionem nouam, emendatiorem, et ad huius codicis fidem plene exactam: cum caeteris hiſtoricis, qui hunc librum in ſuis chronicis ſubinde deſcripſerunt, denuo collatam; et notis tantum criticis illuſtratam: ſi exegerint eruditi, e muſeo noſtro expectari iubebo. Contulimus dudum ad Freheri editionem membranas noſtras, et vtriusque differentias adnotauimus quamplurimas. Extantiorum quarundam ſpecimen exhibeo: vbi e regione lectionis Freherianae, a Struuio repetitae, exhibentur verba noſtri codicis: retenta, qua decet fide, illius temporis orthographia. noſter enim ſub-

ſubinde, *Iſpania, Vni.* alii *Hiſpania, Hunni.* n. *Equitania.* al. *Aquitania.* n. *prelium, cenobium, ceptum, cetera.* al. *praelium, coenobium, coeptum, caetera.* n. *Nabarri, Danuuius, Vulgari, repellare, ciuus.* al. *Nauarri, Danubius, Bulgari, rebellare, cibus.* n. *glaſſis, ydroulicum, Vaſſellus.* al. *claſſis, hydraulicum, Vaſallus.* et quis omnes id genus differentias adnotaret. quae ſane multae ſunt, et diſcentur facile, vbi editus erit codicis eius tenor. Meliora tamen et antiquiora illa prope omnia. Apparet hoc ex emendationum, quod ſequitur, ſpecimine.

	ANN. FREHER.	COD. NOSTER	
	ANNO DCCXIV.		
1	*Pipinus filius*	DCC. XIIII. Pip-	2
	Ansgiſi dux	pinuſ filiuſ ansgiſi	3
	Francorum, poſt	dux francorum	
	mortem Wolfal-	poſt mortem uuol-	
	di ducis partem	faldi ducis partem	
	Auſtriae rege-	auſtrie regebat.	
	bat, obtinuitque	obtinuitq; reg-	
	regnum Franco-	num francorum	
	rum per annos	per annoſ. XXVII.	
	XXVII. cum re-	cum regib; hlo-	
	gibus Hlodauui-	dauuico hildi-	4
	co, Hildibertho	berhto & daga-	
	et Dagabertho.	berhto. moritur	
	Moritur anno	anno ſecundo a-	
	ſecundo Anaſta-	naſtaſii impera-	

 toris

ſii imperatoris, qui
eſt ab Incarnatione
Domini DCCXIV.
5 *in menſe Decembri.*
Huius filius Karlus
ex Altheida, quam
poſthabita priore
coniuge Waltrude
duxit vxorem, ſub
honore maiordo-
matus tenuit reg-
num Francorum
9 *annis XXVII. Hac*
eodem a. DCCXIV.
Grimoaldus ſimili-
ter mortuus eſt.

toriſ qui eſt ab
incarnatione
domini annuſ
DCCXIIII. hu-
iuſ filiuſ carluſ 6
ex albheida 7
quam poſthabi-
ta priore coniu-
ge plidthrude 8
duxit uxorem,
ſub honore ma-
ior domatus te-
nuit regnum
francorum an-
niſ. XXVII.

Scholia.

1. Deeſt numerus huius anni apud Freherum: ſed reſtituit Struuius, non liquet quo auctore. in Noſtro exhibetur plene.

Pippinus.

2. *Pippinus* fere conſtanter codex M. S. conſentit Hermannus Contractus, chronicon Hildesheimenſe, et Lambertus Schafnaburgenſis, in quo ſemper *Bibbinus*, b. duplicato.

Ansgiſus. Scotus reprehenſus.

3. *Ansgiſi*, recte. id ſequitur Marianus Scotus ad annum 715. et addit de ſuo, eruditionem miſeram oſtentans inepte, *Anchiſae Troiani nomine appellati.* Recte igi-

igitur Pithoeanum exemplar reprehendit Lambecius, quod ibi legatur, *Anchisi*, vt adnotauit Struuius hoc loco.

4. *Hildiberhto* Noster. ad quem propius Marianus Scotus, Sigebertus, Hermannus Contractus, alii: qui *Hildeberto*. Sic noster infra filiam Desiderii *Berhtam* vocat, non, *Bertham*.

Hildiberhtus.

5. Haec verba, *in mense decembri*, desunt in Nostro: quod valde mihi probatur. inepte postea sunt insuta. Annum indicare voluit scriptor', non mensem. Si de mense compertum habuisset, quid opus erat, in subsidium vocari annos imperii Anastasiani?

Gloss. sublatum.

6. Variat codex noster: subinde *Karlus*, interdum, *Karalus*, sæpe, *Carlus*: nunquam *Carolus*.

7. Noster, *Albheida*: rectius longe quam Pithoeanus, *Alheide*; et Freheri, *Altheida*. Propius ad nostram lectionem accedunt, qui annalium scriptorem describendo secuti sunt, Sigebertus Gemblacensis, *Alpiadem* vocans; et Marianus Scotus, *Adelbeidam*: chronicon autem Hildesheimense, *Alpheidam*.

Albheida.

8. Pessime edita Freheri et aliorum exempla, *Waltrude*. Scimus enim *Plidthrudem*, aut rectius, *Liudthrudam*, quam alii modo, *Biltrudem*, modo, *Plectrudem*

Vulgati emendati. Plidthrudis.

seu Liudthrudis. vocant, Caroli Martelli nouercam fuiſſe, non ſane *Waltrudem*; ignoratam, ni fallor, caeteris hiſtoricis. Miror eum annalium errorem a nemine, quod ſciam, animaduerſum: ne a celebri quidem Struuio, praeceptore quondam noſtro; viro non diligente minus, quam erudito. Verum huic mendo praeſentiſſimum remedium fert codex noſter. vbi ea femina modo adpellatur, *Plidthrudis*, non, *Plectrudis*; quod corrupit ex hoc ipſo Sigebertus: modo, *Bliudthruda*, ex quo Scotus male deſcripſit, *Biltruda*; aut, quod mihi maxime arridet, *Liudthruda*. Vt fiat, bono nominis omine, Leutthrud, id eſt, *omnibus amanda, Pamphila*. Caeterum, quid diſtet haec a vulgata ſcriptione, docet Lambecius, de bibl. Vindob. L. II. p. 427.

Gloſſae ſublatae. 9. Haec verba, *Hoc eodem etc*, vsque ad finem, quae et ignorauit Velſerianus codex, adiecta videntur e gloſſemate. arguit anni numerus temere repetitus. olet et latinitas poſterius, quam hi annales, ſeculum. *ſimiliter*, pro *etiam*, infimae loliginis eſt. In Noſtro eorum nec vola nec veſtigium. Addidit haec, quae Freherianis editionibus non inſunt, Struuius, non laudato ſuo auctore.

ANN.

ANN. FREH: DCCXV.

1 *Post mortem*
Pipini Plectbru-
dis eius relicta
vidua incompa-
rabili odio con-
tra Carlum suc-
censa, custodia
eum publica ob-
seruari iubet:
vnde ille diuino
auxilio libera-
tus primo certa-
mine contra Rat-
bodum regem
3 *Fresorum, qui*
4 *Coloniam vsque*
venerat, mense
Mart. pugnans,
dum fortiter di-
micat, magnum
exercitus sui
damnum conse-
5 *quitur. Dago-*
bertus Rex mor-
tuus est, et Saxo-
nes deuastaue-
runt terram
Hazzoariorum.

COD. N.

DCC. XV. Post
mortem pippini
pl dthrudis relicta
eius uidua incon-
parabili odio con-
tra carlum succen-
sa custodia eum
publica obseruari
iub&. unde ille di- 2
uino auxilio libe-
ratus primo certa-
mine contra rad-
botum regem fre-
sorum pugnas.
dum fortiter dimi-
cat magnum ex-
ercitus sui dam-
num consequitur.

Scho-

Scholia.

1. Freherus exhibuerat, *Plidthrudis*, et recte. consentit nostrorum annalium epitome, quam Lambecius edidit totam primus, chronicon Hildesheimense deinde a Quercetano vocata. Struuius substituit, sed perperam, *Plecthrudis*. Secutus, credo, Sigebertum. illud defendit Noster.

Compendia scribendi. 2. Exhibuimus τὸ *inb&*, quod et infra in quibusdam minutiis obseruabimus, secundum consuetum in codice meo scribendi modum. Quo de more, vbi notam, &, posuerunt in medio verborum, adnotauit quaedam Mabillonius, de arte diplomatica, quem adi.

3. Freherus, et recte, *Fresorum*. Struuius immutauit, *Fresonum*. Sigebertum, puto, secutus, et alios: cum suaderet etiam Lambecius, libro II. pag. 366.

4. Desunt haec verba, *qui Colon. vsque ven. mense Martio*, in Nostro. Desunt et in Sigeberto: qui Fresorum ducem *Ratbodum* appellat: Marianus Scotus, *Racbodonem*.

Gloss. sublatum. Dagaberti mors. 5. Etiam haec, *Dagobertus rex*, vsque ad finem, cum absint a Nostro, ex adscititio genere esse censeo. Arguit primo vocabulum *Dagobertus*, recentioris seculi orthographia depictum. supra enim est, *Dagaberhtus*. Deinde Dagaberti mortem in hunc

hunc annum incidiſſe credibile non eſt, ſed ante paullo contigiſſe. Hermannus Contractus mortem Pippini et Dagaberti in eundem annum collocat. Sigebertus et alii circa hunc annum Hildebertum; Clodoueum, noſtro Hludauuicum; et Chilpericum, noſtro, Hilpricum; reges memorant: nec vt ante Dagabertum. quanquam Mar. Scotus ad hunc annum paullo aliter. poſtremo, Scotus ipſe, gloſſematium iſtud in annales hoſce poſtea irrepſiſſe, arguit: quando eam rem non his verbis, quod ſane, ſi extitiſſent in antiquis codicibus, facturus erat, huius libri exſcriptor ſedulus; verum ſequentibus enunciat: *Dagobertus poſtquam regnauit annis V. obiit. Franci Danabelem quendam, clericum, regem faciunt, atque Hilpricum vocant.*

ANN. FREH.
DCCXVI.

Raginfridus Maiordomus et Hilpricus Rex cum exercitu fines Colonienſium et regiones Rheno contiguas vaſtant, acceptisque a Plectrude muneribus reuertuntur.

COD. N.

DCCXVI. Ragin-
friduſ maior domuſ
et hilpricuſ rex cum
exercitu fineſ colo- 1
nenſium & regioneſ
rheno contiguaſ ua-
ſtant. acceptisq. ab
liudthruda munerib; 2
reuertuntur.

Scho-

Scholia.

1. Noſter, *Colonenſium*, ſaepius. Sic et *fugentes* paſſim, pro, *fugientes*.

2. Poteſt et legi, *a Bliudthruda*, vt propius accedat ad *Plidthrudem*. Verum, cur malimus *Liudthruda*, cauſſam diximus ſupra.

ANN. FREH.

DCCXVII.

Raginfridus et Hilpricus Rex in Vinciaco, die Dominica ante Paſcha cum Carlo pugnantes terga verterunt, quos Carlus fugientes cædendo perſequitur vsque Pariſios. His temporibus VVinfridus, qui poſtea cum Epiſcopus ordinaretur, Bonifacii nomen accepit, doctor Catholicus natione Anglus, primum Romam, deinde cum auctoritate Gregorii Papae in Franciam ad praedicandum verbum divertit.

COD. N.

DCC.XVII. Raginfriduſ&hilpricuſ
rex in uinciaco die
dominica ante paſcha cum carlo pugnanteſ terga uerterunt. Quoſ carlus fugènteſ ceden- 1
do perſequitur usq.
pariſioſ. Hiſ tem- 2
poribuſ uuinfriduſ qui & poſtea cum epiſcopus ordinaretur bonifacii nomen accepit doctor catholicuſ natione an- 3
galus primum romam deinde cum auctoritate gregorii pape in frantiam ad
praedicandum uer- 4
bum dei uenit. 5

Scho-

Scholia.

1. Vt ſaepius, *fugentes cedendo*; non, *caedendo*. Fortaſſis innuit, qui cedebant tantum, nec omnino fugiebant. etiam Scotus, *fugientes cedendo*, in editione emendata Oporini. *Fugentes.*

2. Haec verba, *His temporibus*, vsque ad finem, in Pithoeana editione non extare, ſed haberi tamen, cum caeteris quae de Bonifacio, in codice Vindobonenſi: indicauit Struuius hoc loco. Noſter adſtipulatur plane codicibus, Vindobonenſi et Velſeriano: ideoque retinenda erunt. Praeſertim cum et Mar. Scotus haec eadem verba e noſtris annalibus in ſuos vſus tranſtulerit. *Verba quaedam retinenda.*

3. *Angalus*, aut quid ſimile, ſcriptum erat primitus in noſtro. Sed eraſit, quisquis ille ſit, mediam litteram: vt nunc legatur, *Anglus*.

4. N. *pape*, *papem*, ſaepius.

5. Vulgati perperam, *diuertit*. in noſtro longe rectius, *dei uenit*; quam lectionem et Scotus tuetur ad hunc annum: et quae Lambecius edidit e codice Vindobonenſi pag. 346. *Emendatio vulgatorum.*

DCCXVIII.

Carlus victor regrediens Coloniam venit, receptisque a

DCC.XVIII. Karlus uictor regredienſ coloniiam uenit. re- 1

cep-

Plectbrude thesauris patris sui, regem ibi constituit Hlodarium nomine, non potestate.	ceptisq; ab liudthrude thesauris patris sui *regem* sibi constituit hlodharium nomine non potestate. 2 3

1. N. *Karlus* per K fere semper ab initio; *carlus*, in medio.

2. N. constanter, *Liudthruda*, Velserianus, *Plidthruda*.

3. N. *sibi*, multo rectius, quam quod in vulgatis legitur, *ibi*. Praefert etiam Mar. Scotus, *regem sibi*. cui accedit chronicon Hildesheimense et Herm. Contractus h. l. Notabis, antequam ad alia transeamus, τὸ *regem*, a recentiore manu esse, in locum alius vocabuli vetustate deleti restitutum.

DCCXX. *Mortuo Hilprico Carlus Tectricum in sedem regni constituit.*	DCC. XX. Mortuo hilprico carlus thiotricum in sedem regni constituit. 1

Thiotricus. 1. Marianus Scotus adpellat, *Tiectericum*, et describit, *Cala monasterio enutritum, filium Dagaberti iunioris.*

ANN. FREH.	COD. N.
DCCXXIII. *Iterum Alemanni*	DCC. XXIII. Iterum

et Baioarii pacis iura temerare nituntur.	rum alamanni et norici pacis iura tenere nituntur. 1. 2.

1. Haud dubie vera est codicis nostri lectio, cum iisdem verbis sit repetita a Mariano Scoto. Illud *Baioarii* in nostro etiam extat, sed vt interlineare glossemation: charactere posterioris seculi, quam ipse liber, scriptum: quo sciolus quidam interpretari voluit vocabulum, *Norici*. Alius, alio seculo, interpretari etiam operam dedit, qui sint *Alamanni*: cum adnotaret ad marginem codicis, sat antiquo charactere: *Nota Alemannos hic solum Sueuos appellari.* Inepte autem Martinus Polonus, in Pontificibus ad annum 718. et qui sequuntur, hunc nostrum historicum parum probe, vt alios compilando, descripsit sequentia: *Hoc tempore Carolus pater Pipini, maior domus Franciae, Saxones debellat: Nec non Rheni transiens fluuium, Alemannos et Sueuos atque Barbaros perlustrat.* Quam inerudite? quasi non iidem essent Alemanni et Sueui. τὸ *Barbari* autem Martinus fortassis hausit e glossematio nostro, legitque, *Barbari*, vbi legendum erat, *Baioarii*. Nisi pro *Barbari*, emendandum sit, *Bauari*. Vt idem alio de re eadem loco, pag. m. 135, versu 45. ad a. 750.

N. lectio defensa.

Duplex Martini Poloni error.

Barbari pro Bauari.

2. N. *tenere* primitus. Verum eadem quae ſcripſit, aut certe aeque antiqua manus, addidit ſyllabam, vt nunc fere extet etiam in noſtro, *temerare*.

ANN FREH.	COD. N.
DCCXXXVI. *Regionem Gothicam Carlus cum Francis ingrediens, vrbes famoſiſſimas, Nemauſum, Agaten et reliqua caſtella capit, deſtructis muris et moeniis earum vsque ad fundamenta.*	DCCXXXVI. Regionem gothicam carluſ cum franciſ ingrediens *urbeſ famoſiſimaſ* 1. nemauſum agatem & reliqua caſtella capit. deſtructiſ muriſ & *moeniiſ* earum uſq; 2. ad fundamenta.

1. In noſtro, *vrbes famoſiſſimas*, inſertum eſt poſtea: ſed perantiqua manu.

Pia fraus librarii cucullati.

2. Illud *moeniis*, et ſoloecum eſt, pro *moenibus*; quanquam ſciam praeter inſcriptionem quandam, etiam Grammaticum, ſecundam huius vocabuli declinationem tueri: et hoc loco ineptum. Illius enim ſeculi homines, quidquam compertum habuiſſe, circa differentiam, quam antiquiſſimi Romanorum inter *muros* ſeruant et *moenia*: credibile non eſt. Nec hariolari poſſumus: quid dirutis aedificiis opus fuerit

erit victori; aut repetito eiusdem significationis vocabulo, scriptori nostro? Certe codex calamo exaratus crimen aliquod, quidquid sit, arguit. vbi aliud verbum deletum, et *moeniis* substitutum est. Quid, si ante scriptum fuerit, *templis?* Vt monachus quidam flagitium Carolo inustum per piam fraudem delere temptauerit. Marianus tamen Scotus haec verba, vt fuere mutata, ad annum 735. in sua chronica transtulit. Seruat et vocabulum *moeniis* chronicon Hildesheimense. Caeterum, vt ad quaedam adnotata Struuii respiciam: profitebor, librum nostrum euidenter ad annum 732. Sarracenorum regem appellare *Athimam*, et ad annum 738. *Maurontum ducem*; non, vt Pithoeus edidit, *Maurorum*. Sed errat haud dubie Lambecius, qui in epitome horum annalium, legendum esse contendit: *Fugato ducem Auronto.* pag. 368. loco, *duce Mauronto.*

Athima. *Mauronitus.* *Lambecii error*

ANN. FREH. DCCXLI.

Carlus anno Ducatus sui XXVII. moritur Parisiis, et apud sanctum Dionysium sepelitur. Cuius filii Carlmannus et Pipinus, sub

COD. N.

DCCXLI. Carlus anno regni sui 1. XXVII. moritur cariſiaci 2. & apud ſanctum dioniſium ſepelitur. Cuiuſ filii carlmannuſ & pippinuſ

obtentu Maior domatus, totius Franciae regnum suscipiunt, et inter se diuidunt.	pinus sub obtentum maior domatus totius frantie regnum suscipiunt & inter se diuidunt.

1. N. rectius, *regni*, quam in aliis, *ducatus*. Sic et mox infra de filiis Martelli, *regnum suscipiunt*.

Car. Martellus quando mortuus et vbi.

2. Confirmat fides codicis nostri, quod probe adnotauit, aduersus Pithoeum et Quercetanum, Struuius hoc loco. Illi ediderant, XXVIII. qui numerus aduersatur, et caeteris historicis, et temporum rationibus. Discrepat et in hoc codex MS. a vulgatis, quod *Carisiaci* mortuum dicit Car. Martellum. Et sic transpositione verborum, qua hunc locum restituere nititur Car. le Cointe, opus non est, nec amplius restat inter historicos controuersia. Errauerit enim Scotus, vt saepius: certe pater, de Hermanno Contracto non constare. Editio enim eius, quae ad manus est Henric- petrina, loci vllius, vbi Carolus sit mortuus, non exhibet vestigium. Vide tamen, quae Struuius admodum diligenter, et copiose, adnotauit ad hunc locum. Ex chronico autem Hildesheimensi noua difficultas emergit: quod Carolum mortuum esse tradit, *in villa publica Wermbria*, et ad annum 740.

An-

Anno, de quo annales, 741. tribuitur origo coenobii in Bauaria, ex quo membranae codicis nostri aut occupatione bellica, aut alio fato, quaesitae; non in chronico Lamberti Schafnaburgensis tantum, vbi, post mortem Caroli memoratur, *Initium Altabensis monasterii*: sed et in margine MS., vbi de Odilone. adnotauit ibi quidam sat antiquo charactere: *Odilo dux. Ab hoc altach fundatur anno domini DCC. XL. primo.* Hodie dicitur, *Altaich.* Vide pluribus Zeillerum, in topographia Bauariae, pag. 113. vbi Merianus elegantissimo typo caelatam eius monasterii imaginem exhibuit. Ad annum 745. legitur et in nostro *Ohseburg.* ad annum 748. *Obacra* et *Horoheim*, vt in Velseriano. *Coenobium Altach.*

ANN. FREH.	COD. N.
DCCLI.	
- - et in Martis campum qui rex dicebatur plaustro bubus trahentibus vectus.	- - & in arcis campum qui rex dicebatur plaustro bub; trahentib; uectus. 1.

1. Noui equidem, in scriptoribus rerum Francicarum, multa extare de *campo Martio, Madio, Martis.* Sed vereor, ne in quibusdam eorum locis, aut scriptoris error, aut *Campus Martius. Arcis campus.*

aut certe librariorum mendum, subsit. Permittimus, vt stes hoc loco, si mauis, cum vulgatis, *in Martis campum*: quos tuetur etiam chronicon Hildesheimense. noster autem, quod mihi placet, diserte exhibet, *in arcis campum*, id est, in aulam seu aream palatii: aut certe, *marcis campum*.

ANN. FREH. DCCLII.	COD. N.
1. - - *vt Pipinus, qui potestate regia vtebatur, regni totius et nominis quoque dignitate frueretur.*	- - ut pipinus qui potestate regia utebatur nominis quoque dignitate frueretur.

Glossema sublatum. 1. Haec verba, *regni totius et*, eiicienda sunt, vt perperam adsuta a sciolo quodam. Arguit, et ipsorum ineptitudo; et codex noster, in quo non extant: et Mar. Scotus, qui eodem modo praetermissis illis, *qui potestate*, ait, *regia vtebatur, etiam nominis dignitate frueretur*.

ANN. FREH. DCCLXV.	COD. N.
Hruodgangus Metensis vrbis Episcopus postulauit a Paulo Romanae sedis A-	Hruodgangus mettensis urbis archiepiscopus corpora sanctorum gorgonii

postolico corpora sanctorum martyrum Gorgonii, Naboris et Nazarii, et impetrauit; adduxitque cum honore ab vrbe Roma et in Franciam transtulit.

DCCLXVI.

Corpus S. Gorgonii condidit in monasterio suo quod ipse a 2. *nouo aedificauerat, cui vocabulum est Gorzia: S. Naborem in monasterio alio, quod dicitur Noua cella. S. vero Nazarium in monasterio Laureshaim, quod est in Germania: in quibus locis miraculis viuunt et gloria.*

gonii. naboris. & nazarii. a paulo romanae sedis apostolico de roma in frantiam transtulit. DCC LXVI. Corpus sancti gorgonii conditum est in monasterio cui uocabulum est gorzia. sancti uero naboris in alio monasterio quod dicitur noua cella. nazarii autem in monasterio laureshaim. quod est in germania. In quibus locis miraculis uiuunt & gloria.

1. N. *Mettis* constanter, T duplici. Caeterum hic locus passim corruptus, M. S. fide restitui potest. in nostro etiam multo rectius est, *archiepiscopus*; quod sustinet Mar. Scotus, cum chronico Laureshamensi: quam in vulgaris, in Sigeberto, atque in Lamberto *Mettensis archiepiscopus.*

berto Schafnaburgensi, *episcopus*. Caeterum fallitur hic Struuius, in adnotationibus, quando Lambecium de his annnalibus scripsisse testatur, Laureshamenses appellari posse: quae non sane de iis, sed de chronico, quod deinde Hildesheimense dictum est, intellegenda sunt. habentur autem Lambecii verba libro II. pag. 371. in margine.

Glossema sublatum. 2. Haec verba, *quod ipse a nouo aedificauerat*, adscititia esse e glossemate, vel si codex noster minus iuuaret, res ipsa docet. Addidit enim haec male sedulus quidam, vt interpretaretur vocabulum *suo*. *Equitania.* Ad annum, qui sequitur, 767. recte Lambecius praefert, *Aequitaniae*, quod in vno alteroque loco confirmat et noster, qui, vt et chronicon Herueldense ad annum 768., interdum, *Equitania*. quam lectionem tuentur etiam antiquae satis chartae, quae ad me sunt, nondum editae opinor, de stemmate Carolingico. In anno 768. idem cum vulgatis mortem Pippini contigisse ait, *VIII. Kal. Octobr.*

ANN. FREH.	COD. N.
DCCLXX.	
Bertha regina filiam Desiderii regis Longobardorum Carlmanno filio suo	DCCLXX. Berhta regina filiam desiderii regis langobardorum carlo filio

- - *coniugio ſociandam de Italia adauxit.*

lio ſuo coniugio ſo- 1.
ciandam de italia
adduxit.

1. In quo differt MS ad hunc annum, *Caroli vxor.* id maximopere probandum eſt. caeteri ediderunt peſſime, *Carlmanno:* noſter aperte refert eius loco, *Carlo:* quod mire congruit cum rationibus hiſtoricorum. Recte igitur Quercetanus ſubſtituendum cenſuit, quod iam nobis ſponte natum eſt. Vide pluribus Struuium hoc loco, et quem ille ſecutus eſt, Eccardum, in ſtemmate Deſideriano.

ANN. FREH. DCCLXXIV.

- - *dumque iuuenes in veſtibus albis baſilicam ab igne defendebant, quos et Chriſtianis et barbaris quibusdam diuinitus videre conceſſum eſt, vnus tamen ex hoſtibus iuxta baſilicam flexis genibus additis lignis et igni incumbens, ſpecie ſtantis repertus eſt mortuus.*

COD. N.

- - duo namq; iu- 1.
ueneſ in ueſtibuſ
albiſ baſilicam ab
igne defendebant.
quos et chriſtianis
et barbariſ quib;-
dam diuinituſ uidere
conceſſum eſt. Vnuſ
tamen ex hotibuſ
iuxſta baſilicam fle-
xiſ genib; adcliniſ 2.
ligniſ & igni in-
cumbenſ ſpecie
ſtantis repertuſ eſt
mortuuſ.

Duo iuuenes. 1. In hoc loco exhibendo, quem suppleuit dudum Lambecius, noster aeque ac Vindobonensis plenior est Pithoeano codice. Sunt et alia hic emendanda, quae futuro reseruamus otio. Mirum tamen, quam belle restituat, quod deprauatum est in his verbis, mei codicis lectio. Illud *dumque*, ineptum est. At MS. eleganter eius loco, *duo namque*. Id quod omnino ad miraculi fidem requirebatur, vt imitetur illud maius et verius, in Actis apostolorum cap. 1. versu 10. vbi eodem modo: *duo viri in vestibus albis*. Consentit in hoc Conr. a Lichtenau in chronico.

adclinis 2. Elegantissimum et rem graphice depingens, τὸ *adclinis*, pro inficeto, *additis*, quod vulgati habent. Marianus Scotus paullo rectius quam illi, et ad nostrum propius, *adcliuis*. Qui tamen mox in eo ineptit, quod exhibet, *specie plantis*, pro *flantis*, nisi quid erratum est a librariis in meo libro, qui est ex officina Io. Oporini.

ANN. FREH. DCCLXXVII.	COD. N.
5 - *vbi Ainalarabi Saracenus praefectus Caesar-Augustae venit ad regem.*	- - ubi ibinalarabi r. sarracenus praefectus caesar augustae uenit ad regem.

2. N.

1. N. vt Vindobonensis, constanter, *Ibinalmalarabi*, et *Abitauro.* quocum consentiunt et annales Francorum, quos Hermannus comes a Nuenar primus edidit, ad hunc annum. Quamobrem Lambecius recte reprehendit exemplar Pithoeanum.

Ibinal rabi. Abitaurus.

ANN. FREH. DCCLXXVIII	COD. N.
- - *de Ainalarabi et de Habitauro praefectis Sarracenorum obsides accepit, VVasconibus et Nauarris subactis, reuertitur in Franciam. Interea Saxones, VVidichindo tyranno annitente, Francorum terminos vsque ad Rhenum ferro et igne deuastant.*	- - de ibinalarabi & de abitauro, praefectis sarracenorum obsides accipit. 1. Vuasconibus & nabarris subactis reuertitur in frantiam. 2. 3. Interea saxones uuidukindu tyrannidi nitente francorum terminos usq; ad renum ferro & igni deuastant. 4.

1. Sic saepius N. tempore praesenti, pro lege breuitatis, vbi vulgata exempla vtuntur praeterito.

2. *Nabarris*, antique. Vt priscis temporibus commutabant scribendo saepius, B. P. et V. atque C. Q. et K. Sic idem est, *cum*, et, *qum*: seu recentius, *quum*. *cequs*, et, *cocus*, seu, *coquus*.

Litterae commutatae.

3. N.

3. N. constanter, *Frantiam.*

4. Id est, cum Widukindus vi imperii, quod obtinebat, bellum inferre niteretur. Et haec lectio facile placere potest prae vulgata. Confirmatur etiam haec nostra lectio ex epitoma horum annalium, quam Gothico charactere scriptam, edidit Lambecius: vbi hoc anno, qui XI. Caroli M., *Wituchindus Saxo tyrannidi nititur.* Quae ad annum 779. de Fuldensi coenobio dicuntur, extant in nostro, vt in Vindobonensi codice.

ANN. FREH.	COD. N.
DCCLXXXII. *Carlus habuit conuentum in loco vbi Lippia oritur, cum omnibus primatibus Saxonum, excepto Widichindo rebelle, et eis qui cum eo erant. Vbi ad eum venerunt missi Godofridi regis Danorum: Halpdani scilicet cum sociis suis.*	DCCLXXXII. carlus habuit conuentum in loco vbi lippia oritur cum omnibus primatibus saxonum excepto vuiduchindo rebelle et eis qui cum eo erant. Vbi ad eum uenerunt missi sigifridi regis danorum halpdani uidelicet cum sociis suis. 1.

Sigifridus rex assertus.

1. Consentit in nomine *Sigifridi* cum Vindobonensi noster. consentiunt annales Fran-

Francorum comitis a Nuenar, consentit et Conradus Vrspergensis, vterque ad hunc annum. Quamobrem recipienda erit haec lectio. Fatemur, et Godofridi regis Danorum, et in his annalibus, et in aliis Historiis, mentionem fieri; sed multo serius: ad annum videlicet 808. intra quod tempus, XXX. prope annorum, non hic Sigifridus tantum, sed et plures reges Danorum poterant intercedere. Vixit ergo et Sigifridus, et Godofridus, Caroli magni temporibus: nec facile vixisse neges, cuius quidam historici non meminerunt. Sufficiant nobis bini annalium Francorum libri: vterque antiquissimus: et abbas Vrspergensis, probus auctor. Vide tamen, quae contra dicit Struuius, in repetita Freheri scriptorum de rebus Germanicis collectione, hoc loco. Ad annum sequentem 783. N. locum, vbi Saxones victi sunt, *Thiotmellie* vocat: et fluuium, *Hasa.* non *Basa.* consentiunt cum nostro annales, quos supra allegauimus, Adelmi Benedictini, an Eginhardi; et chronica Reginonis: in quibus *Asa;* omissa adspiratione. Quo nomine hodieque fluuius appellatur in Westfalia, die Hase, qui peruadit episcopatum Osnabrugensem, et alluit ipsam vrbem Osnabrugam, effunditurque in Amisiam, qui vulgo dicitur Amasus. Vt proinde sciamus, quo in loco magna illa a Fran-

Fluuius Hasa, qui?

Francis clades est accepta, quae decreuit tandem, vt Saxones in fidem Caroli Magni venirent, et Christiani efficerentur. Ad annum 785. verba, *quae vocatur Hartrati*, vt suppleuit Lambecius, in nostro extant plene, nec vt glossema. Videndus de iis omnino Struuius hoc loco.

ANN. FREH.	COD. N.
DCCXCIII.	
Fossa a rege facta est inter Ardantiam et Alcmonam fluuios.	Fossa a rege facta est inter radantiam & alcmona fluuios.

Radantia et Almona qui fluuii?

1. Perperam exempla edita, *Ardantiam* legunt; noster codex primitus, *Radantiam:* et optime. Verum sciolus quidam et in hoc M. S. rasit R. in principio, et intrudere conatus est aliud adulterinum post litteram A. Nimis ego diffidere soleo adulteriis litterarum, aut vocum, in antiquis codicibus, quibusuis. tulit ergo illa suspicio huic mendae medicinam: cum adnotarem ad marginem Freheri, opitulante codice meo, legendum videri, *Radantiam.* Iam nunc, vbi confero Adelmi annales, inuenio, quam non me fefellerit coniectura. Is ad eundem annuum, *Persuasum tunc*, inquit, *Regi erat;, si inter RADANTIAM et ALMO-*

NVM

NVM fluuios, fossa nauium capax duceretur; posse commode e Danubio in Rhenum nauigari: quod alter Danubio, alter Moeno misceretur. Confestim cum omni comitatu suo eo venit, congregataque hominum multitudine, totum autumni tempus in eo opere consumsit. Ducta est fossa inter praedictos fluuios, duum millium passuum longitudine; latitudine CCC. pedum: sed in cassum. nam propter iuges pluuias, et terram, quae palustris erat, nimio humore suapte natura imbutam, coeptum opus consistere non potuit: sed quantum interdiu terrae a fossoribus fuerat egestum, tantum noctibus, humo iterum in locum suum relabente, subsidebat. Confer et Conradum a Liechtenau, hoc loco, pag. m. 176. vbi, qui sint ii fluuii, in margine adnotatum est quodammodo. Scilicet *Altmona,* hodie die Altmühl, Bauariae fluuius est, et Danubio miscetur; *Radantia,* die Rednitz, seu aliis Regnitz, Franconiae Bambergam alluit et infunditur in Moenum: vtrique in Franconia, prope Onoldisbacum opinor, quo loco dicitur, die Retzet, al. Retzel, non longe inter se distant, atque facile potuerunt fossa coniungi. cuius operis extent hodieque aliqua saltem vestigia, si quis inuestiget sedulo, necesse est.

Fossa a Carolo M. prope Onoldisbacum ducta.

ANN.

ANN. FREH.	COD. N.
DCCXCIV.	
- - His temporibus Alcuinus cognomento Albinus, sanctitate et doctrina clarus habetur.	- - Hiſ temporib; alahuuinuſ diaconuſ *cognomento albinuſ*, ſanctitate & doctrina claruſ habetur. 1.

Alcuinus. 1. Recte noſter. Verum huius viri nomen erat, opinor, lingua Theodiſca ſeu Saxonum antiquiſſima, Allawin, Ahlwin: ex quo facile dimanauit *Albin*, et *Alcuin.* verba, *cognomento Albinus* pro gloſſemate facile habuerim, etſi praeter Eginhardum MS. intra
Adaloba. ſeriem verborum et illa exhibet. Ad an. 797.
Abdella. perperam legitur in vulgatis, *ad Oloba*, debuit, *ad Adaloba*: ſic noſter. Deinde ibidem peius etiam, *Adbellam, Ibin Mauge;* debuit, *Abdellam, Ibinmauge*: ſic enim noſter et annales Eginhardi. Ad annum 799.
Azan. autem in vulgatis corrupte legitur, *Eazan praefectus*: legendum eſt cum noſtro et Eginhardo: *Et Azan praefectus.* Ad ann. 802. eſt et in N. et in Vindobon. *Helmgaudum*, pro *Hemgaudum.* Ad an. 808. *Nordumbrorum*: N. rectius, quam vulgati, *Nordanumbrorum.*

ANN.

ANN. FREH. DCCCX.	COD. N.
Hruodrud Imperatoris filia quae natu maior erat, VIII. Id. Iul. diem obiit.	Hroutdrud filia imperatoris quae natu maior erat VIII. ID. IVN. diem obit. 1.

1. Emendanda sunt vulgata exemplaria e nostro, et rescribendum est, *IVN.* pro, IVL. quam lectionem tuetur etiam Eginhardus. Ad annum 821. legitur et in nostro, *Nouiomagi. τὸ Warmatiae* in eodem interlineare glossematium est: sed recentioris, quam codex, seculi. Id quod confirmat sententiam Struuii, quam videas in adnotationibus ad annum indicatum. *Glossema sublatum.*

ANN. FREH. DCCCXXII.	COD. N.
- - iuxta fluuium nomine Cespis, cespes longitudine pedum quinquagenum, etc.	- - iuxta fluuium 1. N. cespis longitudine pedum quinquagenum etc.

1. Exempla edita manifesto corrupta sunt hoc loco: sed noster restituit, mirum quam feliciter. Ignobilem videlicet fluuium, cum eius vocabulum scriptorem annalium fugeret, littera N. tantum signauit: vt et infra ad annum 863. *quasi va-*

da, inquit, *fluminis N. hoſtibus prohibiturus.* Si mauis emenda, *ceſpes.* quanquam nec illud, *ceſpis*, inſuete licet, Latine non dici rear. ad annum 823. legitur in noſtro, *Liudemuhslum*, et *Commerciacum:* in vulgatis contra male, *Emuhslum*, et *Commarceium.* Pro noſtri codicis lectione ſtat et Eginhardus, et Marianus, et Sigebertus. Atque is quidem illum *Lindenluslum* appellat: et *Lindeuuitum*, quem noſter, *Liudeuuitum:* vulgati annales male, *Liudeuuicum.*

Commerciacum.

ANN. FREH. DCCCXXVII.	COD. N.
- - Eugenio papa poſt paucos dies mortuo Gregorius presbyter tituli S. Marcellini pontificatum ſuſcepit.	- - Eugenio pap. defuncto ualentinuſ diaconuſ ſucceſſit. quo propter paucoſ dieſ mortuo gregoriuſ prb. tituli ſancti marci pontificatum ſuſcepit. 1.

1. Hic locus in vulgatis non vno vulnere mire deprauatus, beneficio M. S. reſtituitur integritati. Cum ante et pontifex omiſſus, quibusdam verbis neglectis, eſſet: et illud ineptum, *tituli S Marcellini:* vt alia taceam. Sed noſtri codicis fidem tuentur etiam Eginhardus, Mar. Scotus, Herm.

Con-

Contractus, et Sigebertus. Ad annum 834. in Freheri editione legitur, *Malfridus:* in Struuii, *Matfridus:* et in vtraque, *Lambertus.* Verum in nostro sunt, *Mahcfridus* et *Lantbertus.* quod magis placet: vt sint Machtfried *Pacificus,* et Landwerth, *Poplicola.* vide Lambecium de bibl. Vindob. Libro II. pag. 427. *Mahcfridus. Lantbertus.*

* * * * * * * * *

Et haec ex iis membranis hactenus: plura fortassis tecum, lector, communicabimus in posterum.

OBS. XVI.

DE TORQVE HATTONIS QVA INSIDIATVS ESSE FERTVR HENRICO AVCVPI SAXONIAE TVM DVCI

MVlti de hoc argumento mira narrant historici: vere, an falso; iam nil moror. Eruenda enim sunt historiarum studioso, vel commenti cuiusdam, origo, caussae, species. Videbimus nos, quam pulchre expediri possit, historia de insidiis, quas indicauimus, siue factis, seu certe fictis. Aureum quidem monile dolo constructum memorant, qui de hac re quidquam, omnes: sed, qualis ea fuerit *De re ipsa, an ita gesta, dubium Nil tamen refert: euoluenda est. Consensus Historicorum.*

 tor-

Circa insidias torquis difficultas, discutitur. torques; atque quem tandem in vsum parata? sat liquido non expediunt. Fieri fecit Hatto, summus apud Magontiam pontifex, sanguine Henrici Saxonis conspergendam: sic Historicorum vetustissimi: at id quomodo? induitur enim collum torque; non praeciditur. Ad se inuitarat, quasi conuiuiis et muneribus honorandum, ducem sacrificulus veterator: re vera, vt accumbentis suffocandi ceruicibus iniiceretur insidiosum illud collare: dux autem tempestiue de insidiis admonitus, negauit iturum. *Errores recentiorum inter historicos. Non muneri parata torques: nec veneno infecta.* Hos vafre factae torquis dolos, cum minus intellegeret, quae illos antesignanos secuta est, scriptorum turba: alii qui putarunt, pelliciendo tantum Henrico ad amicitiam Hattonis, vt puero aut feminae, pretiosum monile missum esse: veluti Kranzius id retulit. alii contra finxerunt, veneno fuisse infectam torquem. plerosque rem inuoluisse magis, quam explicasse, constat. *Institutum nostrum, ad eam rem illustrandam.* Proinde non ab re futurum putaui, si historiam, verbis probatissimorum scriptorum, primo repeterem: deinde, quibus fallaciis illa torques fuisse videatur instructa, ad vulnerandas atque elidendas fauces Henrici; e libro, qui ad me est, manuscripto, necdum edito, vbi parilis doli sat luculenta habetur historia: exponere atque illustrare studerem. Transigamus

mus ergo hanc qualemcunque caussam testimoniis aliorum: quos audiuisse non pigebit.

WITICHINDVS CORBEIENSIS

Annalium libro I.

Ea itaque varietate virum nobis proprie a summa clementia concessum aggressus est, fecitque ei torquem auream fabricari, et inuitauit ad conuiuium: quo magnis ab eo muneribus honoraretur. Interea pontifex opus considerandi gratia ingreditur ad aurificem: et visa torque ingemuisse fertur. Gemitus causam aurifex interrogat. Cui respondit: quia optimi viri, et sibi carissimi, scilicet Henrici, sanguine, illa torques deberet intingi. Aurifex audita silentio texit, et opere perfecto traditoque, missionem petit et accipit: et obuians duci eunti ad * negotia indicauit ei quae audiuit. Ipse autem vehe-

Laudes Henrici effert, vt nostrates Historici. aliter paullo Itala turba: veluti Benuen. de Rambaldis, cui Henrici us non est nisi, vir bonus et simplex. Adeo secreto torquem fieri fecit Hatto: vt ne ministro quidem vteretur in opere recognoscendo. mirum illud: nisi aliquid in hoc collari insidiarum. Nec id nesciit faber, quod in alicuius necem opus suum pararetur: sed putauit, peti terrae quendam filium: non sanguinem adeo generosum, qui Hattonis gemitu dignus sit.

Conr. a Lichtenau male hic legit: ad ea negotia. *debebat fortassis*: ad sua negotia.

vehementer iratus, vocat legatum pontificis, qui iam pridem aderat inuitandi eum gratia: Vade, inquit, dic Hattoni: quia durius collum non gerit Henricus, quam Adelbertus: et quia melius rati sumus, domi sedere, et de eius seruitio tractare; quam comitatus nostri multitudine modo eum grauare.

Amara maleficii exprobratio.

DITMARVS MERSEBVRGENSIS
Chron. libro I.

Faber ille, qui iussu praesulis torquem aureum, quo Henricus occidi deberet, mira arte praeparabat, cum *ingemiscenti senioris relatu*, quo pacto haec fieri deberent, perquireret, opere ad vnguem perducto et praesentato, clam postea euadens, obuiam ducem praedictum habuit, et cuncta ex ordine pandit.

Alii, in quo, *male. Foede laborat hic locus: nondum tamen circumspicio medicinam. nisi legendum*: ingemiscente seuerius prelato.

ALBERTVS STADENSIS et CONRADVS VRSBERGENSIS *eadem fere, quae Witichindus, paucis mutatis, repetunt: supersedemus ergo transscribendi opera.*

SIGEBERTVS GEMBLACENSIS
ad anuum 918.

Hatonem Maguntinum episcopum, cuius

Non consentiunt circa annum scriptores, quo mortuus Hatto. Lambertus Schafnaburgensis refert ad 912. eodem modo Marianus Scotus, et Hermannus Contractus: qui, nisi falsi; totum illud concidet de torque commentum. Tum enim mor-

ius' dolo olim Adelbertus perierat, rex Conradus sollicitat etiam, contra Henricum Saxonum ducem, propter potentiam ipsius sibi suspectum. Ad quod cum iam torquem auream episcopus fabricasset; quae collo ducis secum conuiuantis * mitteretur: dolo prodito, frustratus est: et post triduum morbo et angore, vel, vt alii dicunt, fulminis ictu, interiit.

tuur fuisset Hatto, antequam vel Conradus rex eligeretur vel Henricus, patre Othone mortuo, dux Saxonum fieret. Apud caeteros etiam Hatto, vt post videbimus, modo 916. modo 917., modo 923., mortuus dicitur.

* *Malim hic legere*: immitteretur. *qui sane sensus huic ibi verbo inest. Deinde in editione principe ap. Henr. Stephanum et Io. Paruum, Parisiis 1513. male legitur*, dolo proditus: *et mox*, fluminis ictu. *Nec de genere mortis circa Hattonem consentiunt scriptores. Botho enim ad annum 916. vult in pugna aduersus Henricum cecidisse: eum secutus est Kranzius: et nisi me omnia fallunt, decantata illa de muribus fabula, Siffrido presbytero auctore, ad annum 923. de eodem hoc Hattone narratur. In numeris enim tantum errasse videtur Siffridus; caeterum, in personis et tempore conuenire: quando post obitum Hattonis Henricum regnum adeptum memorat. Nisi Hattonem miscuit cum Hergero: quem obiisse a. 924, testatur Lambertus. Hattonis vero II. obitum idem scriptor contulit in annum 969. Marianus Scotus ad 970. Hunc autem alii a muribus deuoratum esse nugantur. Inter quos nolim esse et Ge. Fabricium.*

ALBERTVS KRANZIVS D.

In Saxonia, libro III. cap. 1, interprete Basilio Fabro Sorano.

Non certe munus pretiosum, sed dirum Henrico strangulando instrumentum parabatur: quod nec mitti ad eum, nec vllo alio modo in eius conspectum, opinor, venire poterat: nisi eo ipso doli et insidiae detegerentur.

Man sagt auch es habe der Bischoff einen güldenen halßring machen lassen, denselbigen Henrico zu verehren, auf das wenn er im glauben bey ihm gemacht hette, er in seines gefallens verrhaten köndte. „ „ „ Nicht lange darnach wird ihm vom Ertzbischoffe der Halßring oder güldene Kragen zur verehrung geschicket vnd hoch angetragen, wird auch daneben vom Bischoff zu gast geladen, ꝛc.

GEORGIVS FABRICIVS CHEMNICENSIS *Rerum memorabilium Saxoniae libro I. ad annum 917.*

Et Fabricius rem impeditam magis dedit, quam explicatam. Discamus ergo iam nunc, quibus dolis torquem eum instruxerit episcopus, e parili plane exemplo, atque facto, vt non irrito, ita deterrimo, et abominandae fraudis. Scilicet eius artificii torques stylis acutis introrsum versis et mobilibus armatus, fauces, quibus iniectus, et vulnerabat, et occludebat. audiamus, quam promisimus, historiam.

Henricus dux Saxoniae fraude detecta, per artificem, qui torquem aureum parauerat, qui sanguine suo perfundendus esset etc.

IO-

IOANNES HENRICVS HOFMANNVS
In rerum siue antiquitatum Walkenredensium libris, ex archiuis aliisque monumentis fide dignioribus concinnatis : *qui nondum in lucem editi apud me sunt: libro II. cap. X. pag. 438.*

Praeterea omnino heic memorari debet, praecipuum in maiori basilica suspensum anathema, TORQVES nimirum iste feralis, non artificio, sed insidiosa ac sane proditoria structura visendus: quo de in hunc modum in litteras relatum deprehendimus. Quum Iohannes, huius nominis VII. et ordine Abbatum XXXV. rerum in Monasterio potiretur, nonnemo ex Mutzeualiorum gente oriundus, incertum, qua de causa, maximo in Walkenredenses odio coepit deflagrare. Qui quum conceptam semel iram palam euomere non posset, occulto et ex insidiis rem statuit aggredi. Nactus igitur furoris ministrum *Henricum Wincigerodium*, suasu eius ductuque praegrandem ex solido ferro torquem ita fabricauit, vt versi introrsum atque mobiles aculei, guttur eius, cui torques iniectus erat, paullatim occluderent. Equidem eiusdem generis monile in Comitis Mansfeldensis exitium ad exemplum Hattonis Moguntini pontificis, Wincigerodius paulo ante struxerat,

Torques id genus in templo Coenobii Walkenredensis suspensa Vnde tradita. Alius odio fratrum fieri fecit: alius ad inuenit et fabricatus est. Quibus dolis instructum collare. Viri huius artificii natales. citatur Hatto.

xerat, quo tamen ipſe facile periiſſet, ni Philippo Duce Brunſvicenſi Grubenhagiaco intercedente, Comes homini ſupplicium, quo in eum erat vſurus, condonaſſet. Illum ergo torquem, vt vindictae inſtrumentum, quotiescunque in agros ſiluasque Walkenredenſium prodiret, ſecum geſtabat: quo, ſi non ipſius Abbatis collo, alterius tamen, quem ſors e coenobitis obtuliſſet, eum iniiceret. Accidit tum forte, poſtquam diu multumque perpetrandi facinoris occaſionem quaeſiiſſet, vt tandem aliquando ex improuiſo fratrem, cui nemorum reique ſiluestris cura demandata erat, haberet obuium, quem mox minis ac terroribus furentis in morem adoriens imbellem tandem adegit, vt bellum illud monile collo ſ. o aptari permitteret. Rediit in clauſtrum cum munere ſuo miſer fraterculus, cuius guttur iam tum ita intumuerat, vt vix cibo potuiue ad laborantem inedia ſtomachum pateret. Quare obſtupefacti reliqui ſodales, miſeramque hominis vicem dolentes, nihil non pro ſalute eius tentabant: et accitis inſuper ex vicinis oppidis fabris aliquot ferrariis, qui occultas torquis fibulas nodosque rimarentur, eum ab aſſiduo hoc tortore liberare conabantur. Verum omnia erant fruſtra: nec enim induſtria fabrorum, nec ars propter mirandam

Conſilium latronis Muezevali.

Occurrit inſidiis miſer fraterculus:

et induitur torque ſerali.

vulneratis et obſtructis faucibus cum varie, ſed fruſtra, ſuccurrere properarent ſodales.

dam ferri duritiem, tantum valuit, vt torques vel lima teri, vel clauibus posset reserari. Vltimum ergo remedium adhibendum potius, quam miserum diuturniori cruciatu conficiendum, omnibus visum est. Sacris itaque in maiori templo peractis, fusisque pro hominis salute ad DEVM precibus, in ferrariam deductus officinam, fletum inter et preces sodalium procubuit, vbi collum ad incudem ita applicare iussus est, vt torquis extremitas in eminente incudis fronte posita, malleo fortius posset feriri. Dissiluit quidem primo ictu torquis, sed miser, obstructis penitus tumore faucibus, paulo post animam efflauit. Torquis postea in proditoris pariter et facinoris memoriam in basilica suspensus, tandem in Abbatum domicilium migrauit: vnde eum mediocri diligentia delineatum, heic quoque spectandum damus:

et preces atq; sacra adhiberent

denique malleum

miserabliter obit.

Torques in rei memoriam suspensa.

Dolemus, quod deest in nostro exemplari, quam promiserat auctor, torquis istius imago. Poterit tamen, post illam descriptionem, non obesae naris quilibet, facile sibi fingere, instrumenti figuram. Habetur etiam imago haec, cum eadem rei gestae enarratione, Germanice tantum, at mutila, atque perperam versa, nec laudato auctore; vt caetera ple-

pleraque ex Hofmanni libro homo infirmi iudicii, secus ac decuit, sinistreque mutuatus est: corrupto magis, quam rebus nouis ornato, insigni illius opere: in I. Ge. Leuckfeldii antiquitatum Walckenredensium parte II. cap. XV. pag. 164,

Dirae scelestum latronis caput insecutae.

Licet autem Mutzeualius poenam, quam ob admissum facinus summo magistratui dare debuisset, viuus effugerit: tamen eam quodammodo mortuus rependit, dum eius vxor edito maximis cum doloribus monstrosi gutturis partu, deficeret, et ipse breui post cum omni stirpe extingueretur.

OBS. XVII.

I. H. HOFMANNI RER. WALKENREDENSIVM LIBRI NONDVM EDITI

PERCENSENTVR

Scripta viri vbi lateant.

HAec e libro anecdoto viri eruditi et diligentissimi: cuius operum prope triginta volumina, in tabulario principali, Hannouerae delitescunt: digna sine dubio, quae in publicum edantur, quando e plerisque eorum res Germanorum, inprimis ducum Luneburgensium, egre-

egregie et noue illustratum iri, si in eruditorum manus tradantur, certa spes est. Et catalogum quidem eorum, ex hoc eodem volumine nostro, adcuratiorem plenioremque dabit, vir eruditionis fama nobilissimus et amantissimus nostri, Chr. Gottl. Buderus: qui Ienae in eo est, vt inter *Bibliothecas Struuianas*, etiam *Historicam*, reddat, quam fieri potest, locupletissimam.

Catalogus eorum plenior edendus.

Quod dum agitur, nos hic interea Hofmanni illius antiquitatum Walkenredensium libros percensebimus: qui sane stilo non inconcinno diligenter scripti, plurimas res memoratu dignissimas, inscriptione sua et titulo aliquanto ampliores, continent. Volumen autem nostrum, titulo, RERVM SIVE ANTIQVITATVM WALKENREDENSIVM LIBRI, EX ARCHIVIS ALIISQVE MONVMENTIS FIDE DIGNIORIBVS CONCINNATI A IOANNE HENRICO HOFMANNO, *quartis* plagulae partibus sectum, ad 771. paginae numerum, excurrit.

Libri, quem inspicimus titulus et argumentum

hoc, inquam, non certe *decem*, qui Leuckfeldi error repetitus est in indice eruditorum Lipsiae excuso, dem Gelehrten-Lexico; vbi de nostro Hofmanno: nec *quatuor* libris, vt catalogus manuscriptorum Hofmanni calamo exaratus, et is deprauatus puto, praefert: sed *tribus* absoluitur. Praemissa est

Libri quatuor, error sublatus.

Dedicatio.

ad Christianum Ludouicum, *ducem Brunsuic. et Luneburgensium*, offerentis atque dicantis epistola. scripta Cellis die primo Maii a nato Christo cIↄ Iↄclxi. eaque rerum, quae ad illius temporis historiam, non sane ieiuna. sequitur a pag. 7. auctoris ad *lectorem antiquitatum patriae studiosum* praefatio. Reddit ea rationem, cur post *Henrici Ecstormii chronicon Walkenredensis monasterii*, in quo *multa omissa, pleraque vero mala, imo nulla fide tradita* arguit; eas in se partes susceperit. Ecstormium autem ait lapsum, partim *penuria documentorum, qua* * * * *comitum iniuria laborarit*; partim quia Iohannis Letzeneri fidem secutus esset: *hominis*, vt refert Hofmannus, *in patriae antiquitatibus inuestigandis curiosi quidem, sed iudicii adeo imbecillis, vt saepius vel anicularum narratiunculas pro mera habent veritate, libellis suis, tanquam singularis et pretii et momenti historias, non dubitauerit assuere. Cui praeterea accederet, eius in rerum, locorum, ac familiarum originationibus, confingendis, insignis audacia: quae sane tanta fuisset, vt in patriae rebus vel minimum versatus, at emunctioris paullo naris lector, vix sibi a risu temperare, nedum ei fidem vbiuis tuto possit adhibere.* Huius autem chronicis monasterii Walkenredensis

De Ecstormii chronico:

Et de Letzeneri libris.

Ecstormii plagium.

densis Ecstormius, insigni plagio, quod penitus detegit Hofmannus, nomen suum praeposuit, alium tantum ordinem, et pro Germanico, quo Letzenerus librum scripserat, Latinum sermonem amplexatus. Nihilo minus id volumen cupidissime exceptum, iam tum rarissimum euaserat, cum Hofmannus nouam eius editionem meditatus, mox et emendando et locupletando libro manum admouens, sed et huius operae paullo post pertaesus, in totum eius coenobii tabularium, *quotquot diplomata Walkenreda vnquam seruarat, et* * * * *comites ipsi olim eripuerant, recuperata, et Rudelstadio Osterodam, hinc ad auctorem, principis sui iussu, delata;* forte fortuna incideret. Quam commoditatem nactus, nouum plane, atque maioris quam illud moliminis, opus adgressus, augustioribus auspiciis: dedit, quae voluimus, de rebus Walkenredensibus egregia commentaria. Et haec e praefatione, quae porrigitur ad pag. 13. sequitur pag. 14. *Caussae scriptionis Hofmanno.*

LIBRI PRIMI ARGVMENTVM.

Exhibita totius operis σκιαγραφία primum omnium in priscos regionis habitatores inquiritur, et eorum origines, opera, dii, religio atque litium terminandarum modus explicatur. Mox verae salutiferae-

que

que religionis apud istos auspicia indagans hic liber, ipsius monasterii sedem ac locum, vel naturae vel artis beneficio excultum, nec non nomen eius, limites, incunabula atque conditorem fideliter monstrat: ac denique expensis totius corporis incrementis, solennem eius celebrat dedicationem, et veterum execrationes, quibus rem coenobii firmarunt, bona fide refert.

INDEX CAPITVM.

de Monasterio robur et incrementa accesserint. Lotharius Caesar nouum monasteri- X.
um stabiliendo, adsignandoque eidem certos territorii limites, venandi ius in montibus adiacentibus, et praedium Berbislebiense ipsi liberaliter concedit. Honorii et Innocentii XI.
Pontiff. Roman. in recentem Walkenredam studia. Execrationes veterum, quibus res XII.
monasterii firmarunt. Dedicatio monasterii. XIII.

In libro II. a pag. 145. haec insunt.

Translatio monasterii, et maioris basilicae CAP. I.
structura. Noui templi dedicatio. Ma- II. III.
ioris templi deuastatio. Sacella in monaste- IIII.
rio. eorum origo et dedicationes. Monaste- V.
ria alia Walkenredae subiecta. Fana et VI.
sacella alia extra Monasterium, Walkenredae subiecta. Ecclesiae parochiales et sa- VII.
cella, quae Walkenreda ruri sub se habuit. Fraternitates Walkenredensis ecclesiae. Se- VIII. IX.
pulturae celebriores et anniuersarii siue memoria ecclesiae Walkenredensis. Monu- X.
menta prisca ac recentiora in monasterio, vbi de reliquiis, anathematis, picturis, et aliis agitur.

In libro autem III. a pag. 455. quae sequuntur:

Cistertiensis ordo. Qua occasione ille in CAP. I.
Walkenredam admissus. Abbatis vetero- II.

Q Cam-

Campensis in Walkenredam antiqua, sed hodie abrogata auctoritas. Genesis item ac propagatio monasteriorum Cistertiensis, instituti per Saxoniam et Slaviam potissimum
III. *in tabula monstrata. Cistertiensis disciplinae in monasterio occasus, et novae doctri-*
IIII. *narum scholae successio. Eliminatae Cister-*
V. *tiensis disciplinae tentata restitutio. Inuasio Cistertiensium in Walkenredam, et novi*
VI. *Abbatis constitutio. Walkenredenses ab inuasoribus in exilium acti, sed post insecu-*
VII. *tam fugam mox redeunt. Abbatum Walkenredensium electio, benedictio, cessio, siue*
VIII. *remotio. Abbatum monasterii Walkenredensis in imperio et ordine Cistertiensi dignitas, praerogatiua, et vtrobique officium*
VIIII. *eorum. Abbatum Walkenredensium amic-*
X. *tus sacer, sigilla atque insignia. Libertas Monasterii, quam Innocentius Papa III.*
XI *Henrico Abbati largitus est. Notationes, quibus Innocentii bulla vberius explicata, il-*
XII. *lustratur. Priuilegium Martini PP. V. quo Walkenredenses sacramenta ecclesiastica omnibus familiaribus suis, tam in monasterio,*
XIII. *quam in Grangiis possunt ministrare. De*
XIIII. *indulgentiis Monasterii. De maioribus minoribusue monachorum in monasterio offi-*
XV. *ciis. De veteri ac recentiori munere Prioris.*
XVI. *Volcuini Priorum Walkenredensium principis*
XVII. *gesta ac scripta. Continuatio Priorum Walken-*
reden-

redensium. Liborius Hirs, primus post repurga-
tam in monasterio religionem procurator s. Pri-
or, cui per tempus aliquod in munere substitu-
tus Lucas Crusius. Sebastianus Bolemannus XVIIII.
secundus post religionis mutationem Prior.
Henricus Ecstormius tertius Prior, Ecclesia- XX.
stes et scholae Rector. Friderici Hilde- XXI.
brandi quarti post Monachos Prioris vita XXII.
fortuna ac gesta in monasterio. Michaelis XXIII.
Praetorii ultimi Priorum VValkenredensi-
um vita, gesta et obitus. Subpriores VValken-
redae celebriores. Cellerarii s. Cellarii ce- XXIIII.
lebriores. De Bursariis, Camerariis et XXV.
Custodibus monasterii. De mediocribus ac XXVI.
minoribus in monasterio officiariis, Infirma-
riis sc. Cantoribus, Furnariis, Grangiariis,
et Frumentariis, Sculteis item, et magistris
operum, Fratrum, vineae et marstalli.

Leukfeldi antiquitates Walkenredenses

Haec equidem eo mihi studiosius memoranda putaui, vt peruideant, qui legunt: quid distet inter hunc Hofmanni librum, adcurate et eleganter, mistis interdum eruditionis variae floribus; et non sine rerum atque verborum delectu, conscriptum: atque illum desultorium, quem eodem ANTIQVITATVM WALKENREDENSIVM titulo, vernaculo sermone a C. n. MDCCVI. edidit Ioh. Ge. Leuckfeld. In quo conficiendo is calamo exaratis Hofmanni libris et membranarum congerie,

liber nullius pretii, et aliena compilando

scrinia inquinate scriptus. non vsus, sed abusus: vulgo protrita inde nullo hausit delectu: eruditionem aliquam quae spirabant, cum minus caperet, vt abiecta reliquit: contra ad explosas Eckstormii fabulas, quidquid moneret Hofmannus, relapsus: quam ille repurgatam instituerat historiam, ex alienis scriniis, suo nomine, aliam, sed et inquinatam, dedit. Quod vt animaduerti, merito dolebam Hofmanni vicem, cuius commentariis idem prope contigit, quod is ante in Eckstormii chronico detexerat, atque, vt decuit, reprehenderat. Scilicet Eckstormius Letzeneri librum Germanicum Latine: Leukfeldius Hofmanni Latinum edidit Germanice. Par vtriusque foret ratio, nisi hic etiam cautior, tum maiorem, quam ille, libro nouitatem, ordine impeditius confuso, multis rebus demtis, plusculis additis, conciliasset: tum etiam prouidisset, ne non laudato semel et iterum fonte, e quo aquam sibi petierat, abiret. Verum et saepius multo indicasse auctorem, atque speciatim, decuit: et nefas est; tanta licentia in anecdota doctorum hominum scripta, abutenda pro lubitu, et corrumpenda, inuolare. Quod sane idem est, ac si supprimas: maius etiam crimen, quam si tuo nomine aliena, nihil mutando, inscribas. Hoc enim pacto supersunt tamen quae bona sunt: illo, me-

Hofmanni commentarios idem fatum mansit, quod Letzeneri. Laudauit Hofmannum cautus, sed generatim. At sic agi cum libris anecdotis non decet.

meliora tuis, quando et haec cum tuis emere ſe lectores ſperent, omnino pereunt. Debuerat ergo Leuckfeldius, Hofmanni libros, nulla parte mutilos, ſi dubitabat edere Latine, ad verbum conuertere: et ſi quid noui ſibi videretur addendum, in ſeparatis commentariis, aut adnotationibus, id exhibere. Multa ſunt, quae peccantur in hanc partem, non tam ab eruditis, quam ab ineptis eorum aemulis. Illi enim plerumque probe ſciunt, ne ſingula quidem dicta, multo minus totas lucubrationes, impoſito nomine ad ſe trahere fas eſſe: at iſtos ſi qui adcurate adhuc moneant, quid audere liceat in operibus alienis, quid minus: legibus euidenter propoſitis, et exemplis probabilibus eorum, qui peccando ridiculum cordatis ſaepenumero debuerunt: ii mihi vero operae pretium facturi videntur. Quandoquidem, qui de plagio litterario adcurate ſcripſerunt, viri eruditi, ſed extra terminos tamen, quod ſciam, iureconſultorum, huic rei ſpeciatim nondum ſatisfecere. Dubitandum autem non eſt, quin haec res in eo genere ſit, quod falſi crimen in iure dicitur. Poterit ergo hac inſcriptione ad iudices deferri, et quaeſtiones aduerſus eum exerceri, ſi quis alienis lucubrationibus nomen ſuum auſus ſit praefigere. ne putet iſte miſer imitatorum cho-

Quomodo conuerti eos fas ſit.

Delictorum, id genus frequentia.

Deſiderantur ICC. hanc in partem ſcripta

Quod crimen ſub furtis exſtet ſcriptorum.

Sed deferendum hominem miseriis. Apuleius adductus et emendatus.

rus, sibi nihil omnino praeter cachinnos timendum esse. At enimuero tu, stomachose, sacratas armatasque leges minaberis: nec parces egenti, qui de sui agelli foecunditate desperans, ex alieno petere, quod iuuet, laborat? *Pariter enim*, ait Apuleius, libro II. Floridorum, *vt qui herediolum sterile, et agrum scruposum, meras rupinas et senticeta, miseri colunt: quoniam nullus in tesquis suis fructus est, nec vllam illic altam* (vulgo, *aliam*, male.) *frugem vident; sed*

Infelix lolium, et steriles dominantur auenae:

suis frugibus indigent, aliena furatum eunt, et vicinorum flores decerpunt; scilicet, vt eos flores carduis suis misceant: ad eundem modum, quisque virtutis sterilis est. Alii, *qui suae virtutis*, ediderunt: vtrumque non male. Recte vero monuisti, o mi cordatissime Luci. dandum aliquid est vicinorum egestati: nec decet ingenium bonum tam paupere censeri redditu, quin facile ferat vnum et alterum, ex iis qui clanculum praetereunt, suis altos frugibus.

* * * * * * * * *

Inconsultus amici, in caussa, quae simili videri posset, error.

Haec meditatio cum aliquanto latius me proueheret, quam moris mihi in hisce noctibus; in memoriam venit viri, ingenio, rerum vsu, gestis honoribus commendabilis, nec litteris non tincti: non hoc tamen loco,

sed

ſed alio potius, cum laude, ſi per illum licuerit, mihi nominandi. Cum eo mihi ab aliquot annis dulciſſima fuiſſe non conſuetudo ſolum, ſed et neceſſitudo, videbatur: et poteram equidem, pro mentis, quam iuuat inlibatam ſeruare, ſimplicitate, eum mihi beneuolentiſſimum credere, et officiis intercedentibus perpetuum obſeruare: ſi, vt natura bonus eſt, antiquum potius cum animi candore obtinere; atque ſanctam inter nos fidem colere: quam vſu aulae continenti a vero motus, ad ſimulationem verti viſus eſſet. Eundem ego nuper, ſuo quidem, at quam vellem innocenti, errore, in eam aliorum de ſe exiſtimationem adductum eſſe dolui: quaſi librum, communi vtriusque cura, et ſuaſu paratuque potiſſimum illius, ſed meis ſpeciatim vnius lucubrationibus et ſtilo, ad iuuandos reipublicae ſtudioſos, concinnatum; atque eius ſuaſu pariter, ac mea voluntate, qui nondum ſatis elaborato inſcribi refugiebam, *ἀνωνύμως* editum: ſibi vni oblique voluerit vindicare. Poſtquam ſecundum eius volumen, me ſtudiorum cauſſa abſente, fruſtraque prohibente, reiectis, additis quae libuit, totum immutauerat: et, praepoſito ſuo nomine, emiſerat. Caeterum de me, vel in praefatione, ne verbum quidem. Quo factum eſt, modo ne et adfectatum eſſe videatur: vt haud difficulter

 illi

illi mixtim omnia tribuerentur. Quod passim et nunc fit, et fiet in posterum illis, qui non intima rei gestae norunt, auctoribus. Poteram dissimulare ego: in amici praesertim gratiam. emergeret per se valida veritas. nec tanti mihi vnquam haec opella. Perdideramus, quas in eam impendimus, noctes. facilis iactura. Superest ingenium. Restat scribendi melior longe et infinita materies. Tamen amicorum multi inaudierant, meae Thaliae calamis illud concinnatum. poteram videri finxisse, ni defenderem. Darem ergo amicorum existimationi, quod mihi negaueram. Distuli nihilominus. quanquam monerent quidam, aduerso mihi animo factum. Cui rei ego difficulter primum fidem esse adhibendam censui: deinde, quod in hac caussa eius erratum videbatur, quam potui, in mitissimam partem interpretatus; nec moribus nostris, nec maioribus, nec aliorum de vtroque opinione, dignum reputaui: vt aut alterum, ad detrahendum alteri, tale quid ausum esse, crederemus; aut, si quid factum maxime, id ne pro amicitia tolleraremus; aut, sin et indignatio cohiberi non posset, in publicam saltem altercationem vnquam erumperemus. Litteris ergo, pro eius in me officiis, amice et adcurate scriptis, caueret eam famam, orans, et quod impen-

Non temere creditus.

Epistolis medela parata.

pen-

pendebat, auertere conatus: euitare tamen omnino non potui, quin aliquid eius rei emanaret. Interim ad me datae sunt illius modo contentiosae, modo et vtrique honorificentissimae epistolae: a me redditae contra semper lenissimae. nondum enim in animum induxeram, vt putarem, eo facto prudentem mihi detractum iuisse. Conuenit tandem: vt nihil fieret, dum ego veritatem publice testatus et amice, inuidiam facto eximerem. Verum, seu litteris constatura fides non fuit; seu inprouisus intercessit error: ea nouissime in hanc rem publicata sunt, quae et veritatem hac in caussa obnubunt omnem, et vehementer id, quod nollem factum, si ab illo proficiscantur, arguunt. Vestra sacra propugno, o amicorum deae, Charites! o fides! me certe nullo modo. Quantillum enim hoc est, vt laborem. Igitur; simul, quod ipse per epistolas a me petiit, rem vt gesta est, enarrarem, feci simul, quod in litteris meis ego saepicule scripseram, iam et in hoc libello, (cui meram inesse pacem, nullas vsquam iras, faciles iussere Musae,) repetendum leniter putaui: vt quam amicissime illum monerem: si quid in istam partem peccatum; ponat aliquando personam: serio redeat in gratiam: nolit aliud sibi parari, nisi verum et proprium decus: abiiciendos

Sed pene frustra.

Sacram fidem, non nos, defendimus.

Amicissimum consilium.

 mascu-

masculе decernat, illos miserorum fucos: nitatur sua virtute: atque sic vtatur me amico, et non spernendo fortassis meritorum praecone: sin is meus error est, vt, quod scientem prudentemque fecisse non appareat, iniuria de eo sim suspicatus; quae iustissimam tamen suspicandi caussam dederunt, ea iubeat tolli ac retractari: monstret, nihil factitatum, praeter fidem dictis et litteris confirmatam. iam nihil erit, cur ego meam ipsius lapsionem non protinus prodam, atque cum eximia viri laude excusem.

Cur hoc loco. Id quod eum in finem, prout me argumenti cogitatio huc detulit, hoc potissimum loco communicandum cum lectoribus putaui: ne quis ex iis, quos haec gesta non fugiunt, opinetur; aut contradixisse nos temere, aut simultatem eam ob caussam suscepisse, in qua equidem amico, cuius tot exstant in me bene merita, quoad per veritatem licet, vltro deferendum esse semper statui.

Lenissima peroratio. Fortassis et in posterum dolendum magis quam irascendum putabo; nisi is mecum optima fide egerit, et, absit omen, homini aperto, quod facillimum est, illuserit. Venia quidem, puto, iuuenili errori facile parata erit, si quid peccauimus, in coniectura de eius animo facienda. Verum ipse suae famae, quod nolim, maculam inuret, si hoc ingenio vir, his meritis, his erga me beneuo-

neuolentiae testimoniis, ex angusta pro aetate ingenii nostri copia, praeter atque concessum est, aliquid decoris sibi accedere vnquam constituerit. Eius erroris ne tunc quidem me auctore arguendus: sed me-tuo, ne ab aliis, vel inuitis nobis. Parcemus ergo quoad licet, quod vnquam gratissimum erat auribus, amico nomini: metuimus tantum, quod amantis est: necdum aliter, nisi bene speramus. Quin aliter agis et tu, o bone? quin in sola virtute, qua inanis, opinor, non es, spem omnem ponis. Hac itur ad gloriam, o viator, non alia. Caeterum, non quid tibi negarim, sed qua mente, specta: quam non inuidens tuis laudibus; quam tibi prospiciens. noli eo esse animo, vt quid te dictorum a bono bonum laedat. Moderare cupiditatibus. Quid spes, iras, caeteras adfectiones, maiores concipimus miseri mortales, quam pro naturae modulo?

Heu, vitae breuitas
Spem vetat incheare longam.

OBS. XVIII.

OBS. XVIII.

DE NICOLAI MACHIAVELLI HISTORICI FLORENTINI IMAGINIBVS

Nondum hoc loco apologia datur:

INſtitueram, vt Hier. Cardani, ita et Machiauelli, iuſtam defenſionem, in hiſce noctibus, vernacula lingua conſcriptam, exhibere: ſed eorum, quae pro eo dicenda ſunt, multitudine obrutus, non potui hoc argumentum adeo breuiter comprehenſum dare, vt hic iſti ſcriptioni locus eſſe poſſit: praeſertim, quando incommodum viſum eſt, quae vna legenda ſunt, in pluribus noſtrarum obſeruationum ſpeciminibus diſſipata proponere.

ſed promittitur ſeparatim excudenda

Separatim ergo excudi iubebo Machiauelli illam defenſionem: ita tamen, vt cum hoc libello et comparari poſſit, et haberi. Ibi de moribus viri, de ſcriptis, de his, quae aduerſus illum iactantur, diſpiciemus:

De imaginibus iam nunc ſolis.

at hoc tempore, de imaginibus eius tantum. Trifariam equidem vultus eius viri typis deſcriptos inueni: nec aliis lineamentis vlla eius imago, quod ſciam, prodiit.

Quae tres ſunt

Tres illas, vt licuit, ſi non ſubtiliter, adcurate tamen exſecuti ſumus.

Prima e Iouio:

Optimam atque fide digniſſimam, vt et quam reliquae rariorem, maiore ſpatio in ſuperiore paginae parte exhibuimus. Dederat illam P. Ioui-

us

us in elogiis, ligneo typo Tobiae Stimmeri manu incisam. Habetur etiam ante PRINCIPEM Machiauelli, vt is a Sylu. Telio Latine versus, prodiit cum aliis quibusdam scriptis, Basileae ex officina Petri Pernae A. C. N. cIↄIↄLXXX. octonis paginae partibus. Aperta hic frons, oculi acuti, nasus pene aduncus, oris species valde depressa. vultus hominis ad senium vergentis; quem non amabilem dicas aut suauem: at facile tamen viri et ingeniosi, et acris, nec insulsi, et irrisoris esse, intellegas. Quam infra primam posui imaginem, e Boissardi est iconibus: hic vnde sumserit, non liquet. Secuti eam deinde plures, qui his potissimum lineamentis Machiauellum pinxerunt. Inprimis eleganter eam caelatam dedit Amelotius, ante eam, quam concinnauit eleganter, principis Machiauellici interpretationem Gallicam. Hac iuuenis pictus esse videtur Machiauellus; ideo succiplenior, oculis apertis magis, et ore prominentior. Sed et pictoris artificium et adcuratio desiderari posse in hac imagine videntur: ne igitur temere fidem adhibeas. Iam quod ad tertiam imaginem, ex operibus eam descripsimus, quae Italice Venetiis A N. C. cIↄIↄL. coniunctim prodierunt. decrepitus hic Florentinus noster, vultu rugis nimium defor-

Secunda e Boissardo:

Tertia ex operibus sumta.

mi

mi: nec tamen inepte, et ita pictus est, vt inter hanc, et Stimmeri effigiem, magna se prodat similitudo. Etiam haec denuo haud ita pridem caelata, libroque praefixa, prodiit; verum qui caelauit, nec commissuras vmbrarum calluit, nec extremitates linearum exsequi, vt oportuerat, sciuit. Nequid et hic peccaretur, mea has imagines manu aeri mandandas sumsi: quae si oculis minus blandiri censeas: vt horrida, vera tamen partium lineamenta, puto, repraesentabunt. Quibus vtare, vt voles, lector, licet. Caetera alio tempore.

OBS. XVIIII.

DE VITA ET SCRIPTIS HERMANNI COMITIS A NVENAR PRAEPOSITI COLONIENSIS

I.

Nomen Com. a Nuenar. HErmannus Neuenarius, sacri Romani imperii comes, vt aliis scribitur, *Nouae Aquilae*, quia neu Germanice, est, *nouus*, et ar, *aquila*; beato illo seculo, cum litterae per Germaniam renascerentur, reique Christianae simplicitas et libertas restitui coepisset, inter principes viros virtutibus, consilio, litteris, clarissi-

Studia, et amicitiae.

rissimus extitit. Reuchlinum maxime aduersus barbariei conscriptos fratres Coloniae tuitus, familiariter vtebatur plerisque, qui harum erant partium, praeclarissimis viris. inter quos Huttenus, Peutingerus, Pirkheymerus, Camerarius, alii:

Animae, quales non candidiores
Terra tulit.

Gloria eius hodie non promeritis ampla.

II. Decantatissima est, in illius temporis scriptis, viri fama. testatissimum est etiam, non pauca illum scripsisse. Verum, nec de tanti exempli viro sat liquido constat, quo anno sit natus, quoue e viuis sublatus: nec scripta eius, aut reuiuere coniunctim iussa, et sic ad nos translata, aut quae fuerint a quoquam sat adcurate adnotatum est. Adeo, vt praeter eius *narrationem de origine Francorum*, quae cum Eginhardo aliquoties prodiit, vix aliquid adhuc in indices eruditorum relatum inueniatur.

nec scripta in manibus studiosorum.

Vnde id genus librorum interitus.

III. Scilicet eius temporis eruditi, non vano splendori et gloriae, quas res hodie captamus passim, sed veritati, modestiae, vtilitati lectorum vnice seruientes, minutos admodum libellos emittebant, nullo extra lenocinio, sed solo interiore rerum pretio commendabiles. Hi viles tum reputati et leues, facile abiecti, lacerati, neglecti: ipso rerum fato, vermibus, mucore, igni absumti, euanuerunt. vt hodie id ge-

nus

nus rariſſima ſcripta, inter eruditos ſi venum exponantur, auro contra cara non ſint. Eadem quoque ſors, puto, Nuenarii noſtri libellos manſit. Latent certe, latebuntque: dum aut alius, aut noſtra certe quantulacunque induſtria, pulueribus alicunde et obliuione ea eximat. Obteſtor eruditos, vt, ſi quid habent, me ne celent. Dolet enim tanti viri cauſſa, qui tot virtutibus, tot ornamentis, vix e tenebris hodie nomen ſuum vindicat.

Conquirenda quae oculos euaſerunt.

Nec imago viri in promtu.

IIII. Taedet etiam imaginum in ſcrinia noſtra congeſtae copiae: quae tot ac tantillos homines moleſte obiicit, Nuenarium tamen meum mihi non exhibet. Coepit haud ita pridem perplacere viri ingenium: inceſſit cupido reſtituendae eius memoriae: ſed monumenta deſtituunt. Dabo tamen ingenue, quae librorum noſtrorum exhibent loculi.

Tempora naſcendi obituſque coniectura eruuntur

V. Natus eſt, opinor, Nuenarius, intra annum cIↄccccLxxx. et cIↄccccLxxxx. mortuus certe Auguſtae Vindelicorum, in nobiliſſimo illo totius Germaniae conuentu, a C. N. cIↄIↄxxx. quinquaginta annis, vt coniecturam facio, minor. Error igitur erit in ſtemmatum ſcriptoribus, qui vixiſſe tradunt a. cIↄIↄxxxv. De mortis tempore conſtat ex epigrammate Camerarii, quod mox adducemus. Editum eſt illud Noribergae

bergae cIↄIↄxxxi. at anno ante, cIↄIↄxxx. *Kalendis Iulii* Bilibaldus Pirkeymerus Comiti Neuenario, libellum suum, qui inscribitur, *Germaniae ex variis scriptoribus perbreuis explicatio*, epistola praefixa dicauerat. Paullo post, anno cIↄIↄxxxii. mense Februario, fratris filius, eiusdem ac ille nominis, Herm. a Nuenar, psalmos patrui, e schedis iam demortui, edidit. Vt ex his dictis facile pateat, decessum e vita incidisse in annum cIↄIↄxxx.

VI. Hunc autem Camerarius maior, eodem libro, e quo dedimus etiam Ioh. Schvvarzenbergici et Hutteni epitaphia, eleganter, et comico stilo, deflet: his versibus. *Nuenarii epitaphium e Camerarii libro.*

HERMANNO A NEVENAR COMITI EX VBIIS

Cui gens Nouaquila nomen Hermanno fuit
Rerum peritus plurimarum, et artium
Doctus bonarum, a patria hic procul iacet
Fato peremtus ante tempus flebili
Augusta in urbe Vindeliciae, quo suum
Secutus, haud reuersus domum est, principem.
Morte auferuntur undique extincti boni.
Quid fiet igitur? quid? subibunt mali.

VII. Quod ad scripta Hermanni a Nuenar, non princeps tantum Eginhardi annalium editio, cum eius copiosa et elegantissima ad Carolum V. imperatorem prae- *Edidit N. annales Francorum.*

fatione, ac narratione de origine Francorum, extat: sed repetitus is liber est, vt equidem illum nactus sum, Coloniae ap. Io. Birckmannum anno 1561. duodenis paginae partibus. hoc titulo: *Annales regum Francorum, Pipini, Caroli Magni, et Ludouici: ab anno 741. vsque ad annum 829. Aut. quidem incerto, sed docto, Benedictinae religionis monacho. Item, Caroli cognomento Magni, Imperatoris occidentalis primi, vita et gesta. Autore Eginhardo Germano, ipsius Caroli Alumno.* Sequitur a pag. 3. ad 18. lectu dignissima ad Carolum V. epistola, in qua etiam multa egregie de Gallis atque Francis dicuntur. Placet hic inprimis, quod non tantum

repetita eorum editio.

epistola N. ad Car. V. Adducitur Nuenarius.

- - *laudator temporis acti,*

sui aeui studiis adquiescit. *Iamdudum siquidem*, inquit, *per Germaniam, pullulantibus passim ingeniis, mira vbertate res literaria propagari coepit, ita vt non absurde Horatianum illud Germani de se iactare possint.*

Venimus ad summum fortunae, pingimus, atque
Psallimus, et luctamur Achiuis doctius vnctis.

de or. Francorum libellus:

Hanc excipit a pag. 19. ad 40. laudata nobis ante, *Breuis narratio, de origine et sedibus priscorum Francorum.* Deinde *annales*

les, ad pag. 269. ſummis ad marginem perpetuis illuſtrati. Poſt, a pag. 270. ad 295. ante vitam Caroli, Lamberti Venradii praefatio, ſcripta Coloniae 1561., habetur. non inelegans ea quidem, nec indocta: ſed tota in commendando vnius principatu prae republica, verſatur: leuiſſimis, vt ſolet, argumentis mixtis. interdum tamen cernit acutius auctor. verbi cauſſa, pag. 291. pro re Germanorum animum oſtentans, *Falſa*, inquit, *Italorum quorundam, aliorumque commenta rideamus, qui Stephani Romani Pontificis donatione noſtris imperium eſſe oblatum fabulantur: quum rerum ſcriptores hunc ſui Pontificatus confirmationem, a Ludouico, Caroli filio, altero imperii ductore, ſibi per legatos petiuiſſe, teſtentur.* Deinde legitur Caroli vita per Eginhardum, ſummis item ad marginem ornata, et poſtremo index. Quem libellum, quia fortaſſis hodie rariſſimus, at recognoſci tamen dignus, ſi tibi deſcriptum, ſicuti fecimus, proponeremus, lector; futurum putauimus: vt id nemini, niſi rei librariae plane incurioſo, poſſit diſplicere. Iam ad alia Nuenarii ſcripta.

L. Venradius laudatur et adducitur.

VIII. Praeter eam Eginhardi editionem, quod iſti tribuas, in noſtris ſcriniis non reperitur, niſi alius libellus hoc titulo: *Pſalmi omnium ſelectiſſimi, adflictis conſcientiis*

Carmina Nuenarii.

ac Deum inuocantibus, non uulgariter utiles, Latino carmine redditi per Doctiss. uiros, ac Dominos D. Hermannum Nouae Aquilae Comitem, Philippum Melanchthonem, Helium Eobanum Hessum, Iacobum Micyllum, Vincentium Obsopoeum, Petrum Phernторphium. Hagenoae in officina Iohan. Secerii Anno M.D.XXXII. Mense Martio. In hoc habetur pag. A. 3. b. epistola Hermanni iunioris Nouae Aquilae Comitis, ad Fridericum episcopum Monasteriensem, qua huic iste psalmos patrui dicatos voluit. Sunt autem a Nuenario carmine heroico Latino redditi psalmi, 103. 104. 41. 37. 97. 137. 90. 143. deinde elegiaco, *canticum Ezechiae ap. Esaiam cap. 38.* et Psalmus 2. Pagina C. a sequitur, *Passio Christi ab eodem Comite Hermanno Nouae Aquilae in septem horas digesta.* quae quatuor paginis absoluitur. Et hoc est illud poemation, quod Conr. Gesnerus, in Bibliotheca, cum Ge. Fabricii hymnis prodiisse testatur. Caeterum is de hoc psalmorum libello nihil habuerat compertum. Magno autem spiritu scripti sunt hi versus. Sic enim, vt exemplo haec possint esse, orditur psalmum CIII.

Psalmi, quos versibus expressit

Item Passio Christi. de illis nihil compertum Conr. Gesnero.

Exemplo sunt, de mascula illius eloquentia, versus aliqui.

Spiritus interne uegetans mortalia membra,
Et quaecunque meo latet abdita corpore uirtus,

Lau-

Laudes prome Deo coeli, terræque potenti,
Nec Lethea tuos capiant obliuia sensus.
Quin potius meritas grates, laudemque repende
Illi, qui scelerum quum sit iustissimus ultor,
Non arcere malos uoluit, nec plectere sontes.
Sed uelut ægrotis medicamina blanda propinans,
Morborum causas, nocumentaque dira recidit.

et hoc pulchrum :

Nam neque pro scelerum magna grauitate rependis
Pœnarum pater alme uices, nec uerbere nostras
Supplicioue premis genitor mitissime culpas.
Quantum conspicuus terræ supereminet æther,
Aut quantum Eoo scandens e gurgite Titan
Distat ab Hesperiis ubi præceps mergitur undis,
Vim scelerum a nobis tantum Deus ipse remouit.

et illud :

Sed quid quæso hominis uita est? quæ graminis instar
Illico flaccescit: proprio spoliata decore.
Nam ueluti pulchris depictæ floribus herbæ

Quas producit ager nullo proscissus aratro,
Sic abit atque perit mortalis gloria uitae.

Caetera eius scripta, partim leuiter memorata:

VIIII. Praeter haec scripta, et epistolas, quae cum Reuchlini extant, memoratur et *oratio ad Carolum V.* et *commentariolus de Gallia Belgica,* quae nos tamen non legimus. Testatus est etiam Gesnerus, *Annotationes* illius *aliquot herbarum* , et *formulam herbarii,* atque *de morbo sudorio,* scriptum quoddam prodiisse. quae plenius in eius Bibliotheca legas, licet. At enim vereor, vt hi omnes Nuenarii libri sint. haec quidem certe et minutula sunt, nec multa. cum tamen alii testentur, Nuenarium multa scripsisse. Sane Hermannus iunior, in praefatione laudata, *non pauca monimenta edidisse,* ait. et Pirckheymero videbatur, et *semper parturire,* et *nil nisi delicias parere.* quod in ea epistola, quam supra indicauimus, legitur. Mature nimis e vita discedens, praeter psalmos, etiam alia anecdota reliquerat: quae, an fratris filius, vt promiserat, excudi iusserit? non liquet.

partim desiderantur.

Electa quaedam de gente illorum comitum.

Quando extincta

X. Caeterum hic Hermannus iunior, Guilielmi iunioris filius, etiam, vt videtur, litteras sciens, sine prole mortuus est, si stemmatum scriptoribus credimus, anno cIↄIↄLXXVIII. A. cIↄIↄLXX. certe in viuis adhuc fuit, et imperii Germ. recessui , comitiis eo anno Spirae habitis, subscripsit. Defecit

ea

ea gens a. CIƆIƆLXXXVIII. in Adolpho, de quo ſic adnotatum repperi apud Eliam Reuſnerum in iſagoge hiſtorica pag. 627. *Adolphus Comes MOERSENSIS et NVENARIVS occupat Noueſium 1585. pulueris tormentarii flammis extinctus Arnhaemii 1589. 3. Oct.* Hermannus iunior iam ſcribebatur: Graff zu Newenar und Mörs, et ante alius in receſſu Spirenſi anno 1542. nomine Chun, (Cuno an Conradus, an Humbertus, quod Germanice eſt, Humbrecht? ſi enim illud: nihil illius ſtemmata.) etiam, Graff zu Biernberg vnd Newenar. Quid plura? nimis iam obſcurae extinctae dudum gentis res. Haec ergo ſufficiant de comite clariſſimo dicta, dum plura ſuggerunt monumenta colludentes muſae. interim tu, lector, vale.

El. Reuſnerus adductus.

Caetera obſcura.

* * * * * * * * *

EN tibi, lector, quam non multo ante laudauimus Hermanni iunioris epiſtolam. Namque quod inde quaedam intellegi poſſunt, quae vitam patrui, Hermanni maioris, illuſtrant, adiungendam eam hic putaui.

REVERENDIS. ATQVE ILLVSTRISSIMO Principi ac Domino, Dn. Fridricho, Electo et confirmato, Epiſcopo Monaſterienſi, ſuo Dn. clementiſſimo, Hermannus Nouae Aquilae Comes S.

In grauem me luctum, illuſtriſſime princeps, obitus patrui mei clariſſimi ſane viri coniecit, unde me tandem duo potiſſimum extraxere. Alterum, quod

diuus Paulus doceat, ne de his qui obdormierint doleamus, quemadmodum et cæteri qui spem non habeant. Alterum, quod quanquam patruus meus inuidis fatis concesserit (et est omnibus semel calcanda uia leti) tamen immortali nomine uiuat in animis hominum, multoque magis in monumentis suis, quæ quidem ille non pauca edidit ære multo perenniora. Aliquot etiam adhuc inter chartaceam illius supellectilem latent, quæ si queam a lituris relegere, in gratiam studiosorum libenter ædam. Quod cum nuper facere cœpissem, forte aliquot psalmos reperi, quos ille a grauioribus studiis, negotiisque fessus, aut inter equitandum, aut nauigandum, aut ambulandum, animi causa canens carmine ligauit. Qui quanquam extremam manum nondum sensissent, tamen cum viderentur indigni qui intercidérent mea negligentia, volui hos quoque in lucem emittere. Hos igitur tuo nomini dico, clarissime princeps, orans et obsecrans, ut quo sunt inabsolutiores, eo tu maius patrocinium tuum adhibere uelis. Vale, ac me nepotulum tuum, quod facis, paterno amore prosequi pergas.

Hactenus ille. Alio tempore dispiciam, quomodo defendi possit a Nuenario, quod criminis intentauit Ger. Vossius de Historicis Latinis libro II. cap XXVIII. pag. 302. edit. Francof. Sane cum Nuenarius, quantum mihi adhuc liquet, non vitam Caroli Magni, sed annales tantum, incerti tum habitos, post Adelmo, denique Eginhardo tributos, primus ediderit: nec de his eo loco Vossius, sed solum de vita Car. M loquatur: valde equidem vereor, ne error viro doctissimo ex eadem Eginh. editione, quam supra §. VII. indicauimus, subrepserit: qua in opinionem deduci facillimum, vt annales, ita et vitam, ab illo editam esse coniunctim. Qua de re tamen diuersae singulis operibus praemissae praefationes mihi contrarium probauerunt.

OBS. XX.

OBS. XX.

DE SANNA LIBELLI QVO DISPVTATVR *MVLIERES HOMINES NON ESSE*

Libellus ille, quo quondam disputatum incerto auctore, *Mulieres non esse homines*, merus ingenii lusus est: nihil in hoc ab initio ad finem vsquam serium: nec pensi quidquam habet auctor, quae dicat: ait, negat, vt lubet, idem: dum euincat, ridiculos esse Socini sectatorum et anabaptistarum, vt vocat, argutandi modos, quibus negare praefracte ipsi visi sunt, quidquid in sacris litteris expressum non est. Multi tamen non senserant argumenti nasum. Publicatus primum liber est a nato Christo MDLXXXXV. non expresso, vbi excusus. Eodem anno X. Februarii, agnoscis, quam festinato, SIMON GEDICCVS, theologus, aduersus illum Halae Saxonum conscripsit, *Defensionem sexus muliebris*: stomacho, quem conceperat, abusus; nullo iudicii acumine. Quod nobis statim, cum inspiceremus, visum, subodoratus est ante acutissimus BAELIVS, in indice critico, vbi de Gedicco: quem hoc vno se argumento nosse professus est. Verum quod is breuiter sententiam dixit, nec adduxit, quibus ea probaretur, testimonia: futurum putaui, vt aliquid inde ad lectores vtilitatis cum oblectamento redire possit, si excerperem quosdam extantiores ridiculi argumenti iocos, et vanas, atque vmbris intentatas eius, qui refutauit, iras. Quo et cordati legant, quod iuuet: et irasci faciles, propensique ad vituperan-

Quam lusdat is liber, aduersus Socinianos inprimis compositus

Quidam non intellexerant, et refutauerant serio.

laudatus Baelius.

nostrum consilium.

perandum, quae sat parum intellegunt: vnde eaui magis abire possint. Quo ego vtor, libri exemplum, typis exscriptum est, *Hagae-Comitis a. clɔɔcxxxxxiii.* bis atque decies diuisa pagina: hoc titulo. DISPVTATIO PERIVCVNDA, *qua anonymus probare nititur, MVLIERES HOMINES NON ESSE. Cui opposita est, SIMONIS GEDICCI sacros. theologiae doctoris Defensio sexus muliebris, qua singula anonymi argumenta, distinctis thesibus proposita, viriliter eneruantur.* Insulsissime, vt solet fieri, addidit libellio, *Editio nouissima.* quasi non quaeque, vt excuditur, dum insequuntur aliae, fit nouissima. Iam patescet irrisio hominis, vt mihi videtur, Poloni, et Romanis sacris addicti, sed vere leuis, et nimis acri interdum ioco gauisi, aduersus omnes qui diffident a Romanis: si e primis thesibus vnam et alteram, cum vltima, vel mutilas, ne nimium moremur lectores, proposuero. *Cum in Sarmatia,* inquit th. 1., *vt in campo omnis licentiae, liberum sit credere et docere, Iesum Christum filium Dei, saluatorem et redemtorem animarum nostrarum, vna cum spiritu sancto, non esse deum: licebit, opinor, etiam mihi credere et docere, quod multo minus est, mulieres non esse homines, et quod inde sequitur, Christum ergo pro iis non esse passum, nec eas saluari.* et in eodem paullo post: *Praesertim cum eodem modo ex sacris literis probare possim, mulierem non esse hominem, quo illi probant, Christum non esse Deum.* et th. 3. *Si enim sunt Catholici, sinceritati meae ignoscent*

Editio libri, opinor vltima, et titulus.

Vulgatissimum notatur librorum epigramma De auctoris moribus coniectura.

Verba eius adducuntur.

potius,

potius, quam irascentur, quod ego haereticus, posito hoc principio: Nihil esse credendum, nisi quod in sacris literis expressum sit, nec mulierem esse hominem credam, cum et hoc nusquam exitet: si sint sectarii, impudentissimi sunt nebulones, quod me execrantur, quem genuerunt, et a quibus hoc principium didici. Et huiusmodi plura, vsque ad finem. vbi thesi 51. *Probaui, opinor, quinquaginta inuictissimis sacrarum literarum testimoniis, mulierem non esse hominem, nec eam saluari: quod si non effeci, ostendi tamen uniuerso mundo, quomodo huius temporis haeretici et praesertim Anabaptistae, sacram soleant explicare scripturam, et, QVA VTANTVR METHODO ad stabiliendam sua execranda dogmata. Prudenti satis* caetera. Fatemur, inest in libro leuitas, et scurrilitas: at dignus tamen non fuit, qui publice refutaretur: et theologici ordinis grauitas indigna, quae cum eo aduersario in arenam descenderet, et iis conuiciis vti deberet, quibus Gediccus vsus est. In eo praesertim ab inimico latitante haud dubie irrisus, quod tota via aberraret, nec quod impetebatur, Socini docendi modos, sed aliud longe, *muliebrem sexum*, defenderet. Quam autem Gediccus vmbris iratus,

Iudicium nostrum.

Intonet, atque leues ferro diuerberet auras;

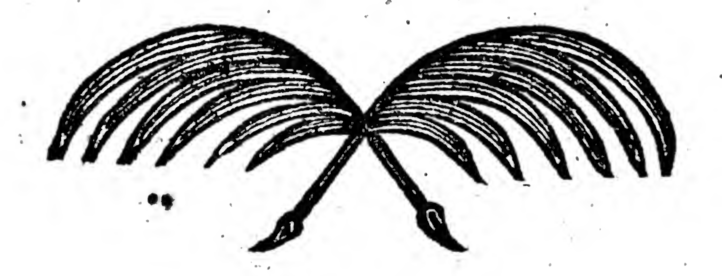
praeter titulum praefatio statim comprobat: vbi pag. m. 68. is libellus est, *famosus et blasphemus, quo natura humana foeminei sexus horrendum in modum impugnatur.*

Etiam Gediccii stomachus, e verbis eius exhibetur.

tur. improbus foetus et infelix satanae propago. Mox in ipsa defensione pag. 74. *disp. atrocissima et plane diabolica.* Sed auctor, pag. 78. *spurcissima latrina.* pag. 82. *abscede pone me Sathana.* pag. 84. *non bestia, sed bestia multo deterior. prostituti pudoris scurra.* p. 96. *fanaticus spiritus e scropha natus.* et id genus multa, qualia iam piget repetiisse. ad rem autem, de legitimis modis negandi ea, quae ad sacra pertinent, in bibliis tamen expressa non sunt: cum aduersarii sophisma vel vna facillima distinctione, inter res sacras et naturales, posset iugulari: ne verbum quidem. At auctor vere, haec deridendo, per latus Socinianorum, omnes illos impetere nisus est, qui a Romanis sacris discesserant, ipsius stilo, *haereticos.* De caetero Gediccum, qui ea inconsulto effudit impetu, famae non malae theologum fuisse constat. Quo magis monentur, qui sacra propugnasse cupiunt: caueant sibi a stomacho. Sincera animi pax et illis constet, et nobis, et tibi, quem iam valere iubemus, lector.

De re nihil

Admonitio et conclusio.

HENR. CORN. AGRIPPAE AB NETTESHEIM
effigies aeri incisa a Ioh. Fr. Christ. Halae Sax. CIↃIↃCCXXVII.

IOH. FRID. CHRISTII

NOCTES ACADEMICAE

OBSERVATIONIBVS AD REM LITTERARIAM MISCELLIS ET CONIECTVRIS EXPOSITAE

SPECIMEN IIII.

IN QVO AD REM LIBRARIAM ANTIQVARIAM HISTORIAS ITEM AD DOCTRINAM MORVM ET IVRISPRVDENTIAM ELECTA

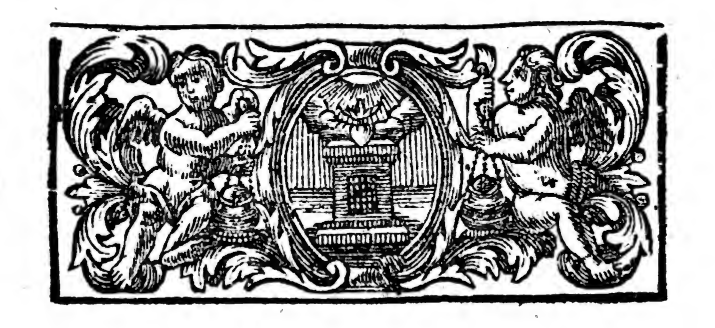
Obseruationum singularum titulos versa docebit pagina.

HALAE MAGDEBVRGICAE

A. O. R. cIↃ IↃCC XXVIIII.

Typis IOH. CHRIST. HILLIGERI Acad. Typogr.

OBSERVATIONVM TITVLI

OBS. XXI.

ELECTA QVAEDAM P. COLOMESII OPVSCVLIS EMENDANDIS ILLVSTRANDIS.

§. I.

NVperrime, vt otio abutens dulcissimo, in penitos litterarum sinus me, consuetus abdideram: peruolutare cupidius coepi elegantissima Pauli COLOMESII opuscula, quae coniunctim prodierunt Amstelodami MDCC. exiguo volumine et duodenis paginae regionibus. Statui, quod vir litteratissimus, et vna modestissimus, aliis scriptoribus, haud quidem ingratiis, praestitit; vt eorum monumenta passim interpretaretur, emendaret, illustraret, et sparsis subinde floribus ornaret: idem ego illi exhi-

Libelli editio indicatur, quo peruoluto c. p. tum consilium.

hibere officium. Quo magis et ego, quam in legendo eo libello ceperam voluptatem, repeterem: et alii ad eandem admiſſi, ſumerent inde et vtilitatem.

Iſidori lectio reſtituta.

II. Legi primum LITTERARIA viri vere ΚΕΙΜΗΛΙΑ: in quibus, cum cap. IIII. ISIDORI loca quaedam emendet et illuſtret, illud primum animaduertimus; quod pag. 12. Iſidori verba, quae extant libro XVII. cap. VII. ita ſcribenda ſint:

Malimellum,

MALIMELLVM a dulcedine appellatum. non vt Colomeſio placuit, *Melimelum.* Illam lectionem commendat quod ad manum eſt Iſidori exemplum: conſonam ſcilicet reliquis viri traditis: non et veritati. Saepius enim litteram L. geminam in illo vocabulo poſuit: inuertendo veram originis rationem, non euertendo.

vnde Iſidoro, et aliis? Duplex Iſidori error.

Quaſi *melimelum* ſit a *malo* et *melle*: non contra, a μέλι, *mel*, & μῆλον, *malum.* qui Iſidori error vel hoc refutatur, quod prima ſyllaba in *melimelum* breuis eſt, in *malo* contra longa.

Malo me Galathea petit, laſciua puella.

vt alia taceam. Is etiam error eſt, et memoriae Iſidori eo capite lapſio, quod memorante Colomeſio, *ibidem pag. 13.* exhibuit in MARTIALIS epigrammate,

Colomeſii dubium ſolutum.

- - - *haec melimella placent.*

Legendum eſt omnino, *licet*, cum editis exem-

exemplaribus : quanquam id secus videatur Colomesio. nihil in epigrammate, si Isidorum sequare, salis. Paceat contra; si *e libro XIII. ep. XXIIII.* restitutum, interpunxeris hoc modo:

Martialis adductus et illustratus.

Si tibi Cecropio saturata Cydonia melle
Ponentur: dicas haec melimela, licet.

Scilicet, mala Cydonia alias aspera et ingrati saporis, melle saturata mitescere, et per dulcedinem iam posse melimela vocari.

III. Illa etiam in Isidoro, contra quam Colomesius putauit, *ead. pag.* 13. mera memoriae lapsio errorque largus est; non sane diuersa, et quae ferri possit, lectio, quando *libro XX. cap. X.* hunc in epigramma Martialis inserit versum,

Iterum Colomesii sententia reiicitur, ob alium Isidori errorem; laborat versus.

Subducta luce altera lux tibi sum.

Desunt enim hisce verbis praeter vigorem etiam lumbi : laborant et numeri. cum vltima in *luce* produci, vt poscit metri ratio, non queat : nec concurrentes ibi vocales tolerari.

IIII. Capite XII. τῶν κειμηλίων vir suauissimus elegantissima coniectura quaesiuit, num Pudens atque Claudia, qui Romae salutem ad Timotheum, Paulo Apostolo scribenti, Ephesum mandarunt, *II. ad Tim.* 4. 21. iidem sint, cum his, quorum nuptias atque istius foecunditatem MARTIALIS duplici

Elegans Colomesii coniectura. Pudens & Claudia ap. Paulum apost.

Iidem ap. Martialem. duplici epigrammate celebrat. XIII. ſcilicet in libro IIII. et LIIII. libri XI. At vereor, ne minimum XXX. anni interſint inter epiſtolam illam Pauli et epigramma poſtremum conſcriptum. *At tempora vix conſentiunt.* Liquet enim XI. Martialis librum compoſitum ſub Cocceio Nerua, quia ad eum quaedam in hoc ipſo epigrammata: epiſtolam autem Pauli ad Tim. ſecundam quinque minimum annis ante interitum Claudii Neronis. *Inter Neronem et Neruam 30. prope anni.* Iam vero inter hunc et Neruam triginta prope numerantur anni. vt facile temporis, quod intercedit epiſtolae et epigrammati, ſi preſſius numeros ſequare, III. aut IIII. ſupra triginta conficiantur. Fuerit igitur Claudia illa Ruffina, cum ſalutem diceret Timotheo, XV. aut XX. ann. puella: ſub Nerua certe iam L. annorum anus facta, nec ter peperiſſe potuit facile, nec a MARTIALE *puella* vocari. *Martialis adductus,* Sic enim is finit pulcherrimum epigramma.

Di bene, quod ſancto peperit foecunda marito:
Quod ſperat generos, quodque puella nurus.
Sic placeat ſuperis, vt coniuge gaudeat vno,
Et ſemper natis gaudeat illa tribus.

& leuiter illuſtratus, Pium erat votum, ne efferat aut maritum, aut e filiis quenquam. Tertium autem infan-

infantem natum gratulatur maxime Martialis, quod iste numerus faustus habebatur, et legum fauore munitus. Adhuc in transcursu moneo: in primo epigrammate legi non debere, vt in editis,

atque bis emendatus.

Claudia, Ruffe, meo nupsit peregrina Pudenti,

Sed me auctore potius:

Claudia Ruffino nupsit Peregrina Pudenti.

nec enim illud epigramma ad *Ruffum* quendam scriptum verisimile; potius Claudiam a marito suo Ruffino Pudente, postea Claudiam Ruffini aut Ruffinam dictam esse. in moribus hoc fuerat, quod deinde peculiari obseruatione docebimus. nec mihi probaueris, Martialem hanc feminam, nisi id nomen fuisset proprium, *peregrinam* appellare ausum esse. Apud Graecos enim et Romanos peregrinam quam diceres mulierem, an meretricem, idem erat. monstrabimus paullo post separatim. illud ergo pro conuicio. Contra Peregrinus in nominibus virorum propriis sine dubio fuerat. Philosophum saltem hoc vsum vocabulo laudat GELLIVS *libro XII. cap. XI.* Deinde notabis in altero epigrammate editiones veteres, non aeque bono sensu, exhibere,

Claudiae Peregrina, a marito deinde Ruffina dicta.

Quot sperat generos, quotque puella nurus?

In

In eodem malim,

- - *cur Latiae pectora pubis habet?*

vulgo legitur, *plebis*. At mihi illud satius, nec putem de virginum choro *pubem* minus quam de mascula prole dici posse. Et haec pro Martiale emendando, iam ad alia.

De Mureto quaedam.

V. Cap. XIX. Colomesius noster, quod memoratu dignissimum est, refert CASAVBONO auctore, M. Ant. Mureti terrores atque fugam, cum sibi a viuicomburio, rigore Tolosani magistratus ob nefandum crimen obiectum intentato, metueret. qua narratione liquidissime resoluitur conuicium illud et illustratur, quo Ios. SCALIGER lepidissimum Mureti furtum, cum eius dolis se potissimum inuolutum cespitauisse cerneret, vlcisci conatus est. Epigramma scilicet dictauerat, quod SCRIVERIVS *in silua carminum Scaligeri pag. 24.* exhibuit, hoc modo:

Scaligeri notissimum epigramma.

In Rumetum, qui suos versus pro antiquis supposuerat.

Qui rigidae flammas euaserat ante Tholosae,
Rumetus, fumos vendidit ille mihi.

Pepercit editor nomini viri, tribus litteris loco motis. Ceterum doli illius fabula a plurimis descripta est: inprimis vero copiose

copiose et adcurate a BAELIO *in indice critico, vbi de TRABEA;* cui poetae aliquos suorum versuum adfinxit Muretus, reliquos Accio. Impeditum se his plagis ridendumque publice dedit Scaliger, in prima editione notarum sane perquam elegantium ad Varronem de re rustica. Prodierunt ap. Henr. Stephanum A. M. D. LXXIII. cum ceteris Varronis, et aliorum notis. vbi statim titulus promittit, *in libros de re rust. notas Jos. Scaligeri non antea editas.* Scripsit de his suppositiis versibus, ad primi Varronis libri verba illa, *vbi poma vaeneunt contra auream imaginem.* a pag. 211. verbis, *Plauti vero testimonia citare,* ad finem vsque paginae 212. & illa, *Illud quod in manu est agamus.* quae editio, qua destituebatur Baelius, cum in scriniis nostris adseruetur, potui hunc locum, in ceteris exemplaribus non repetitum, plenius aliquanto, quam vel Baelius exhibuit, hic inserere: nisi diffundi haec nolim. Ad illum sane metum LIPSIVS alludens sub persona Mureti, *in dialogo de pronunciatione Latinae linguae cap. XII. pag. 36. Et nonne,* inquit, *caussa mihi, cur non amem meos Gallos? sed suspiro, & sileo.* Ceterum, quod ad aurium tremorem eo, cum fugeret tempore, in Mureto animaduersum; moueri saepius

Baelius laudatus.

& Scaligeri locus nobilissimus.

 pius

pius eas & Iustiniano sueuisse, quasi asino, notat Procopius in anecdotis cap. 8. Si maiores sint et aliquantum pendulae, atque musculi sanguine varie inflentur, eum motum multimodis adfectibus contingere posse reor.

Caesares Augustos in vniuersum, Iulios dictos non esse.

VI. Capite XXXII. in eo fallitur sine dubio Colomesius, quod Ivliorvm nomen ad Romanos imperatores eodem modo transiisse putat, quam *Caesarum.* Augustus Iulius dictus, quod in gentem Iuliam adoptione transierat. eodem nomine vti ad summam poterant etiam Tiberius, atque eius nepos Caius, Caesares Augusti: sed, quod sciam, vsi non sunt. Iam e reliquis imperatoribus huius gentis nomen sibi sumere poterat nemo. Aliud dicendum de nomine Augusti, quod Senatus largitus erat: & aliud de Caesaris, quod successoris ad imperium cuiusuis vocabulum factum mature fuerat. Hinc in illo nihil noui, quod apud Tibullum C. Iulii Caesaris Octauiani classis, *Iulea carina*, dicitur. poterat: quod esset sub Iulio. quanquam possis etiam intellegere *Romanam classem*, ab Iulo Aeneae F. Romani sanguinis conditore. Sic apud Martialem *Juleae oliuae*, redduntur recte, *Romanae.* Patet, haec male interpretari Colomesium.

VII. Is

VII. Is vero capite XXXIIII. Cypriani a VALERA, de Benedicto Aria Montano, elegantem locum adducit, *in prolegomenis ante Biblia Hispanica A. 1602. scriptum.* quae verba tamen, quod Hispanice concepta, quam linguam inter nostrates paucissimi norunt: ad illustrandam historiam litterariam, operae pretium fuerit, vt Latine quomodocunque vertam. Si enim, verbi caussa, qui hunc eundem Colomesii locum laudat, intellexisset Koenigius in Bibliotheca, vbi de Aria; non sub Montani vocabulo, sed in ordine primae potius litterae, hominem collocasset. *Vtinam* inquit Iberus, *eodem, vt ante fatorum instinctu, sumeret quis animum* Benedicti Ariae, oriundi e pago *Frexenal de la Sierra,* (in confinio Vandalitiae, Lusitaniae et Extremadurae sito inter perpetua montium iuga. *Sierra* autem Hispanis altissima et asperrima quaeque montium dicuntur; a similitudine, opinor: quod his locis quasi serratum atque dentatum apparet inhospitale telluris dorsum. Sic et territorii Hispalensis tractus, qua montanus est, audit, *la Sierra.*) *quam ob causam* MONTANVM *se adpellauit, vt intelleximus, cum studiorum caussa Hispali moraremur; quo magis,* inquam, *audeat nouam Bibliorum editionem: ne vltra res Christiana tanto*

Benedictus Arias cur Montanus dictus.

Cypr. a Valera verbis agitur.

careat bono. Non ita multos ante annos adhuc Antuerpiae viuebat Arias: *vbi sumptibus regis Phil. II. excudi curauit Biblia, ad Hebraeas litteras proxime adiungens interpretationes, Chaldaicam, Graecam, Syriacam, et quasdam Latinas veteres, iuxta et nouas. Vir decem linguis doctissimus. Juuentae* is quidem *annos Hispali in studiis litterarum traduxit. quam ob rem, et quod haud longe distat pagus Frexenal, quippe intra territorium Hispalense situs,* HISPALENSEM *se dixit.* Hactenus ille Valeranus. didicimus nos inde, cur Arias et Montanus dicatur, et Hispalensis.

Conclusio. VIII. Post κειμήλια litteraria sequitur *Recueil de particularitez fait l'an M.DC.LXV.* vbi sane multa notatu digna. Illud inprimis placuit, quod pag. 129. de Erasmi symbolo relatum est. Sed de hoc separatim, cum eius viri imagines illustrabimus. Haec excipiunt ad epistolas Jos. Scaligeri, Casauboni, Salmasii, aliorum, vtilissimae claues; postremo ad Quinctilianum notae breues, sed nitidae. Minuta addimus. pag. 18. versu 4. lege, *Scaligerana*, pag. 50. versu 4. *miror*, loco *minor*. pag. 65. v. 11. *quod* pro *quead* pag. 76. v. 1. *y assi viuo*, pro, *vino*. pag. 80. v. 15. *lactis*, pro, *lentis* pag. 131. v. ult. cum nostratibus potius dicas, Fuhrmann, quam illud,

illud, quod ne Batauorum esse puto, *Wourmann*: quorum est, nisi fallor, *Voerman* pag. 145. versu 11. *fauente*, pro, *faciente*. Tantum. agite inter beatas vmbras suauissimi Colomesii manes.

OBS. XXII.

MVLIERES APVD ANTIQVOS HONESTE DICI NON POTVISSE *PEREGRINAS*.

MAle audiebant ab antiquo mulieres, quae non in patria degebant. quia hae plerumque ob paupertatem aut facinora, aut quamuis infamiam, natiuo solo eiectae, minore ob publicam notam metu, et maoire compendio, in peregrinis vrbibus, quaestus faciendi caussa haerebant. quod et nunc fit, et olim factum est frequentius. Hinc apud Romanos *peregrinae* vocabulum meretricem vtplurimum notauit, et in conuicio futurum fuisset, honestae feminae obiectum. Abstinebant hoc viri graues: et circumlocutione potius vtebantur, vel de meretrice locuti; quam *peregrinam* eam adpel-

Peregrinae mulieres plerumque quaestus caussa fugiunt patriam. Hinc pro meretricibus sic saepius dictae.

Andria Terentii. adpellarent. Sic TERENTIVS primam fabularum inſcripſit, ANDRIAM. quo epigrammate intellegitur ex Andro meretrix. *illuſtratus is auctor.* Ibi *actu* 1. *ſcena* 1. Simo ad Soſiam verſu 42.

Interea mulier quaedam abhinc trien-
nium
Ex Andro commigrauit huc viciniae.

Non meretricem eam dixit, nec peregrinam: ſed rem eandem mitioribus verbis inuoluens, tantum indicauit, quod aliundè venerit,

Inopia, et cognatorum neglegentia
Coacta, egregia forma, et aetate in-
tegra.

Et res probata exemplis aliquot. excuſauerat inſuper fugam e patria, inopia feminae, et neceſſariorum culpa. Tamen Soſia ſtatim meretricem eam putat, et timendum ab illa herili filio. exclamat enim,

Ei vereor, ne quid Andria apportet
mali.

Adeo periculoſum vel hoc erat, Andriam eſſe, id eſt, peregrinam. Propterea et Thais, in Eunucho, cum fortunam ſuam Phaedriae narraret, caueretque, ne matrem, haud dubie meretricem, minus verecunde diceret *peregrinam*, vt honeſtior eſſet oratio, *actu* 1. *ſc.* 2. *v.* 27. hoc eſt vſa circuitu:

Samia

Samia mihi mater fuit, ea habitabat Rhodi.

excipit non insulsus Parmeno:

Poteſt taceri hoc.

Scilicet id vanum aut fictum non videri, ſed verum: quod Thaidis mater peregrina fuerit: dignum patella operculum. Eodem modo in Heauton-timorumeno Soſtrata, cum vellet Chremeti marito profiteri, ſe filiam, quae exponi debuerat, mulieri peregrinae dediſſe; ſed vereretur, ſi id diceret, iram ſenis: negare quidem, per veritatem, non potuit, eam mulierem peregrinae originis fuiſſe: ſed, ne corporis quaeſtum ſuſpicaretur Chremes, addidit *anum;* et, ne lenocinii infamiam; addidit, *haud impuram.* rem his temperare niſa verbis:

- - *erat hic anus Corinthia haud impura: ei dedi,*

Exponendam.

Nihilominus, ſtatim ac Corinthiam, ideſt, peregrinam intellegeret Chremes, proſtitutam filiam ſuſpicatus, exclamauit:

- - *O Juppiter! tantamne eſſe in animo inſcitiam?*

caetera. Et haec circumſpecte de peregrinis mulieribus locuti. At Simo in Andria, cum vellet imitari ſtomachum Chremetis; ſic irati aduerſus Andriae alumnam, ami-

amicam Pamphili, ſermonem expreſſit: *actu 1. ſc. 1. verſu 118.*

Indignum facinus comperiſſe, Pamphilum
Pro vxore habere hanc peregrinam.

Quae autem in re indignitas: ſi peregrina potuiſſet eſſe in ea conditione, vt pro vxore haberetur. Sed cum peregrina ſit meretricis loco, indignum erat, ingenuum adoleſcentem, non quaeſtus cauſſa a meretrice, ſed quaſi maritum teneri. Ad illa ſane verba Anna DACERIA, *les Grecs*, inquit, *et les Latins diſoint vne* Etrangere *pour vne* Courtiſane; *& je croi qu' ils avoient pris cela des Orientaux; car on trouve* Etrangere *en ce ſens la dans les Livres du vieux Teſtament.* Equidem de Romanis probaui: alii, ſi velint, de Graecis et Ebraeis.

A. Daceria laudata.

OBS. XXIII.

DE NOMINIBVS MVLIERVM APVD ROMANOS.

De mulieribus, an a maritis nomina

NVper ex me quaerere memini virum amicum et eruditiſſimum, An Romanae mulieres nuptum datae mariti nomen aſſumſerint. Re-

Respondi : interdum ; sed rarius. Transibant enim in eius familiam, quin et familiae nomen sortiri possent? Tamen alia plane ratio fuerat in connubio, quam in adoptione. Haec enim praenomine tantum seruato, alia imposuit gentis et familiae nomina. Nuptae contra, quanquam familiam mutabant : nominibus tamen plerumque iisdem, quibus ante, vocabantur : addito tantum, si libuit, generandi casu, nomine mariti. vt Cornelia Gracchi, Marcia Catonis, Porcia Bruti, Arria Paeti. In quibus omnibus gentile nomen seruatum agnoscis. Rarius ergo in inscriptionibus feminae occurrunt mariti nomen sortitae : sed occurrunt tamen. Iam viri insignis M. VELSERI monumenta Augustani agri ante oculos sunt, vbi is pag. m. 252. testatur, Romae extare monumentum Q. FVRFANIO NIGRINO et FVRFANIAE FLORAE coniugibus factum. Sic pag. 256. AEMILIA CHRYSIS dicitur C. AEMILII CALPVRNIANI coniux. quanquam aduersus hoc exemplum monere possis, libertam fuisse, ideo patroni nomine iure vocatam. Iam in Bernardini SCARDEONII de vrbe Patauia libro II. prima statim, quam ibi posuit, inscriptio, secundum editionem principem pag. 58. memorat, TERENTIVM T. F. LAPIDARIVM ET TERENTIAM L. F.

traxerint, noua quaestio.

Rarius id factum.

Aliter mos peruulgatus.

quaedam tamen a maritis nominatae.

Exempla producuntur, e M. Velseri, atque e Scardeonii libris.

PRI-

PRIMAM VXOREM: et cognatam eam quidem marito; igitur ad alia. ibidem pag. 59. L. AXII CHARISTI parentes dicuntur, L. AXIVS CRESCENS et AXIA TYCHA. pag. 94. GRANIA ROMANA haud dubie vxor intellegenda est M. GRANII VASIONIS. eadem pagina M. PETRONII PRIMVLI vxor PETRONIA dicitur. pag. 75. VALERII PLACIDI vxor est VALERIA MYRTALE. Fuerunt ergo, vt vidimus, vxores interdum maritorum nomina sortitae. Immo non hae tantum maritorum, sed filios nonnunquam matris nomine gentili dictos reperimus. Sic certe apud eundem Scardeonium eo libro p. 71. HATERIA FELICITAS filia appellatur HATERIAE IVSTINAE. et pag. 82. SEVERA filia est TVLLIAE SEVERAE et SEX. POMPEII SEX. F. et apud Velserum p. 220. CRASSICIVS CONSTANTINVS, AELII AELIANI et CRASSICIAE VRSAE filius. item pag. 256. TIB. CASSIVS CONSTANTINVS, magis etiam, quam ille, infans, filius, TIB. CLAVDII CONSTANTINI et CASSIAE VERAE. Obserua hunc a matre gentis nomen, vt et supra Hatteria et Crassicius, a patre autem cognomen tantum, quod familiae est, mutuatum esse. Subsistimus hic. liceret conquirere plura: sed non est opus.

Noua obseruatio de liberis non a patre, sed a matre nominatis.

opus. Probatum satis, quod diximus, vel his solis monumentis. Verum, cur non Gruterum potius secuti sumus, quam Scardeonium et Velserum? Scilicet, quia hi de his lapidibus testantur αὐτόπται: ille non item. Quanquam et Grutero fides: sed secundo loco. Etiam in eius thesauro prope quinquaginta exempla ad illud idem comprobandum extant: apud Reinesium autem quindecim. in solis Aureliis quinque vxores occurrunt eiusdem cum maritis nominis. veluti, AVRELIAE FORTVNATAE, AVRELIVS LEMNVS: AVRELIAE MATERNIANAE, AVRELIVS LIBERALIS: M. AVRELIVS NICOLANVS, AVRELIAE HYGIAE: AVRELIVS SVRA, AVRELIAE TRICONI: AVRELIVS SECVNDINVS et AVRELIA VALENTINA. Quod cum toties factum, nec vero credibile sit, has omnes maritis aut cognatas aut libertas fuisse: sequitur, vti non vulgo, ita aliquando tamen, vxores in mariti sui nomen cooptatas esse. Potiora exempla in magno illo opere, quod Gruterianum vocatur, sunt pag. DCCLVII. DCCLX. DCCLXI. DCCLXII. DCCLXVI. DCCLXXI. vsque DCCLXXIIII. in Reinesio pagg. 733. 735. 740. quae sequuntur.

Etiam e Gruteri thesauro exempla notantur.

Rationes e dictis subducuntur.

OBS. XXIIII.

DE IN IVS VOCATIONE QVAE OBTORTO COLLO FIEBAT.

In ius vocationis apud Romanos violentae modi.

IN ius vocati apud Romanos aut ibant sponte sua, aut ducebantur, aut etiam valde detrectantes rapiebantur, modo collo obtorto, modo sublimes, aut vehebantur, iumento impositi, siquidem aegrotarent. Et *ducere* quidem est, prehensa manu modestius trahere, *rapere*, violentius. *Sublimem rapi* ad vltimam vim pertinebat, nec pedibus vti tunc poterant rapti, sed adhibitis seruis, lorariis, in altum sublati, portabantur. eo spectat iocus Plautinus in Amphitruone a. 1. sc. 1. v. 200.

Sublimem rapi quid?

Plautus aliquoties adductus.

Faciam ego hodie te superbum &c.
Auferere, non abibis.

verum rem totam graphice pingit in Menaechmis actu V. scena VII. tota. ibi senex versu 3.

Facite illic homo iam in medicinam
ablatus sublimis fiet.

illic dicitur antique, pro, *ille*, est enim contractum quasi, *ille hic*. *in medicinam* autem

tem ferendus erat, id eſt *ad curam inſaniae medico.* deinde v. 6.

- - *iam ſublimem raptum oportuit.*

mox v. 13. ſeruus Meſſenio:

Herum meum indigniſſime neſcio qui ſubliment ferunt.

poſtremo idem ſcena 8.

- - *homines, qui te ferebant ſublimem quattuor.*

Itaque hoc ſatis intellegitur. at *collum torquere*, vel *obtorquere* et *torto collo rapere*, quid ſignificet, non recte vulgo capi video a iuris peritis. adnotatu igitur in his aduerſariis noſtris dignum putaui, quod mihi exploratum eſt, ſi cui collum inuito tortum dicitur, tum non fingendum eſſe, ac ſi ceruix ipſa hominis attrectaretur ac torqueretur frangereturue: ſed collare tantum, aut quod tunicae circa collum erat, quod et ipſum collum tunicae dictum eſt, prehenſum tortumque, facili opera hominem, quo volebat, qui vim adhibuerat, ire coëgit. et hoc erat, niſi ego fallor, *obtorto collo rapere.* Sic Liuio, *collum torquere*, eſt, in carcerem duci iubere, libro IIII. cap. LIII. Nec opus eſt, vt quid vltra in re moueam ſatis expedita, quamque non ex ingenio tradidiſſe ſperauimus, ſed repetiiſſe. Dudum enim doctiſſimus in-

collum torquere quid ſit, explicatur.

Liuius teſtis.

 ter-

Turnebus laudatus. terpres Turnebus haec eadem monuit. Rapi obtorto collo *est*, inquit aduerſariorum libro XXVI. cap. II. *veſte ad collum prehenſa gulam et fauces premere et angere, iisque adſtrictis vrgere & trahere.*

OBS. XXV.

DE CVLTV VIRORVM SINGVLARIA QVAEDAM.

Verba e duodecim tabulis adducta de quorum vero ſenſu parumper dubitatum. IN duodecim tabulis ſcriptum fuerat, MVLIERES GENAS NE RADVNTO NEV LESSVM FVNERIS ERGO HABENTO. dubitatum eſt, quid hic ſit, *genas radere:* ſi enim id eo loco ponitur, pro *vnguibus ſcalpere* et *lacerare*, valde inſuete et modo non per abuſionem ſic dici videtur. *Radere* proprie lima fit aut pumicibus; non et vnguibus aut ferro. et radebant genas pumice Romani; verum id non ſane in luctu & ſquallore, ſed ornatus cauſſa fiebat. Quod ergo parabimus interpretibus effugium? Opinor, vt vere lugentibus lacrimis genae rubent, ita in ficto praeficarum fletu pumices adhibitos eſſe, quibus raſae in ruborem funderentur, et cepe admoto in ploratum: vt enim

Hinc de cultu barbae ſumta dicendi occaſio.

pectus

pectus pulsabant, atque crines vexabant, ita et illud ab hoc more minus abludere putem. Verum, quocunque intellectu duodecim tabulae acceperint, de cetero tamen liquet, *radere* fere esse, *pumice laeuigare*. Quamuis enim vulgo *radere* interpretentur, *nouacula praecidere*, et hanc differentiam constituant, vt illud solum cultris factum dicant; *tondere, vellere*, volsellis seu forcipibus minutis: nihil tamen est, quod firmare possit illam sententiam. Tondebant et forfice et nouacula: hoc erat strictim tondere, illud plerumque per pectinem. hodie, über den Kamm scheeren. docet Plautus in captiuis a. 2. sc. 2. v. 18.

Radere quomodo dicatur.

Tonsura fiebat et cultris.

> *Sed vtrum, strictimne attonsurum dicam esse, an per pectinem.*

Plautus testis.

Et ante v. 16. non de forficibus nugatur, vt decebat, si his quidem peragi sueuisset tonsura; sed de cultris.

> *Nunc iam senex est in tonstrina: nunc iam cultros attinet.*

Tondebant ergo nouacula. *Barbam tondere* saepius est apud Ciceronem et alios auctores probatos. Iuuenalis

et Iuuenalis.

> *Quo tondente grauis iuueni mihi barba sonabat.*

Sonitum autem edere solet culter tondentis, non eodem modo forfex, quae strepit

potius Tondebant Romani ad cutem Ciceronis tempore, non etiam submissa quadam circa malas barbae parte. Sed istud nisi nouacula fieri non potest. Sic cultri et cultelli *tonsorii* dicuntur: *rasorii* non item. Non ergo radebant cultris. sed different alio modo tondere et radere. Illud ferramentis, hoc pumice tantum peractum fuisse suspicor. De differentia docent, SENECA *in epistola CXIV. pag. 649. d. Quod vides istos sequi, qui aut vellunt barbam* (medicamento ex pice illito, deinde raptim distracto, quod pili inhaerentes sequebantur) *aut interuellunt*: (volsellis seu forcipibus minutis, vtroque genere & hodie vtuntur feminae delicatiores, imo et qui virum mentiuntur magis, quam exhibent, in aulis alti nepotes, seculi probra.) *qui labra pressius tondent*, (nouacula: non enim potest quis forfice pressius seu ad laeuitatem cutis vsque tonderi) *aut abradunt*, (quod restat a cultro pumice radunt, faciem etiam laeuigantes pane madido.) *seruata et submissa cetera parte*. (Quod imagines docent marmoreae C. Caligulae et Neronis Caesarum, relicta quadam circa extremitates malarum pube.) MARTIALIS libro VIII. epigr. 87.

Radere non item cultris, sed pumicibus.

Seneca adductus et illustratus.

vt et Martialis.

Pars maxillarum tonsa est tibi, pars tibi rasa est, (i.e. etiam laeuigata)

Pars

Pars vulsa est; vnum quis putet esse caput?

SVETONIVS in Caesare cap. 45, vt equidem legere malim, *circa corporis curam*, inquit, *morosior, vt non solum tonderetur diligenter, sed raderetur ac velleretur etiam.* Dicit non tantum nouacula vsum esse, et diligenter, sed et pumice atque volsellis. Et haec, radi videlicet et interuelli, id quod iam notauit IVNIVS *de coma*, mollitiei dabantur: tonsura non item. Quod si radere cultri tonsorii vsum respiceret, non potuit nimiae cultus morositati tribui a Tranquillo nostro, quando omnibus erat commune, nouacula tonderi. Alius obseruauit radendo non tam pilos, quam extimam cutem detrahi; quod probo: verum nec hoc fieri poterat cultellis, at commodum pumice. Idem Suetonius de Augusto tradit, *cultus tam negligentem fuisse, vt modo tonderet, modo raderet barbam.* Hoc est, nisi cito cultellis instructi tonsores apparerent, pumicibus vsum esse, et in Othone cap. 12. *faciem*, inquit, *quotidie rasitare*, (quid autem hoc ad munditias, si nouacula?) *ac pane madido linere consuetum.* Munditiis etiam hoc tribuit TERTVLLIANVS *de cultu feminarum cap. VIII.* vbi de delicatis viris querendo: *Proprias praestigias formae et hic sexus sibi agnos-*

atque Suetonius, qui et emendatur.

Radi in reprehensione, non item tonderi.

Iterum Suetonius illustratus.

Rasitare molliter est pumice atterere.

Tertulliano

lux et medicina. *agnoscit, barbam acrius radere, interuellere.* Sic autem emendamus nos. Vulgata exemplaria exhibent, *barbam acrius caedere;* perperam.

De pumicibus probatur. Iam pumicum eum vſum apud antiquos fuiſſe vt pili tollerentur et cutis laeuigaretur, teſtatur Plinivs libro XXXIV. cap. 21. et illud Lvcilii,

Testes aliquot adducti.

Scabor, ſubuellor, deſquamor, pumicor, ornor.

Ovidivs,

Nec tua mordaci pumice crura teras.

Ivvenalis, Sat. VIII. v. 15.

Si tenerum attritus Catinenſi pumice lumbum
Squallentes traducit auos.

Quos adducit Dempstervs *ad Roſinum libro I. cap. XIV.* Eodem ſane modo Plinivs alter, *comtum et pumicatum hominem* appellat, *libro II. epiſtola XI.* illud ad capillitium, hoc ad barbam referendo. Legendus eſt ad hunc, de ornatu virorum, *Epictetus laudatus.* praeter Epictetvm apud Arrianvm *libro III. capite I. vniuerſo* eoque acutiſſimo, veriſſimo, quod nunquam ſatis legere potui, eximius populorum doctor Clemens Alexandrinvs *in Paedagogo* *et Clemens Alexandrinus.* *libro III. toto cap. III.* πρὸς τοὺς καλλωπιζομένους τῶν ἀνδρῶν. Is in primis elegan-

ganter distinguit hos colendi modos, verbis: *διὰ τούτους γοῦν πλήρεις αἱ πόλεις πιττούντων, ξυρούντων, παρατιλλόντων.* quae sic verto, *Propter hos plena vrbs est eorum, qui pice illinunt, pumice radunt, interuellunt.* *ξύρεσθαι* enim, nisi fallor, non, vt vulgo interpretantur, *radi nouacula* est, quae inter se vt vidimus, pugnant: sed quouis alio potius instrumento *scabi* & *poliri.* quomodo autem picem ad impediendos trahendosque pilos illinere sueuerint, ex eo intellegi potest, quod paullo post a Clemente notantur, *οἱ σφᾶς καταπιττοῦσιν, καὶ τὰς τρίχας τοῖς ἀνασπῶσι πάντα τρόπον παρέχουσιν. -- ἅπαν τὸ σῶμα τοῖς βιαίοις τῆς πίττης ὁλκοῖς λελειουργημένοι.* et deinde iterum reprehendit eum cultum. *τὸ γὰρ ἄνδρας ὄντας, ξύρεσθαι καὶ λεαίνεσθαι, πῶς οὐκ ἀγενές;* *Vir enim cum sis, radi ac laeuigari, nonne degeneris animi est?* Vides etiam hic *ξύρεσθαι*, *radi*, in vitio poni; non item *κείρεσθαι*, *tonderi*, quod solum nouacula fiebat. accuratissime autem haec duo separat atque distinguit eodem capite, non multo post, verbis: *ἄνδρα δὲ ὄντα κτενίζεσθαι, καὶ ἀποκείρεσθαι ξυρῷ, πρὸς εὐπρέπειαν καὶ πρὸς τὸ ἔσοπτρον διατιθέμενον τὰς τρίχας· ξύρεσθαί τε, καὶ ἀποτίλλεσθαι, καὶ λεαίνεσθαι τὰς γένυς, πῶς οὐ γυναικεῖον;*

Cuius verba adducuntur et illustrantur.

ξύρεσθαι, quomodo intellegendum.

pice illita volsi pili.

Alius locus insignis e Clemente productus; atque alius; et ambo illustrati.

κεῖον; id est, *Viros autem non pecti solum, et nouacula tonderi, atque speculo adhibito comam ad ornatum componere; verum et radi,* (pumicibus) *et interuelli* (pice atque volsellis) *et laeuigari* (pane madido) *genas: id vero qua ratione non plane effeminatum putetur?* Diserte alio loco, vt monuimus, ponit Clemens, *nouacula tonderi*, et alio, *radi.* Scilicet hoc nimio cultui tribuebatur, illud modico. Et satis, puto, probatum est, de quo supra diximus. Sufficiant haec. abibo, si, quod moribus prosit, locum aliquem egregium e Seneca adscripserim:

Quid? illos otiosos vocas, quibus apud tonsorem multae horae transmittuntur, dum decerpitur, si quid proxima nocte succreuit: dum de singulis capillis in consilium itur: dum aut disiecta coma restituitur, aut deficiens hinc atque illinc in frontem compellitur? Quomodo irascuntur, si tonsor paullo negligentior fuit? tamquam virum tonderet. Quomodo excandescunt, si quid ex iuba sua decisum est, si quid extra ordinem iacuit, nisi omnia in anulos suos reciderunt? Quis est istorum, qui non malit rempublicam turbari, quam comam suam? qui non solicitior sit de capitis sui decore, quam de salute? qui non comptior esse malit quam honestior? Hos tu

tu otiosos vocas, inter pectinem speculumque occupatos.

Scilicet, cur non et nostris hodie adolescentibus haec fabula narretur? quandoquidem cultiores prope omnes, quam par est, sumus. horae interdum consumuntur, et aliquot viri occupantur in colendo non viro, dum is e cubiculo procedat, et, vt in barba rariores sint, qui adeo presse eam exigant; at sunt aliqui, qui mihi saepius, cum animaduerterem tonderi, Gallorum illud prouerbium in mentem reuocarunt, *A barbe de fou apprens a raire*, in barba stultissimi cuiusque tirocinium tonsori ponendum esse: comam tamen plerique omnes, ne quis anulus aberret, ad speculum curiosissime exigunt. atque idem illud instrumentum, quod olim pathici tantum Othonis gestamen, et probrosa belli ciuilis sarcina visum est, et propter quod Apuleium Madaurensem magiae postularant aduersarii; eo hodie adeo nemo carere posse videtur, vt ne gregarios quidem milites putem. quos praeter arma nitidissima, optimeque habita, quod omni tempore laudabatur in optimo quoque milite, et comam seruare studiose cultam, diuisam, pexam, vnctam, similagine adspersam videmus. nec hoc, vt antiquitus, in probro ponitur, nec adeo ponendum: quan-

Hodierni mores non absimiles.

Plauti verba elegantissima producta et leuiter emendata.

quando adſuetudine omnium, non adfectatione quorundam, fieri compertum eſt. Ceterum teneri in his rebus velim, quod honeſtiſſime Adelphaſium nouella meretrix, atque indigna hoc vitae genere, iactat apud PLAVTVM in Poenulo, actu 1. ſc. 2. verſu 88.

Me bono ingenio eſſe ornatam, quam auro multo, mauolo.
Aurum in fortuna inuenitur, natura, ingenium bonum:
Bonam ergo, quam beatam dici, me eſſe mauolo.
Pulcrum ornatum turpes mores peius coeno conlinunt.
Lepidi mores turpem ornatum facile factis conprobant.

Trochaei ſunt: aut intelleguntur potius. igitur metri cauſſa, vt et rectioris ſententiae, duo vocabula loco paullum mouiſſe, quaſi reſtituendo, licuerit.

OBS. XXVI.
DE SACRILEGIO QVAEDAM.

Sacrilegium latius, quam

SAcrilegium in probatiſſimis antiquorum libris, non a legendis ſacris tantum, rerum earum, quae diis conſecratae

ſecratae fuerant, furtum dicitur, vt nos *vulgo* SERVIVS *ad Virgilium ecloga nona* docuit: *putatur, intellegitur:* ſed et ampliore intellectu, quaelibet ἀσέβεια, et aduerſus Deos impietas. Quod recte vidit LAMBINVS, ad illud Cornelii Nepotis *in vita Alcibiadis, capite ſexto.* *Nepos teſtis.* vbi ſacrilegii damnatus dicitur qui nihil aliud, niſi myſteria domi fecerat. Eſt ergo ſacrilegium, ſecretis quaſi deorum intereſſe, videre, audire, proferre verbis, quae nefas ſit aut in ſenſus admitti, aut cum aliis communicari. *Explicatur.* Hoc ſenſu FLORVS *libro II. cap. XVII.* Decimum Brutum Callaicum fingit *cadentem in maria ſolem, non ſine quodam ſacrilegii metu et horrore, deprehendiſſe.* *Florus illuſtratus;* quia hoc occaſus myſterium oculis humanis conſpici profanarique, quoddam quaſi nefas ac ſacrilegium eſſet. Sic apud poetas ſacrilegi oculi dicuntur, qui adhibiti, quibus non debuerant: ſacrilegae manus, ſacrilega lingua eodem modo. *Sacrilegi ignes* TIBVLLO, *qui templis admouerentur: ſacrilegae naues*, LIVIO *libro XLIII. cap. VIIII. quibus ſpolia e templis compilatis auecta.* *et Liuius emendatus.* Eſt enim ibi legendum, *ſpoliaque ſacrilegis C. Lucretium nauibus Antium deuexiſſe:* non, *ſacrilegii,* aut, *ſacrilegiis.*

II. Itaque non dubito, ſacrilegii nomine denotandum apud Romanos fuiſſe, ſi quis *Sacrilegium erat quae*

hodie βλασφημία dicitur. De ea dici coeptum.

quis verbis aut factis Deos eorumque simulacra laedere visus est. Quod genus nos hodie non omnino recte atque commode βλασφημίαν adpellamus. hoc enim vocabulum, quodcunque potius maledictum, quam hoc solum denotat, quod in deos iacitur. Res ipsa antiquitus valde frequentata: in solis ergo vocabulis laboratur.

frequens id sacrilegii genus: et ap. Romanos dictis exercitum;

III. Maledicebant autem diis Romani, si quid atrocitatis praeter spem acciderat. LVCANVS *libro IX. versu 187.*

Omne quod in superos audet conuicia volgus.

Nec se continet ipsum, quin, vbi cladem Pharsalicam vehementer dolet, *libro VII. a versu 445. ad 459.* maledicat Ioui atque toti superorum choro.

etiam factis.

Suetonius adductus.

IIII. Non tamen in his subsistebat indignatio vulgi, sed lapidibus etiam impetebant, verberabant, deturbabant et obiiciebant deos suos. Testis est SVETONIVS *in Caio, cap. V.* de Germanico Caesare. *Quo defunctus est die,* inquit, *lapidata sunt templa, subuersae deum arae, lares a quibusdam familiares in publicum abiecti.* Et haec eo tempore, opinor, lata sunt impune. Deorum iniurias diis esse curae putabant. De publicis simulacris loquor: in domesticos enim deos etiam, opinor,

ius erat. Insignis est locus TERTVLLIANI *in apologetico cap. XII.* quem nos adducimus et e vetusto exemplari emendamus, hoc modo. *Domesticos deos*, inquit, *quos lares dicitis, domestica potestate* (pro iure patris in familiam) *tractatis: pignerando, venditando, demutando. Aliquando in cacabulum de Saturno*, (itur, conflato simulacro) *aliquando in trullam de Minerua. Et quis non contritus* (lapidibus) *et concussus est*, (verbere) *dum diu colitur: vt quisque dominam sanctiorem expertus est domesticam necessitatem.* id est: prout quisque diu in sacrario repositus, periclitatus est scapulas praebere saepius, si infortunium ingrueret, et imperaret praesentius et sanctius numen, domestica scilicet irati domini clades seu necessitas. Eodem more MARTIALIS *libro VIII. epigr. 40.* Priapo suo, nisi recte data seruet loca, caminum interminatur, igne comburendo, loco arborum furtim caesarum.

Tertulliani locus insignis illustratur et emendatur.

Martiali lux mutua.

Et siluam domini focis reserues,
Si defecerit haec, et ipse lignum es.

V. In alia deinde, propter statuas Caesarum violatas, inter quae et minuta et plane ridicula crimina, grauiter animaduersum est, sed haec e lege maiestatis, non sacrilegii, puto, nomine. diximus alio loco.

Peculiare ius pro simulacris principum.

VI. Chri-

De Christianorum hanc in rem seueritate.

e iure pontificio.

VI. Christianis etiam id genus delicti blasphemia est, si imagines Christi, Mariae, sanctorum, contumeliose violentur. cuiusmodi memorat aliquid Gregorivs X. Pont. Max. *cap. 2. de officio ordinarii, in sexto decretalium libro.* vbi increpat *detestabilem esse abusum horrendae indeuotionis illorum, qui crucis, beatae Mariae virginis, aliorumque sanctorum imagines seu statuas irreuerenti ausu tractantes, eas in aggrauationem cessationis prosternunt in terram, et vrticis spinisque supponunt.*

et Iustiniano, aduersus irreligiosa maledicta.

VII. Iam et verba in Deum maledica hoc crimine, et proprie, nec id quidem male, censentur. Primus poenam in hanc libidinem statuisse videtur Ivstinianvs *nouella* 77. Probando quidem, nisi nimis atrociter pro verbis intententur vltima supplicia, exemplo. Verum in eo haud dubie multum errant, cum conciliorum canonibus, interpretes, quod hoc crimen summum esse putant, quia in eum, qui summus est, committatur. Deus enim, quia supremum in omnibus obtinet, nec obnoxius esse potest vlli rei, nec pati potest iniuriam, nec impeti nec laedi. In Deum ergo, quidquid sit mali, non committitur: sed blasphemia, vt reliqua crimina, ob aliorum hominum offensionem, aduersus rem publicam fieri dicenda est.

Ceterum hoc crimen summum non esse. quod probatur.

VIII. De-

VIII. Deinde non fit nisi ab eo, qui deum illum esse credit, quem lacerat. Hinc atheos non sane tenebitur hoc crimine, si deum ridet, quem non credit: vt nec Judaeus, si Christum, quem hominem fuisse contendit: nec nostrae sectae aliquis, si in canonem relatos plerosque, quos sceleratos putat. Alio tamen in hos omnes nomine a diuersa secta, si sub illa degant, poterit poena statui: turbaturum videlicet religionem. *Aliae circa idem crimen cautiones.*

VIIII. Postremo requiritur animus maledicendi cum pertinacia: quem sane rarissime in quoquam sit deprehendere. Quis enim adeo insaniat, vt aduersus eum, quem summum credit et optimum maximum, latrare animum inducat? Inde non putem vel a quiritante, vel a dubitante, vel a docente, committi posse blasphemiam. *et aliae.*

X. Quae vt monerem in transcursu, non ab re putaui, quod in hoc crimine describendo, et diiudicando, saepissime peccatum esse a plerisque, deprehendi: atque immerentes nonnunquam hoc nomine, coeco atque stulto religionis feruore, ad vltima supplicia pertractos esse. Quod sane non decebat: quando, vel si exsisteret verum aduersus deum maledictum, moribus tamen non morte, sed mitius, et e iudicis arbitrio, puniendum esset: *Errata circa limites huius delicti finiendos.*

U nec

nec poſſet e ſtatu reipublicae Moſaicae argumentum huc deduci, niſi oppido inepte. tum opus erat ſeueris legibus, in nouo ac praeduro ſacrorum ritu, atque in populo pertinaci, et ad ſuperſtitionem Aegyptiorum ſubinde relabente, hodie contra, in antiquiſſima, facillima, atque ea religione, quae ad naturalem, qualem per ſe ineſſe putamus hominibus, propius quam ex aliis fortaſſis vlla, accedat; inter eos homines, qui tam facile mouentur ſummi numinis metu; tanta perfuſos de eius amore e quo omnia proueniunt, perſuaſione: nihil minus. Sicut et de eo crimine vere commiſſo hac tempeſtate vix fando quidquam inaudias. audias tamen: vt ex vrbe patria vnum exemplum mihi compertum eſt. Intendit autem poenas peccandi frequentia: remittit raritas.

OBS. XXVII.
DE MENSE MADIO

Non maior interpretibus probae λέξεως cura,

NOn in antiquiſſimis tantum libris legendis probe notanda ſunt interpretibus, vocabula priſca, obſoleta, parumque vſitata, quae facillime commutare cum recentioribus, iisque ſibi notioribus librarii conſueuerunt: verum

verum et in medii aeui, vt vocant, ſcriptoribus, quales prope vniuerſi, qui ſuperſunt, rerum Germanicarum auctores, noua contra et barbara vocabula perſpecta quam optime et cognita habeat bonus interpres oportet; quod et haec anagnoſtis et notariis ſaepius propter nouitatem incognita, cum vulgatioribus, quae conſimilibus elementis exſiſtunt, paſſim commutata reperiuntur. In his eſt *menſis Madius*, quem pro Maio ſaepius, quod ſatis liquet, vſurparunt, mediae vetuſtatis libri. Finitimum fuerat vt pro *Madius* intellegerent librarii ſcriberentque, *medius*. Inde eſt, vt in exemplis non ſat emendatis, vbi legendum eſt, *menſe Madio*, habeatur corrupte, deprauatoque ſenſu, *menſe medio*. Exemplo ſint, quos iam ante paſſim emendauimus, annales Francorum Pithoeani. In his ad annum DCCCLXXXVIIII. recte quidem ſecundum exemplar membraneum peruetuſtum legitur, *Exeunte menſe Madio rex apud villam, quae dicitur Forabheim, generale conuentum habuit:* verum in editis eſt, perperam, *Exeunte menſe medio.* Eandem ob cauſam anno DCCCXC. edita emendanda ſunt, fide eiusdem codicis, ad hunc modum: *Poſt paſcha, menſe Madio, villa, quae dicitur Forabheim, cum ſuis conloquium habuit.*

quam barbarae.

e barbaris vocibus in puras, vt contra, deprauationes multae, inter eas menſis medius *ſaepe pro* Madio.

Annales inde Pithoeani trifariam emendati.

villa dicitur caſu ſexto, pro, *in villa*: vt ſaepiſſime in eius aetatis libris, et paullo poſt, *vrbe Vuormacia*, pro, *in vrbe*. Etiam anno DCCCXCVII. circa medium reſtituenda ſunt verba, *Exeunte autem menſe Madio habitum eſt placitum vrbe Vuormacia*. Fruſtra igitur Marqu. Freherus, ad oram libri ſignificauerat, videri legendum eſſe, *menſe Maio*: rem is certe vidit; vocabulum, quod ſubſtituendum eſſet, non aeque. Et de menſe Madio, vt in cauſſa tenui, ſatis hactenus.

OBS. XXVIII.

PRAELATI PRO PRAEFECTIS MEDIO AEVO

Noſtrae tempeſtatis pro gloſſariis ſtudia.

HAc potiſſimum tempeſtate eruditorum hominum non poſtrema verſatur diligentia, in gloſſariis ſcribendis, inſtaurandis: praeſertim in augendo eo, quo nobis latinitatem barbaram copioſe ſatis explanauit Carolus du FRESNE. quibus curis cur non et nos aliqua in parte adhaereſcamus; vel ex hoc ipſo, qui iam in manu eſt, annalium Francorum libro? *Praeferre* illius temporis ſcriptoribus eodem intellectu vſurpatum eſſe videtur, quo dicebant,

Praeferre *intellectu barbaro*:

prae-

praeficere, vel *praeponere*. *Praelatus* certe passim idem est, qui alias, *praefectus*, et interdum sensu non ecclesiastico, *praepositus*. Notauit id quidem iam ante du Fresne, verbis: PRAELATVS, *Magistratus, qui populis praeest. Glossae veteres*, Praepositi, Antepositi. *Extat S. Valeriani liber* de Praelatis: *id est, Principibus saecularibus*. Verum defecit virum eruditissimum hac tum parte praesentior testium vetustorum auctoritas. Liceat addere exemplum vnum & alterum ex nostro libro, ad annum DCCCLXXXIII. *Karlmannus*, inquit, *filius regis, qui praelatus erat Carantanis*, deinde eodem anno Gundacharus Carlmanni comes, *cum omnibus copiis transiuisse* fertur *ad regem, & praelatus esse Carantanis, sicut ei prius occulte promissum esset, si dominum suum fraude decepisset. Et eum quidem praefecturae dignitatem hoc modo promeruisse*. Nota, his vltimis verbis, *praefecturae* vocabulum eidem tribui, qui modo ante *praelatus esse* dicebatur, vt parilem verbi intellectum agnoscas. Non igitur omnino recte Marqu. Freherus, priore illo loco ad oram adnotauerat, emendandum esse fortassis, *praefectus*. Salua enim, vt vidimus, res est, si legamus, *praelatus*. Etiam ad annum DCCCLXVIIII. eiusdem comitis

et Praelatus.

Car. du Fresne verba adducta

Annalium Pithoeanorum verba in rem adducta.

Marqu. Freherus iterum leviter reprehensus.

mitis Gundachar, qui ibi *Cundacar* ſcribitur in libro membraneo, cuius hoc anno et exitus memoratur, ſermo refertur *ad eos, quibus a Raſtizo erat praelatus.* Vt adeo conſtanter idem de re eadem vocabulum ſeruet, ſcriptor annalium, vt incognitus, ita certe peruetuſtus.

OBS. XXVIIII.

ANNALES FRANCORVM PITHOEANI ITERVM LATIVS EMENDATI

Animadverſionis repetitae ratio.

Quod iam ſecundo in manus incidit hic liber, idem et hic inſtaurandum eſſe cenſuimus, quod ſupra obſeruatione XV. non inuitis puto lectoribus praeſtare ſumus aggreſſi. Exſcribamus aliquot annorum res geſtas, vbi inſignior habetur, inter typis excuſos libros, et hunc calamo exaratum, differentia, verbis emendatis et quibusdam notis, quas adiungemus, illuſtrioribus, prout ea in membraneo leguntur exemplari. Quibus hae res curae, cum editis haec iam ſuapte induſtria facile comparabunt.

ad

* * *

ad annum DCCCLXXXII.

Stella cometes XV. Kl. Febr. prima hora noctis apparuit. Comas suas supra modum spargens, & rem infaustam, que cito secuta est, apparitione praemonstrans. Nam Hludouuicus, inualescente morbo, XIII. Kl. Decb. * diem vltimum clausit: cuius corpus translatum, & in monasterio sci Nazarii, quod dicitur Laureshain, iuxta patris sui tumulum, sepultus est: Quod audiens exercitus, qui contra Nordmannus fuerat missus, ab expugnatione, hosti- 1. 2.

Stella crinita. Ludouicus, Lud. Germanici F., moritur. Francorum exercitus recedit a Nordmannis.

* Alii *XIII. Cal. Septembres.* vtrumque, puto, corruptum est, et legendum, *Febr.* vt sat cito mors visam stellam, tertio scilicet die, secuta sit. Aliter rerum ordo sibi non constat: et maximus error est, quando ex hoc libro recentiores narrant, septembri mense Ludouicum esse mortuum, & eodem anno, mense Maio, ei successum.

Insignis arguitur temporum confusio.

1. *Nordmannus*) antique, loco, *Nordmannos*: vt et in aliis saepius.

2. *Expugnatio*, pro *impugnatione*, vel vt hic generatim pro *bello faciendo*, Latinum

Expugnatio

DCCC LXXXII. stium desistens, infecto negotio rediit. Quorum Nordmanni inde transeuntium, vestigia secuti, caetera, quae prius dimiserant, incendio cremauerunt, vsque Confluentem castellum, vbi Mosella Rhenum ingreditur. Murus Mogontiae ciuitatis restauriri coeptus, & fossa murum ambiens extra ciuitatem facta. Nordmanni de sua municione egressi Treuerensem vrbem inuaserunt, et habitatoribus ciuitatis partim expulsis, partim occisis, totam in Non. Aprl. incenderunt.

qui late populantur.

3. *Mogontia diligentius munita.*

4. *Treuerum excisum.*

Qui-

---

num non est; sed infimi aeui. Monuit ad hoc verbum quaedam Scioppius in Infamia Famiani.

quo sensu barbarum.

3. *Confluentem* pro *Confluentes*, ad normam Latinitatis, rectius dicas vrbem sat nobilem, quam, quod recentiores substituerunt, *Confluentiam.*

Confluentes.

4. *Restaurari*, emendabis, si mauis. Caeterum in cusis Marqu. Freheri exemplis, per multam typothetarum aberrationem, quod non sine risu sentias, legitur, *Murus Magonciae ciuitatis est aurari coeptus. Aurare* enim, vt insuetum, ita antiquum tamen est, pro, *inaurare.*

Typorum in Freheri exemplis aberratio.

5. In editis est, *vrbis.*

6. Ver-

Quibus Vualah, Metensis eps, in-
caute cum paucis occurrens, occisus
est. Nordmanni ereptis quas pote-
rant rebus omnibus, ac quam pessime
& visui horribilior erat, quibusdam
locis et ecclesiis dimissis, quibusdam
concrematis, reuersi sunt in suam mu-
nitionem, quae circumsepta consta-
bat secus litus Mosae fluminis, loco,
qui dicitur Ascloha, de Hreno mil.
XIIII. Karolus quippe cum audisset
obitum fratris sui maioris, de Italia
per Baiouuariam iter suum in Franci- 6.
am direxit: placitum generale ad
Vuormatiam tenuit; *receptis pri-*
moribus, & regno fratris, mense
Maiarum. Post haec praeparatis co-
piis ex omni suo regno: Longobar- 7.
dis, Alamannis, Francisque secum
assumptis: ille, ex occidentali parte,
contra Nordmannos; Baiouuarii ex
orientali Hreni fluminis, vsque ad

Mettensium pontifex cum suis caesus.

Saeuiunt Nordmanni.

DCCC LXXXII.

Eorum status.

Caroli Crassi aduentus ex Italia.

Comitia Vuormatiae habita.

Exercitu

6. Verba, quae in editis addita hoc loco videmus, *Iam imperator factus*, e glossa sunt: quod satis liquet e meo exemplari. *Glossa eiecta.*

7. Et haec verba, *Receptis primoribus, & regno fratris, mense Maiarum;* adscri- *et alia glossa.*

Comparato, ducit in Nordmannos. Antrinacha, tandem se transmiserant. Ibi, diuiso exercitu, Baiouuarii, cum principe eorum Arnolfo; Franci, cum Heimrico missi, manu cum valida, ante regem et exercitum: vt quasi in-

8. *Ratio belli administrandi,* cautos et inaestimatos quedam partem inimicorum insidiis extra munitionem inuenirent, et caperent. Secundum illum nobilissimi poetae versum volentes.

Quid moror, vtrum armis contingat palma, dolisue?

9. *Subuersa proditione.* Et ita factum foret, ni nostri muneribus corrupti, vt fama refert, de parte

---

pta solum ad oram libri extant in nostro codice: verum manu antiqua. Ceterum

Mensis Maiarum. non omnino inepte, opinor, Maium hic scriptor adpellauit, *Maiarum mensem*: siquidem *Maiarum* vocabulum intellegi de Pleiadibus voluit, quarum nobilissima Maia fuerat. Is enim mensis ferme veris vmbilicus est, medio Vergiliarum sidere.

8. *Inaestimatos quedam partem.* In mendo sint haec verba, an explicari possint, id ego vero non finio. Edita, *Inaestimantes quandam partem.*

Argumentum nouum, 9. Quod auctor hic scripsit, *ni nostri muneribus corrupti proditores essent*, si de Baiouuariis, vt videtur, intellexit, eosque suos

te Francorum proditores essent & in-
pedirent. Sed tamen, pucis occisis,
reuersi sunt ad regem. Redeuntibus
illis ilico rex, arrepto itinere cum
omni exercitu, fines & munitionem
Nordmannorum, ipsis, cum eorum 10.
regibus, I. Sigifrido, & Gotafrido,
Vurm, Hals, intus inclusis, occupauit: 11.
castra exercitus in circuitu prope ci-
vitatem fieri praecepit: sicque per dies 12.
XII, obsessam constrinxit. Mira ita-
que

Obsessi Nordmanni.

---

suos appellauit; arguit, nisi fallor, etiam ipsum vt supra obseru. XV. in praefatione, paginae numero 191. suspicabar, origine Bauarum fuisse: ideoque hos annales non tam Fuldenses, quam Altahenses, dicendos esse.

hos annales in Boioaria conscriptos esse.

10. Cusi libri, *alio rex arrepto itinere.* Quod e scripto edidimus, sine dubio rectius est.

Mendum sublatum.

11. In editis additur, *principibus*; quod et noster habet, verum in margine: praeter rationem adiectum esse puto.

& glossa.

12. Quam ciuitatem dicit, *Ascloha*, vt ante memorauit, est. Hodiene maneat, et quemadmodum vocitetur, non facile inveniremus, nisi Rhegino Prumiensis iuuaret, qui cum *Haslou* scribit vel *Haslac*, ad Mo-

Ascloha, *quae hodie, vix liquet.*

que res, & stupenda obsidentibus & obsessis, quadam dic occurrit. Nam in XII. Kl. Aug. luce post media, tenebrosa subito caligo tota castra operuit, fulgure & tonitrua concrepente; instans talis grando, vt nullus antea mortalium se tale quid videre profiteretur. Non, vt solitum est, lapides descendere, plana & equale superficie; sed cornuta, & inequali & aspera facie; omnibus cernentibus insolitum & magnum spectaculum praebuit. Mirabile, & incredibile dictu: vt vel vix, vel non, crossitudo eorum

Tempestas prodigio similis.

13.

14.

Mosam situm, in opinionem adducit, esse oppidum in agro Leodiensi, *Hasselatum* hodie: Hasselt aut Haßlach.

In soloecis id genus scriptorum nihil mutationis tentandum.

13. In his verbis, vt soloeca inesse videantur, mutare tamen noli. Saepius noster, *concrepente*, pro *concrepante*; et id genus alia. Sic nec te illud moretur, *luce post media*. Infra enim, ante exitum huius anni, est etiam, *magna post clade*; et ad annum DCCCXCIII. *Post rapta*, inquit, *de concubina regis filia*.

14. Ne tibi magis placeat, quod in editis est, *grossitudo*: sciendum, in hoc libro, pro illius temporis Latinitate, perinde vsurpari litteras C. et G. Itaque modo legitur,

rum potuit pollice & medio circumdari. Nam & ita equi ſtupefacti, vt efractis ſudibus & habenis, partim extra caſtra, errore & ſtupore verſabantur. Ciuitatis quoque, quam obſiderant, propter impetum aeris, magna pars corruit; ita, vt vna cohors coaceruatim poſſet aequitando ingredi: ni vallo, quod circum ierat, ſuſpenſa conſtaret. Igitur per tot dies obſidens tam magnus exercitus, aeſtiuo in tempore, propter putredinem cadentium hominum, aegritudine correptus: ac perteſum eſt. Nec minus incluſi ſimili moleſtia premebantur. Conſultum eſt ex vtraque parte: vt datis ex noſtra parte obſidibus, Sigifridus rex, qui manu validior erat, venit extra munitionem, ſupra ſex mil,

Languor obſidentium.

15.

Pax compoſita.

16.

gitur, *Cundacar*, modo, *Gundachar*; alio loco *glaſſis*, pro *claſſis*; et ad annum DCCCXXIIII. *clatie*, pro, *glacie*: item ad annum DCCCC. *Callicanum* loco, *Gallicanum* vt cetera id genus mittam.

15. Edita exempla, non ita probe, *ac pertaeſus eſt*.

16. *Vt venit* hoc loco dicitur, pro, *vt Iterum veniret*: quod quamuis grammaticorum *de ſoloecis in* legi-

quibus legibus? *Christianus fit Nordmannorum rex:* *muneribusque ornatur.*

mil. ad regem. Primum iuramento contestatus est, *Ex illa hora, & vltra, vsque dum Karolus imptr. viueret, nunquam in suum regnum hostili praedatione iturus.* Dehinc Christianitatem professus, ipsum imprm. patrem in baptismate adquisiuit. Duos ibi dies laeti insimul versabant. Tum, remissis nostris obsidibus de munitione, ipse e contrario cum maximis muneribus remissus ad sua. Munera autem talia erant in auro & argento: duo mille libras & LXXX.

---

hoc libro. legibus aduersetur, valde tamen familiare est scriptori nostro; ideoque mutanda atque castiganda non erat id genus scribligo, vt mutata esse passim videtur in editis exemplis. Hoc eodem anno, paullo ante, eadem circa verborum modos aberratione dixerat, *vt non potuit pollice circumdari*, pro, *non posset*: perperam edita, *potuerit*: deinde eodem prope versu noster, *Ita stupefacti equi, vt errore versabantur.* Infra ad annum DCCCXCVII. *Contigit*, inquit, *vt gentis Behemitarum duces ad imperatorem - - - deuenerunt.* et a. DCCCC. *Ita vt - - igne & gladio cuncta - - prosternauerunt.* Et quis hanc scabiem exsequatur

LXXX. vel paullo plus quam libram XX. solidis conputamus expletam. Ita, conpositis rebus, regrediens etiam rex, in Confluente castello cuncto 17. *Exercitus ad Conflu*

tur omnem? satis est id monuisse, qui eius temporis historias legunt aut exscribunt: ne temere quid temptent, in mutandis his, quae per infantiam plerorumque prope in naturam eius stili abierunt: et argumentum quasi seculi, quo quaeque scripta sunt, habent.

17. Edita, vt passim in aliis a scripto nostro differunt, ita et haec alio ibi casu efferuntur. Ceterum ex hac largitione intelleguntur diuitiae & munificentia Francorum tum temporis regum. Annales Mettenses et Rhegino non finiunt largitionis summam: atque memorant tantum, *Immensum pondus auri atque argenti Nordmannis expositum.* Alius annalium codex ex quo hanc rem prorsus aliter relatam Lambecius edidit, non bis mille LXXX. libras fuisse, sed DCCCCXII. nec hanc pecuniam dono datam, sed pro tributo numeratam, tradit. Potior tamen nostri scriptoris videtur esse fides: quando verisimilius est, donum, quam tributum accepisse paene victos. Splendidum sane munus, quod in Nordmannorum regulum *Magnitudo muneris regii.*

col-

... entes dimissus. to exercitui amabilem licentiam redeundi concessit.

Ciui-

collatum fuerat. Verum caue, ne aureis solidis rem putes; qua ratione centum Ioachimicorum milia facile conficeres. Argento munus hic aestimat, nisi ego fallor, scriptor noster. Sic etiam fiunt, ad hodiernum argenti pondus & pretium comparando, viginti quinque prope milia Ioachimicorum vncialium, fünf und zwanzig tausend harte thaler; oder funfzig tausend gulden Rheinisch. quos vnciales si ad libram Gallicam recentissimam putes, quincuplo maiorem numerum, confeceris ad minimum. Indicabo computationis nostrae fundamentum. Vnciam crediderim illis temporibus paene eandem pondere fuisse, quae hodie habetur. Conuenit partium ad libram numerus et vocabulum constantissime seruatum. Iam vero vnciam argenti pendit hodie Joachimicus solidus, qui quarta sui parte superat per commercia vulgo inter nostrates vsurpatos, at mente tantum comprehensos, et quorum exemplar iam non est, die Reichsthaler. Duodecim istiusmodi vnciae confecerunt, quod liquet, libram tum temporis Gallicam: quae et eadem viginti solidis aestimabatur; quorum pretium, vt hinc

Computatio illius quantitatis ad nostram hodie pecuniam.

quibus legibus constet ratio??

Pondus & pretium hodie Ioachimicorum:

et solidorum in argento medii aeui.

Ciuile bellum inter Saxonibus et 18.
Thuringis exoritur, machinantibus Poppone, fratre Heimrici, et Egino, comitibus. magna post clade Poppo

Ciuile inter Saxones et Thu-

---

hinc intellegimus paullum aberat, ab iis solidis, qui hodie Franconici dicuntur, passimque in rationum commentariis adhibentur, atque constant viginti assibus minutis, quos vulgo grossos vocant: appellamus autem solidum Franconicum argento cusum, einen gulden Fränckisch, zu zwanzig guten groschen gerechnet. Vt proinde vtrique tempori conueniens ratio facile possit subduci. Insignem ad ea quae diximus illustranda vetusti auctoris locum, quanquam iam adductus sit a Carolo du Fresne in glossario, sub vocabulo LIBRA, liceat et huic nostrae disquisitioni adiungere. *Iuxta Gallos*, inquit, *vigesima pars vnciae denarius est: et duodecim denarii solidum reddunt: ideoque iuxta numerum denariorum tres vnciae quinque solidos complent; sic et quinque solidi in tres vncias redeunt: nam duodecim vnciae libram, viginti solidos continentem, efficiunt.* Ad eumdem, opinor, modum, iuris Saxonici glossator, libro II. art. XL. Man soll ehs gelten, mit zwey-hun-

item, qui hodie sunt Franconicorum.

Verba vetusti scriptoris producta:

Item e iure Saxonico.

ringos bellum. po cum Thuringis inferior extitit. In illis diebus, redeuntibus Baiouuariis domum, magna et inmanis pestilentia in tota Baiouuaria excreuit. Ita, vt sepe duo cadauera in vnum tumulum sepelirentur. Rex autem morabatur in Germania: et ante natalem domini placitum habuit ad Vuormaciam. Ibi multiformis nuntiis Marauorum, aliarumque gentium,

Thuringi victi.

Pestilentia aeris per Boioariam.

Altera hoc anno comitia.

hundert schillingen, das seyn zehen pfund. Mistis tamen, vt solet, nugis; vbi haec e iure Romano deducit, et ad legem *qua vulgo D. de Aedilitio edicto* prouocat.

Soloeca in libro nostro alia.

18. Edita praeferunt, *Inter Saxones et Thuringos*: non probo. quandoquidem ea est scriptoris nostri elegantia, vt particulam INTER cum sexto casu frequenter coniungat. Ad annum DCCCLXXXIII. in fine, *Postea*, inquit, *veniente Brazlauoni duce, qui in id tempus regnum inter Dravo et Sauo flumine* (non, *flumina*; vt corrupte editum est.) *tenuit.* et ad annum DCCCLXXV. *Pax in oriente, inter Arnolfo et Zuuentibaldo --- firmatur.* et ad annum DCCCXCV. *Dei nutu inter obsessis et obsidentibus insperate contentio exoritur.*

um, receptis, et auditis, conpositisque rebus, remeauit Alamanniam. Heimricus quippe missus est obuiam 19. Nordmannos: ibi prospere, prout potuit, dispositis rebus, reuersus est.

DCCCLXXXIII. Cesar in Alamannia natalem Christi celebrauit: in die paullatim iter suum ad Baiouuariam dirigens. Pascha domini honorifice Radaspona ciuitate mansit: ibique habito conuentu, diuersis rebus ab Italia auditis, reuersus est 20. illuc. Igitur Romae praesul apostolice sedis, N. Johannes, prius de pro- 21. pin-

Feriatus in Sueuis Caesar, Boioariam circuit.

Summus Romae.

19. Edita habent, *Heinricus quoque missus est contra Nordmannos*: non ita probe, quam exemplar nostrum.

20. Edita, *Inde paulatim*, cetera. Praeferimus haud dubie, quae in membranis habetur, lectionem nostram: vt intellegas, imperatorem ferias hibernas ita per Alamanniam celebrasse, vt nihilominus interdiu, vel vt ille, *in die*, paruis itineribus, aliquantum viae versus Baiouuariam conficeret: donec Radasponam perueniret, vbi manserit ferias vernas.

Illustratur vera hoc loco lectio.

21. Legendum est, nisi fallor, *Praesul Mendae apostolicae sedis, nomine Iohannes.* In edi- *hoc loco*

Pontifex occisus. pinquo suo veneno potatus; deinde, cum ab illo, simulque aliis suae iniquitatis consortibus, longius victurus putatus est, quam eorum satisfactio esset cupiditati, qui tam thesaurum suum, quam culmen episcopatus, ra-
22. pere anhelabant: malleolo, dum vsque in cerebro constabat, percussus
23. *Vlta casu caedes.* est: expirauit. Sed et ipse constructor malefactionis, concrepente turba stupefactus, a nullo lesus, nec
24. vulneratus; mortuus, non mora, *Successum largius sublatae.* apparuit: In cuius vice omni populo Ro-

---

tis paullo aliter: quamdoquidem hoc loco etiam latius turbida sit lectio, quam, vt videbis, deinde restituimus.

22. Habetur hic particula, *vsque*, antiquo, vero et ingenuo intellectu, pro, *penitus*.

23. Edita inquinate, *Sedet:* ac eodem versu diuisim, *malae factionis*. Membranae, *Sed et etiam ipse*, cetera. Visum est τὸ *etiam* abundare e glossa: itaque eiecimus. Hoc eodem loco, malit alius legere, *conrepente turba*. Verum noster saepius, *concrepente*, pro, *concrepante*. diximus supra notarum numero 13.

24. Valde laborat in editis huius loci interpunctio: quam hic e probo exemplari

praesuli Romano.

Romano vnanimiter confortante, Marinus, qui id tempus Romana in vrbe archidiaconus tenebatur, ordinari conpactum est. Imperator obviam papen pergit, et illum loco nuncupante Nonantula, prout merito, honorifice suscepit.

Carolus it in Italiam.

25.

Ibi inter alia Vuito, comes Tuscianorum, reus maiestatis accusatur: quod ille profugus euasit. Sed tamen illa fuga totam Italicam terram timore concussit: quia statim manu cum valida gentilium, de gente Mauritanorum, federa firmiter pepigit. Perangarius vero consanguineus mittitur, ad expoli-

Vuito comes profugus.

Cui Perangarius substituitur.

plari recte restitutam putamus. Conuenit et istud cum cetero scriptoris nostri stilo. Infra ad annum DCCCLXXXVIII. eodem modo, *Curtes*, inquit, *nauium excipiuntur, et sagum exercitui. Itaque, NON MORA, licitum erat domum redeundi.*

25. Edita, *Obuiam papae pergit*: illam tamen lectionem praetulerim. Saepius in nostra, *pape* legitur, loco, *papa*: et supra anno proximo, eodem ad idem verbum casu, *Heimricus quippe missus est obuiam Nordmannos.*

Emendationes diuersae.

poliandum regnum Vuitonis : quod ille quadam parte peregit, ex quadam peregiſſet ; ni per corruptionem morbi, ac infirmitatem exercitus ſui,
Italia morbis vexatur. reuerteret. Etiam per totam Italiam humanum genus ita inualeſcente morbo * affligebatur, vt in curtem, et inter militiam, vel ipſum regem hec
Bellum ciuile. miſeria perueniret. Iterum inter Popponem et Eginonem diſcordia cum crudeli bello concrepat. Quorum Poppo, prout antea ſolebat, infe-
26. *Nordmannis clades illata.* rior extitit. Heimricus frater Popponis ſcilicet, cum Nordmannorum manum validam Prumiam venire cognoſcit, vsque eos, vt dicunt, nullo
27. euadente, cum ſuis -*- ad internitio-
28. nem deleuit : et ille vero vulneratus euaſit.

DCCC-

* Verbum *affligebatur*, deeſt in editis, nec nullo ſenſus detrimento excidit.

26. Laborat hic interpunctio in exemplis Freheri.

27. Vocabulum *vsque* hoc loco, niſi fallor, dicitur pro *plane*. quo ſenſu etiam probati auctores.

Loca in his annalibus 28. Excidit hic verbum aliquod, vt et ſpatium arguit, in noſtro codice. Reſtitui

DCCCXCVII. Cesar vero curte regia Otinga natalem domini cele-bra-

Arnulfus in Sueuis sedens

stitui illud incisum ita potissimum posse puto, si legas, *Cum suis ducibus ad internicionem deleuit.* Est etiam ad annum DCCCLXXXIIII. locus valde impeditus, at, quia itidem vnum tantum vocabulum, quod e libro nostro patescit, inde periit, parili ratione facile sanandus. In editis est: *De pueris Engilscalchi, qui tres habuit mediocri, Vezzilloni quoque comiti.* quod sic recte suppleri credibile est; *De pueris Engilscalchi, qui tres habuit mediocri aetate; Vezzilloni quoque comiti* cetera. Eodem loco et hoc corruptum est, quod in vulgatis legitur; *Hoc scandalum antefacti puerulis spatio vnius anni sentitur.* Alterum verbum deprauatum est, alterum excidit. Sic enim plenius codex noster: *Hoc scandalum ante facti puerilis consilii spatio* cetera. Plane vt paullo post eodem anno. *Quo acto,* inquit, *dolore, per antefactum puerile consilium, spatio vnius anni; dux cum exercitu suo, non lesus, remeauit in sua.* Ibidem perperam legitur in editis, *Attendant, iudicent atque contendant detractores veri:* legendum est, *At tendant* cetera. Quia

supplentur in transcursu et emendantur non pauca.

audit Maravorum legatos.

brauit: aduenientibus ibidem ad eum Ma-

---

in emendandis passim his chronicis iam versamur; nec visum est, ne nimium diffundatur haec obseruatio, multa eorum capita exscribere, sed praeter annum DCCCLXXXIII. pauca etiam, quae in fine codicis ab anno DCCCXCVII. habentur: licuerit aliquas hic in transcursu eorum, quae ad hos qui intercedunt annos adnotata sunt, emendationes adduxisse: quo breuiore spatio lectorum constet vtilitas. Indicabimus autem paginarum etiam atque versuum numeros secundum *Freberi scriptores rerum Germanicarum*, *Francofurti M.DC.* Ad annum DCCCLXXXVII. pag. 48. versu 41. 42. emendatius legendum est hoc modo: *Mortuo itaque Buosone, paruulus erat ei filius, de filia Hludouuici Italici regis, obuiam: quem Imperator a Hrenum villa Chiribheim veniens, honorifice ad hominem sibi, quasi adoptiuum filium* factum, *iniunxit*. eodem anno, pag. 48. vers. 52. emenda, *Concussis timore Alamannis*; pro vulgato, *Concussit timore Alamannos*. et versu 55. *Karolus, dum se vndique a suis desertum sentiret, nescius quid sui causae* (malim, *quod sua caussa*) *consilium possit fieri, tandem munera ad regem direxit.* Ad

Marauorum miſſis, qui pro pace conſtituenda, ne exules eorum profugi reci- 29.

Ad annum DCCCLXXXVIIII. p. 49. v. 43. 44. reſcripſeris aliquanto quam editum eſt rectius e M. S.

Hiſter qua fluit, accurrit Hrenusque bicornis,
Litterulis doctis doctior ille fuit.

deinde v. 45. *Italica febris tuſſiendo perplurimos vexabat.* Ad annum DCCCXC. pag. 50. v. 14. locum corruptum ſic reſtitue: *Ibi inter alia praefatus dux, ab Apoſtolico rogatus, regem enixe interpellabat, vt vrbe Roma domum ſancti Petri viſitaret.* Scilicet in noſtro τὸ *praefatus*, peruetuſto charactere depictum, locum dedit, vt in poſterioribus codicibus ſcribendis, librarii errarent, exhiberentque, *praeficitur*: Vocabulum *Formoſus* autem inter verſus adiecta gloſſa eſt. Ad annum DCCCXCIIII. p. 52. v. 14. emenda, *Rex vero -- menſe Octobrio de Francia* cetera: non, *Septembri.* ad annum DCCCXCV. p. 53. v. 20. lege *Maginfridus, comes Mediolanenſis, a Lantberto filio Vuidonis, capitali ſententia, interfectus eſt:* non, vt mendoſe in editis, *ab Alantberto.* eodem anno, pag. ead. v. 34. emen-

reciperentur, ab imperatore flagitant: quos rex, vt audiuit, absoluit; et sine mora abire permisit. Ipse vero, habitu generali conuentu vrbe Regino, propter grauitudinem corporis, in Baioaria, secretis locis, hiemare disposuit. Fames valida, per vniuersam regionem Baiouuariorum, incubuit: ita, vt multi inedia consumerentur. Exeunte autem mense Madio habitum est placitum vrbe Vuormacia. Ibi inter alia Zuentibaldus filius imperatoris ad eum veniens: quem ille benigne suscipiens, quibusdam primoribus suis qui priori anno ab eo honoribus priuati sunt, cum eo pacificatis; ceterisque negotiis, prout

Comitia Radasponae.

30.

Annona per Boioariam arctior.

Comitia Vuormatiae celebrata.

31.

Zuentibaldus Arnulfi F.

emenda, *Illi transpositi, manu cum valida, gentem Bulgarorum ingressi.* Et paullo post versu 36. *Bulgari cum omni festinatione, patriam deliberare ab infesto hosti, recurrunt.* Et hactenus libri menda sustulimus passim: iam ad institutum redimus.

29. In editis est, *custodienda*, perperam.

30. Edita, *grauitatem*, non ita probe.

31. Vide supra obseru. XXVII.

32.

prout potuit, ibidem inter se dispositis; placabilem licentiam in sua redeundi donauit. Curte vero Tripuria, habito generali conuentu, Fuldense cenobio causa orationis petiit. Quo peracto ad curtem, quae dicitur Salz, peruenit: aduenientibus ibi ad eum, cum muneribus, Soraborum missis. Quos, vt audiuit, absoluit, et abire permisit. His ita expletis, contigit, vt gentis Behemitarum duces, ad imperatorem Arnulfum, qui tunc temporis ciuitate Radaspona moratus est, deuenerunt; offerentes ei munera regia, et sua suorumque fidelium suffragia, contra eorum inimicos, Marahabitas, postulantes; a qui-

32.

Circuit aliquot palatii imperator.

Soraborum legati, et Bohemorum.

33.

34.

32. Ex id genus formulis naturam et antiquitatem sermonis patrii, vnde haec pleraque, quae ab ingenio latinitatis abludunt, hausta sunt, plane agnoscimus. Germanice ea dicta his totidem reddas verbis: Er hat ihnen freundlichen urlaub zu dem ihrigen zu kehren gegeben.

33. Pro, *deuenirent*: vide quae diximus supra adnotationum numero 16.

34. Malim fere, *Maharabitas*. Quod in editis inseritur, τὸ *scilicet*, in nostro libro ad oram, et e glossa est.

35.

a quibus ſaepe, vt ipſi teſtificati ſunt,
duriſſime conprimebantur. Quos er-
35. go duces rex imperator gratuito ſu-
ſcipiens; verba quidem conſolationis
36. eorum pectoribus habundantius in-
ſeruit; et laetabundos, donoque ho-
noratos, patriam in ſuam abire per-
miſit: totumque illius anni tempus
37. autumnale, finitimis in locis Aqui-
lonalibus Danubii Ymbrisque flumi-
nis, ſeſe ſuſtentauit; hac etiam in
ratione, ſi ſupra dictae genti neceſſi-
tas auxilii ſui immineret, paratus cum
ſuis fidelibus exiſteret.

Turbatur in Morauia.

Poſtea vero, anno incarnationis domini DCCCXCVIII., inter duos fra-

---

35. Inſolenter hic, *gratuito ſuſcipere*, dicitur pro, *comiter accipere*. Quod genus violentas vocabulorum abuſiones fruſtra plerumque quaeras in gloſſariis: debuere tamen, niſi fallor, eorum auctores, non detortis minus ab antiquitatis ingenio verbis, quam noue confictis, adnotandis operam impendere.

36. Edita perperam, *ex pectoribus*.

37. Quod ſcriptus liber praefert, *Aquilonalibus*, haud dubie potius eſt magisque latinum, quam quod in editis habetur, *Aquilonaribus*.

38.

fratres gentis Marahensium, Moymi- 38.
rum videlicet ac Zentobolchum
eorumque populum, dissensio atque
discordia grauissima exorta est: ita
etiam, vt si vterque alterum suis vi-
ribus insequi, atque conprehendere
valeret, capitalem subiret sententiam.
Tunc vero rex imperator ista sciens,
marchiones suos, Liutbaldum scili-
cet, et Arbonem comitem, vna cum
ceteris fidelibus suis, parti, quae ad se
spem ac confugium habuit, auxilium,
ad eorum liberationem, protectio-
nemque, Bauuarios suos primates
transmisit. At illi more gladii, igne- 39.
que, prout poterant, inimicos suos 40.
humiliauerunt, et deuastando neca-
verunt. Istius ergo dissensionis, et
disruptae pacis inter supra nominatos
fratres, Arbo comes, Isanrico filio
suo instigante, instructor, delator-
que, 41.

Conprimere istos motus instituit imperator.

Arbo comes dissensionum auctor.

38. Ab initio huius capitis, praeterquam alias, annus numeris notatus, in scripto quidem, non extat.

39. Plane Germanicum est, dem theil, welcher zu ihm seine hoffnung und zuflucht gehabt.

40. Noster, *in ore gladii:* puto, male.

41. Edita, *et Ibarico*, deprauate.

que, atque proditor esse, conuincitur; et ob hanc causam praefectura
42. sua caruit ad tempus: quam non multo post accepit. Deinceps autem quidam, qui erat quondam princeps, cum ceteris primoribus gentis Bauuariorum, nomine Erimpertus, qui postea rebellis regi suisque extitit, a Priznolauuo, quodam Sclauo duce, qui et ipse imperatori fidus probatur, conprehensus dinoscitur: et a Liut-
43. baldo, strenuo comite, catena, aliis-
44. que vinculis illigatus, regi ad Rantes-

Etiam Erimpertus, rerum nouarum studiosior conprehensus.

---

42. τὸ *accepit* positum est loco, *recepit*, perperam.

43. Si verba, *nomine Erimpertus*, vti vero esse videntur, postea sunt addita; agnoscas per hos circumscriptionis anfractus, timuisse sibi ab Erimperto, (quod vocabulum Germanice est, Ehrenwerth,) aequalis ei huius libri scriptor, ne liquido nominare auderet. tanto quidem iustius, quod et popularis fuisse, id est, Bauarus, quod supra, adnotationum numero 9., tetigimus, videri potest. Ceterum hoc loco nomina virorum in editis, quam in scripto libro, corruptiora sunt.

Nouum argumentum hos annales in Boioaria scriptos esse.

44. Exciderat in editis, verbum, *catena*, nec saluo sensu.

Mendum

45.

tesdorf est praesentatus. Christi do-
mini natale anni instantis finiente. 45.
Iterum autem expeditione ordinata,
tempore hiemali, Bauuariorum prin-
cipes cum suis, fines Marahabitarum
fortiter atque hostiliter inuaserunt;
et manu valida loca illorum desertan-
tes, praedamque colligentes, do- 46.
mumque reuertentes habentes ea. 47.
Tum vero multis temporibus inau-
ditum scelus, et quod non oportuit
facinus, de regina *Ota* diuulgatum
est: id est, vt corpus suum inlece-
broso ac iniquo manciparet coniu-
gio: quod ipsum Radaspona vrbe,
men- 48. 49.

Boioarii populantur Moraviam.

Imperatoris uxor, Outa, infandi criminis rea.

45. Dicitur, *Instantis*, loco, *praesentis*: perperam.

46. *Desertare*, loco, *depopulari*, barbarum atque illius tantum, quo hic liber consarcinatus, aeui est.

47. Aliquid hic deesse non videtur; in nostro quidem exemplari.

48. In scripto nomen mulieris non omnino, *Ota*; sed aliquid compendii subesse videtur: quod ego vero non expedio.

49. Edita perperam, *in latebroso coniugio*. Quid autem intellegendum sit, si vel

Subl. Barbaries nostri passim notata.

De crimine Outae disquiritur.

menſe Iunio, iuxta primorum praeſentium iudicium, LXXII iurantibus,
50. difinitum comprobatur. (ipſo quoque tem-

vel emendatius cum noſtro habeas *inlecebroſum coniugium*; atque adulterii an veneficii damnata ſit mulier? illud vero non liquet: nec magis, cur tot potisſimum teſtibus iuratis conuinci ream oportuerit, quot diſcipuli Chriſti fuiſſe feruntur. Sane conſuetudo cum extrario, vel adulterium, *coniugii* vocabulo intellegi velle, mirum quam ineptum ſit. Etiam, quando *nociuum quoddam regi datum* in medium adducit noſter auctor; vereor, ne qua mirabilior fabula ſubſit, illudque ipſum regis faſcinum nimis cohaereat cum crimine reginae. Scilicet creditus fuerit Arnolfus veneficio, magicisque artibus, in paralyſin incidiſſe, idque dolo vxoris factum, quae daemoniaca conſuetudine has artes edocta, inlecebroſo ſatanae coniugio corpus ſuum mancipaſſet. Videris tu, lector, nunquid huius fabulae abhorreat a credulitate et ſuperſtitione eius ſeculi.

50. Quae ſequuntur verba vncis incluſimus, quia reuera videntur ad explicationem eorum, quae poſtea dicuntur, interiecta. namque ante morbus memorandus, quam quaeſtio de eo procurato, erat.

tempore, eiusdem magni et communis ciuitate regia placiti, rex paralisy 51.
solutus infirmatus est.) *Duobus* autem: 52.
vt regi nociuum quoddam a viris ac feminis daretur, vt inde paraliticus efficeretur. quorum vnus vocabatur Gramann: qui reus maiestatis conuic- 53.
tus, et ideo Otinga decollatus est: alter vero fuga lapsus in Italia latuit. et

51. τὸ *ciuitate*, est pro, *in ciuitate*: vt saepius in hoc libro.

52. Postquam dixerat noster, septuaginta duobus testibus de reginae crimine probatum fuisse; continuat: etiam duobus testibus alios argui coepisse, qui regi veneficium, complices illius delicti, parassent. Editum est, *secundum*, loco, *duobus*; quod inde factum, quod numeri notis primo scriptum fuerat, II. deinde ab indiligente librario in describendo male lectum atque redditum. Extat et in nostro, τὸ *secundum*: verum et antiquo obelo transfixum, et numeri nota ibi restituta est. Ceterum particula *vt* hoc loco male ponitur pro *quod*. Eadem aberratione in re eadem paullo ante, *diuulgatum est*, inquit, *vt corpus - - manciparet*, cetera. *Illustratur locus deprauatus.*

53. In editis est, *German*.

et alia quoque femina, nomine Rodpure, quae eiusdem ſceleris auctrix deprehenſa, certa examinatione inueniebatur: Eipilinga in patibulo ſuſpenſa interiit. Denique non poſt multum temporis Bauuarii terminos Maraborum, confidenter iterato intrantes, et quaecunque poterant diripiendo, populati ſunt; et Zentobolchum puerum, filium antiqui ducis Zuentobolchi, ſuumqne populum, de ergaſtulo ciuitatis, in quo incluſi morabantur, eripuerunt: ipſamque ciuitatem igni ſuccenderunt: atque in fines patriae ſuae prae miſericordia ſecum abduxerunt. Interim autem Iſanricus, tyrannidem ſuam ſine ceſſatione contra regem exercens. Quod vehementer rex accipiens, decrevit nauigio, quia iam tunc infirmus corpore fatigaretur, ciuitatem Mutarenſem, in qua ipſe Iſanricus intus erat, aggredi: quod et factum eſt. Illo vero reſiſtente; rege quoque et ſuis fortiter viriliterque ſuperantibus, atque

Alia Boioariorum in Morauiam excurſio.

54. *Denuo turbat Iſanricus.*

Infirmitas Arnulfi.

Obſidetur Iſanricus;

54. Iterum in editis aberratum, *Iſauricus*. Iſanricus autem eſt, niſi ego fallor, Germanice, Eiſenreich, *Ferreus*.

que ciuitatem obpugnantibus: demum ipse Isanricus, vi conpulsus, cum vxore, et his, quae ad se pertinebant, exiuit, et imperatori sese praesentauit. Tunc rex custodibus illum custodiendum comendauit, quatinus Radasponam perduceretur. At ille timens, ne puniretur, fugam iniit, et ad Marahenses vsque confugit: quorum itaque adiutorio suffultus, vt prius, partem regni subripuit: eandem totum secum retinendo obtinuit. Engilmarus Patauiensis eps. obiit. in cuius locum Vuihingus quidam, Alamannus, contra instituta patrum, prius Marahauensis ab Apostolico destinatus episcopus, rege concedente, successit: sed non multo post, a Deotmaro archiepiscopo, ceterisque suffraganeis suis, contra voluntatem regis, canonicali iudicio abiectus; ac Rihharius ad eandem sedem episcopus, in id ipsum tempus ordinatus est.

In fidem venit imperatoris.

Deinde fit profugus: reditque ad ingenium suum

Pataui um quibus epi- 55. *scopis eo tempore subfuerit?*

56.

DCCCC. Imperator vrbe Radaspona diem vltimum clausit, et honorifice, in domo sancti Emmerammi, mar-

Moritur Arnulfus.

55. Edita, *Marahunensis.*
56. Edita, *Richhardus.*

Succedit Ludouicus infans. Zuentebolds Arnulfi F. dum a sacris manus non abstinet, et episcopo iniuriam facit, deseritur a suis,

martyris Christi, a suis sepelitur. Ludouuicus filius eius, qui vnicus, tunc paruulus, de legali vxore natus illi erat, in regnum successit. cuius frater de concubina, Zuentipoldus no-
57. mine, Callicanum regnum secum re-
58. tinens, res ecclesiarum crudelitate sua inmoderate affectans; maxime crimen eo, quod Ratpodo Treuerensi archiepiscopo, contra sacerdotalem honorem, baculo suo in caput percutiens, intulit; a suis, tam episcopis, quam comitibus, omnibus desertatus est: ipse vero, recuperare nitens, cum paucis contra eos incaute dimicans, vitam cum regno finiuit. Baiouuarii per Boemanniam, ipsis secum assumptis, regnum Marahauorum

---

57. In nostro scribitur, vt saepius, *Zventipoldus N.* hoc est, *nomine:* deinde, *Callicanum* consueta itidem litterae principis commutatione. Vide quae monuimus supra adnotationum num. 14.

58. Edita perperam *et ecclesiarum*; quod inde natum est, quia primo vetustis litterarum compendiis, vt et in nostro hic atque saepius extat, scriptum fuerat, *&clesiarum.*

rum, cuncta incendio per tres ebdomadas deuastantes, inruperunt: tandem cum omni prosperitate domum reuersi sunt. Interea vero Auari, qui dicuntnr Vngari, tota deuastata Italia; ita, vt occisis episcopis quamplurimis, Italici, contra eos depellare molientes, in vno prelio, vna die, ceciderunt XX. milia. Ipsi namque eadem via, qua intrauerant Pannoniam ex maxima parte deuastantes, regressi sunt. Missos illorum, sub dolo ad Bauuorios pacem obtando, regionem illam ad explorandum, transmiserunt. Quod, pro dolor, primum malum, et cunctis retro trans-

59. *et occiditur. Denuo Boioarii cum Bohemis* 60. *Morauorum agros populantur. Vngari* 61. *Italiam* 62. *late vastant:*

59. Est et hic locus in editis inter deprauatos: qui iam e nostro saluus.

60. Edita, *depellere*. Nostrum *depellare* antique scribitur pro *debellare*, vt et saepius: vsurpatur autem insolenter hoc loco, pro *rebellare*.

61. τὸ *obtando* antique et ex parte soloece scriptum est loco, *optandi*, aut, *obtinendi*.

62. Etiam haec exclamatio, et declarata vt hic ita saepius pro patria studia, scriptorem nostrum arguunt Bauarum fuisse.

Deinde Bauaris infesti, et hos bello petunt:

transactis diebus inuisum damnum Baiouuarici regni, contulit. Igitur ex inprouiso, cum manu valida, et
63. maximo exercitu, vltra Anesum fluvium, regnum Baiouuaricum ostiliter inuaserunt: ita, ut per quinquaginta miliaria, in longum et in transuersum, igne et gladio cuncta caedendo
64. et deuastando, in vna die prosterna-
65. verunt. Quod vt conperientes vlteriores Baiouuarii, dolore conpulsi econtra festinare disponunt. Sed hoc Vngari praecognoscentes, cum his quae depraedauerunt, redierunt vnde venerant ad sua, in Pannoniam.

Pars vitam vltionem a laesis;

Interim vero quaedam pars de exercitu

Pars ma-

Anesus vnde.

63. Edita deprauate, *Anseum*. *Anesus* autem est, nisi fallor, hodie *Oenus*, nobilissimum Bauariae flumen: Germanice, die Inn: antique, die Innes: vnde facile formatum est, *Anesus*.

64. Edita praeferunt: *prostrauerint*. Tamen placet, quamuis bifariam in vno verbo soloecum insit, quod in nostro extat et hic exscribitur. Vide, si lubet, quae diximus supra adnotationum numero 16.

65. Edita deprauate, *quod vero perientes*.

citu illorum de Aquilonali parte Da- 66.
nuuii fluminis, partem illam deuastan-
do, prorupere. Quod vt Liutpoldo 67.
comiti conpertum foret, moleste hoc
patiendum ferens, contractis secum 68.
quibusdam primoribus Baiouuario-
rum, vno tantum Patauiensis sedis 69.
episcopo comitante, vltra Danuuium
eos insequendum se transposuit: consertoque ilico cum illis prelio, nobiliter dimicatum est; sed nobilius triumphatum. Nam in prima congressione belli, tanta dei gratia Christianis occurrit, vt mille CC. gentilium inter occisos, et qui se in Danuuio merserant, perempti inueniuntur: vix tan-

66. Vide supra adnotationum numerum 37. antique *Danuuii* scribitur litteras B, et V, inter se commutando.

67. Edita corrupte, *procupere*: nec illud melius, quod legitur, *Luitboldo*.

68. Edita admodum mendose, *contra exisse cum quibusdam*: qui error nostra lectione feliciter dispellitur.

69. Deest in scripto libro nomen *Eucharii*, quod tamen et ad oram ibi notatum: in posterioribus exemplis receptum est.

70. tantum vnum de Chriſtianis, occiſum in apparatu belli, inueniunt. In celo inde deo gratias clamantes ferebantur: qui non in multitudine ho-
71. minum, ſed in *aſeclarum* ſuarum pie-
72. tate, bene ſperantes in ſe, tandem lae - poſt tantam victoriam, - hil. In co-

70. Aliud exemplum ad ea quae diximus adn. num. 16.

Codex, vbi deficit, aberrationibus aptior.

71. Edita, *ſed miſericordiarum ſuarum;* quod ex noſtro non bene lectum eſt. aliquid ſimile quidem e fugientibus valde litteris exſculpi poſſe videtur: ſed aliud eſt. ne ego adſecutus quidem, quod proximum vero viſum expreſſi. Saepius edita exempla in hac vltima paginae parte aberrarunt quam alias: quod inde eſt, quod ad finem codicis noſtri litterae propter vetuſtatem, maximam partem, prope deletae ſunt, atque quod Velſerianus, quo Freherus vſus eſt, codex, ex hoc noſtro deſcriptus, per has ſcripturae ambiguitates, quod et ſaepius notauimus, ſuos ſibi errores traxit.

Vltima verba coniectura

72. Edita, *Bene ſperantes in ſe ſeruaſſet.* Verum extremi verbi nullum extat in noſtro veſtigium; nec locus eſt, vbi id ſubſtitui aut intellegi poſſit. Sunt et alia hoc

eodem namque loco, post victoriam illis celitus datam congressi, clamore 73. magno - - .

hoc loco, quae iam oculorum aciem vetustate fugiant: inde nec ea, quae sequuntur recte sunt edita. Quae exciderunt ego vero sic potius suppleri posse putem, *Bene sperantes in se tandem laetos post tantam victoriam exhilarauit.* *suppleantur.*

73. Vellem non ita magno clamore obmutuisset historicus noster. quidquid rei sit, hunc nos clamorem, dummodo ne maior existat, facile tulerimus. Deest in editis vocabulum, *clamore*: quia qui olim descripsit sua ex his membranis, colligere istud e vestigiis litterarum non potuerat. Deficit autem hic codex noster, non alia re, nisi quod ipsa pagina deficit: amissis per vetustatem sine dubio aliquot extremis, quae deinde positae fuerant, membranis. Id quod, cum et Freheri edita in hoc eodem verbo desinant, argumento est, nostrum librum, vbique meliorem, eum fuisse, e quo Velserianus codex olim esset descriptus. Et hactenus hanc historiae partem emendare illustrareque operae pretium duximus. *Argumentum ex hac re pro vetustate libri.*

OBS. XXX.
ARNVLFI GERMANORVM REGIS FACINVS FORTISSIMVM

Arnulfus nobilis bello dux.

CEnſendus eſt inter nobiliſſimos belli duces, in quo Francorum fere per Germaniam Italiamque regnum defecit, Arnulfus. Cuius poſtquam inſignem cum Nordmannis pugnam in eo ſcriptore, cuius et ſuperiore obſeruatione monumenta emendauimus, ſatis graphice atque luculenter depictam inveni; conſulto praetermittendam ibi hanc partem putaui, et iam ſeparatim potius rem proponendam. tanto quidem curatius, quod et per ſe lectu iucunda, nec inutilis, adhibitis aliquot e codice noſtro emendationibus, in notis interdum, vt et ante, indicandis; atque ſpargendo hinc et hinc vberiore ad illuſtrandum lumine, viſa merito fuit. Audiamus ergo illum chronicorum ſcriptorem, ad annum DCCCXCI. ita memorantem:

Pugna eius adverſus Nordmannos celebranda. quae hic ex eodem libro ſeparatim percenſetur.

* * *

Nordmanni 1. Franciam populantur.

Nordmanni fines occidentalium Francorum inuadentes.[1] Quod ad defendendum exercitus a Francia dirigitur.

1. Participium, vt ſaepius abſolute uſurpat,

tur. Ibi Sundaroldus, Mogonciacensis archiepiscopus, incaute illis occurrens, interfectus est. In cuius locum Haddo, abbas Augensis cenobii, homo subtilis ingenii, antistes constituitur. Arnulfus ergo rex, ob hoc
vlciscendum ita Nordmannos, cum 2.
Francis, Alamannico exercitu inutile 3.
secum assumpto, iter arripuit. Sed 4.
Alamanni quasi egrotantes a rege domum relapsi sunt: ipse cum Francis ad occidentem prospere profectus est. Nordmanni deuastata maxima parte
Hlotharici regni, regione prope flu- 5.
vio Dyla, loco qui dicitur Louonnium, sepi-

quod defendens Sundaroldus occiditur.

Arnulfus in eos ducit: Alamanni a Signis dilabuntur.

---

pat, pro praesente indicatiui. In editis etiam h. l. perperam legitur, *quid*, loco *quod*.

2. τὸ *vlcisci* hic est, *punire*.

3. τὸ *inutile*, pro aduerbio est, idem quod, *inutiliter*.

4. Edita male, *quidem aegrotantes*: quod e scripto restituimus, multo commodius est. Et sic vna Francorum australium opera insignis haec, quaeque in perpetuum Nordmannos a Germanico agro submoueret, victoria stetit: quod non leve ad gloriam popularium momentum est.

Mendum sublatum.

Gloria popularium meorum.

5. Edita corrupte, *prope fluuium Clyla.*

Aliud insigne

Sane

Locus pugnae. ſepibus, more eorum, municione cepta, ſecuri conſederunt. Ex inproviſo

mendum. Sane Clyla non eſt nomen fluuii, qui ad hanc pugnam conueniat. quam rem egregie in integrum reſtituit codex noſter, exhibendo potius incorrupte, *Dyla*. Vocatur enim hodieque ad *Louanium* in Belgis fluuius nomine *Dyle*. qui hoc oppidum praeterlapſus mutato ſecundum aliquos, ſi recte memini, nomine, *Mechliniam* adluit, et poſtremo in Scaldin effunditur. In Rheginone et Sigeberto eſt, *ſuper fluvium, qui Thilia dicitur*. Non omnino igitur male *Thyliam* ſcribit et Auentinus annalium Boiorum quarto, paginarum numero 280. verſuum, 33. *Tutabatur*, inquit, *a tergo Danos Thylia flumen: a fronte, et laeua, dextraque, locus* (male, puto, edita, *lacus.*) *paluſtris erat: nec equitatu Cimbri adiri poterant*. Videmus, vbi Auentinus hanc pugnam copioſe luculenterque deſcribit, quando centum prope annis ante, quam annales Pithoeani editi ſunt, ſcripſit; eum codice eorum calamo exarato et hic et alias ſaepius diligenter vſum eſſe. Vnde nouum argumentum exſiſtit, hos annales potius *Altahenſes*, vel certe *Baioaricos* dicendos eſſe, quam *Fuldenſes*. Iam certo

Dyla *fluuius, rectius in noſtro, quam alias.*

Auentinus adductus.

Nouum inde argumentum has membranas in Bavaris natas.

viſo enim rex et exercitus peruenere ad eundem locum. Tranſito igitur celeriter eodem fluuio, nec mora, meditatum eſt proelium applicari. Cunc- 6.
tanti namque regi, ne tam valida manus periclitaretur, quia interiacente 7.
palude ex parte vna, ex altera circumfluente ripa, non donatur facultas equitibus aggredi. oculis, cogitatione, conſilio, peruagabatur: quid *Conſilium ducis*,
conſilii opus ſit, quia Francis pede- 8.
temptim certare inuſitatum eſt, anxie me-

---

certo ex his quae diximus conſtat, nobiliſſimam hanc cum Nordmannis pugnam ad fluuium Dylam prope Louaniam commiſſam eſſe. praeterquam recentium hiſtoricorum vulgus de pugnae loco tradit: qui *Mogontiam* oſcitanter ideo ſubſtituerunt, quod antiſtitem Moguntinenſium paullo ante a Nordmannis caeſum intellexerant: quae aberratio non amplius conſtat, niſi CLXXX. paſſuum circiter millibus, quibus Louanium diſtat a Mogontia. *Aberratio noſtri temporis hiſtoricorum notata.*

6. Edita hic perperam, *Cunctati namque.* noſtra contra lectio per ſe commoda.

7. In editis non ita probe, *Interlatente palude.*

8. Francus auſtralis ab antiquiſimis tem- *Franci equites*

meditans. Tandem heros, primores Francorum aduocans, sic alloquitur pati.

---

ab antiquo celebrati. temporibus equitum virtute nobilissimus, ideoque subitis excursibus, et ad circumferendum late terrorem, quam ad statariam pugnam, aptior. quas laudes egregie celebrauit, in elegantissimarum orationum, quas in Vlricum Vuirtenbergensem edidit, ni fallor, prima, Vlricus ab Hutten. quae hodie inter rarissimos libros, possent vtinam denuo typis exscribi. Ferat serenissima gens, historiae atque bonarum litterarum caussa, e maioribus suis aut in bonum principem, (nec enim desunt Vlrico sui laudatores) iniustum licet liuorem, atque iram, profuturam tamen, recoqui; et vtramque quasi partem ad posteritatis iudicium audiri: aut non probandi exempli virum, resque eius, ex veritate saltem, praestitoque his litteris honore, libertateque, memorari. nihil ea res confirmatam satis familiae gloriam labefactare, ceteroque egregie gestorum splendori obesse poterit. Quis enim maiorum omnium praestare ausit mores? aut quae gens non ancipitem experta est historiam? male facta virtutibus multo emendes facilius, quam premas silentio. Et haec

Vlr. Huttenus inter alios testis.

patienter : *Viri dominum recolentes*, 9.
et semper sub dei gratia patriam tuen- *et ad*
do fuistis inuincibiles ; inspirate ani- *milites*
mis. Si ab inimicis, quandoquidem *oratio.*
more paganismo furentibus, pium 10.
san-

Ad illustrandum scriptorem nostrum reditus.

haec quasi in transitu. Ceterum *pedetemptim certare* hic est, *pedestri acie concurrere*, insolenti intellectu ; non, quod alias est, peruulgato : *paullatim*, *gradatim*. *Pedetemptim* autem multo rectius scribitur, quam vt vulgo, *pedetentim*. Est enim non *a tenendis pedibus* sed *a temptando* vel tentando *pedibus itinere*.

Aliud huic loco lumen.

9. Edita male, *Viri domini*. Apellat Francos Arnulphus, *Viros dominum recolentes*, id est, *agnoscentes debita fide patronum*, getreue Mannen und Vasallen. Ita et visum est, nisi fallor, Auentino, qui ea verba concinniore sermone reddidit, *Comites deuotissimi* : cum etiam toti huic orationi maiores spiritus atque neruos accommodaret; quae, vt et tota pugnae ratio, digna legi eo loco, quem supra laudauimus. Liceat enim describendi taedium fugisse.

Auentinus laudatus.

10. Haec formula, *Inspirate animis*, separatim, puto, intellegenda est, quasi diceret, *estote infesto in hostes animo.*

ſanguinem parentum veſtrorum effuſum, vindicari recolitis; et ſacra ſub honore ſanctorum creatoris veſtri templa, euerſa iam in patria veſtra cer-
11. *nitis: miniſtros etiam dei, ſummo gradu conſiſtentes, proſtratos videtis: nunc, milites, agite: ipſos ſceleris factores ante oculos habentes, me, primum equo deſcendentem, ſigna manu praeferentem, ſequimini. Non noſtram, ſed eius, qui omnia poteſt, contumeliam vindicantes, inimicos in dei nomine aggredimur.* His incitati dictis, omnibus, ſenis et iuuenibus par voluntas et audacia, pedeſtre bellum aggredere, datur. Prius regem flagitantes, vt equitando eos procuraret, ne quid, eis pugnantibus, a tergo, hinſidiis inimicorum, timendum ſit. Clamor Chriſtianis in celum attollitur: nec minus pagani more ſuo, ſuccla-

Summus ardor pugnandi. 12.

11. Cum vocat miniſtros dei ſummo gradu conſiſtentes, haud dubie intellegi voluit Moguntinum pontificem a Nordmannis occiſum.

12. Ne te moueat ſoloecum in verbis, *ſenis* et *aggredere*, ſaepius ſupra monui.

clamantes, ſigna horribilia per ca- 13.
ſtra mouebantur. euaginatis gladiis *Inferun-*
ex vtraque parte, vt lapis ferro, in- *tur ſi-*
vicem ad inuicem occurſum eſt. Erat *gna.* 14.
autem ibi gens fortisſima inter Nord- *Aptus*
mannos Danorum, quae numquam 15.
antea in aliqua munitione vel capta *militiae*
vel ſuperata auditur. Dure certatum *Danus.*
eſt: ſed non in diu. ſubueniente gra-
tia dei victoria ad Chriſtianos conces-
ſit. Nordmanni fuge praeſidium que- *Vincun-*
rentes: flumen, quod antea eis a ter- *tur*
go pro muro habebatur, pro morte *Nord-*
occurrebat. Nam inſtantibus ex al- *manni*
tera parte cede Chriſtianis, coacti
ſunt in flumen praecipitari coacerua-
tim, ſe per manus et colla, curribus- 16.
que complectentes, in profundum, *Fit magna*
per *ſtrages.*

13. τὸ *ſucclamantes* in noſtro eſt ele-
gantius, quam in editis ſimplex verbum,
clamantes.

14. Edita, *concurſum eſt.*

15. Antiqua et inſignis laus Danorum: *Laus*
quae tamen illo tempore in gloriam Fran- *Dano-*
corum ceſſit. Hoc loco in ſcripto libro *rum.*
rectius τὸ *vel* repetitum eſt, quam in edi-
tis, *et.*

16. Edita, *cruribusque*, fortasſis rectius.

per centena vel milia numero, mergebantur; ita vt cadaueribus interceptum alueum amnis ſiccum appareat. In eo proelio ceſi ſunt duo reges eorum, Sigifridus ſcilicet et Gotafridus: regia ſigna XVI. ablata, et in
17. Baioaria in teſtimonium transmiſſa ſunt. Eodem in loco, die - - Kl. - - letanias rex celebrare praecepit: ipſe cum omni exercitu laudes deo canendo proceſſit; qui talem victoriam ſuis tribuit, vt vno homini tantum occiſo de parte Chriſtianorum, conpertum eſt, tanta milia hominum ex altera parte perierunt.

Supplicatum eſt a victore exercitu.

Et hac parte agnoſcimus, ea Bauarum ſcripſiſſe.

Auentinus adductus.

17. Vt hic ſcriptor, *in Baioariam transmiſſa in teſtimonium ſigna*, tradit, ita Auentinus praeterea, eum diem, quo ſupplicatum eſt ab Arnulpho, *in faſtos Boiariae relatum eſſe.* Quibus verbis hos ipſos annales noſtros deſignari valde veriſimile eſt. Diem autem ipſum, quem ſcriptor noſter memoriae vitio non expreſſit, finiuit Auentinus, qui annali quarto, pag. num. 281. v. 4. *Eodem in loco*, inquit, *Calendis Septembribus, Arnulphus cum uniuerſo exercitu ſupplicatum iuit, coeleſti numini grates egit, ſuperis honorem habuit: isque dies in faſtos Boiariae relatus eſt.* Calendas ergo

ergo Septembres lacunam in ſcriptore noſtro interpretatus eſt vir diligens: Verum non omnino, puto, bene. eſt enim et ante notam Kalendarum in ſcripto codice ſpatium, quo numerum, quotus eſſet ante Kal. menſis inſequentis dies collocare voluiſſe videtur: ideoque hoc Auguſto potius menſe actum dicas, quam Septembri. De cetero nihil ad ea certi: nec moror.

OBS. XXXI.

DE HOMINE BELLO, GALLIS, *VN GALANT HOMME*

EX abundanti copia plerunque naſcitur diſſolutio, rerumque incuria. quod et idem linguarum ingeniis accidere videmus, quae dum pauperiores ſunt, atque in tenui cultus eſt; caſtigatiore ſermone incedunt, et puriore, atque ad veras rerum ſpecies ſatis concinno: contra, ſimulac diteſcunt, luxuriantur etiam, ac vagis magis, magnumque ſonantibus verbis onerantur, quam ad veritatem adcommodis. Id genus vocabula quo magis excutias, velisque ad certam vnamque ſpeciem exigere atque finire, eo vaniora deprehendes atque vacuum per inane cogitabis. Et his tuberibus

Luxuriantur nimio cultu linguarum ingenia.

Inde vaga vocabula:

Quibus Gallica

lingua inprimis abundat. bus Gallorum hodie lingua eo deformatur facilius, quod ad recipienda quaeuis sermonibusque celebranda, promta magis in eo populo hominum ingenia, quam matura, vulgi vsus, vt solet, repperit. Ex hac verborum aestimatione, non plane, si mihi credis, eximendum est, de quo supra egimus, Gallorum L' HONNETE HOMME. *Haec inter est,* l'honnête homme et le galant-homme. Iam eqidem magis etiam vagam atque incertam alteram e formis moralibus notationem, at valde tamen vsu vulgatam, quoad euoluere liceat, experiar. Videamus, quid Gallis VN GALANT-HOMME? *De postremo dispicitur.* atque id quo fiat rectius exploratiusque, antiquorum, vt et alias, scrutemur notiones; ad explorandum, quae earum sit ad illam maxime adcommoda. *Ratio, cur de sensu minus constet.* Primo illud verbum propterea vagum est, quod in laude sine dubio ponitur, cum ea, si quid vnquam, plerumque significet ac contineat, quae in laude poni, inter viros quidem, nequaquam debebant: deinde, quod ea quae inter se pugnant contraria apud diuersos *Significationes diuersae.* diuersim notet: interdum, CANDIDVM, APERTVM, MORATVM, IVCVNDVM, quae virtutes sunt: interdum etiam non nisi, OBSEQVIOSVM, MVLIEROSVM, DELICATVM, COMTVLVM, quae iure *Academia ad* quidem in vitiis. Non omnino, nisi me

omnia

omnia fallunt, bene deſcripſerunt eam rem academici Pariſienſes, *dans le Dictionnaire de l' Academie Françoiſe*, his potiſſimum verbis: *GALANT. Honneſte, qui a de la probité, civil, ſociable, de bonne compagnie, de converſation agreable.* rectius definit RICHELETIVS, *Eveillé. Agreable. Enjoüé. Amoureux. Qui a de la bonne grace, de l' eſprit, du jugement, de la civilité et de la gaïeté, le tout ſans affectation.* Verum his verbis, o bone, non virum, vt videris, mihi deſcribis; ſed pene puerum: nec is viri videtur eſſe χαρακτὴρ, niſi ſcurrae. Puerum enim decet eſſe leuem, laetum, ridentem, cultum, facilem, obſequentem: at ſi grauitatem, quacum illud certe, quod deſcribis, pugnat, viris demas; propriam huic aetati laudem detrahes; eſt enim in confeſſo, leuitatem in viris omni tempore minime fuiſſe probatam. Sane non facile ſibi credulum me inueniat, ſi quis maioris quendam indolis virum, reipublicae vtilem, meritisque conſpicuum, illis potiſſimum moribus agnoſcendum monſtrare velit. Magna ingenia prope ſemper quam par eſt ſeueriora, exſultationes, obſequia, riſus, confabulationes in publico, cetera illa minuta officia, quibus cenſetur ea elegantia, plerumque oderunt. contra

litteras Gallicas Pariſienſis ſententiam rogatur.

item alii.

Quare haec minus conveniant.

Ea morum notatio grauitatem excludit: Nec eſt facile virorum niſi mediocris ingenii.

tra, quos videmus ea laude, femineas potisſimum inter cathedras, celebrari; adoleſcentes fere ſunt, mediocris ingenii, rerum imperiti, otioſi, minutiarum ſtudioſisſimi, at eorum, quae ad ſummam rerum, incurioſi: aut certe nugaces adoleſcentibusque ſimillimi ſenes. adeo non virtutis eſt, in viro quidem, atque in eo populo qui grauitatem non oderit, *être un galant-homme.* ad minimum, ſi tamquam olorem nigrum, in maximi exempli viris hanc elegantiae partem raro deprehendas: defenſam ceteris virtutibus feras potius, quam laudes. ne in his circumfluus ſplendor etiam vitium, vt fit, commendet.

Saltem raro fit aliter.

Romanis priſcis res prope incognita.

Romanis priſcis non *elegantes* proprie, nec *ſciti*, nec *vrbani*, id genus homines dicebantur: atque cum nondum ſub grauitate Romana placeret ille χαρακτὴρ, nomine, quod in bonam partem verteret, carebat. Poſtea cum ſibi placeret ſolutis moribus luxuria, honorificum et huic rei vocabulum inuentum eſt. Idem ille, qui Gallis hodie *un galant-homme*, Latino tum ſermone fuerat, HOMO BELLVS. Nemo rectius elegantiusque rem eam deſcripſit idemque riſit, quam MARTIALIS libro III. epigrammate LXIII. quod ideo totum hic legi maximopere dignum eſt:

Deinde illa ſecta dicebantur, homines belli.

E Martiale epigramma in hanc rem pulcherrimum producitur.

Coti-

Cotile, bellus homo es. dicunt hoc, Cotile, multi;
Audio: sed quid sit, dic mihi, bellus homo.
Bellus homo est, flexos qui digerit ordine crines:
Balsama qui semper, cinnama semper olet:
Cantica qui Nili, qui Gaditana susurrat:
Qui mouet in varios brachia volsa modos:
Inter femineas tota qui luce cathedras
Desidet, atque aliqua semper in aure sonat:
Qui legit hinc illinc missas scribitque tabellas:
Pallia vicini qui refugit cubiti:
Qui scit, quam quis amet: qui per conuiuia currit:
Hirpini veteres qui bene nouit auas:
Quid narras? hoc est, hoc est homo, Cotile, bellus?
Res praetricosa est, Cotile, bellus homo.

Quos iocos, si alia lingua reddere ac interpretari te posse speres facilius, quam Gallica, falleris. Nostrates, vt mores illos satis exprimant, dicere tamen vocabulis Germanicis peregrinas illas delicias nondum didicere. Gallice sapiunt, coenant, potant, dormiunt et loquuntur. Inde non rerum ad corrumpendos mores maior,

quam verborum copia. Experiamur igitur, quoad liceat Martialis ſententiam, metro ſolutam, paullumque flexam ad res hodiernas, Gallice dixiſſe.

„Cotile, vous étes un galant-homme. Tout le monde le dit;
„Et j' en tombe d' acord. Mais, de grace, dites moi, Qu'eſt ce, qu' un galant-homme?
„Vn galant-homme eſt un blondin, qui a les cheveux bien friſez,
„L'habit propre, bien chauſſé, et l'air doux:
„Qui marmote entre ſes dents les nouveaux airs de l' opera:
„Qui étudie dans ſon port, dans tout ſon geſte, les manieres le plus a la mode:
„Qui eſt aſſidu et ſait briller dans la converſation avec les Dames:
„Qui agit en confident envers tous, et qui prête l'oreille a tout le monde:
„Qui ſait entrer agréablement dans le commerce de billets galans:
„Qui eſt ſoigneux, qu' aucun par la preſſe ne chiffonne ſes habits:
„Qui a connoiſſance de toutes les nouvelles intrigues d' amour: qui court toutes les aſſemblées,
„Et qui ſait par coeur, jusqu' a conter toute la parenté des acteurs de la comedie.
„Quoy, Cotile? ce que vous dites là, eſt un galant-homme?
„Il faut donc que ce ſoit une charge bien intriguante, et bien fatigante, que d' étre galant-homme.

Agnoſcis homines illos ad ſpeculum curioſe cultos; vultu vbique ridente: inceſſu varie compoſito: medicato puluere, quem protracta e veſte acerra ſcitula, duobus inde digitis eleganter promunt, et arte quadam admouent, ſuis aliorumque naribus ſubinde moleſtos: omnium rerum, loquuntur enim de omnibus, peritos ſcilicet: nouarum inprimis et minutiſſimarum, quas enarrare mira ſuauitate ſciunt: omnibus bene cupientes, omnibus familiares; potiſſimum mulieribus, quibus nunquam non adſentantur: maxima opera omnique ſtudio nihil agentes: et quis hanc ſpeciem ſatis pro dignitate per omnia depingat. adquieſcamus epigrammatis poetae noſtri, qui et eandem rem tetigit libro XII. ep. XXXVIIII. in Sabellum, item libro II. ep. VII. in Attalum, et libro X. ep. XLVI. in Mathonem: quod dictum belle conuenit et in noſtros hodie homines; qui eodem modo,

Res illuſtratur.

Alia ex eodem epigrr. laudata.

Nil bene cum faciant, faciunt tamen omnia belle.

belle: id eſt, *galammant*, *cavalierement.* Etiam illud placet, quia reuera, qui illis moribus gaudent, mediocris ingenii, puſillique animi homines eſſe, plerumque deprehenduntur, quod libro I. epigr. X. ait Martialis.

Bellus homo magnus vis idem, Cotta, videri:
Sed qui bellus homo est, Cotta, pusillus homo est.

Et in bonam partem interdum accipi hoc verbum.

Et hactenus ad sententiam Martialis. Ceterum dissimulari non potest, esse fere duplicem huius nominis apud Romanos scriptores, vt et hodie apud Gallos est, significationem: alteram in bonam partem; pro, HONESTO prope, CANDIDO, ANIMIQVE CIVILIS: alteram ancipitem, de qua paullo ante satis, puto, diximus.

Cicero testis productus.

Illo quidem intellectu, quo in laude certa potest esse is color, saepius HOMINES BELLOS vocasse CICERO videtur. veluti ad Atticum libri I. epistola I. vbi de iniquo in ferenda aduocationis repulsa, Caecilii, qui auunculus erat Attici, queritur, *Durius*, inquit, *accipere hoc mihi visus est, quam vellem, et quam HOMINES BELLI solent: et postea prorsus ab instituta nostra paucorum dierum consuetudine longe refugit.* Vides, quod et nostri homines idem sentiunt, non esse *hominis belli*, rumpere subito, ob leuem offensam, amicitias. Gallus hodie diceret: „Il semble qu'il n' „a pas voulu entendre ce refus en galant- „homme, et comme j' avois souhaité. Par- „ce qu' il a tout à fait cessé de me „voir, comme il avoit commencé ces „jours à faire en diligence. Et alio loco

Offensam facile contrahere, non bellum est.

Cice-

Cicero ad Trebatium Iurisconſultum, libri VII. epiſtola XVI. amicum ei adeo ignobilem et terrae filium, pro familiaritate iocatus imputat, vt nomen ſaepius invitantis meminiſſe nullo poſſet pacto. *Ego*, inquit, *ſi foris coenitarem, Cn. Octauio, familiari tuo, non defuiſſem: cui tamen dixi, cum me aliquoties inuitaret, Oro te, quis tu es? ſed mehercule, extra iocum,* HOMO BELLVS *eſt*. Eadem Gallice: „Si je n' etois pas acoutumé à manger „toujours chez moi, je n' aurois pas man- „qué de me rendre chez Cneus Octauius „vôtre ami: bien qu'il ait falu lui deman- „der pluſieurs fois ſon nom et ſa qualité „comme il me faiſoit l' honneur de me „convier. (Tant il eſt mal aiſé, mon „cher Trebatius, de ſe ſouvenir de vos pe- „tits amis.) Cependant je croi tout de „bon, qu' il eſt VN GALANT HOMME.

Ciceronis ad Trebatium iocus illuſtratus.

Idem eodem ſenſu libro V. ad Atticum epiſt. X. *Puto*, inquit, *moleſtiora reſtare: etſi haec ipſa fero equidem fronte, vt puto, et vultu belliſſimis. Sed angor intimis ſenſibus, ita multa vel iracunde*, cetera. Gallice, „J' en crains tres vivement les ſuites, „quoique j' écoute tout cela avec un viſa- „ge de galant-homme.„ Placet autem antiqua in illis Ciceronis verbis lectio, prae ea, quam Lambinus et deinde Gruterus

Vultu bello in aduerſis eſſe.

Illuſtratus Cicero.

terus e M. SS. ſubſtituere maluerunt. in hac enim τὸ *puto et volo* luxatum eſſe videtur. Quod dicit, *fronte et vultu bellis ferre*, id eſt, nec *curam* ſeu timorem ore prodere, nec *iram*: quod *frons* caperata ad metum, vultus ad *iram* cognoſcendam ſpectat.

Medio ſenſu bellus.

Deinde, praeter eas, quas diximus, acceptiones, medio quodam ſenſu, qui nec vitium arguat, nec virtutis ſit, BELLI vocabulum probis auctoribus in vſu eſt: pro FESTIVO, VRBANO, FACETO. Ita

Catulli epigramma laudatum.

CATVLLVS epigrammate XXII. quod elegantiſſimum eſt, de Suffeno ad Varrum, quem modo VENVSTVM, DICACEM, VRBANVM, SCVRRAM, et TRITVM ſeu exercitatum hominem dixerat, hunc iisdem verſibus BELLVM appellat: indicatque hunc Suffenum dum loqueretur, longe bellisſimum fuiſſe; ſed ſimulac ſcriberet infantisſimum et invrbanum. Sunt autem id genus multi, qui cum argute loquantur, ſcribunt inepte; aut vicisſim, in ſermone nihil, at in ſcriptione plurimum habent ſalis. Eodem prope modo hoc vocabulum accipiendum eſt in egregio valde Tullii loco: qui eſt de Oratore libro III. cap. XXVI. *In ſcriptis*, inquit, *et dictis non aurium ſolum, ſed animi iudicio etiam magis, infucata vitia noſcuntur. quare* BENE

Suffeno ſimiles.

Alius Ciceronis locus adductus et illuſtratus.

Belle di-

et

et PRAECLARE *quamuis nobis ſaepe dicatur*: BELLE *et* FESTIVE *nimium ſaepe nolo.* Gallice, „Les beautez fardées „du ſtile bleſſent bien plus le jugement „que les oreilles. Je veux bien que les „manieres de s' exprimer ſoient tant qu' „on voudra JVSTES et ELEGANTES: „mais je ne veux pas, qu'elles ſoient trop „ſouvent GALANTES et ENJOVÉES. Obſerua, Ciceronem numerare inter infucata vitia, bellam et feſtiuam dictionem: id eſt, inter ea, quae ſub fuco falſae pulcritudinis latitant: ideoque improbare illum bellas ſententias, et diſtinguere vt, Martialis; *bene dicere*, et *belle dicere*.

cere aliud eſt, quam bene dicere.

In dictione bella fucus magis placet quam verus color.

Habes igitur euolutum, quantulacunque opera noſtra, e moribus vtriusque aeui, hominis belli exemplar: vnde et cauere poſſis, quicunque haec legis adoleſcens, ne iſti perſonato quoque pacto ſimilis fieri ſtudeas. Cui de cetero libuerit circa hanc morum deſcriptionem etiam Graecas conſulere litteras, is inuenire quaedam ad hanc rem poterit, in THEOPHRASTI Characteribus morum, capite quinto περὶ ἀρεσκείας, et cap. XXI. περὶ μικροφιλοτιμίας, et in Iſ. CASAVBONI commentariis, non ad Theophraſtum modo, ſed et ad Ciceronis ad Atticum epiſtolae primae eum locum quem ſupra adduximus.

Non inutilis haec quaeſtio.

Graecorum hanc ad rem mores alii perſecuti.

OBS. XXXII.
DE CORN. AGRIPPAE IMAGINE

De Agrippa dudum alio loco.

QVandoquidem iam dudum * nonnlla de vita et moribus Agrippae, ceteris ad id temporis inobſeruata, publicauimus; imago viri in principio huius libri non aliam ob cauſſam exhibita eſto; niſi quod vidi, in pleriſque iconibus, quae recenter ad eum viri vultum caelatae ſunt, atque in manibus circumferuntur, deprauata eſſe nimium exemplaris lineamenta: atque dignam proinde viri memoriam duxi, quae minuto licet et operae ſubitariae typo, reſtituto tamen vtcunque ad priſtinam faciem, celebraretur.

Edendae imaginis ratio.

Vnde ſumta.

Expreſſimus autem Tobiae Stimmeri non indignam, cui fidem haberemus manum. nec vllam vidi Agrippae imaginem illa vetuſtiorem: et ceteras ſimilitudo arguit ex hac ipſa omnes profectas. vna paullum tamen, cum in pleriſque, vt reliquae, conveniat, ab illa rece-

Vna imaginis ſpecies.

* *iamdudum*) in actis eruditorum Franconicis, faſciculo primo, paginarum numero 49. Vbi notandum eſt adſcribi et indicari, ne exordium eius ſcriptionis inſolens videatur, debuiſſe; decerptam eam eſſe ex epiſtola quadam noſtra, et deinde ſuaſu amicorum retractatam a nobis, adnotationibus quibusdam ornatam, editionique permiſſam.

recedit, et aliquanto grandiorem natu Agrippam exhibere videtur, minuta imago. Habetur ea in auersa tituli pagina editionis operum, quae, nisi fallor, Lugduni secundo loco, non apposita anni nota, prodiit. Vtile vero et propterea futurum est imaginem Agrippae inspexisse, quod et Posseuinus ex ea agnoscat, *Os placidum*, et *vultum sedatum*, et Paullus Iouius. qui hac vna parte, vbi elogium viri tradit, sanus esse atque mentis compos videtur. in reliquis vno praeiudicio librorum de vanitate scientiarum, et de occulta philosophia, quorum ne argumenta quidem intellexerat, adeo imperite, adeo nugaciter in manes boni Agrippae inuehitur, et ad postremum adeo pueriliter in decantatam illam, pudendamque vel aniculis fabulam, de circumducto cane, desinit; vt non facile discernas, maioremne malitiam, an credulitatem prauam, scriptori tribuendam. Sublestae alias fidei testis, alienigena, dudum e viuis sublatum, nec sibi vnquam visum hominem, atque non aliter cognitum nisi ex inimicorum relatu, ita calumniatus, vt mire inuoluta, aperte falsa, incredibilia de eo traderet; adhuc tamen apud quosdam eruditorum fidem inuenit.

Vultus nonnihil defendit a viro calumnias.

Paullus Iouius merito reprehensus:

cui temere fides ab aliis habita.

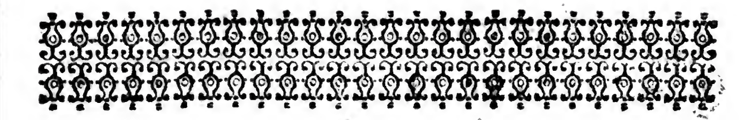
Sumus iam in eo, studiose lector, vt noctium nostrarum tomum primum hac obseruatioue finiamus: perreximus adhuc,

Peroratio ad lectorem.

quod

quod ſat amplo eorum, qui litteras amant, fauore haec noſtra excepta fuiſſe ſenſimus: dabimus et plura hoc titulo deinde, ſi ſic placere eruditis, atque nobis commoditatem ad id ſcriptionis genus ſubnaſci viderimus. Vellem praeterea etiam hoc quarto ſpecimine et protuliſſe plura, et addidiſſe, quae ad nonnulla huius libri capita vel ab aliis erudite monita, vel a me poſtea ſunt obſervata: item quae corrigi et emendari hinc et inde ex vſu eſt. verum praeter occupationes alias, et habenda temporis ratio, et ſtatutus paginarum modus, quo minushoc potisſimum loco id fieret, obſtitit. Erit igitur, quod alio tempore, ad ſupplenda illa et retractanda, non negligendo fortaſſis commodo, in breui ad hunc tomum Mantiſſa, ſeparatim publicare poterimus. Interea, ſi qua ſunt in his obſeruationibus, aut videbuntur, vel confidentius dicta, vel, non ſatis explorate cognita, vel alias per infirmitatem humani ingenii peccata; ſunt autem eorum aliqua et mihi viſa, quorum notitiam fecerunt ſecundae, vt fit, cogitationes: his et velim ignoſci et poſtulare, quin etiam confidere auſim, a doctiſſimo quoque facile veniam paratam. Sic tu, quicunque haec legis, et fauore nos tuo complecteris, optime valebis. Scribebam Dresdae d. XVII. Martii a nato Chriſto MDCCXXVIIII.

INDEX

INDEX AVCTORVM

qui adducuntur, illustrantur, castigantur.

Qui illustrantur et explicantur, distinguuntur nota, *ill.*: quorum verba emendantur et restituuntur; nota, *em.*: qui notantur et reprehenduntur, littera *n.*: qui laudantur, litt. *l.* Caetera numerorum turba productos tantum in medium designat.

 Ci-

Hen-

Val-

INDEX RERVM ET VERBORVM

A.

Hono-

MVLIERES HOMINES NON

 ESSE

S.

T.

Thua-

In

In his quatuor noct. acad. libris potiora a librariis et alias errata, sic, velim, corrigas.

Obs. I. paginarum num. 10. versu 11. post ea, vt *gentilitium*, induc, *prae se tulisse, caue credas:* et rescribe, *aut e clientelis adscitum tulisse, haud scio, an eius aeui rationibus satis conueniat.* pag. 23. versu 28. pro vocabulo, *liberos*, scribe potius, *ingenuos*.

Obs. VI. pag. 83. versu 5. *in theatris*: rescribe, in *amphitheatri gradibus*.

Obs. VIII. pag. 106. versu 24. lege, σχήματα. ibidem versu vltimo scribe potius, - - *culum se quoque habere* - - fefellit nos Memoria in versu Martialis repetendo, qui talis est:

Corripis, et, culum te quoque habere, refers.

Obs. XVII. pag. 245. in fine Eodem modo Horatii versum dissolutum integritati sic restitues,

Vitae summa breuis spem nos vetat inchoare longam.

Obs. XXI. pag. 271. in vertendis Valerani verbis, quod ipsam bibliorum translationem, vt rariorem: inspicere tum non daretur, aliquantum vt solent per partes excerpta minus recte intellegi, aberratum est. Sic, si mauis, reddito: *Placuit diuino numini, eadem, qua ante, mise-*

miseratione moto, *permouere Ben. Ar.* cetera *animum*, *vt nouam* Bibliorum *editionem curandam sumeret*, *ne v. r. C. t. careret bono*, quae sequuntur.

Obs. XXII. initio lege, *Male audiebant*.

Obs. XXV. prope finem pag. 290. Medium e Plauto versum librarii corruperunt; quem sic restitues:

Bonam ego, quam beatam dici, me esse nimio mauolo.

Obs. XXVI. §. IIII. versu 3. loco, *obiiciebant*, lege, *abiiciebant*. §. VIII. in fine, pag. 295. lege, *turbatarum videlicet religionum*.

Obs. XXXI. pag. 349. versu epigrammatis 12. lege *qui bene nouitauos*. pag. 352. versu 1. *Bellus homo et magnus*. ibidem versu 16. insere quod excidit verbum, et lege, *de iniquo*
- - *Caecilii animo* cetera.

Cetera et minuta, et quae facilius deprehendas, nec multa sunt, dilectissimi enim fratres germani, Theophilus et Sebastianus, qui etiamnunc bonarum litterarum caussa Halae sunt, absentiam nostram reuidendis paginis abunde vindicarunt, ille etiam meo rogatu indicibus faciendis eleganter functus; nec iam mora est operaeue pretium ea minutatim persequi. Quandoquidem

dem etiam ex iis, qui haec nostra legunt, quicunque humanitatis litteras doctus est, nullo negotio, ea et dignoscet, et suapte opera emendabit.

FINIS.

